

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

АНАЛИ

ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА

Књига XXXV
Свеска I

АНАЛИ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА

Покренут 1961.

ANNALS OF THE FACULTY OF PHILOLOGY

Established in 1961

Главни и одговорни уредник

др Биљана Чубровић, редовни професор (Филолошки факултет у Београду)

Чланови Уређивачког одбора

проф. др Рајна Драгићевић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
проф. др Ала Генадијева Шешкен (Московски државни универзитет)
проф. др Јагода Гранић (Свеучилиште у Сплиту)
проф. др Алозија Зупан Сосич (Универзитет у Љубљани)
др Јекатерина Ивановна Јакушкина (Московски државни универзитет)
проф. др Александра Корда-Петровић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
проф. др Борко Ковачевић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
проф. др Игор Лакић (Универзитет Црне Горе)
проф. др Мирјана Маринковић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
проф. др Ценка Николова Иванова (Универзитет „Св. Ђирило и Методије“ у Великом Трнову)
др Јелена Прокић (Универзитет у Лајдену)
проф. др Веран Станојевић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
проф. др Јасна Стојановић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
др Дејан Стошић (Универзитет Жан Жорес у Тулузу)
проф. др Бошко Сувајдић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
проф. др Ала Татаренко (Филолошки факултет Нац. универзитета „Иван Франко“ у Лавову)
проф. др Ђунићи Тојота (Градски универзитет Осаке)

Секретар редакције

др Мирјана Вучковић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)

Технички секретар

мр Александра Вукелић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)

Редакција закључена 19. јуна 2023.

Издавач

Филолошки факултет Универзитета у Београду
Студентски трг 3, 11000 Београд, 011/2638622
За издавача: проф. др Ива Драшкић Вићановић
anali.filoloski@gmail.com
<https://anali.fil.bg.ac.rs>

Графички дизајн

Срђан Ђурђевић

Прелом

Предраг Жижовић

Штампа

МАБ, Београд

Тираж: 100

Издавање часописа финансијски помаже Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

ISSN 0522-8468
e-ISSN 2787-1037

Радови су лиценцирани под условима и одредбама лиценце
Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

**АНАЛИ
ФИЛОЛОШКОГ
ФАКУЛТЕТА**

Књига XXXV, Свеска I
2023

БЕОГРАД
2023

Editor-in-Chief

Prof. Biljana Čubrović (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Editorial Board

Prof. Rajna Dragičević (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Prof. Alla Gennadyevna Sheshken (Lomonosov Moscow State University)

Prof. Jagoda Granić (University of Split)

Dr Ekaterina Ivanovna Yakushkina (Lomonosov Moscow State University)

Prof. Aleksandra Korda-Petrović (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Prof. Borko Kovačević (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Prof. Igor Lakić (University of Montenegro)

Prof. Mirjana Marinković, Faculty of Philology, University of Belgrade

Prof. Tsenka Nikolova Ivanova ("St. Cyril and St. Methodius" University of Veliko Tarnovo)

Dr Jelena Prokić (Leiden University)

Prof. Veran Stanojević (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Prof. Jasna Stojanović (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Dr Dejan Stošić (University of Toulouse Jean Jaurès)

Prof. Boško Suvajdžić (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Prof. Ala Tatarenko (Ivan Franko National University of Lviv)

Prof. Junichi Toyota (Osaka City University)

Prof. Alojzija Zupan Sosić (University of Ljubljana)

Editorial Secretary

Dr Mirjana Vučković (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Technical Secretary

Aleksandra Vukelić, MA (Faculty of Philology, University of Belgrade)

This journal issue completed on June 19 2023.

Publisher

Faculty of Philology, University of Belgrade

3 Studentski trg, 11000 Belgrade, Serbia, +381 11 2638 622

For the Publisher: Prof. Iva Draškić Vićanović

anali.filoloski@gmail.com

<https://anali.fil.bg.ac.rs>

Graphic design

Srđan Đurđević

Typesetting

Predrag Žižović

Printing

MAB, Belgrade

Print run: 100

The publication of this journal is supported by the Ministry of Education,
Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

ISSN 0522-8468
e-ISSN 2787-1037

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

**ANNALS
OF THE FACULTY
OF PHILOLOGY**

Volume XXXV, Number I
2023

BELGRADE
2023

Рецензенти

др Љиљана Аћимовић, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци; др Јелена Бакалуца, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Сабина Бакшић, редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Сарајеву; др Ана Батас, доцент, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Мирза Башић, доцент, Филозофски факултет Универзитета у Зеници; др Александра Блатешић, ванредни професор, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; др Ксенија Вранеш, доцент, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Наташа Вуловић Емонтс, виши научни сарадник, Институт за српски језик САНУ; др Биљана Ђорић Француски, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Љубица Ђурић, доцент, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Милица Живковић, редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Нишу; др Даница Јеротијевић Тишма, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу; др Ана Јовановић, доцент, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Бојана Ковачевић Петровић, доцент, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; др Ксенија Кондали, ванредни професор, Филозофски факултет Универзитета у Сарајеву; др Тамара Костић Пахноглу, ванредни професор, Филозофски факултет Универзитета у Нишу; др Марија Кривокапић, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета Црне Горе; др Анђелка Крстановић, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци; др Тијана Кукић, доцент, Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу; др Александра Лазић-Гавриловић, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Аријана Лубурић Цвијановић, ванредни професор, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; др Сања Маричић Месаровић, ванредни професор, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; др Лидија Митић, доцент, Демокритов универзитет у Тракији, Грчка; др Предраг Мутавцић, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Владан Павловић, ванредни професор, Филозофски факултет Универзитета у Нишу; др Милица Пасула, ванредни професор, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; др Петар Пенда, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци; др Валентина Питулић, редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици; др Карлос А. Санз Минго, виши предавач, Универзитет у Кардифу; др Дејан Средојевић, редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; др Љиљана Стевић, доцент, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци; др Дијана Тица, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци; др Ђенита Хаверић, редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Сарајеву.

Reviewers

Prof. Ljiljana Aćimović, Faculty of Philology, University of Banja Luka; Prof. Jelena Bakaluca, Faculty of Philology, University of Belgrade; Prof. Sabina Bakšić, Faculty of Philosophy, University of Sarajevo; Dr Ana Batas, Faculty of Philology, University of Belgrade; Dr Mirza Bašić, docent, Faculty of Philosophy, University of Zenica; Prof. Aleksandra Blatešić, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad; Prof. Biljana Đorić Francuski, Faculty of Philology, University of Belgrade; Dr Ljubica Đurić, Faculty of Philology, University of Belgrade; Prof. Denita Haverić, Faculty of Philosophy, University of Sarajevo; Prof. Danica Jerotijević Tišma, Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac; Dr Ana Jovanović, Faculty of Philology, University of Belgrade; Dr Bojana Kovačević Petrović, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad; Prof. Ksenija Kondali, Faculty of Philosophy, University of Sarajevo; Prof. Tamara Kostić Pahnoglu, Faculty of Philosophy, University of Niš; Prof. Marija Krivokapić, Faculty of Philology, University of Montenegro; Prof. Anđelka Krstanović, Faculty of Philology, University of Banja Luka; Dr Tijana Kukić, Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac; Prof. Aleksandra Lazić-Gavrilović, Faculty of Philology, University of Belgrade; Prof. Arijana Luburić Cvijanović, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad; Prof. Sanja Maričić Mesarović, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad; Dr Lydia Mitits, Democritus University of Thrace, Greece; Prof. Predrag Mutavdžić, Faculty of Philology, University of Belgrade; Prof. Vladan Pavlović, Faculty of Philosophy, University of Niš; Prof. Milica Pasula, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad; Prof. Petar Penda, Faculty of Philology, University of Banja Luka; Prof. Valentina Pitulić, Faculty of Philosophy, University of Priština temporarily settled in Kosovska Mitrovica; Dr Karlos A. Sanz Mingo, senior lecturer, Cardiff University; Prof. Dejan Sredojević, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad; Dr Ljiljana Stević, Faculty of Philology, University of Banja Luka; Prof. Dijana Tica, Faculty of Philology, University of Banja Luka; Dr Ksenija Vraneš, Faculty of Philology, University of Belgrade; Dr Nataša Vulović Emonts, Institute for the Serbian Language of SASA; Prof. Milica Živković, Faculty of Philosophy, University of Niš.

Садржај

Table of Contents

Saša G. Moderc

O stilističkoj neekvivalentnosti prisvojne zamenice u italijanskom i srpskom jeziku — 13

Some non-equivalencies between Italian and Serbian possessive pronouns

Ивана С. Милојевић / Предраг Ј. Мутавцић

Τον έκανε τ`αλατιού – Паремиие и фразеологизми у савременом грчком са компонентом αλάτι (= со) и њихови преводни еквиваленти на српском — 29

Τον έκανε τ`αλατιού – on modern Greek idiomatic expressions and proverbs containing the lexeme *αλάτι* (= salt) and their translational equivalents in Serbian

Nenad M. Tomović

„Ženidba kralja Vukašina” u prevodu na engleski D. H. Loua — 49

“The marriage of king Vukašin” in D. H. Low’s English translation

Azra E. Hodžić-Čavkić

Doslovni pozadinski mehanizam kao potencijal varijabilnosti idiomskih skupina — 61

Literal background mechanisms as a potential of the variability of idioms

Saša Đ. Bradašević

Simbolika i značenje boja u turskom jeziku — 79

The symbolism and meaning of colours in Turkish

Xiaolei S. Jin

Aspektualno značenje i funkcija udvojenih glagola u kineskom narativnom diskursu — 91

Aspectual meanings and functions of verb reduplication in Chinese narrative discourse

Mirjana D. Petrović Lazić / Ivana S. Ilić Savić

Perceptivni parametri glasa kod dece sa specifičnim jezičkim poremećajima — 111

Voice perceptual parameters in children with specific language disorders

Saeed G. Safari / Solmaz A. Taghdimi

A Phonological Contrastive Analysis of Persian and Serbian — 121

Fonološka kontrastivna analiza persijskog i srpskog

Mirjana M. Sekulić

Los héroes en el sistema colonial: *El sueño del celta* de Mario Vargas Llosa y *Esperando a los bárbaros* de John Maxwell Coetzee — 137

Heroes in the colonial system: *El sueño del celta* by Mario Vargas Llosa and *Waiting for barbarians* by John Maxwell Coetzee

Душан Б. Ивановић

Сусрет са *другошћу* у Лондону Стивенсонове новеле *Необичан случај доктора Џекила и господина Хајда* — 151

The encounter with the *other* in Stevenson's portrayal of London in *The strange case of dr. Jekyll and mr. Hyde*

Наташа В. Дамљановић

Искуство хибридности прве генерације имиграната у роману *Буда из предграђа* — 165

Hybridity of first-generation immigrants in the novel *The Buddha of suburbia*

Прикази / Reviews

Ружица С. Левушкина

Евгений Владимирович Плисов, *Феноменология современного немецкоязычного религиозного дискурса: теолингвистический анализ* — 181

Олга И. Богуновић

Орсат Лигорио, *Праисторија грчког језика: приручник историјске и компаративне граматике грчког језика са уводом у индоевропску лингвистику. Књига 1* — 187

Ekaterina N. Tarpomanova

Merima Krijezi, *Semantika predloga u savremenom albanskom jeziku* — 192

Анамарија Н. Мариновић

***Дон Кихот од Канапа Драгана Алексића у шпанском руху* — 196**

Извештај / Report

Марина Ј. Шимац Спешакова

О међународној конференцији *Словакистика у контексту: традиција и перспективе* — 200

Обавештење о повлачењу рада — 205

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.1.1>

811.131.1'367.626.2

811.163.41'367.626.2

811.131.1.'255.4=163.41

O stilističkoj neekvivalentnosti prisvojne zamenice u italijanskom i srpskom jeziku

Saša G. Moderc*

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Katedra za italijanistiku

 <https://orcid.org/0009-0007-5059-2007>

Ključne reči:

prisvojna zamenica,
određeni član,
prevodenje,
italijanski jezik,
srpski jezik,
prevodna ekvivalencija,
stilistika

Apstrakt

U postupku lekture srpskog prevoda romana *Ostajem ovde* (Marka Balcana) na više mesta predloženo je izostavljanje prisvojne zamenice. Analiza lektorskih intervencija ukazuje na postojanje izvesnih neekvivalentnosti između italijanske i srpske prisvojne zamenice, naročito na stilističkoj ravni. Primećeno je da je u nekim slučajevima u srpskom tekstu relacija posesije prepoznatljiva intuitivno, na osnovu logičkih i semantičkih osobina samih imenica; zbog toga se prisvojna zamenica smatra redundantnom i ona je izostavljena iz teksta prevoda iako je prisutna u originalu. U drugim slučajevima, u postupku lekture predloženo je izostavljanje prisvojne zamenice kada ona u italijanskom tekstu obavlja dominantno sintaksičku službu, uz određeni član. U nekim slučajevima italijanska prisvojna zamenica vrši ekspresivnu funkciju, a srpska ekvivalentna zamenica nema takvu funkciju i stoga je izostavljena iz teksta prevoda. Ovakvim izostavljanjima krivi se izvorna piščeva intencija da fokusira pažnju na psihološke i emotivne aspekte datog dela teksta. Primeri nepodudaranja posesiva u dva jezika praćeni su klasifikovanim i komentarisanim primerima iz teksta originala i prevoda; njima su pridodati i primeri iz srpske proze, kao potvrda da se stilistički kriterijumi primenjeni u lekturi rukopisa zasnivaju delimično i na subjektivnoj proceni. Dodatno, kratkom analizom dva srpsko-italijanska paralelna teksta ustanovljeno je postojanje upadljive kvantitativne razlike u upotrebi prisvojne zamenice u italijanskom i srpskom jeziku, što potkrepljuje autorovu hipotezu o izvesnoj desemantizovanosti prisvojne zamenice u italijanskom jeziku. Zaključak rada jeste da i naizgled semantički istovetni jezički elementi u dva jezika zahtevaju pažljivo tumačenje jer njihovo prisustvo, odnosno odsustvo, može proizvesti razlike na stilističkom planu i u recepciji teksta. (primљeno: 27. фебруара 2023; прихваћено: 8. маја 2023)

<https://analifil.bg.ac.rs>

1. Uvod

Između italijanskih i srpskih prisvojnih zamenica na prvi pogled nema značajnih razlika kada je reč o njihovoj sintaksi i semantici. Sistem posesiva u italijanskom jeziku detaljno je opisala Terić (1991), dok su morfologija i sintaksa posesiva obrađene u relevantnim gramatikama srpskog jezika.¹

U italijanskim gramatikama prisvojne zamenice u pridevskoj službi nazivaju se prisvojnim pridevima: ovo je jedina značajna terminološka razlika između gramatika dvaju jezika. Italijanski se razlikuje od većine romanskih jezika jer u većini slučajeva zahteva upotrebu člana ispred prisvojne zamenice². U kontrastivnom svetlu i u didaktici italijanskog jezika poseban problem za govornike srpskog jezika predstavlja neodređenost posesora prisvojne zamenice za treće lice jednine, *suo*, kojoj u srpskom jeziku mogu da odgovaraju oblici *svoj*, odnosno *njegov* ili *njen*. Obratno, srpska prisvojna zamenica *svoj*, *svoja*, *svoje* u transferu zahteva da se identifikuje gramatičko lice posesora i da se prema njemu selektuje korelativni oblik prisvojne zamenice (npr. iskazu *Mi smo uzeli svoje stvari* odgovaraće iskaz *Noi abbiamo preso le nostre cose*, doslovno: 'Mi smo uzeli naše stvari'). Nedoumice vezane za referencijalnost zamenice *suo* razrešavaju se zaključivanjem na osnovu konteksta i primenom, na formalnom planu, odgovarajućih rešenja za otklanjanje dvosmislenosti, kao što su preformulacija iskaza, parafraza ili upotreba odgovarajuće imenice (ili ličnog imena) umesto ambivalentne zamenice *suo* (Moderc, 2015: 147). Ipak, sintaksička i semantička sličnost prisvojne zamenice u italijanskom i srpskom su dominantne u odnosu na razlike i iz tog stanja proističe utisak da ova klasa reči nije problematična u procesu usvajanja italijanskog ili srpskog ili pak u transferu s jednog na drugi jezik. Ipak, zabeležili smo izvesne asimetrije u transferu: naime, predavši izdavaču rukopis prevoda jednog italijanskog romana³, uočili smo da je u lektorisanom tekstu prevoda na više mesta uklonjena prisvojna zamenica iako je ona prisutna u italijanskom originalu. U daljem radu primeri asimetrije u upotrebi prisvojnih zamenica u italijanskom i u srpskom jeziku izloženi su po grupama i propraćeni odgovarajućim komentarima.

2. Prisvojna služba italijanskog člana

Prisvojna služba člana pominje se u italijanističkoj literaturi. Na primer, autori Dardano i Trifone (Dardano/Trifone, 1995: 151) navode da član služi da se označe „parti del corpo (*mi fa male la testa, il braccio*), oggetti che ci appartengono strettamente (*mi hanno rubato il portafogli, non trovo più le scarpe*)” [„delovi tela (*boli me glava, ruka*), predmeti koji nam izričito pripadaju (*ukrali su mi pasoš, ne mogu da nađem cipele*)“]. Prisvojna služba člana proizlazi iz logičko-semantičkih odnosa između elementa rečenice koji se na pragmatičkoj ravni identifikuju kao

1 Stanojčić (2010), Popović/Stanojčić (1992), Stevanović (1986), Klajn (2005).

2 Ali član se u nekim slučajevima ipak mora izostaviti ispred prisvojne zamenice. Za opšta pravila o upotrebi člana uz prisvojnu zamenicu up. Moderc (2015: 143–146); detaljnije o problematičnom pitanju upotrebe ili izostavljanja člana u italijanskom jeziku up. Blatešić (2021).

3 Roman je *Ostajem ovde*, autora Marka Balcana. Izdavač je „Laguna“ (2021), prevodilac je autor članka.

posesor i posesum; informaciju o ovoj službi člana prenose, između ostalih, Salvi/Vanelli (2004: 140), Lepschy/Lepschy (2002: 149) i Serianni (1997: 192). Prisvojnu službu italijanskog člana i mogućnost njegovog prevođenja na srpski jezik sagledala je Stifanić u dva rada (1976; 1980: 39–40), a konstataciju da italijanski član postavlja niz problema za srbofone učenike kako u usvajanju, tako i u poimanju njegovih funkcija, detaljno su obrazložile autorke Ceković (2017) i Kukić (2015). Napominjemo da pitanja funkcija i značenja italijanskog člana i načina na koji se ona mogu preneti u srpski jezik nikako nisu iscrpna pomenutim radovima i da ovaj lingvistički problem ostavlja širok prostor za dodatna istraživanja i promišljanja.

Poređenjem izvornog i lektorisanog teksta prevoda Balcanovog romana u elektronskom obliku (tekstovi su upareni na nivou rečenica ili pasusa; lokacija primera je izražena u procentima od ukupnog broja stranica) uočili smo da je posesivna vrednost italijanskog određenog člana u pet slučajeva (primeri 1–5) prenesena mehaničkom upotrebom prisvojne zamenice. Ova prevodilačka odluka korigovana je u lekturi; lektorske intervencije odnose se na precrtane reči (u primerima 2–5 član je spojen s predlogom):

- 1 (...) per tanti anni aveva seguito il marito per l'Europa (...). [21,2%]
1a (...) dugi niz godina [je] pratila svog supruga po Evropi (...).
- 2 La madre da ragazza, la madre coi figli, la madre con sua madre. [16,7%]
2a Majka kao devojčica, majka sa svojom decom, majka sa svojom majkom.
- 3 (...) il padre di Maria teneva le mani della figlia dentro le sue. [65,1%]
3a (...) Marijin otac držao je svoju ćerku za ruke.
- 4 Suo padre era un uomo istruito che passava le ore a spiegare ai figli cosa succedeva in Sudtirolo e nel mondo. [7,6%]
4a Njen otac bio je obrazovan čovek koji je satima objašnjavao svojoj deci šta se događa u Južnom Tirolu i u svetu.
- 5 (...) uomini affamati che lasciavano le famiglie a mille chilometri (...) [78,8%]
5a (...) gladni muškarci koji su napustili svoje porodice udaljene hiljadu kilometara (...)

U primerima [1–5] imenice *suprug*, *deca* (dva puta), *ćerka* i *porodice* predstavljaju subjektov posesum; njemu prethodi određeni član s prisvojnou funkcijom a u srpskom tekstu ekvivalentna prisvojna zamenica ocenjena je kao pleonastična. Naime, relacija posesije u primerima [1–5] u srpskom (ali i u italijanskom) tekstu izvodi se implicitno, na osnovu logičko-semantičkih odnosa. U italijanskom tekstu posesivnu službu vrši određeni član (up. fusnotu 2), ali ovde je reč o sekundarnoj funkciji člana koja se uspostavlja na osnovu pragmatičke kompetencije i enciklopedijskih znanja učesnika u komunikaciji. Samim time, izostavljanje prisvojne zamenice u prevodu

могуће је због чињенице да су у српском језику на делу исти когнитивни механизми као у италијанском и они су омогућили да се релација посесије пренесе са присвојне зamenice на одређени члан. Релација посесије се успоставља упркос чињеници да она није експлицитно исказана. Изостављање присвојне зamenice у српском преводу може се сматрати оправданим, али такав поступак не представља правило већ доминантну тежњу. Наиме, у делима неких српских аутора нашли смо примере у којима је присвојна зamenica употребљена у сличном контексту, иако су и на тим местима задовољени логичко-семантички критеријуми за успешну идентификацију учесника у релацији посесије. Пomenuta идентификација је успешна и у случајевима када она није експлицитно употребљена у присвојне зamenice. Увидом у расположив избор српских књижевних дела у електронском формату⁴ установили смо да је број примера потенцијално плеонастичне употребе присвојне зamenice ипак мањи у односу на случајеве у којима је она изостављена. Навеšćемо неколико контролних примера, уз напомену да су они илустративног карактера и да припадају угледним ауторима; до ових примера смо дошли тако што смо ограничили претрагу на низ „своју породицу“ (према горњем примеру 5a), не залазећи у питање квантитета и фреквентности употребе потенцијално плеонастичне присвојне зamenice: за овако детаљан приступ потребно је ригорозније истраживање на већем и јасно дефинисаном корпусу. Контролни примери су:

- a) (...) ја треба да отпутујем, али не могу да оставим **своју породицу** без парчета хлеба. (Киш, 2006: 268)
- b) Ананија је **своју породицу** населио у отвореном трему куће (...) (Crnjanski, 1987c: 197)
- c) (...) господина Филипа Улмана, оптичара, који се одвојио ту недавно од **своје породице** (...) (Киш, 2006: 85)
- d) Било је међу њима и таквих који су основали **своју породицу** (...) (Andrić, 2015: 244)
- e) (...) који не уме да подржи и заштити ни **своју породицу**, жену и дете (...) (Andrić, 2018: 412)

У даљем тексту, у примеру [6a] проценјено је да прагматичка компетенција и енциклопедијска зnanja не омогућавају поуздану идентификацију посесора (у тој служби могу бити конкретни актери познати из романа: *majka* или *ćerka*). За неодређени придев *ogni* (‘svaki’) се у италијанистичкој литератури не наводи да врши присвојну службу (овде је она условљена специфичним контекстуалним параметрима), а у преводу двосmislenost је отклонјена употребом присвојне зamenice. На тај начин се експлицитно даје „неодређени одговор“, а то је *ćerka*:

4 У дуљем временском периоду аутор чланка је скупљао италијанске преводе српских писца, скенирао их и паралелизовао с текстом оригинала помоћу програма *Aligner* Андраша Фаркаша. За тај подухват било је потребно прибавити и изворне српске текстове, а њих смо искористили за потребе овог рада. Избор паралелних текстова тренутно обухвата 55 превода српских дела на италијански и 88 превода дела наших аутора на италијански. Ови бројеви нису коначни јер је више романа и приповедака у поступку обраде и паралелизације. Од српских аутора обухваћени су Андрић, Киш, Павић, Пекић, Crnjanski, Albahari, Basara, Bulatović, Gatalica, Kusturica, Goran Petrović, Tišma, Velikić, Zoran Živković и други.

- 6 (...) guardandoti di sghimbescio a ogni risposta evasiva. [1%]
 6a (...) pogledala bih te ispod oka na svaki tvoj neodređeni odgovor.

U vezi s primerima [1a–6a], smatramo da izostavljanje prisvojne zamenice u prevodu predstavlja više pitanje stila nego norme, što se vidi i po primerima iz izabраних dela srpske književnosti. Sa druge strane, treba imati u vidu da se izvan jezika književnosti, u razgovornom jeziku, prisvojna zamenica upotrebljava i redundantno, kako bi se dodatnim jezičkim signalima obezbedila nedvosmislenost poruke, budući da je ova često realizovana u okviru često nedovoljno isplanirane komunikacije i izvedena je u ne uvek idealnim uslovima koji mogu ugroziti recepciju. Ovakvo upravljanje komunikacionim kanalom⁵ jeste opravdano, štaviše, neophodno je u usmenoj razmeni. S druge strane, pisani jezik ostavlja mogućnost ponovnog iščitavanja i pruža dodatno vreme za aktiviranje receptivnih veština neophodnih za dekodiranje i relacija koje nisu iskazane eksplicitnim jezičkim sredstvima.

3. Izostavljanje prisvojne zamenice ispred ekvivalenata imenice *amico /-a*

U naredna dva primera predloženo je izostavljanje prisvojne zamenice ispred ekvivalenata imenica *amico / amica* („prijatelj /-ica“). U primeru [7a] prisvojna zamenica je sagledana kao pleonazam, verovatno zato što se na osnovu šireg konteksta zaključuje da je reč o drugarici lika iz primera 6, tačnije – ćerke). U italijanskom su upotrebljena dva determinativa, član i prisvojna zamenica, saobrazno gramatičkim pravilima:

- 7 (...) facciamo che dalla tua amica ci vai (...). [6%]
 7a (...) hajde da odeš kod svoje drugarice (...)
- 8 Lasciò le tre vacche al maso del suo amico Florian. [51,5%]
 8a Naše tri krave ostavio je na imanju svog prijatelja Florianjana.

I u primeru [8] prisvojna zamenica vrši službu drugog determinativa (uz član) i eksplicitno obaveštava čitaoca kakav je odnos između dva lika u romanu, Eriha (subjekt rečenice) i Florianjana. Izostavljanje prisvojne zamenice u italijanskom tekstu (*dell'amico Florian*) proizvelo bi deficitarnu referenciju jer Florian nije prethodno pomenut kao Erihov prijatelj; u prevodu je prisvojna zamenica *svog (prijatelja)* izostavljena zbog prisustva druge prisvojne zamenice na početku rečenice – dakle, iz stilskih razloga. Ipak, očigledno je da prisvojna zamenica u italijanskim primerima obavlja i dodatnu službu: u spoju s imenicom *amico /-a* ona naglašava psihološku i emotivnu povezanost između likova koji su obuhvaćeni relacijom posesije; ova ističe povezanost aktera i usmerava čitaočevu pažnju na ljudsku dimenziju njihovog odnosa. Zaključujemo da su i u primerima [7–8] u italijanskom i u srpskom jeziku na delu ista pragmatička kompetencija i ista enciklopedijska znanja, ali je prisustvo

5 O principima koji upravljaju razgovornim jezikom raspravlja ekstenzivno Ceković (2022: 41–88).

prisvojne zamenice u italijanskom tekstu opravdano jer obavlja dodatnu semantičku funkciju (gradi topliju, emotivniju sliku o odnosu između likova). Utisak jeste da bi i u srpskom tekstu mogla da se upotrebi prisvojna zamenica u cilju postizanja istih konotativnih značenja. Tada bi navedeni primeri glasili „kod svoje drugarice“, odnosno „Ostavio je krave kod svog prijatelja Florijana“. Uklanjanjem prisvojne zamenice čitaocu se nudi osiromašen prikaz odnosa između likova romana. Navodimo nekoliko primera iz srpske književnosti u kojima prisvojna zamenica stoji ispred imenice *prijatelj / prijateljica*, uz napomenu da su ipak brojniji primeri u kojima su navedene imenice upotrebljene bez prisvojne zamenice:

- a) Leander je našao **svog prijatelja** premorenog i izgubljenog (...). (Pavić, 1996: 32)
- b) Pomislio je da ih skine sa zida i ostavi u orman, do povratka **svog prijatelja** (...). (Crnjanski, 1987b: 288)
- c) Nakon pola sata već sam sedeo na zubarskoj stolici **svog prijatelja** (...). (Velikić, 2016: 53)
- d) Razume, da žali **svoju prijateljicu**. (Crnjanski, 1987: 365)

4. Izostavljanje prisvojne zamenice ispred imenica koje označavaju deo tela ili fizičku osobinu

Na više mesta u lektorisanom tekstu prevoda predloženo je izostavljanje prisvojne zamenice ispred imenica koje označavaju delove tela. I u ovom slučaju subjekt rečenice je posesor a navedeni delovi tela su posesum. Izdvojili smo sedam primera:

- 9 (...) facendo smorfie con la sua bocca sdentata. [4,5%]
9a (...) praveći grimase svojim krezavim ustima.
- 10 (...) a malapena vedevano più in là del loro naso (...). [81,5%]
10a (...) su jedva videli dalje od svog nosa (...).
- 11 (...) parlava agitando le sue mani ossute. [81,8%]
11a (...) govorio [je] mlateći svojim košćatim rukama.
- 12 Con le sue mani grasse raccolse le lettere. [89,3%]
12a Podigao je pisma svojim debelim rukama.
- 13 Maria liberò dalla mia mano le sue dita sottili (...). [68,2%]
13a Marija je oslobodila svoje tanke prste iz moje ruke (...).
- 14 (...) mi guardò coi suoi occhi grinzosi. [51,5%]
14a (...) pogledao me svojim naboranim očima.

- 15 Maria mi guardava coi suoi occhi vani. [65,1%]
 15a Marija me gledala svojim praznim očima.

Logička povezanost subjekata rečenice i pomenutih delova tela doprinosi utisku da u srpskom prevodu upotreba prisvojne zamenice deluje suvišno, naročito u odsustvu drugih posesora. Ipak, u poslednjem primeru [15a], prisvojna zamenica nije uklonjena, što se može tumačiti kao propust u lekturi jer se ovaj primer po strukturi ne razlikuje od primera [9–14]. Pošto su u italijanskom i u srpskom tekstu na delu isti kognitivni i logički mehanizmi, treba da se zapitamo zašto je u izvornom tekstu upotrebljena prisvojna zamenica. Razloge treba potražiti u semantičkom doprinosu koji proizvodi prisvojna zamenica. Naime, u gornjim primerima njena funkcija nije da eksplicira intuitivno uočljive relacije posesije između posesora i posesuma (to jest, delova tela; izuzetak je primer br. 10⁶). Relacija posesije u ovim primerima ponajmanje ukazuje na posedovanje ili pripadanje (ovo je očigledno na kognitivnom i logičkom nivou i bez formalnog ekspliciranja). Relacija posesije ima funkciju da fokusira pažnju na imenovani deo tela, da naglasi psihološku ili emotivnu dimenziju koju poprimaju delovi tela koji na ovaj način bivaju postavljeni u središte čitaočeve pažnje. Psihološku i emotivnu impresiju aktiviraju i opisni pridevi, koji ističu posebnu osobinu (*debele* ili *koščate ruke*, *prazne oči*...). Pomenuti efekat bi se u srpskom jeziku mogao sačuvati upotrebom pokazne zamenice *taj*, *ta*, *to* (npr. *te debele* / *koščate ruke*, *te prazne oči* itd.). Naime, posesivom u italijanskom i deiktikom u srpskom kod čitaoca se indukuje vizualizacija date fizičke osobine i/ili emotivno-psihičkog stanja likova. Pred ovakvom fokalizacijom mnogo je verovatnije da čitalac zastane i da pokuša da zamisli kakva je posebnost, izuzetnost *tih praznih* ili *tih naboranih očiju*, zbog čega su one takve, zašto pisac insistira upravo na ovom detalju.

Sličan zaključak može se izvesti i u narednim primerima, u kojima italijanskim imenicama čiji su ekvivalenti 'glas', 'osmeh', 'pogled' i 'korak' prethodi prisvojna zamenica. One, zbog prisustva prisvojne zamenice, poprimaju naglašenu psihološku dimenziju u odnosu na varijante bez posesiva. Ove varijante su dodate u uglastim zagradama na kraju italijanskog primera. Međutim, priložene varijante upućuju isključivo na modalitet vršenja radnje i lišene su dodatnih psiholoških ili emotivnih konotacija:

- 16 (...) disse con la sua voce calma. [con voce calma] [60,6%]
 16a (...) rekao je svojim mirnim glasom.

- 17 (...) le gridava Pa' con la sua voce sempre più roca. [con una voce sempre più roca] [31,8%]
 17a (...) vikao je na nju tata svojim sve promuklijim glasom.

6 Primer [10] sadrži frazem u koji je potpuno redundantno dodata prisvojna zamenica *loro*.

18 (...) e mi ha sorriso col suo solito sorriso (...). [col solito sorriso] [27,2%]

18a (...) i nasmešila mi se svojim osmehom (...).

19 (...) gli disse col suo sguardo opaco il padre di Maria. [con sguardo opaco] [66,6%]

19a (...) rekao mu je Marijin otac gledajući ga svojim ugaslim očima.

20 Entrò lui col suo passo pesante (...). [con passo pesante] [66,6%]

20a Ušao je svojim teškim korakom (...).

U narednom, strukturno analognom primeru, prisvojna zamenica nije uklonjena u postupku lekture, iako bi se na osnovu gornjih primera očekivalo da ona bude izostavljena:

21 (...) sorrideva con quel suo sorriso discreto. [62,1%]

21a (...) smešio se onim svojim jedva vidljivim osmehom.

Prisustvu prisvojne zamenice u [21a] doprinela je, verovatno, upotreba determinativa *quel* ('onaj'), čija je funkcija, ovde, da fokusira pažnju na element koji određuje, prepuštajući čitaocu da u takvoj fokalizaciji pripiše istaknutom elementu neku posebnost, neku fizičku, gesturalnu ili psihološku dimenziju koja odgovara dramatici radnje i trenutka. Uvođenje pokazne zamenice (i, eventualno, prisvojne zamenice) u prevodu primerâ [16a–20a] moglo bi doprineti očuvanju piščeve namere da fokusira pažnju na elemente koji su u italijanskom uvedeni prisvojnomo zamenicom. Tako, primer [19a] mogao bi da glasi „gledajući ga *tim* ugaslim očima“, a primer [20a] – „Ušao je *onim* svojim teškim korakom“. Navodimo nekoliko primera iz srpske književnosti u kojima pokazna zamenica stoji ispred prisvojne zamenice i imenice:

a) (...) i u prolazu rekla **onim svojim** naročitim setno-veselim **glasom** (...) („U zavadi sa svetom“; Andrić, 2012: 525)

b) (...) samo ga oštro i netremice, do neizdržljivosti, gleda **onim svojim** tvrdim, bezdušnim **pogledom**. („Osatičani“; Andrić, 2012: 519)

c) (...) reče Simon i začkilji na njega **onim svojim** krupnijim **okom**. (Kiš, 2007: 11)

Primeri u kojima pokazna i prisvojna zamenica stoje ispred imenice izloženi su u daljem tekstu, u odeljku 7.

5. Izostavljanje prisvojne zamenice ispred imenica koje označavaju članove porodice

Zanemarivanjem stilistike prisvojne zamenice gube se značenjske nijanse u prevodu, što je ilustrovano prethodnim primerima; isto se događa i s primerima koji sadrže imenice koje označavaju članove porodice. Upotrebu italijanskog određenog

člana i prisvojne zamenice uz ove imenice regulišu precizna pravila u standardnom italijanskom jeziku (Moderc, 2015: 144–146; Serianni, 1997: 126). U primerima koje smo izdvojili prisvojna zamenica preuzima funkciju jedinog determinativa; odsustvo određenog člana u jednini je koherentno s gramatičkim pravilima, a razlog za izostavljanje člana može se sagledati iz psihološke perspektive, kao posledica poistovećivanja, unutar porodične komunikacije, imenica *sin*, *ćerka* i, naročito, *majka / mama* i *otac / tata*, sa ličnim imenima članova porodice; upotreba člana ispred ličnih imena predstavlja regionalnu odliku nekih varijeteta italijanskog jezika (Serianni, 1997: 119–120). Upravo rečeno je naročito izraženo s imenicama u jednini *mamma* i *papř*, koje u razgovornom jeziku teže da odbace član kada uz njih stoji prisvojna zamenica (kaže se, npr., *mia mamma* umesto standardnog *la mia mamma*). Informaciju o emotivnoj i psihološkoj bliskosti između članova porodice pruža prisvojna zamenica; u analiziranim primerima primećuje se da ovo obeležje odstranjeno iz srpskog teksta lektorskom intervencijom, čime prevod i na ovom mestu ostaje lišen fokusa na emotivne i psihološke konotacije koje su diskretno⁷ istaknute u originalu:

22 Però forse di tua figlia non me ne devi più parlare (...). [40%]
22a Ali možda više ne treba da sa mnom razgovaraš o svojoj ćerki (...).

23 Di' a tuo padre che la grappa la berrò un altro giorno. [2,8%]
23a – Reci svom ocu da ću piti lozu neki drugi dan.

24 Non so se (...) assomigli a tuo padre (...). [5%]
24a Ne znam da li (...) ličiš na svog oca (...).

25 – Amico, torna da tua moglie. [75%]
25a – Prijatelju, vrati se svojoj ženi.

26 Quando vi sposerete ditelo ai vostri mariti (...) [6,7%].
26a Kada se budete udale, recite svojim muževima (...).

Letimičnim uvidom u elektronske verzije raspoloživih srpskih književnih tekstova konstatujemo da srpski pisci upotrebljavaju prisvojne zamenice i ispred ove klase imenica, na način koji je predložen u rukopisu prevoda:

7 Navedene imenice može da odredi ili član (npr. *la mamma*) ili prisvojna zamenica (npr. [la] *mia mamma*). Smatramo da drugo rešenje sadrži veći emotivni naboj u odnosu na prvo, koje je na formalnom planu lišeno navedene afektivne konotacije. Sa druge strane, može se pretpostaviti da dominantna upotreba prisvojne zamenice ispred imenica koje označavaju članove porodice proizvodi izvesnu desemantizaciju ovog determinativa, samim time i neutralizaciju afektivnih konotacija, što na kraju dovodi do funkcionalnog poistovećivanja prisvojne zamenice s određenim članom. U pitanju su tanana, subjektivna tumačenja; neophodno je proceniti od slučaja do slučaja da li prisvojna zamenica upućuje na stvarnu, uže shvaćenu posesivnu relaciju, ili je samo u službi determinativa koji je nametnut sintaksičkim ograničenjima italijanskog jezika, ili ipak upućuje na sferu afektivnosti, koju, onda, valja preneti u tekst prevoda.

- a) (...) neke šiimi-cipele za koje je dobio novac od svog oca kao nagradu (...). (Kiš, 2007: 42)
- b) (...) to je najvećim delom naučio od svog oca (...). (Kiš, 2006: 163)
- c) Uzima joj u robnoj kući mantil (...), da bi se setila ponekad svoje majke (...). (Tišma, 1997: 162)

I na ovom mestu zaključujemo da princip prema kome je vršena lektura teksta ne predstavlja normu kada je reč o upotrebi prisvojne zamenice u srpskom jeziku, već je reč o dominantnom rešenju koje ne isključuje mogućnost upotrebe prisvojne zamenice u slučajevima za koje se proceni da su markirani u psihološkom i emotivnom smislu.

6. Izostavljanje prisvojne zamenice ispred imenica koje označavaju predmete

U lekturi teksta predloženo je da se u narednim primerima izostavi prisvojna zamenica ispred imenica koje, za razliku od primera iz odeljka 4, ne podrazumevaju očiglednu, logički uslovljenu relaciju posesije između elemenata rečenice. Posesor navedenih predmeta – *maramice, brane, mantije* itd. je implicitan, on se prepoznaje na osnovu logičko-semantičkih odnosa između elemenata rečenice. Prisvojna zamenica deluje pleonastično u primerima [27a–29a] i [31a–32a], dok je u primerima [30] i [33] ona neophodna. U primeru [30] tri puta ponovljena prisvojna zamenica obrazuje anaforu s naročitim psihološkim i emotivnim nabojem, čime se u ovom delu romana ističe prisilno odvajanje od seoskog poseda i od dotadašnjeg načina života. Navedenu stilsku upotrebu prisvojne zamenice nije moguće sačuvati u prevodu zbog sintaksičkih ograničenja srpskog jezika. U primeru [33] prisvojna zamenica *nostre* ograničava na prisutne likove domen imenice u množini *nade*. Izdvojeni primeri glase:

27 – Bimba smettila, – mi ripeteva (...) allungandomi il suo fazzoletto. [15,6%]
27a – Dete, prestani, – on je (...) ponavljao, pružajući mi svoju maramicu.

28 (...) costruiranno la loro maledetta diga. [18,9%]
28a (...) sagraditi [će] svoju prokletu branu.

29 Il prete pregava (...) avvolto nel suo abito nero (...). [58,6%]
29a Pop se molio (...) zamotan u svoju crnu mantiju (...).

30 Non aveva più le sue bestie, il suo campo era stato sommerso, non era più un contadino, non abitava più il suo paese. [95,5%]
30a Više nije imao svoju stoku, njegova polja su bila potopljena, više nije bio seljak, više nije živeo u svom kraju.

31 Solo Sepp è rimasto al suo posto (...). [9,5%]
31a Samo je Sep ostao na svom mestu (...).

32 Anche la donna grassa aveva il suo sogno. [59,2%]

32a I debela žena je imala svoj san.

33 Quando parlavamo delle nostre speranze sorrideva (...). [60%]

33a Kada smo razgovarali o svojim nadama, smešio se (...).

Iz primera koje smo do sada predstavili u radu i na osnovu odgovarajućih komentara može se zaključiti da italijanski jezik u većoj meri upotrebljava eksplicitno izražene posesivne relacije u odnosu na srpski jezik, što rezultira frekventnijom upotrebom prisvojnih zamenica, bilo da su one u službi ekspliciranja posesivne relacije u širem smislu, ili su u sintaksičkoj službi (kao obavezni determinativ uz imenicu), ili su u stilističkoj službi (naglašavaju afektivnu ili psihološku komponentu koju pisac dodeljuje imenici). Navedenu tvrdnju ilustrujemo kratkom kvantitativnom analizom prisvojnih zamenica u dva književna dela i u njihovim prevodima na italijanski, odnosno na srpski jezik⁸:

Ivo Andrić, <i>Prokleta avlija</i> (prevod na italijanski: L. Kostantini)			
moj*	13	mio	38
tvoj*	2	tuo	8
njegov*, njen*, svoj*	288	suo	396
naš*	5	nostro	6
vaš*	0	vostro	4
njihov*	22	loro	41
Ukupno:	330	Ukupno:	493

Tabela 1. Prisvojne zamenice u delu *Prokleta avlija* na srpskom i italijanskom jeziku

Italo Calvino, <i>Il barone rampante</i> (<i>Baron na drvetu</i> ; prevod na srpski: J. Stojanović)			
mio	196	moj*	123
tuo	32	tvoj*	13
suo	490	njegov*, njen*, svoj*	368
nostro	184	naš*	192
vostro	27	vaš*	37
loro	92	njihov*	54
Ukupno:	1.021	Ukupno:	787

Tabela 2. Prisvojne zamenice u delu *Il barone rampante* na italijanskom i srpskom jeziku

8 Pretražili smo paralelne tekstove Andrićeve *Proklete avlije* i prevoda na italijanski jezik (*Il cortile maledetto*, L. Costantini) i Kalvinovog romana *Il barone rampante* i njegovog prevoda na srpski (*Baron na drvetu*, J. Stojanović). Pretragu u italijanskom tekstu obavili smo vodeći računa o alomorfiji osnove prisvojne zamenice. Kod srpskih zamenica zvezdica označava da smo tražili reči koje počinju, na primer, sa „njeg“ ispred kojeg je unesen razmak. Na taj način su obuhvaćene samo reči koje počinju sa „njeg“ a nastavljaju se na različite načine (npr. „njegovih“, „njegovim“ itd.). Dobijeni rezultati su indikativnog karaktera i nije isključeno da je pretraga marginalno obuhvatila i druge reči čiji početak odgovara traženom nizu (mada su one malobrojne: na primer, rečnik srpskog jezika Matice srpske iz 2011. beleži samo „njegovatelj“, „njegovati“ i „njegoševski“).

Dobijeni brojevi su indikativnog karaktera; odnos prisvojnih zamenica u tekstu originala i u tekstu prevoda zavređuje temeljnu studiju na većem uzorku i s preciznim uvidom u funkcije prisvojnih zamenica, ali i u ovom skromnom obimu uočava se kvantitativna disproporcija koja ide u prilog našoj tvrdnji da je u književnom jeziku prisvojna zamenica u manjoj meri zastupljena u srpskom jeziku u odnosu na italijanski. Na ovu kvantitativnu razliku verovatno utiče upotreba člana i prisvojne zamenice uz njega kao drugi determinativ. Verovatno je u italijanskom jeziku prisvojna zamenica u izvesnoj meri desenantizovana, odnosno izgubila je deo posesivne vrednosti u užem smislu (ne naglašava više šta kome pripada) i sve više upućuje na šire shvaćenu posesivnu relaciju, kojom se uspostavlja generička veza između dva elementa rečenice. Ova konstatacija, ponavljamo, zaslužuje temeljnu analizu i pažljivo promišljanje. I na kraju ovog odeljka ćemo navesti nekoliko primera iz srpske književnosti u kojima prisvojna zamenica stoji ispred imenice koja označava otuđivi predmet:

- a) Zatim je kleknula, natopila **svoju maramicu** kolonjskom vodom i počela bolesnici nežno da briše čelo i lice. („Zmija“; Andrić, 2012: 306)
- b) G. Niče mu je dao **svoju maramicu** da obriše krv i nekoliko novčića. (Basara, 2011: 51)

7. Izostavljanje prisvojne zamenice ispred grupe determinatora

Poslednji slučaj izostavljanja prisvojne zamenice u lektorisanom tekstu obuhvata primere u kojima ispred prisvojne zamenice stoji pokazna zamenica (*quella, quelle, quel*, „onaj / taj“). Takvih primera je četiri (ne računajući primer [21] na kraju četvrtog odeljka):

34 (...) borbottava con quella sua voce grave. [20%]

34a (...) gundao je svojim ozbiljnim glasom.

35 Erih ti batteva quelle sue mani nodose (...). [20,6%]

35a Erih je pljeskao svojim kvrgavim rukama (...)

36 (...) mi strinse i seni con quelle sue mani screpolate (...). [42%]

36a (...) stisnuo mi [je] grudi svojim rukama, ispucalim od mraza (...).

37 (...) poi ripartiva su quel suo motorcarro (...). [30,7%]

37a (...) zatim bi se zaputio dalje tim svojim kamionom (...).

I u ovim primerima prisvojna zamenica ima funkciju (u prva tri slučaja) da istakne psihološku dimenziju situacije, da fokusira pažnju na deo tela, osobinu ili predmet, kako je već istaknuto u radu. Pomenuta funkcija je pojačana dodatnom fokalizacijom koju proizvodi upotreba pokazne zamenice. Samim time, psihološke i emotivne implikacije su izrazito naglašene u italijanskom tekstu, dok srpski prevod

ne iskazuje isti intenzitet. Ostaje nedoumica da li bi i u prva tri slučaja (kao u poslednjem primeru, u kojem je posesum kamion: ‘*tim kamionom*’) u prevodu mogla da se upotrebi pokazna zamenica i u kojoj bi se meri prevodilačko rešenje približilo originalu po intenzitetu i po njihovoj emotivnoj i psihološkoj dimenziji (na primer: ‘*tim svojim kvrgavim rukama*’ [35a], ili: ‘*tim svojim rukama ispućalim od mraza*’ [36a]). Navodimo, na kraju, još neke primere iz srpske književnosti u kojima pokazna i prisvojna zamenica stoje ispred prisvojne zamenice i imenice:

- a) Onda je **onim svojim** sporim **korakom** zadocnelog noćnog priviđenja otišao da svoga šatora (...). (Andrić, 2018: 209)
- b) (...) govorio je on konzulu **onim svojim** hladnim, razboritim i određenim **načinom** (...). (Andrić, 2018: 298)
- c) Potpukovnik je govorio **onim svojim** sporim i knjiškim ali biranim francuskim **jezikom** (...). (Andrić, 2018: 352)
- d) Digao se **onim svojim** naglim i oštrim **pokretom** (...). (Andrić, 2018: 244)
- e) (...) pogleda malo bolje (...), opet **onim svojim** prvim, brižnim i bojažljivim **pogledom**. (Andrić, 2018: 392)

8. Zaključak

U našem radu pošli smo od svojevrsne *studije slučaja*, odnosno od razlika koje postoje između predloženog teksta prevoda Balcanove knjige *Ostajem ovde* i rezultata lekture tog teksta. Analizom lektorskih intervencija došli smo do zaključka da prisvojna zamenica u italijanskom jeziku vrši dodatne funkcije kojima se ne iskazuje posedovanje (pripadnost, vlasništvo) u užem smislu reči. Ove dodatne funkcije nisu obuhvaćene gramatikama i nisu mogle da budu prenesene u tekst prevoda jer gramatički ekvivalentna srpska zamenica obavlja samo deo uočenih funkcija koje su svojstvene italijanskoj prisvojnoj zamenici. U radu smo istakli sposobnost italijanske prisvojne zamenice da vrši psihološku i emotivnu fokalizaciju određenog elementa rečenice, samostalno ili u kombinaciji s nekim drugim elementom (na primer, s pokaznom zamenicom). Pored ove funkcije, italijanska prisvojna zamenica u određenom broju slučajeva je pridodata uz član i zajedno s njim obavlja sintaksičku funkciju determinativa, pri čemu je posesivna vrednost sekundarna, odnosno sama prisvojna zamenica je, vršeći ovu službu, delimično desemantizovana. Navedene funkcije mogu pomoći da se protumači smanjeno prisustvo prisvojne zamenice u tekstu prevoda i – verovatno – njena manje frekventna upotreba uopšte u srpskim tekstovima u odnosu na italijanske. Ove tvrdnje potkrepili smo ilustracijom o frekvenciji oblika prisvojnih zamenica za šest lica u dva paralelna srpsko-italijanska teksta. Iz kratke analize proizlazi da je u prevodu *Proklete avlije* na italijanski prisutno oko 50% više prisvojnih zamenica u odnosu na srpski tekst, dok je u prevodu na srpski Kalvinovog romana *Baron na drvetu* upotrebjeno oko 30% manje prisvojnih zamenica. Ova kvantitativna zapažanja zavređuju pažljiviju analizu i tumačenje i u ovoj fazi treba ih shvatiti kao indikativna, kao početnu hipotezu za dalja istraživanja. Smatramo da nalazi koji su predočeni u ovom radu ne treba

da navedu na zaključak da je tekst prevoda izostavljanjem posmatranih prisvojnih zamenica suštinski osiromašen. Emotivno-afektivna i psihološka komponenta koju smo prepoznali u upotrebi italijanske prisvojne zamenice uvedena je u italijanskom tekstu diskretnim jezičkim instrumentima koji ni na koji način ne odudaraju od usvojene stilistike italijanskog jezika, a prenošenje navedenih diskretnih konotativnih značenja italijanske prisvojne zamenice u srpski tekst moglo bi da predstavlja stilsku neravninu u tekstu prevoda.

Literatura

- Blatešić, A. (2021). *Nulti član u italijanskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Ceković–Rakonjac, N. (2017). Difficoltà di apprendimento dell'italiano L2 da parte dello studente serbo: livello morfosintattico (forme e usi di articoli, sostantivi, aggettivi e pronomi). *Kultura i komunikacija online*, 3(3), 79–88.
- Ceković, N. (2022). *Italijanski razgovorni jezik*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet.
- Dardano, M., Trifone, P. (1995). *Grammatica italiana* (III izdanje). Bologna: Zanichelli.
- Klajn, I. (1985). *O funkciji i prirodi zamenica*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Klajn, I. (2005). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kukić, T. (2015). Categoria della definitezza e indefinitezza nella lingua italiana e serba: aspetti teorici. In R. Nikodinovska (a cura di), *Parallelismi linguistici, letterari e culturali* (pp. 315-326). Facoltà di Filologia “Blaže Koneski”, Università “SS. Cirillo e Methodio”. Skopje.
- Lepschy, A. L., Lepschy, G. (2002). *La lingua italiana. Storia, varietà dell'uso, grammatica*. Milano: Tascabili Bompiani.
- Moderc, S. (2015). *Gramatika italijanskog jezika. Morfologija s elementima sintakse* (III izdanje). Beograd: Luna crescens.
- Salvi, G., Vanelli, L. (2004). *Nuova grammatica italiana*. Bologna: Il Mulino.
- Serianni, L. (1997). *Italiano. Grammatica, sintassi, dubbi*. Milano: Garzanti.
- Stanojčić, Ž. (2010). *Gramatika srpskog književnog jezika*. Beograd: Kreativni centar.
- Stanojčić, Ž., Popović, Lj. (1992). *Gramatika srpskoga jezika* (II izdanje). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Stevanović, M. (1986). *Savremeni srpskohrvatski jezik*. Beograd: Naučna knjiga.
- Stifanić, M. (1976). *Određeni, neodređeni i nulti član u italijanskom jeziku i iskazivanje odgovarajućih vrednosti u srpskohrvatskom jeziku* (neobjavljeni magistarski rad). Filološki fakultet, Beograd.
- Stifanić, M. (1980). Mogućnosti iskazivanja vrednosti italijanskog člana u srpskohrvatskom jeziku. U I Klajn (ur.), *Studije iz kontrastivne analize italijanskog i srpskohrvatskog jezika. Sveska 1* (str. 37–61). Beograd: Filološki fakultet.
- Stojanović, S. (1996). *Binarne relacije posesije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Terić, G. (1991). *Strukture i vrednosti posesiva u italijanskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.

Izvori

- Andrić, I. (1992). *La corte del diavolo*. Milano: Adelphi.
- Andrić, I. (2012). *Sabrane pripovetke*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Andrić, I. (2015). *Na Drini ćuprija*. Novi Sad: Školska knjiga.
- Andrić, I. (2018). *Travnička hronika*. Beograd: Sezam Book.
- Andrić, I. (2021). *Prokleta avlija*. Beograd: Vulkan.
- Balcano, M. (2021). *Ostajem ovde*. Beograd: Laguna.
- Balzano, M. (2020). *Io resto qui*. Torino: Einaudi.
- Basara, S. (2011). *Srce zemlje*. Beograd: Laguna.
- Calvino, I. (2017). *Il barone rampante*. Milano: Mondadori.
- Crnjanski, M. (1987a). *Roman o Londonu 1*. Beograd: Nolit.
- Crnjanski, M. (1987b). *Roman o Londonu 2*. Beograd: Nolit.
- Crnjanski, M. (1987c). *Seobe I*. Beograd: Nolit.
- Kalvino, I. (1969). *Baron na drvetu*. Beograd: Rad.
- Kiš, D. (2006). *Peščanik*. Beograd: Prosveta.
- Kiš, D. (2007). *Enciklopedija mrtvih*. Beograd: Prosveta.
- Pavić, M. (1996). *Unutrašnja strana vetra. Leander*. Beograd: Draganić.
- Tišma, A. (1997). *Upotreba čoveka*. Beograd: Prosveta.
- Velikić, D. (2016). *Ruski prozor*. Beograd: Laguna.

Saša G. Moderc

Summary

SOME NON-EQUIVALENCIES BETWEEN ITALIAN AND SERBIAN POSSESSIVE PRONOUNS

While revising the Serbian translation of Balzano's novel *I'm Staying Here*, we noticed, among editor's interventions, that a number of possessive adjectives (PA) were omitted from the original, unedited version of the translation. Upon analyzing the editor's suggestions, we noticed stylistic differences between the Italian and Serbian PA. In some cases, the possessive relation is intuitively recognizable in the Serbian text based on logical and semantic features of the nouns involved, making the PA redundant in Serbian, and therefore omitted, although present in Balzano's original text. In other cases, it was suggested to omit the Italian PA in the text of the translation when it has a primarily syntactic function, i.e., when it is a deictic signal, along with the determinative article. In a number of examples, the Italian PA has a dominant expressive function aimed at stressing psychological and affective dimensions of the text, which the corresponding Serbian PA does not express, and was, therefore, omitted from the translation due to the editor's intervention. These omissions contribute to distorting the author's original artistic intention of focusing the reader's attention on the psychological and emotional traits of certain elements of the text.

In this article, we provide examples of non-equivalence in the treatment of PA in Italian and Serbian, classifying them and adding comments to underline the semantic and stylistic properties of the Serbian translation. Our conclusion is that the editor's interventions and the suppression of the PA were in part made on personal, subjective grounds. Examples from Serbian novels are provided in order to prove that certain uses of the PA exist in Serbian too, which confirms our hypothesis that the editor applied a personal criterion in treating PA. Moreover, a short analysis of two parallel literary texts (containing a translation in Serbian and one in Italian) shows consistent quantitative differences in the usage of PA in Italian and Serbian. This fact reinforces our hypothesis of an ongoing process of desemantisation of the PA in Italian; this idea needs to be investigated in dedicated studies.

Our conclusion is that PA, although semantically identical in Italian and Serbian, deserve a deeper analysis which would explain their functions and stylistic differences. Nevertheless, we believe that the editor's interventions in the text of the Serbian translation contribute to achieving a high literary expression, while stylistic losses are an inevitable part of the translation process.

Key words:

possessive pronouns, definite article, translation, Italian, Serbian, translation equivalency, stylistics

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.1.2>
811.14'373.72
81'255.4

Τον έκανε τ`αλατιού – Паремиие и фразеологизми у савременом грчком са компонентом *αλάτι* (= *co*) и њихови преводни еквиваленти на српском

Ивана С. Милојевић*

Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за неохеленске студије

 <https://orcid.org/0000-0001-9240-5440>

Предраг Ј. Мутавџић

Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за неохеленске студије

 <https://orcid.org/0000-0001-7195-4053>

Кључне речи:

αλάτι,
co,
фразеологизми,
паремиие,
грчки,
српски,
семантичка поља,
лингвокултурологија

Апстракт

Предмет нашег рада јесте лингвокултуролошка анализа паремииа и фразеологизама са компонентом *αλάτι* (= *co*) у савременом грчком језику, у циљу расветљавања симболичког, метафоричког и конотативног потенцијала наведене минералне материје у оба језика. Као секундарни циљ издваја се изналажење преводних решења у српском језику за анализиране грчке безеквивалентне фразеолошке конструкције. Истраживању се приступа с контрастивног, семантичко-концептуалног и лингвокултуролошког становишта. Резултати до којих се дошло указују на специфичну културолошку функцију свих забележених паремииа и фразеологизама, будући да највећи број грчких примера у својој семантичкој структури не поседује свог правог еквивалентног парњака у српском. (*примљено: 8. марта 2023; прихваћено: 2. јуна 2023*)

1. Предмет, циљ и методологија рада

Предмет овог рада јесу фразеологизми и паремије са компонентом *αλάτι* (= со) у савременом грчком језику. Фразеологија се као наука издвојила с циљем проучавања специфичних вишелексемних спојева који имају синтаксичко-семантичке карактеристике које немају други вишеречни spoјеви. Постоји фразеологија у ужем смислу, која проучава само фразеологизме са свим особинама, и фразеологија у ширем смислу, која обухвата и оне вишелексемне спојеве који немају баш све карактеристике, али ипак нису на самој периферији фразеолошког система, односно поседују неопходне одлике. У савременим проучавањима често се приступа проучавању фразеолошких јединица у ширем смислу, без повлачења јасне границе међу таквим језичким јединицама (уп. Прџић, 1997; Θώρου, 2003; Θώρου, 2006; Κλαίρης/Μπαρπινιώτης, 2005; Пејовић, 2015). Због процеса фразеологизације, семантичке – на основу транспоновања значења, и синтаксичке – путем експанзије или редуkcије и кондензације, вишелексемски спојеви нису јасно одељени једни од других, а пословице представљају један од најзначајнијих извора фразеолошких јединица у тим процесима (Мршевић-Радовић, 1987: 59). Стога смо се определили да критеријум приликом ексцерпирања нашег корпуса буде искључиво компонента *αλάτι*, која је углавном и семантички фокус у тим конструкцијама, без дефинисања њиховог фразеолошког статуса. Наведене фразеолошке конструкције ћемо разматрати као лингвокултуролошке јединице, будући да је у науци одавно познато да фразеологизми и паремије сваког језика у својој мотивационој бази садрже и многобројне елементе народне традиције, религије, митологије и фолклора.

Анђелка Пејовић, осврћући се на основну разлику између фразема и паремија ауторке Корпас Пастор (Corpas Pastor, 1996: 134), као и на степен генерализације и промене израза, истиче да паремије, које се, због високог степена генерализације, употребљавају у дискурсу у готовом облику, заправо чине јединице говора, а не језичког система, те се стога могу посматрати пре као културолошки него језички феномен (Пејовић, 2015: 54). Анализирајући њих и њихов одраз колективног искуства одређеног народа, тежимо реконструисати језичку слику света Грка и Срба и констатовати степен њихове подударности.

Наше емпиријско истраживање обухвата следеће кораке:

а) ексцерпцију фразеологизама и паремија у савременом грчком језику које садрже компоненту *αλάτι*, из доступних релевантних једнојезичних и двојезичних речника, општих и фразеолошких у штампаној и електронској варијанти, као и из збирки пословица (в. у Литератури). Поред њих, послужили смо се и претраживачем *Google* као додатним (секундарним) обликом провере учесталости и значења прикупљених фразеологизама и паремија;

б) анализу фразеолошких и паремиолошких значења с тенденцијом да се понуде одговарајућа преводна решења на српском језику. Грчки језик је полазни, а српски циљни језик, мада, како примењујемо контрастивну методу, у складу са потребама рада полазни језик може бити и српски;

в) класификацију сходно нивоима семантичке и структурне подударности.

Ради лакшег поређења, грчке примере дали смо као глосе. Сваки пример нулте еквиваленције обележен је астериском, док је у делимично подударним примерима свако структурно одсупање подвучено.

Теоријски оквир овог истраживања почива на поставкама концептуалне анализе. Међутим, како су фразеологизми готово увек носиоци културних информација, методолошки поступци за које смо се определили у овом раду су у складу с ексцерпираним корпусом и интердисциплинарним приступом у фразеологији. Семантичка анализа укључила је методе когнитивне лингвистике (Lakoff/Johnson, 1980), те је концептуални приступ надограђен лингвокултуролошким разматрањима и осврће се на културне компоненте фразеологизама. Корпус смо посматрали кроз семантичка поља.

Циљ нашег истраживања свакако није давање исцрпног прегледа свих фразеолошких израза који садрже компоненту *co* у себи, као ни давање исцрпне лингвокултуролошке анализе сваког фразеологизма понаособ, већ нам је намера да скретањем пажње на њихову сликовиту позадину с културним садржајем разоткријемо фразеолошко значење и покушамо да предочимо најадекватније преводне еквиваленте у српском језику.

2. Идиоматичност

Постојање вишелексемних спојева, идиоматичних лексикализованих синтагми, у супротности је са традиционалним учењем које налаже да се говорна продукција реализује према основним принципима и правилима комбиновања базних јединица ускладиштених у нашој меморији. Како је продукција говора базирана истовремено на садејству слободе и ограничења, однос слободног комбиновања и процеса стереотипизације привукао је пажњу истраживача (Jespersen, 1924; Bolinger, 1976; Sinclair, 1991 и др.) који истичу да корисник реализује језичку поруку посредством слободног комбиновања основних језичких јединица, али и посредством готових вишелексемних конструкција које су као такве усвојене и не настају у тренутку говора (Γαλαντόμος, 2008: 120–121, цитирано у Милојевић, 2021: 74).

Синтетичност значења фразеолошких јединица представља једну од фундаменталних обележја поменутих јединица. Јединствено, целовито значење је оно што чини фразеолошке јединице препознатљивим и што их разликује од вишелексемних слободних спојева. Идиоматичност посматрамо као својство израза са семантичким транспонованем најмање једне, или пак свих лексичких компоненти које га формирају (Matešić, 1982: VI). Фразеолошке јединице значење не добијају простим сабирањем значења саставних компоненти, нити простим декодирањем рашчлањених компоненти фразеолошких јединица, као код нефразеолошких вишелексемних јединица. Разлог томе јесте десемантизација најмање једне, ако не и свих компонентних јединица посредством метафоре или метонимије. Како Вуловић истиче, према Мелерович и Мокијенку, преносни елементи семантичке транспозиције такође могу имати и симболички, ритуални карактер (Мелерович/Мокијенко, 2008: 123, цитирано у Вуловић, 2015: 97).

Процес транспоновања значења не одвија се код свих фразеолошких јединица на исти начин. Сам вид детерминације међу лексемама на семантичком плану и однос сема у семантичкој структури фразеолошких јединица (Алефиренко, 1980: 36; Συτζωνίδης, 2000: 28–29; Вуловић, 2015: 97) условљава степен идиоматичности реализованог фразеолошког значења и степен варијабилности јединственог значења (Милојевић, 2021: 75).

Посматрајући степен идиоматичности значења, Симеонидис (2000: 27–31) разликује потпуно идиоматичне и делимично идиоматичне фразеолошке јединице, слично Мршевић-Радовић (1987: 63) која на основу врсте фразеолошког значења разликује глобалне од компонентних фразеолошких јединица. Оваква класификација произилази из директне везе могућих врста метафоризације и семантичке транспарентности: а) транспарентна метафоризација подразумева семантичко транспоновање значења фразеологизама на основу дословног значења барем једног од конститутивних елемената; б) нетранспарентна метафоризација везује се за фразеологизме код којих је метафора условљена историјским, митолошким чињеницама, обичајима и мање познатим условима живота, класичним текстовима, Библијом, црквеном и књижевном традицијом¹, те је неопходно укључивање резултата етимологије и других научних дисциплина, с циљем да се декодира значење фразеолошких јединица; и в) трећу групу чине фразеолошке јединице које конструишу синсемантичне лексеме чланова, заменица, предлога, везника и др. с функцијом везника у реченици, изузетно апстрактног значења, будући да не постоји метафорична спона између лексема и семантичког транспоновања (Συτζωνίδης, 2000: 30–31).

Испитујући ефекат синтаксичке устаљености на обраду и усвајање идиоматских израза Гибс и Гонзалес (Gibbs/Gonzales, 1985: 256) долазе до закључка да је време које је потребно за разумевање идиоматских израза много краће него што је то случај са неидиоматским изразима, што налазимо да је у директној вези са мотивационом сликом процеса фразеологизације. Штавише, брже се поимају изрази устаљене синтаксичке структуре наспрам израза флексибилне структуре који дозвољавају поједине измене на плану синтаксе. Људи брже обрађују окамењене изразе, него изразе флексибилне синтаксичке структуре, јер због дуже обраде флексибилних израза они постају препознатљиви и незаборавни на семантичком плану. Окамењени идиоми чини се да су чешће у употреби од флексибилних, те се стога лакше детектују у менталном лексикону (*ibidem*) (Милојевић, 2021: 76).

3. Неколико речи о соли

Лексема со има више семантичких реализација у складу са употребном функцијом. Тако се у хемији каже да је то јонско једињење, састављено од

1 Нешто више о семантичкој непрозирности пословица у текстовима из књижевне традиције испитати Триандафиллидис (Τριανταφυλλίδης, 1947), а о семантици учених фраза уп. Јорданиду (Γορδανίδου, 2001).

позитивно и негативно наелектрисаних катјона и анјона (McNaught/Wilkinson, 1997), „које настаје делимичном или потпуном заменом водоникових атома киселина атомима метала“ (МПЕ, 1978: 257). Свака со је врста чврсте минералне материје чија боја варира у зависности од самог хемијског састава. Најпознатија со у свим културама, кухињска со (натријум хлорид), уобичајене је снежнобеле боје – то је „мрвљив и растопив минерал специфичног укуса; употребљава се као зачин и у индустријске сврхе“ (РМС, 1973: 910)² уз значење: хем. *спој настао везивањем позитивног дела дужине и негативног дела киселине*.

Шире гледано, со се може сагледати као један од најважнијих симбола једнакости између свих друштвених сталежа: будући свима потребна, одвајкада се налазила на трпези и сиромашних и богатих, при чему се социјални и економски положај одражавао понајпре у томе где се држи, да ли у најпростије или у најлуксузније израћеним сланицима. Стога РМС наводи и значења која се везују обично за хлеб: а. ознака за основну људску храну; б. симбол за гостопримство, гостољубивост, пријатељство, затим: фиг. симбол умне снаге, мудрости.

4. Анализа грчких фразеологизама и паремија са саставницом αλάτι

Из наше целокупне грађе ексцерпирано је близу 80 фразеолошких примера, од којих је двадесетак репрезентативних анализирано у раду.

Уколико имамо на уму ниво потпуне подударности, проналазимо фразеолошки пример, библизам³ *εἶμαι ἄλας τῆς γῆς* = **бити со земље**, који је саставни део Јеванђељске беседе на гори у Светом јеванђељу по Матеју (Матеј 5: 13). Како је књижевног порекла, смисао му је да укаже не само на нешто изузетно вредно и неопходно у животу човека, него и на његове највише моралне одлике, понајпре на непоткупљивост и неподмитљивост, јер се сматрало да со има својства да одврати од корупције (PDS, 1996: 823). Мотивациона слика лежи у хришћанском учењу (схватању) по коме су обични људи, попут рибара, пастира, занатлија и других, такође битан елемент људског друштва; они га покрећу, без њих оно не би било цело, баш као што и јело без соли није употпуњено. Транспоновањем значења добијамо фразеолошко значење које имплицира

2 Један од главних рецептора укуса код људи јесте и онај који региструје слано, што ће рећи да су људи, као и велики број животиња, природно оријентисани према овој материји и да је она саставни део њиховог живота. Медицина је доказала важност присуства соли у организму, јер активно учествује у размени материја у људском организму, у метаболизму као и у преносу електричних импулса између неурона. На Балканском полуострву свега су три природна налазишта камене соли на копну – док су два напуштена (у Трансилванији у близини данашњег града Турде, друго у Бугарској: по археологу Николову (Nikolov, 2010: 492–497), Провадија-Солницата је до данас најстарији познат рудник соли на континенталном делу Балкана који је већ од половине 6. миленијума пре Христа /период касног неолита/ био у интензивној експлоатацији), данас је активно само оно у околини града Тузле (< тур. tuz = со) које, заједно са сланим језерима представља остатак некадашњег Панонског мора.

3 „Под термином ‘библизам’ (рус. библеизм) подразумевају се (...) језичке творевине, устаљени изрази, фразеолошке јединице, цитати, термилошке синтагме, који могу бити преузети директно као готове форме из Библије или могу посредно настати под утицајем алегорија, параболо, догађаја описаних у Светом писму, али могу потицати и из хришћанског предања“ (Вуловић, 2015: 34–35).

вредности сваког појединца и његових квалитета, те овај пример сврставамо у семантичко поље МОРАЛНЕ КАТЕГОРИЈЕ.

Делимичну структурну подударност, а семантичку еквивалентност бележе наредни, изузетно фреквентни примери из семантичког поља за изражавање ОСЕЋАЊА И СТАЊА физичког бола и патње:

- **ρίχνω αλάτι σε παλιές πληγές**⁴ (= „бацати со на старе ране“) = *метнути / ставити / стављати (коме) со на рану*

У оба примера значење се односи на мучно и непријатно подсећање некога на какав рђав и болан догађај који је доживео, искусио или проузроковао својим понашањем или делом. У српском језику постоји и варијантни облик *позледити, повредити стару рану / дирнути, такнути, отворити стару рану* (РСМ, 1973: 1127). У мотивационој слици фразеологизама садржан је опис народног начина лечења (неговања) отворених рана. Искусвена пракса је показала да је со, осим што има одлична својства као конзерванс у припремању хране, и добар облик дехидратације меса, последично ране, као и превенције од инфекција. Међутим, како директни додир површине ране са сољу изазива велике болове, овај облик реалног догађаја метафорички је пренесен да означи донекле сличан или близак осећај огромне емотивне нелагоде и унутрашњег психичког бола који би се по својој јачини могао изједначити са таквим доживљајем.

Назначимо да се потпуно иста веза соли и ране примећује и у наредној грчкој идиотипичној конструкцији **τον έκανα του αλατιού** (= „учинио сам га од соли“) која одговара српским неподударним конструкцијама **премлатити (кога) као вола у купусу*. Реч је о томе да је неко доживео такве батине и премлаћивање да су му се створиле или отвориле живе ране по телу. У време када нису постојали антибиотици и други савремени начини лечења повреда, грчки народ је знао за лековито дејство соли у спречавању њиховог флисовања, некрозе коже и ткива као и у постепивању њиховог зацељења (ово је могуће, јер се со понаша као ефикасан ресорптивни материјал и као сува облога), па у том погледу конструкција се базира на базној слици директног стављања/наношења соли на ране што визуелно одаје утисак као да је особа „од соли“. У српском језику исто значење имају и варијантни облици *светити коме дрвена масла и удесити некога за Врбицу* ироничног значења „лечити кога батинама“ (Мршевић-Радовић, 1987: 121), односно „удесити, дотерати кога батинама за тај празник до негпрепознавања“ (Вуловић, 2015: 76)

- **φάω ψωμί κι αλάτι με (κάποιον)** = *појести џак соли са (неким) / (по)јести с ким со и хлеб*

У позадинском талогу овог фразеолошког пара, као и у српском варијантном облику, налази се слика међусобног дељења хране (намирнице и зачина)

4 Уп. са синонимним *ξύνω παλιές πληγές* (= „чешати старе ране“).

не само између чланова једног домаћинства, једне породице, него и шире сагледано између људи. Хлеб и со су два гастрономска елемента која се по укусу одлично слажу и допуњају, па отуда је смисао указане конструкције дубљи психолошки – „искусити заједно са неким нешто“. Путем заједничког преживљавања, проласка кроз (позитивна и негативна) животна искушења и њиховог дељења, најлакше је увидети какав је нечији карактер, понашање, моралне одлике. Другим речима, у питању је изражавање моралног суда о оном другом путем откривања свих његових вредности и особина као човека. У српском варијантном облику посебно је истакнута со, и то не без разлога – у периоду када је настао фразеологизам, у српском друштву со је била веома скупа и ретка, те њена самостална употреба далеко више наглашава указани семантички смисао из сфере међуљудских односа, тачније речено семантичког поља Познавање.

Са друге стране, из истог семантичког поља хлеб и со као заједничке компоненте фигурирају у српском фразеологизму **дочекати (кога) хлебом и сољу**⁵ који је у потпуности идиотипичан у односу на грчки фразеолошки систем. Поред хлеба, „својеврсног протопипског представника семантичког поља хране“ (Нтпјак, 2007: 198), со је била укључена у одређене обреде и обичаје, попут указаног којим се указује велика част и одаје посебна почаст драгом госту пред вратима нашег дома. Како су цивилизовани народи неговали обичај сачекивања гостију са специјално припремљеном свечаном погачом од белог брашна, и њеним ритуалним изношењем уз со, овај обичај је мотивисао израз *слагати се као хлеб и со* значења „живети у пријатељству, веома се лепо слагати с неким“ (Мршевић-Радовић, 2012: 95). Тако оба елемента носе смисао велике и срдачне гостопримљивости, пријатељства, као и заједничког дељења онога што се сматрало највреднијим у сваком домаћинству: хлеба, као симбола богатства и обиља (у храни), и соли, као посебног симбола чувара од злих духова, са једне стране, те симбола бесмртности управо због свог („магијског“) својства да се никада не мења и да намирнице чува (конзервира), са друге. У том погледу, сходно општем словенском веровању, со је била далеко драгоценија чак и од самог злата, на шта реферише и данашња словачка пословица *sol' je skutočnejšia než zlato*.

Назначимо да се посебна веза хлеба и соли читава у српском у виду узвичне реченице која функционише као заклетва **тако ми хлеба и соли!**⁶ чији еквивалент у грчком гласи, без компоненте соли, *μα το ψωμί/στο ψωμί που τρώω*

5 Овај фразеологизам, осим у јужнословенским језицима, на Балканском полуострву постоји још и у румунском – *a primi pe (cineva) cu pâine și sare*, што указује на преношење културолошких елемената, док је у албанском компонента *со* замењена соматским елементом: *pres (dikë) me bukë e me zemër të bardhë* (= „дочекати /неког/ са хлебом и белим [тј. чистим] срцем“). И у мађарском се такође осећа овај словенски културолошки и обредни утицај уз донекле измењени компонентни састав у односу на српски – *lány kenyérről várt (valakit)* (= „дочекати /кога/ са меким [тј. свежим] хлебом“). „Многи културни народи познавали су, а и сачували обичај дочекивања гостију с ритуалним изношењем хлеба и соли“ (Мршевић-Радовић, 2012: 95).

6 Данас се у свакодневном говору чешће чују варијанте *тако ми Бога/очију/живота/деце/свега* као знатно експресивније.

(= „тако ми хлеба/у хлеб који једем“). Културолошки посматрано, овим чином се уз божије дарове потврђује истинитост и поузданост нечијих речи или нечијег поступка, чиме се квалификују особине части и поштења говорника.

- **σπέρνω/-ει αλάτι** (= „сејати/сеје со“) = *бацати со (несак) у море / солити море*

Фразеолошки пар функционише као квалификатор каквог узалудног чина или акције, те припада семантичком пољу делатност / активност, тачније речено узалудан / бесмислен посао. На основу глагола који творе наведене изразе можемо закључити да је реч о кинетичким покретима везаним за обављање типичних ратарских и рибарских потеза – бацање мрежа, као и семена при сетви. У овом случају, додавање нечега чега већ има у обиљу, а према аналогiji ствари то је управо со у мору, представља потпуну бесмислицу и узалудан, непримерен напор. У њима со се доживљава искуствено као мртва, беживотна материја, неплодоносна, те њено сејање/бацање конотативно указује на крајњи неуспех, на јаловост радње која се обавља. Културолошки сагледано, највероватније је да је српски у извесној мери отрпео утицај грчког, што се донекле може рећи и за албански, где се као одговарајући преводни еквивалент јавља делимично подударан фразеологизам, али без компоненте соли и *hedh farë në det/ujë* (= „бацати семе у море/воду“).

Истом семантичком пољу припада и идиотипична грчка паремија **αλάτι πάει στην αλυκή και φρύγανα στο λόγγο** (= „со иде у солану, а суварци у луг“) којом се указује на потпуну бесмисленост обављања неког посла. Паремија је првобитно означавала ситуацију у којој су трговци ради стицања зараде покушавали да продају и оно чега већ има у изобиљу. У српском би се најприкладније пренела фразеолошки **приморцима козлиће продавати*, будући да их они свакако имају јер су им били неопходни у кршевитом подручју, као и фразеологизмом *дрва у шуму носити* који такође означава узалудан посао.

У паремији **όποιος κατουράει στη θάλασσα, το βρίσκει στο αλάτι** (= „ко моча у море, то нађе у соли“) потенцира се на узајамно-последичној спрези између радњи и последица, па зато семантички одговара српској **како сејеш, онако и жањеш*, док је структурно делимично подударна с албанском *ç`bën në det, e gjen në krijë* (= „што чиниш у мору, то нађеш у соли“). Веза између мора и соли у грчкој (и албанској) паремији је очигледна, а искуствено је и додатно потврђена: да је могуће у процесу сушења морске соли пронаћи разне одбачене, изгубљене предмете, ствари и слично, што ће рећи да је све у природи, као и у друштву и у животу, тесно повезано и да се ништа не одвија без пре или касније обавезне наплате.

Посебну целину чине идиотипичне грчке паремије и фразеологизми који се на српски пренесе или путем друкчијих облика фразеологизације или нефразеолошки. То је група нултог степена еквиваленције. Њих је највише и припадају наредним семантичким пољима негативно обојених:

а) ПОНАШАЊЕ / ПОСТУПЦИ

- **δε φοβάται ο παστουράς το αλάτι** (= „не боји се пастрма соли“)

Грчка паремија садржи кулинаризам, пастрму, врсту посебно припремљеног меса од бивола (или камиле) зачињеног, стишњеног (пресованог), затим осушеног на ваздуху, а претходно добро посољеног. Пастрма у српском значи сушено и димљено говеђе, овчје, козје и свињско месо. Овај грчки (оријентални и наш) специјалитет незамислив је без соли која га, поред свих додатих елемената, спречава да се поквари. Због тога је ова тесна веза послужила за метафоричко изражавање и пластично дочаравање извесне навике код човека, устаљеног начина понашања или деловања. Као најприближнији семантички парњак овом фразеологизму одговара српски неподударни **навикао је магарац на самар* чиме се у оба примера конотативно и асоцијативно указује да је неко и даље спреман да настави да подноси напоре, чак и оне можда веће и теже од уобичајених.

б) ОСЕЋАЊЕ И СТАЊЕ

- **μένω στήλη αλάτος** (= „остати стуб соли“)

По свом пореклу, то је интернационални фразеолошки библизам везан за причу о Лотовој жени која се претворила у слани камен у часу када се осврнула да види Содому у пламену (Постанак, 19: 26). На српском, међутим, се најприближније може пренети другачијом конструкцијом **укипити се као дрвена Марија*, при чему се, као и у грчком, семантички подразумева присуство одређене дозе уплашености, неизвесности и страха од каквог призора, непријатног изненађења или чије реакције.

в) ОДСУСТВО АКТИВНОСТИ (НЕМЕШАЊЕ)

- **σε ξένο φαϊ αλάτι μη ρίχνεις** (= „у туђе јело со не бацај“)

Како су међуљудски односи у друштву сложени, да би се избегли могући сукоби, размирице и неслога, указана грчка паремија има пословични карактер, даје поуку да се клонимо мешања у туђа посла. Заснована је на искуственој слици да се досољавање/сољење јела увек врши према властитом укусу или навици, што значи да ће сваки покушај досољавања јела неком другом без мере и/или његове сагласности представља мешање у туђи укус. Из тог разлога метафорички и конотативно ова паремија практично и прагматично поручује да је потребно клонити се било каквог мешања у туђе јело, односно шире сагледано у туђе ствари. На српском њен одговарајући еквивалент проналазимо у бинарној пословици шаљивог, али ништа мање поучног карактера **гуска прасе, свак нек гледа за се, ко те пита брије ли се владика!*.

Г) ДЕЛАТНОСТ / АКТИВНОСТ (ИЗБЕГАВАЊЕ)

- **ρίχνω σε (κάποιον) αλάτι** (= „бацити на /кога/ со“)

Назначени фразеологизам, без одговарајућег преводног еквивалента у српском, заснива се на опису кинетичке радње која је саставни део обреда где се обавља двоструку функцију: ритуално прочишћење, са једне стране, а са друге служи као непосредна магијска заштита (РСМ, 2001: 502). Другим речима, то је магијски чин усмерен обично према нежељеном госту чија снага почива на народном веровању у натприродне моћи соли. Како је увек у истом физичком облику, како одолева протоку времена и задржава сва своја својства, онда је, сходно грчком народном веровању, сасвим могуће да једна таква вечна, непроменљива и божанског порекла материја, док „се баца на некога“, како показује сачувана слика, постиже ефекат одбране и личне заштите (појединца, породице, групе). Својим лустративним дејством она одвраћа демонске силе, будући да „се сматрало да се демони гнушају соли“ (Biderman, 2004: 362), односно непримерене, нежељене и зле особе од нас, истовремено чувајући онога који је баца.

Д) ОСЕЋАЊЕ И СТАЊЕ

Еротска пожуда исказана у облику бинарног склопа шаљивог карактера **φάε αλάτι κι έλα στο κρεβάτι**²⁴ (= „поједи со и дођи у кревет“) нема одговарајућег семантичког парњака у српском језику. Назначена конструкција се данас ретко може чути, а настала је захваљујући раширеном народном веровању да се, уколико се додатно даје животињања, поспешује њихову сексуалну функцију, чиме ће бити плодније и, последично, имати увећану жељу за парењем. Тако се овај концепт промишљања о соли као о снажном афродизијаку пренео и на човека.

Семантичка поља позитивне конотације чине следећи фразеологизми и паремије са компонентом соли:

а) ПОМИРЕЊЕ

Једна од карактеристика међуљудских односа у друштву представља чин помирења/измирења (с јасном конотацијом праштања) на шта реферише номинални израз **Ίσα είπαμε/ νερό και αλάτι** (= „док смо рекли/ вода и со“). Реч је о крњем облику фразеологизма у акузативу. Његова заснованост лежи у искуственом сазнању да се со лако и брзо раствара у води. Реч је о симболичком чину где главну функцију носи не лексема со него лексема *вода* – она је, по својим својствима у народном веровању, доживљена као живо биће које има способност да очисти, поништи и однесе са собом све лоше учињено,

изговорено, помишљено. У том погледу се схвата као окултно средство којим се постиже одређени циљ: тиме што у себе упија све лоше и негативно, она је посебан медијум лустрације и поновног довођења у ред ствари. И поред тога што у српском заиста нисмо пронашли неку одговарајућу фразеолошку или паремиолошку конструкцију, најприближнија по смислу овом фразеологизму била би дечија изрека **мир, мир, мир, нико није крив*.

б) КВАЛИФИКАТОР ФИЗИЧКИХ И КАРАКТЕРНИХ ОСОБИНА

Реч је о двама синонимним грчким паремијама:

- **άντρας χωρίς μουστάκι, αβγό χωρίς αλάτι = αλήθεια δίχως ψέματα, φαί χωρίς αλάτι** (= „мушкарац без бркова [је као] јаје без соли“ / „истина без лажи [је као] јело без соли“)

од којих последња има две додатно забележене варијанте:

- **την αλήθεια πάντα κράτει και το ψέμα аς έχει αλάτι / το ψέμα είναι αλάτι της αλήθειας** (= „истину увек држи а лаж нек има соли“ / „лаж је со истине“)

У првонаведеним примерима изграђеним путем асиндетског поређења, при чему је први структурно и геминантан, истичу се у контрасту два неспојива елемената, човек и истина с кулинарним, али која вештим комбиновањем и асоцијативним повезивањем добијају оправдање и јасан логички смисао. Реч је о културолошки и гносеолошки обојеним паремијама заснованим на објективним и искуствено доказаним чињеницама. Тако се у првој истиче главна одлика мушкараца, брк(ови), који, заједно са брадом, у патријархалном друштву симболизују мужевност, зрелост, снагу и поузданост човека, чиме се он разликује од голобрадог младића без права гласа и на женидбу. Исто тако јаје, иначе намирница неутралног укуса, развија своју праву арому тек у комбинацији са сољу. Међусобно поређење и слагање у линеарном низу двеју дијаметрално супротних лексичких компоненти с њиховим комплементарним елементима, мушкараца и брка те јајета и соли, говори о убедљивости и о неумитној очигледности, односно о правом стању каквом јесте. По истом принципу се комбинују и преостале паремије с кључним лексемама *истина*, *лаж* и *со*: у њима се запажа народно промишљање о истини као о суштинском појму човекове моралне стране, истинољубивости – да је истина оно чему увек треба тежити. „Зато уз истину не стоје епитети ни „слана“ ни „неслана“, ни „посољена“, јер је истина (већ) мудра, а лаж остаје „пресољена“ (претерана) или „неслана“ (глупа)“ (Мршевић-Радовић, 2008: 49). „Додавањем соли чине се ствари смисленијим“, односно „досољавати значи претеривати у измишљању (лагању), изостављање соли уопште мотивише значење *говорити без мало памети, мудрости*“ (Мршевић-Радовић, 2008: 49).

Две наредне идиотипичне конструкције припадају истом семантичком пољу. Прва је паремија **ο άνθρωπος εἶναι γλυκός σαν μέλι και βαρύς σαν αλάτι** (= „човек је слadak као мед а тежак као со“) која на врло експресиван и готово поетски начин непосредно одражава суштину човековог карактера – са једне стране, позитивне, приказује се као умилан, доброћудан, са друге, негативне, немилосрдан је и продоран – при чему упоређења намириница према њиховим својствима даје кључни смисао употребе обају кулинаризма опречних укуса. Паремија се углавном односи на добру и благоглагољиву особу која уме с људима; другим речима, она није манипулатор нити тежи обмани, али постиже свој циљ на леп, каткада и практичан начин. Колико смо успели да истражимо, ова паремија нема свој преводни еквивалент у српском, чак ни приближан.

Друга конструкција шаљивог карактера **ζωή χωρίς χιούμωρ, θάλασσα χωρίς αλάτι** (= „живот без шале [је као] море без соли“) припада семантичком пољу начин живота. По свом значењу чини нам се да је веома блиска Његошевим стиховима *чаша жучи иште чашу меда*: у оба примера реч је о сагледавању живота као мешавине разних околности, па уз тешке и непредвиђене, симболично приказане као со, односно жуч, у животу постоје и они леви, срећни и весели моменти, симболички осликани као мед и хумор. У грчкој колокацији живот се упоређује с морем чији је главни састојак со: тако се оба комплементарна елемента сагледавају као вечна и постојана.

5. Закључно разматрање

У раду смо посветили пажњу једном низу одабраних грчких фразеологизама и паремија изведеним помоћу кључне лексеме *αλάτι*, настојећи да сваком забележеном примеру пружимо најадекватнији преводни еквивалент на српском. Чињеница је да је само један пример потпуно подударан у оба језика, како је показала контрастивна анализа, док сви остали припадају или категорији делимично подударних или апсолутно неподударних услед одсуства лексичко-структурних и семантичких подударња. И поред тога што савремени грчки и српски језик припадају балканском језичком ареалу (Balkansprachbund), у односу на српску, грчку фразеолошку слику карактерише веће присуство фразеологизама и паремија са саставницом *со*, што неминовно говори у прилог о грчкој идиоматској идиотипичности у односу на српску. Чињеница је да је у свакој људској култури *со* најважнији кулинарски састојак; међутим, њен статус као лингвокултуреме је од друштва до друштва, од народа до народа веома различит и разноврстан. Управо то показује и наша фразеолошка анализа: грчка лексема *αλάτι* је знатно продуктивнија у грађењу фразеолошких и паремиолошких јединица, што се може протумачити историјски, економски и географски – Грци, у односу на остале балканске континенталне народе, не само да су одвајкада (били) упућени на *со* због непосредног додира са морем из кога су је вадили, већ је она за њих била (и остала) важна роба у трговини на Медитерану и шире (неретко је њоме била плаћана и свака друга роба). Тиме је ова лексема концептуално постала денотат, носилац одређених, специфичних

информација које су временом, у културолошком и језичком погледу, постали маркери извесних сазнања и саставни део грчког погледа на свет. У односу на српски еквивалент, грчка лексема има посебан статус као лингвокултураема, што се види по томе што за говорнике српског лексема *so* не садржи ону конотацију нити емоционално-изражајну обојеност какву има грчка лексема *αλάτι*. Како у себи укључује низ посебних симболичких значења, у односу на српску лексему, она се истиче као особена маркирана компонента материјалне културе која је директно уткана у свакодневни живот Грка.

На основу наше анализе увиђа се да је укупан број забележених конструкција у оквиру позитивних семантичких поља знатно мањи у односу на конструкције унутар негативних семантичких поља.

Када је реч о семантичким пољима, она су разноврсна. Разматране грчке фразеолошке и паремиолошке конструкције не само што су преко лексеме *αλάτι* добиле посебна, крајње изнијансирана значења – такав је, на пример, домен концепта личних (доживљених, проживљених) емоција где се у први план истиче смисао бола, патње, помирења/повезивања, праштања и сексуалне пожуде, или домен којим се подвлачи смисао узалудности и бесмисла обављања неке радње – него се свака од њих одликује и високим степеном индивидуализације и експресивности, будући да су у њима и даље присутни елементи позадинских слика које су послужиле као снажна мотивација за њихово стварање. У свим конструкцијама проналазимо слабије и/или јаче очитане трагове когнитивно-културолошких сазнања која се непосредно везују за лична или колективна искуства, промишљања, перцепције и доживљаје соли. Једна од улога соли у грчкој заједници везана је за апотропејску функцију заштите, односно ритуалног уклањања нечистих сила, док је друго важно својство соли, конзервирање хране, утицало на развијање концептуализације соли као вечности, непролазности и трајања у времену и простору. Са друге стране, у српском лексема *so* развила је процесом семантичког померања и метафоричко значење иманентно домену интелекта, што није случај у грчком. У обе културе *so* се сагледава као посебан симбол карактеризације међуљудских односа, о чему говоре засебне фразеолошке слике. Док у српском чин послужења госта хлебом и сољу имплицира гостопримство, наклоност, част и поштовање, што ће рећи да носи најширу позитивну семантичку конотацију, у грчком фразеологизму *ρίχνω σε (κάποιον) αλάτι* лексема *so* фигурира у негативној конотацији, с обзиром на то да њена магијска функција треба да обезбеди непосредну заштиту ономе који је баца од друге особе која се доживљава као претња, опасност или непожељна. У грчком фразеологизму */βσα εἶπαμε/ verb kai αλάτι* синдетско довођење у везу воде и соли симболично одсликава чин помирења, разрешења свих негативних и конфликтних ситуација између људи.

У односу на остале намирнице и зачине, *so* се у грчком (као и у другим језицима) издвојила због своје специфичне улоге и значаја који има за човеков живот и опстанак. Баш због такве позиције искоришћена је као један од пригодних фрејмова за осликавање сложене стварности, извесних догађаја

у њој као и међуљудских односа. Отуда ова лексема преко најразличитијих поступака фразеологизације, метафоризације, апстракције и генерализације у грчком фигурира као засебан лингвокултуролошки и етнолингвистички појам који на свој начин дефинише један део онога што чини или представља грчку страну погледа на свет.

Литература

- Алефиренко, Н. Ф. (1980). О статусе фразеологического значения среди семантических единиц других уровней языка. Сборник научных трудов *Проблемы фразеологии, Тульский государственный педагогический институт, Тула*, 34–42.
- [Alefirenko, N. F. (1980). O statuse frazeologičeskogog značenija sredi semantičeskikh edinic drugih urovnej jazika. Sbornik naučnih trudov *Problemi frazeologijii, Tulsij gosudarstvennij pedagogičeskij institut, Tula*, 34–42]
- Библија: *Свето писмо старог и новог завета*. (2005). (Љ. Ранковић, ур.). Глас цркве: Шабац, Ваљево, Београд.
- [Biblija: *Sveto pismo starog i novog zaveta*. (2005). (protođakon Lj. Ranković, ur.). Glas crkve: Šabac, Valjevo, Beograd]
- Вуловић, Н. (2015). *Српска фразеологија и религија: Лингвокултуролошка истраживања*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- [Vulović, N. (2015). *Srpska frazeologija i religija: Lingvokulturološka istraživanja*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU]
- Мелерович, М. А., Мокиенко, М. В. (2008). *Семантическая структура фразеологических единиц современного русского языка*. Кострома: Федеральное агентство образования, Костромской государственный университет имени Н. А. Некрасова.
- [Melerović, M. A., Mokienko, M. V. (2008). *Semantičeskaja struktura frazeologičeskikh edinic savremenog ruskogog jazika*. Kostroma: Federalnoje agentstvo obrazovanija, Kostromskoj gosudarstvennij universitet imeni N. A. Nekrasova]
- Милојевић, И. (2021). *Соматизми и концептуализација емоција у грчком и српском фразеолошком систему* (необјављена докторска дисертација). Филолошки факултет, Београд.
- [Milojević, I. (2021). *Somatizmi i konceptualizacija emocija u grčkom i srpskom frazeološkom sistemu* (neobjavljena doktorska disertacija). Filološki fakultet, Beograd]
- Мршевић-Радовић, Д. (1987). *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- [Mršević-Radović, D. (1987). *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet]
- Мршевић-Радовић, Д. (2008). О антропоцентризму у српској фразеологији („лажљив“, „лагати“ у синхронји и дијакронји). *Књижевност и језик*, LV(1–2), 47–55.
- [Mršević-Radović, D. (2008). O antropocentrizmu u srpskoj frazeologiji („lažljiv“, „lagati“ u sinhroniji i dijahroniji). *Književnost i jezik*, LV(1–2), 47–55]

- Мршевић-Радовић, Д. (2012). Концепт гостопримства у српском језику. *Семинар српског језика, књижевности и културе, Предавања, 1*, 91–100.
 [Mršević-Radović, D. (2012). Koncept gostoprимstva u srpskom jeziku. *Seminar srpskog jezika, književnosti i kulture, Predavanja, 1*, 91–100]
- Пејовић, А. (2015). *Контрастивна фразеологија шпанског и српског језика*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
 [Pejović, A. (2015). *Kontrastivna frazeologija španskog i srpskog jezika*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet]
- Biderman, H. (2004). *Rečnik simbola*. Beograd: Plato.
- Bolinger, D. (1976). Meaning and Memory. *Forum Linguisticum, 1*, 1–14.
- Gibbs, R., Gonzales, G. (1985). Syntactic frozenness in processing and remembering idioms. *Cognition, 20*, 243–259.
- Jespersen, O. (1924). *Philosophy of Grammar*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Corpas Pastor, G. (1996). *Manual de fraseologia española*. Madrid: Gredos.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- McNaught, A. D., Wilkinson, A. (1997). Salt. In *IUPAC. Compendium of Chemical Terminology*, 2nd ed (p. 1329). Oxford: Blackwell Scientific Publications.
- Nikolov, V. (2010). Salt and Gold: Provadia-Solnitsata and the Varna Chalcolithic Cemetery. *Arhäologisches Korrespondenzblatt, 40*, 487–501.
- Prčić, T. (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića (Novi Sad: Budućnost).
- Sinclair, J. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: OUP.
- Hrnjak, A. (2007). Kulinarski elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 33(1)*, 197–216.
- Γαλαντόμος, Ι. (2008). *Η διδασκαλία των μεταφορών και των ιδιωτισμών της νέας ελληνικής ως ξένης/δεύτερης γλώσσας* (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
 [Galandomos, I. (2008). *I didaskalia ton metaforon kai ton idiotismon tis neas ellinikis os kseneis/deuteris glossas* (unpublished doctoral dissertation). Panepistimio Thessalias, Volos]
- Κλαίρης, Χρ., Μπαμπινιώτης, Γ. (2005). *Γραμματική της νέας ελληνικής, Δομολεειτουργική-Επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- [Klairs, Hr., Μπαμπινιώτης, G. (2005). *Grammatiki tis neas ellinikis, Domoleitourgiki-Epikoioniki*. Athina: Ellinika grammata]
- Συμεωνίδης, Χ. (2000). *Εισαγωγή στην ελληνική φρασεολογία*. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.
 [Symeonidis, H. (2000). *Eisagogi stin elliniki fraseologia*. Thessaloniki: Kodikas]
- Θώμου, Π. (2003). Κριτήρια διάκρισης των λεξι(λογι)κών συνάψεων (lexical collocations) από τις στερεότυπες φράσεις (idioms) στις ρηματο-ονοματικές δομές. *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, 1*, 393–401.
- [Thomou, P. (2003). Kritiria diakrasis ton leksi(logi)kon synapseon (lexical collocations) apo tis stereotypes fraseis (idioms) stis rimato-onomatikes domes. *Praktika tou 6ou Diethnous Synedriou Ellinikis Glossologias, 1*, 393–401]

Θώμου, Π. (2006). *Λεξι(λογι)κές συνάψεις (lexical collocations) στη Νέα Ελληνική ως ξένη γλώσσα* (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο.
 [Thomou, P. (2006). *Leksi(logi)kes sunapseis (lexical collocations) sti Nea Elliniki os kseni glossa* (unpublished doctoral dissertation). Panepistimio Kritis, Rethymno]

Извори

А) једнојезични речници (општи и фразеолошки):

- Оташевић, Ђ. (2012). *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј.
 [Otašević, Đ. (2012). *Frazeološki rečnik srpskog jezika*. Novi Sad: Prometej]
- РСМ 1967–1976: *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*. (1967–1976). Нови Сад-Загреб: Матица српска, Матица хрватска.
 [RMS 1967-1976: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika I–VI*. (1967–1976). Novi Sad-Zagreb: Matica srpska, Matica hrvatska]
- РСМ 1973: *Речник српскохрватског књижевног језика (1–6)*. (1973). Нови Сад. Матица српска, Матица хрватска.
 [RMS 1973: *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika (1–6)*. (1973). Novi Sad. Matica srpska, Matica hrvatska]
- РСАНУ 1959–: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. (1959). I–XX. Београд: Институт за српски језик САНУ.
 [RSANU 1959–: *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. (1959). I–XX. Beograd: Institut za srpski jezik SANU]
- РСЈ 2007: *Речник српског језика*. (2007). Нови Сад: Матица српска.
 [RSJ 2007: *Rečnik srpskoga jezika*. (2007). Novi Sad: Matica srpska]
- Dictionary of Standard Modern Greek*. (n.d.). Portal for the Greek language. https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/
- Матешић, Ј. (1982). *Фразеолошки рјечник хрватскога или српског језика*. Загреб: Школска књига.
- Менас, А., Финк Арсовски, Џ., Вентурин, Р. (2014). *Хрватски фразеолошки рјечник*. Загреб: Наклада Лјевак.
- Влахόπουλος, Σ. (2007). *Λεξικό των ιδιωτισμών της νέας ελληνικής*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.
 [Vlahopoulos, S. (2007). *Leksiko ton idiotismon tis neas ellinikis*. Athina: Kleidarithmos]
- Ιορδανίδου, Α. (2001). *Λεξικό λόγιων εκφράσεων της σύγχρονης ελληνικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
 [Iordanidou, A. (2001). *Leksiko logion ekfraseon tis syghronis ellinikis*. Athina: Ekdoseis Patakis]
- Κριαράς, Ε. (1995). *Νέο ελληνικό λεξικό της σύγχρονης δημοτικής γλώσσας, γραπτής και προφορικής*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
 [Kriaras, E. (1995). *Neo elliniko leksiko tis syghronis dimitikis glossas, graptis kai proforikis*. Athina: Ekdotiki Athinon]
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2011). *Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Ιστορία των λέξεων*. Εκδόσεις: Κέντρο Λεξικολογίας.

- [Mrampiniotis, G. (2011). *Etymologiko Leksiko tis Neas Ellinikis Glossas, Istoria ton lekseon*. Ekdoseis: Kentro Leksikologias]
- Χρηστικό λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας (σύνταξη-επιμέλεια Χριστόφορος Γ. Χαραλαμπίδης)*. 2014. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών – Εθνικό Τυπογραφείο.
- [Hristiko leksiko tis Neoellinikis Glossas (syntaksi-epimeleia Hristoforos G. Haralampakis). 2014. Athens: Akadimia Athinon – Ethniko Typografeio]

Б) двојезични речници:

- Балаћ, А., Стојановић, М. (2002). *Грчко-српски речник: Еллено-сербско лексико*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- [Balać, A., Stojanović, M. (2002). *Grčko-srpski rečnik: Elino-serviko leksiko*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva]
- Мутавџић, П. (2007). *Грчко-српски речник идиома*. Београд: ИК „Јасен“.
- [Mutavdžić, P. (2007). *Grčko-srpski rečnik idioma*. Beograd: IK „Jasen“]
- Bricko, M., Salopek, D. (1994). *Hrvatsko-grčki frazeološki rječnik*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Marković, A. (2001). *Srpsko-grčki rečnik: Сερβο-ελληνικό λεξικό*. Atina: Mih. Sideris.
- Stavropoulos, D. N. (2012). *Oxford Greek-English Learner`s Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Stavropoulos, D. N., Hornby, A. S. (2011). *Oxford English-Greek Learner`s Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Ευαγγελόπουλος, Α. (2007). *Ελлено-Αγγλικό Λεξικό ιδιωματισμών, παροιμιών, ρητών*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μιχάλη Σιδέρη.
- [Eyaggelopoulos, A. (2007). *Ellino-Aggliko Leksiko idiomatismou, paroimion, riton*. Thessaloniki: Ekdoseis Mihali Sideri]

В) двојезични речници на страним језицима:

- Collins Еллено-αγγλικό λεξικό*. (2003). Glasgow: Harper Collins Publishers.
- Collins Greek-English Dictionary*. (1997). Glasgow: Harper Collins Publishers.
- Dizionario Greco moderno-Italiano, Italiano-Greco moderno*. (2006). Bologna: Zanichelli editore.
- English-Greek Advanced Dictionary*. (2006). Athens: Matzenta.

Г) збирке народних пословица

- Стефановић Караџић, В. (1977). *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи*. Београд: Нолит.
- [Stefanović Karadžić, V. (1977). *Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi*. Beograd: Nolit]
- Daničić, Đ. (1871). *Poslovice*. Zagreb: Knjižarnica Fr. Župana (Albrechta i Fiedlera).

- Αναγνωστοπούλου, Ι., Μπουσουνη-Γκέσουρα, Λ. (2014). *1.864 παροιμίες και γνωμικά. Ξέρουμε τι σημαίνουν?* Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- [Anagnostopoulou, I., Mpousouni-Gesyra, L. (2014). *1.864 paroimies kai gnomika. Kseroume ti simainoun?* Athina: Eksoseis Metaixmio]

- Κουβελάς, Δ., Α. (2018). *Παροιμίες και παροιμιώδεις φράσεις του Ελληνισμού*. Τόμος Α`-Β`. Θεσσαλονίκη: Κουβέλας Αλέξης.
- [Kouvelas, D., A. (2018). *Paroimies kai paroimiodeis fraseis tou Ellinismou*. Tomos Α`-Β`. Thessaloniki: Kouvelas Aleksis]
- Μερακλής, Μ., Γ. (2012). *Παροιμίες ελληνικές και των άλλων βαλκανικών λαών (συγκριτική εξέταση)*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- [Meraklis, M., G. (2012). *Paroimies ellinikes kai ton allon valkanikon laon (sygkritiki eksetasi)*. Athina: Ekdoseis Pataki]
- Πολίτης, Ν., Γ. (1899–1902). *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού: Παροιμιαί*. Τόμος Α` - Δ`. Αθήνα: Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου.
- [Politis, N., G. (1899–1902). *Meletai peri tou viou kai tis glossis tou ellinikou laou: Paroimiai*. Tomos Α` - Δ`. Athina: Typois P. D. Sakellariou]
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1947). *Παροιμιακές φράσεις από την ιστορία και τη λογοτεχνία*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Α.Π.Θ.
- [Triantafyllidis, M. (1947). *Paroimiakes fraseis apo tin istoria kai ti logotehnia*. Thessaloniki: Instituto Neoellinikon Spoudon A.P.Th]

Скраћенице у тексту:

- МРЕ 1978: *Μαλα Εγκυκλοπεδιја Просвета – општа енциклоπεдија*. (1978). Треће издање. Књига 3: Р–Ш. Београд: Просвета.
- РСМ 2001: Толстој, С. М., Раденковић, Љ. (ред.). (2001). *Словенска митологија – енциклопедијски речник*. Београд: Zeppter Book World.
- РДС 1996: Chevalier J., Gheerbrant, A. (Eds.). (1996). *The Penguin Dictionary of Symbols*. London: Penguin Books.

Ivana S. Milojević
Predrag J. Mutavdžić

Summary

***Τον έκανε τ`αλατιού* – ON MODERN GREEK IDIOMATIC EXPRESSIONS AND PROVERBS CONTAINING THE LEXEME *αλάτι* (= salt) AND THEIR TRANSLATIONAL EQUIVALENTS IN SERBIAN**

The main subject of our paper is the linguistic and cultural analysis of idiomatic expressions and proverbs (as they belong to a specific phraseological group) of Modern Greek which include the lexeme *αλάτι* (= salt) as their key component. Since salt is widely perceived as an immensely important mineral and spice for human life and man's survival, we have undertaken to analyze the semantics of the relevant lexeme. All the recorded examples, which do not form a large thematic group (in total, 18 examples), have been analyzed contrastively, with Greek as a source language, and Serbian as a target one.

The semantic analysis has pointed to the existence of a battery of various semantic fields, both negative and positive. Based on our results, a conclusion can be drawn that there is predominantly zero structural and semantic concordance, followed by partial concordance, between Modern Greek and Serbian. This is not so peculiar if we bear in mind the fact that salt has had a slightly different role in each and every society, and that particular meanings have been associated with it over time due to special socio-cultural differences. Only a few of the recorded examples belong to the category of international expressions. From their internal (structural) and external (semantic) point of view, almost all the analyzed Greek idiomatic expressions belong to the group of petrified structures.

Key words:

αλάτι, Modern Greek, Serbian, idiomatic expressions, proverbs, semantic field, translational equivalents

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.1.3>

811.163.41'255.4=111

81'255.4

Лоу Д. Х.

„Ženidba kralja Vukašina” u prevodu na engleski D. H. Loua

Nenad M. Tomović*

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Katedra za anglistiku

 <https://orcid.org/0000-0003-2453-7155>

Ključne reči:

“The Marriage of King Vukašin”,

„Ženidba kralja Vukašina”,

prevod,

Dejvid Haliberton Lou

Apstrakt

Cilj ovog rada je analiza engleskog prevoda pesme „Ženidbe kralja Vukašina” (“The Marriage of King Vukašin”) koji je sačinio Dejvid Haliberton Lou. Prevod ove narodne pesme objavljen je u zbirci pod naslovom *The Ballads of Kraljević Marko*, koja sadrži epske pesme o Kraljeviću Marku, koji je postao mitski junak, premda su glavni protagonisti ove pesme Markov otac i ujak. Autor analizira upotrebu prevodilačkih tehnika, stil i ostale elemente prevoda poredeći ih sa izvornikom. Za prevod se može konstatovati da je veoma precizan i veran izvorniku, da njegov stil podseća na stil Vordsvortove poezije, iako se zapravo dodiruje sa proznim prevodom. (primљeno: 2. februara 2023; prihvaћeno: 10. aprila 2023)

<https://anali.fil.bg.ac.rs>

Rad Vuka Karadžića na prikupljanju narodne poezije je relativno brzo primećen u evropskim intelektualnim i kulturnim krugovima, pa su se prevodi srpske narodne poezije pojavili na više evropskih jezika. Iako je interesovanje za narodnu poeziju najjače ispoljeno u 19. veku, može se reći da je u prvim decenijama 20. veka takođe bio prisutan entuzijazam da se srpska poezija, ali i ostali žanrovi, približe zapadnom čitaocu. Jedan od značajnih doprinosa na ovom polju je zbirka *The Ballads of Marko Kraljević*, koju je priredio i preveo Dejvid Haliberton Lou. Ova zbirka je objavljena 1922. godine, a izdavač je *Cambridge University Press*. O važnosti ove zbirke mnogo govori činjenica da ju je objavio jedan od najuglednijih britanskih izdavača.

Podaci o prevodiocu su veoma šturi. U domaćoj literaturi koja se bavi istorijatom današnje Katedre za anglistiku na Filološkom fakultetu i anglistike u Srbiji može se naći podatak da se prvi lektor za engleski jezik na beogradskom univerzitetu zvao Dejvid Lo (*David Law*) i da je počeo da radi školske 1907/8 godine (Ignjačević, 2006: 121; Pavlović 1999: 16; Grbić/Jordanović, 2018: 311), pri čemu se autori pozivaju na univerzitetsku, odnosno arhivsku dokumentaciju. S druge strane, pomenuta zbirka pesama o Kraljeviću Marku navodi prevodičevu ime u obliku *David Halyburton Low*, što implicira da bi njegovo ime trebalo transkribovati Dejvid Haliberton Lou. Ispod prevodičevog imena je naznačeno da je bio predavač na beogradskom univerzitetu. Osim ovih podataka, poznato je da je imao tasta Srbina, a samim tim i suprugu Srkinju (Cameron, 2000: 294), što pruža relativno štura ali bitna saznanja o njegovoj povezanosti sa Srbijom, njenim jezikom i kulturom.

Pesma „Ženidba kralja Vukašina“, odnosno „The Marriage of King Vukašin“ u Louovom prevodu, spada u ciklus pesama o Marku Kraljeviću, iako se sâm Marko u pesmi marginalno spominje i to u završnim stihovima, gde se jednostavno konstatuje da je jedan od sinova kralja Vukašina i da je postao slika i prilika svog ujaka, vojvode Momčila. Naime, za razliku od ostalih ciklusa narodnih pesama, pesme o Marku Kraljeviću „nemaju zajedničku fabularno-kompozicijsku okosnicu. One su povezane isključivo likom junaka o kojem pevaju“ (Deretić, 1983: 223). Slične primedbe ima i Lou kao priređivač, koji u *Uvodu* navodi i da u pesmama o Marku Kraljeviću nema hronološke sekvence, da ih je teško poređati tako da se vidi razvoj Markovog karaktera, kao i pretpostavku da su zabeležene pesme samo fragmenti dužih epova (Low, 1922: xix).

Lou je ozbiljno prišao poslu prevodioca i priređivača, što se vidi po veoma informativnom *Uvodu* (*Introduction*), *Dodatku* (*Appendix*), *Bibliografiji* (*Bibliography*) i *Indeksu* (*Index*), kao i po fusnotama u prevodima svih pesama. Stoga se već na prvi pogled vidi da je autor temeljno pristupio sačinjavanju zbirke sa idejom da anglofonom čitaocu približi sve relevantne informacije o istoriji, jeziku, poeziji i kulturi kako bi upotpunio percepciju prevedene poezije.

Približavanje izvorniku je sprovedeno i na formalnom nivou, a prva naznaka za to je i beleška o izgovoru, odnosno pisanju imena, koju Lou daje na str. vii, odmah posle sadržaja. U belešci se opisuje izgovor slova sa dijakriticima (š, č, ž, dž i ć), kao i izgovor slova c i j, a koji je različit u engleskom, gde su im vrednosti najčešće /k/, odnosno /dʒ/.

Iako u prevodima ostalih pesama ima odstupanja u pisanju antroponima i toponima, u „Ženidbi kralja Vukašina“ su lična imena i geografski pojmovi preneti u srpskim latiničnim oblicima koji su identični današnjim, što podrazumeva upotrebu dijakritičkih znakova kod ličnih imena (Vukašin, Momčilo, Jabučilo), odnosno latiničnu transliteraciju postojećih imena na osnovu ćiriličnog oblika (Marko, Jevrosima, Vasoje). Isto važi i za toponime, kao što su *Skadar*, *Hercegovina* ili *Bojana*. U doba kada je pisan ovaj prevod, uobičajeni engleski oblik za Skadar je bio *Scutari*, koji je poreklom italijanski, za Hercegovinu se koristilo i još se koristi *Herzegovina*, dok se reka Bojana javljala u dva oblika – kao *Bojana*, ali i *Buna*, što je zasnovano na albanskom obliku. Jedini izuzetak je ime Andrija, koje se u prevodu javlja kao *Andrea*.

Pri analizi formalnih elemenata prevoda može se konstatovati i to da je na nivou pravopisa na nekoliko mesta sačuvana šekspirovska tradicija pisanja velikog početnog slova kod imenica koje se smatraju značajnim (Crystal, 2008: 50), kao npr. *Castle* (Momčilov dvor) ili *White Tower* (bela kula Momčilovog dvora). Osim toga, na jednom mestu se pojavljuje i konvencija koja se često koristila u romantizmu, a to je čuvanje starog izgovora označenog dijakritičkim znakom u pravopisu. U tekstu se pojavljuje oblik *wingéd*, koji označava da je izgovor /'wɪŋɡɪd/ umesto standardnog /wɪŋd/, što se koristilo zbog povećavanja broja slogova i očuvanja metrike. Pošto metrika prevoda varira, razlog za ovu upotrebu je vernost stilu, za koji je tipičan stariji izgovor participa ili oblika prošlog vremena na *-ed*.

Jedan od problema prevođenja poezije je nepodudarnost metrike jezika izvornika i jezika cilja jer je metrika uslovljena fonetskim osobinama jezika, književnom tradicijom, epohom u kojoj je nastala pesma, ali i drugim faktorima. Srpska narodna poezija je obično pisana u epskom desetercu, stihu od deset slogova sa cezurom posle četvrtog. Ovakav stih nije poznat u književnosti na engleskom jeziku i teško ga je preneti istovetnom metrikom na engleski, premda ima primera kada se ovaj stih može bar delimično održati u prevodu, kao što je slučaj sa Bauringovim prevodom pesme „Dioba Jakšića“ (Tomović, 2022: 83–92). Lou ne pokušava da sačuva metriku u ovom prevodu. Suočen sa izborom između forme i značenja, opredeljuje se za značenje. Ovakav izbor je opravdan – narodna epska poezija je stvorena da bi se slušala, a Louov prevod je namenjen čitanju. Usled izmene medijuma kojim će se pesma prenositi, ovakav izbor se sam po sebi nameće. U tom slučaju izbor leksičkih sredstava i napomene igraju bitnu ulogu u prenošenju svih elemenata izvornika, o čemu će biti reči u daljem tekstu.

Metrika Louovog prevoda nije konzistentna, rima ne postoji, a broj slogova u stihu varira, usled čega prevod zalazi u sferu proznog. Stihovi su, dakle, različite dužine, ali sadržinski se poklapaju sa stihovima originala, tako da gotovo svaki stih na engleskom predstavlja relativno doslovan prevod odgovarajućeg stiha originala. Kao ilustraciju ćemo iskoristiti prvih osam stihova originala i prevoda:

Knjigu piše žura Vukašine
u bijelu Skadru na Bojani,
te je šalje na Hercegovinu
bijelome gradu Pirlitoru,
Pirlitoru prema Durmitoru,
Vidosavi, ljubi Momčilovoj;
tajno piše, a tajno joj šalje,
u knjizi joj ovako besjedi:

Wizened Vukašin wrote a letter
In white Skadar on the Bojana,
And sent it to Hercegovina
To the white stronghold Pirlitor,
To Pirlitor over against Durmitor,
To Vidosava wife of Momčilo;
Secretly he wrote and secretly he sent to her.
In the letter thus he spake to her:

Ovi stihovi nam ukazuju na to da se Lou opredelio da bude maksimalno veran originalu u smislu značenja, a čak se i interpunkcija najvećim delom poklapa sa interpunkcijom originala. S druge strane, vernost prevoda u ovom slučaju nije podrazumevala i podudarnost sa stilom originala, jer prevodilac nije odabrao kulturno ekvivalentno stilsko sredstvo. Iako i na engleskom jeziku postoji epska narodna poezija, njene stilske figure, način izlaganja i metrika se ne poklapaju sa srpskom, a upotreba engleskog stiha bi učinila da prevod pesme dobije jak anglosaksonski kolorit, što bi umanjilo njenu ekspresivnost i oduzelo posebnost. Lou se stoga odlučuje da posegne za nešto drugačijim stilom, koji je već odavno poznat u anglofonom svetu, a tipičan je za umetničku književnost.

Da bi se prevod adekvatno analizirao, potrebno je opisati i njegove leksičko-semantičke aspekte, odnosno prevodilačke tehnike i postupke kojima se prevodilac koristio.

Već na prvi pogled se vidi da je prevod semantički veran i izuzetno precizan. I izvornik i prevod sadrže po 305 stihova, a svaki stih prevoda sadržinski odgovara stihu originala. Ukratko, prevod se generalno može okarakterisati kao principijelno orijentisan, tj. da omogućava čitaocu da sagleda izvornu poruku jer su intencije izvornika očuvane (Hlebec, 2009: 85).

Uprkos mogućnosti da se sačuvaju bitni elementi izvornika, svaki prevod zahteva određena odstupanja usled nepodudarnosti jezičkih sistema. Na nivou leksičke ekvivalencije najčešći problemi su reči specifične za jednu kulturu, neleksikalizovanost nekog pojma u ciljnom jeziku, semantička kompleksnost neke reči u izvorniku, razlika u ekspresivnosti između reči jezika izvornika i ciljnog jezika i dr. (Baker, 2018: 19–22), što je slučaj i sa ovim prevodom.

Kao i svaka narodna pesma, i „Ženidba kralja Vukašina“ sadrži reči i izraze specifične za lokalnu kulturu, kao što su npr. *aršin*, *rakija* ili *vojvoda*, kao i neke kletve i uvrede. Kao merna jedinica, aršin je imao različitu dužinu, koja je iznosila 65, 68 ili 75,8 cm, u zavisnosti od esnafa koji ga je koristio (Škaljić, 1966: 98). Ovu jedinicu Lou prevodi rečju *ell*, ili konkretnije *ell's-length*, što je stara engleska merna jedinica, a koja je takođe mogla da varira, pri čemu je najveća dužina koju je mogla označiti bila 114 cm. U izvorniku se javlja i čuveno piće rakija, koje je prevedeno kao *brandy*, pri čemu se gubi kulturna specifičnost jer je *brandy* u engleskom hiperonim za žestoka alkoholna pića koja se dobijaju od voća.

Imenice koje označavaju srodstvo često se razlikuju među jezicima u smislu da obuhvataju manji ili veći broj srodnika, odnosno da specifikuju ili generalizuju

rodbinski odnos. U izvorniku se na nekoliko mesta javlja imenica *prvobratučed*, koja označava bratovljevog sina, a Lou je prevodi na dva načina – opisno, tako da koristi *brother's son* (zapravo *brothers' sons*, pošto se javlja u množini), a zatim i rečju šireg značenja (*nephew*). Ovu reč koristi samo pri prvom pominjanju ovih srodnika, a njom se označava pojam nećaka, tj. bez specifikacije da li je u pitanju srodstvo po muškoj ili ženskoj liniji.

Domaća reč *vojvoda* je u prevodu prenet u izvornom obliku, premda je tamo napisana velikim slovom. Ova reč je u engleskom odavno poznata, beleži se na više načina, a označava ratnog zapovednika ili zapovednika neke teritorije kod više slovenskih i istočnoevropskih naroda. Konačno, može se navesti i uzvik *avaj*, koji je u prevodu takođe prenet u izvornom obliku, verovatno iz želje da se sačuva lokalni kolorit, iako u engleskom postoji ekvivalent *alas*, koji u potpunosti odgovara srpskom uzviku.

Može se konstatovati da se u prevodu pojavila i jedna svesno uneta izmena uslovljena istorijskim razlozima. U izvorniku se pojavljuje reč *sablja*, koju Momčilo koristi kao oružje, ali u prevodu se umesto *sabre* za ovo oružje koristi imenica *sword*, koja označava mač. Imajući u vidu već pomenutu vremensku distancu između perioda kada se dešava radnja pesme i kada je ona zapisana, može se pretpostaviti da je narodni pevač uneo sablju bilo zbog broja slogova, bilo zato što mu je sablja pojmovno bila bliža. Naoružani vitez ili plemić u srednjovekovnim evropskim državama je po pravilu nosio mač, tako je da je ovakav izbor reči opravdan.

Iako „Ženidba kralja Vukašina“ pripada narodnoj poeziji, primetno je da je broj teško prevodivih kulturno specifičnih elemenata relativno mali. Istorijski gledano, i Vukašin i Momčilo su poginuli pre nego što je Balkan pao pod osmanlijsku vlast, tako da se i aršin, kao deo osmanlijske leksike i kulture, pojavio kao anahronizam jer je verzija pesme korišćene za prevod zapisana tek u 19. veku, tj. pet vekova nakon što su oba glavna junaka poginula. Iz tog razloga u pesmi se javljaju još neki turcizmi, koji su u međuvremenu postali deo narodne leksike. Na primer, stih koji glasi „po imenu dilber-Jevrosimu“ Lou prenosi na nesvakidašnji način: „Called Dilber-Jevrosima – the Fair Jevrosima“ tako da zadržava reč iz izvornika, ali je istovremeno i prevodi. U pesmi se pojavljuje i turcizam *lever*, koji označava vojnika, obično plaćenika, a Lou je prevodi na tri načina – kao *henchman* (označava vernog sledbenika, plemićevog pratioca, paža ili štitonošu, premda *henchman* kasnije koristi i da označi slugu), *soldier* (‘vojniki’) ili *man-at-arms* (vojnici, obično dobro naoružani srednjovekovni konjanici).

Pesma sadrži i pojedine kletve i uvrede, koje takođe spadaju u domen kulture. Kletve se često zasnivaju na narodnim verovanjima, mitovima i religiji, dok uvrede često sadrže metafore. U narodnoj poeziji kletve generalno za cilj imaju destrukciju adresata (Subotić 2008: 146), što je slučaj sa onima koje se javljaju u analiziranoj pesmi: „izjeli te vuci“ (prevod: „may wolves devour thee“) i „bog ubio tvoju Vidosavu!“ (prevod: „May God slay thy Vidosava!“). Obe kletve su prevedene doslovno, čime se čuva slika iz izvornika, a istovremeno podsećaju na kletve kakve su poznate u engleskom.

Uvrede koje se javljaju u pesmi se odnose na Vidosavu, ali nisu joj upućene direktno, tj. u drugom licu. U njima su korišćena samo dva pejorativa – *kuja*, koji se javlja tri puta, i *kurva*, koji se javlja samo jednom. Imenica *kuja* je dva puta prevedena kao *she-hound*, jednom kao *wanton*, dok je *kurva* takođe prevedena imenicom *wanton*. Pri uvredama se ljudi mogu porediti sa životinjama kojima se konvencionalno pripisuju određene vrste ponašanja (Matusz, 2019: 147–148), a pas kao opšti pojam sa negativnim i uvredljivim konotacijama je čest u mnogim jezicima, što važi i za srpski i za engleski. Iako se u oba jezika pojam ženke psa upotrebljava kao uvreda ili pejorativ za žensku osobu koju adresat smatra nemoralnom, za engleski je tipičnije da se koristi imenica *bitch* umesto *she-hound*, kojom se Lou poslužio. Ovo nije učinio bez razloga jer je imenica *bitch* u engleskom mnogo uvredljivija, a u doba kada je prevod izdat nije bila prihvatljiva u domenu lepe književnosti. Imenica *hound* u engleskom označava podlu osobu koja zavređuje prezir, što se relativno dobro podudara sa značenjem imenice *kuja* u srpskom, a oblik *she-hound* je i u kreativnom i semantičkom smislu sasvim dobar izbor. Što se tiče imenice *wanton*, kojom su prevedene i *kuja* i *kurva*, može se reći da je njen izbor uslovljen društvenim konvencijama koje su vladale kada je Lou radio na prevodu. Ova imenica se obično odnosi na promiskuitetnu žensku osobu, ali se u ovom slučaju ne može reći da je to najbolje rešenje pošto i *kuja* i *kurva* u kontekstu pesme prvenstveno označavaju osobu sklonu izdaji.

U prevodu postoje još neka sitna odstupanja u značenju koje se ne mogu pripisati samo kulturnim specifičnostima, već i drugim razlozima. Veoma česte prevodilačke tehnike bile su dodavanje i izostavljanje. Dodavanje podrazumeva formalno uvrščavanje elementa koji ne postoji u izvornom tekstu (Hlebec, 2017: 42). Izostavljanje je tehnika kojom se neki elementi izvornika ne prevode jer su ili nezanimljivi za čitaoca, ili se cenzurišu, pa se samim tim ne prenosi ni smisao (Hlebec, 2017: 40).

Dodavanje se često koristi kako bi informacija data u izvorniku bila preciznija (npr. in *New York* = *u državi Njujork*, *Yukon* = *reka Jukon*, *insurance* = *polisna osiguranja*) ili da bi se uklopila u stilske norme (npr. *It happened in 2022.* = *To se desilo 2022. godine.*) i sličnih razloga, pa se u tim slučajevima značenje izvornika ne menja. Tipičan primer ovakve upotrebe se može videti na primerima obraćanja Momčilu. Kada mu se Vidosava i Jabučilo obrate sa ‘gospodaru’ („Gospodaru, Momčilo vojvoda“ i „Gospodaru, vojvoda Momčilo“), ova imenica je prevedena uz upotrebu dve engleske – *Lord and Master*. Engleska imenica *lord* je polisemična i može se odnositi na velikaša, plemića, glavu domaćinstva i supruga, što se velikim delom poklapa sa značenjem imenice *gospodar*. I *master* može da označava glavu porodice, ali je polisemija ove imenice veća, tako da može da označi i gospodara u smislu vlasnika. Upotreba dodavanja je opravdana kada se Jabučilo obraća Momčilu, ali je zato u slučaju Vidosavinog obraćanja upitna. Delimično opravdanje za ovakvu prevodilačku odluku se može naći u činjenici da je formula obraćanja („Gospodaru, Momčilo vojvoda“ i „Gospodaru, vojvoda Momčilo“) praktično identična. U prilog tome govori i stih „Ne boj mi se, mili gospodaru!“ koji je preveden „Fear not, dear my Lord“.

S druge strane, u književnom prevodenju nije nepoznat slučaj da prevodilac dodaje značenje koje ne postoji u izvorniku kako bi ulepšao izvornu sliku ili očuvao metriku. U prevodu pesme koju ovde analiziramo, Lou se opredelio da upotrebi dodavanje kako bi poboljšao izvorne slike, o čemu će biti reči u daljem tekstu.

Kao primeri za ovakvu upotrebu dodavanja može se navesti više stihova. Prvi od njih je „i još ono sve žeženo zlato“, a preveden je rečima „And all the broidery shall be of purest gold“. Kako *broidery* označava vez, a koji se u izvorniku ne spominje, nemoguće je utvrditi da li je ova imenica dodata iz želje da se pojača estetski utisak ili usled greške u tumačenju, ali je evidentno da je izvorna slika obogaćena. Stihovi koji u izvorniku glase „knjigu gleda ljuba Momčilova, / onu gleda, drugu sitnu piše“ Lou prevodi koristeći dodavanje: „Heedful she scanned the letter / Heedful she scanned it and wrote another letter“. Dodajući *heedful*, prevodilac u ovom slučaju dodaje da je Vidosava pažljivo pročitala pismo, što nije rečeno u originalu. Na isti način je preveden i stih „opremi se vojvoda Momčilo“, koji na engleskom glasi „Vojvoda Momčilo made him ready to go forth“. Iako u stihu koji neposredno sledi piše da je Momčilo sišao niz kulu, što se vidi i u izvorniku i u prevodu, Lou dodaje glagol *go forth*, koji znači 'krenuti'. Ovde se može napomenuti i to da prevod blago odstupa od izvornog stiha, koji označava da je Momčilo uzeo oružje i obukao se za bitku, dok Louov prevod znači da se spremio za polazak.

Stih „Al' govori vojvoda Momčilo:“ u prevodu glasi „Then Vojvoda Momčilo lifted up his voice and cried:“ i takođe unosi nešto detaljniju percepciju izvorne slike. Trenutak u kome Momčilo govori nastupa odmah nakon što je zadobio smrtnu ranu, pa ga prevodilac još više dramatižuje time što u izvornik dodaje da se Momčilo nešto glasnije i emotivnije obratio protivniku koji ga je upravo porazio.

U trenutku kada Vukašin preuzima Momčilovu imovinu, Vidosava ga gosti „gospodskom svakom đakonijom“, što je prevedeno „With lordly dishes and fine meats of every sort“. Iako bi doslovan prevod glasio „With lordly dishes of every sort“, Lou ovde dodaje i najbolje meso, čime pojačava sliku raskoši ponuđene gozbe. Konačno, još jedno dodavanje se pojavljuje i u prevodu stiha „što Momčilu zlatan prsten bio“ gde je Lou još malo ukrasio ovaj predmet prevodeći ga sa „fair golden ring“. Ovime je prsten postao i lep (*fair*), čime je još jednom unet lični doživljaj u pesmu.

Za razliku od dodavanja, izostavljanje obično ne daje toliko mogućnosti za kreativnost. U prevodu ove pesme izostavljanje se javlja na više mesta, a prvi primer je zanimljiv za analizu jer je isti element izostavljen čak sedam puta. U pitanju je epitet *mlada*, koji u izvorniku prati Vidosavu, a Lou ga redovno izostavlja. Ovaj pridev se pet puta javlja u stihovima „te ne mogu mlada vjerovati“, „već sluša mlada u dušeku“, „skoči mlada iz meka dušeka“, „onda mlada ode u riznicu“ i „pa u riznicu ode mlada“. U ostala dva slučaja javlja se kolokacija *mlada Vidosava*, ali i tu je pridev izostavljen. Ipak, može se reći da je prevodilac svaki put pravilno postupio što je izostavio ovaj pridev jer nije bitan za opšti smisao. Ukoliko se pogleda prvih pet primera, vidi se da su upotrebljene kolokacije neuobičajene za govorni jezik, premda jesu poznate u poeziji. Preostala kolokacija *mlada Vidosava* jeste uobičajena, ali

takođe je opravdano izostavljena. Kao poznavalac srpske narodne poezije, Lou prepoznaje da je pomenuti pridev korišćen prvenstveno zbog očuvanja metrike, a ne zbog naglašavanja činjenice da je Vidosava mlada. Čak i da je hteo da očuva i ovaj detalj, nije mogao da jednostavno upotrebi ekvivalent *young* na svakom mestu gde se *mlada* javlja u izvorniku kako bi bio dosledan, pa je izabrao najpraktičnije rešenje.

Iz praktičnih razloga je korišćena i tehnika srodna izostavljanju, a to je oduzimanje, koje podrazumeva „potpuno zanemarivanje nekog elementa u formalnom pogledu, ali tako da se smisao ne menja“ (Hlebec, 2017: 40), što se često koristi ukoliko je sintagma izvornika sadrži pleonazam ili tautologiju, kao npr. kada se *a little bit* prevede kao *malo*. Kao ilustraciju za upotrebu ove tehnike ćemo spomenuti izraz *mlogu silnu vojsku*, koji se javlja dva puta, a koji je preveden sintagmom *mighty host*. Pridev *mighty* označava i brojnost i snagu, pa se može reći da je Lou i u ovom slučaju odabrao valjano rešenje. Osim toga, kolokacije *silna vojska* i *mighty host* su praktično ekvivalenti, što samo potvrđuje konstataciju iz prethodne rečenice.

Iako se prevod odlikuje velikom preciznošću, primećeno je da postoji i jedna sitna greška u tumačenju izvornika, a koja se ne može podvesti pod uobičajenu primenu prevodilačkih tehnika, pojmove specifične za određenu kulturu i slično. U pesmi se opisuje kako je Vidosava onesposobila Jabučila, Momčilovog konja, o čemu svedoče stihovi: „...te sapali krila Jabučilu; / što ne mogla vatrom sagoreti, / to pod kolan pritegnula tvrdo“. Poslednji stih je preveden „She bound up fast around his knees“ (‘čvrsto mu vezala oko kolena’), što ne odgovara značenju izvornika, kao ni onome što sledi iz konteksta. Naime, *kolan* je vrsta pojasa koja se vezuje konju oko trupa kako bi mu držao sedlo na leđima, ali Lou ovu reč prevodi kao *knee* (‘koleno’), verovatno zbog fonetske sličnosti. Ova greška se ne uklapa ni kontekstualno, kako je navedeno, jer Vidosava zapravo koristi kolan kako bi njime pričvrstila ostatke krila i tako ih sputala. Da je te ostatke krila vezala Jabučilu oko kolena, on ne bi mogao ni da hoda, a u izvorniku je sasvim jasno da je Jabučilo učestvovao u bici nakon što su mu krila spaljena i podvezana.

Još jedna tehnika koju treba spomenuti je transpozicija, a koja u najopštijem smislu podrazumeva promenu gramatičke strukture u prevodu u odnosu na izvornik. Na nekoliko mesta u prevodu se pojavljuje prevod imenice u jednini množinom i obratno. Već na samom početku pesme, kada Vukašin u pismu opisuje Vidosavi svoje imanje, u stihovima „al’ uzrasla šenica bjelica, / a oko nje zelena livada / kroz nju teče zelena Bojana“, prevodilac unosi prvu izmenu gramatičke kategorije, tako da zelenu livadu prevodi kao *green meadows*, što je oblik za množinu. Na ovaj način prevod daje nešto bogatiju sliku Vukašinovog poseda, ali istovremeno ne odstupa mnogo od originala.

U izvorniku se na više mesta spominje toponim Jezera, visoravan na kome se nalazi Momčilova tvrđava Pirlitor. Ovaj toponim, koji se u pesmi spominje pet puta, nije prenet u prevodu kao toponim i na engleskom se javlja samo kao *lake*, što označava jezero kao pojam u jednini. Po svoj prilici Lou se opredelio za ovakvo rešenje jer bi doslovniji prevod morao da sadrži i fusnotu sa objašnjenjem, a toponim

bi onda morao da bude ili izvorno napisan ili preveden, što bi donekle opteretilo tekst, odnosno čitaoca. Ipak, ovo rešenje ima i jedan nedostatak – sintagma *Jezero ravna*, koja se dva puta javlja u izvorniku, na engleski je prevedena kao *level lake*. Pridev *level* se na engleskom koristi da označi ravnu površinu koja nema strmine, a obično modifikuje imenice koje se odnose na čvrstu ili rastresitu površinu, ali ne i vodenu, tako da ova kolokacija ne zvuči prirodno na engleskom.

Upotrebom transpozicije je ispravljena i jedna mala nedoslednost u izvorniku, gde se pet puta javlja sintagma *mek dušek*, i to dva puta u jednini, a tri puta u množini. U prevodu se na svih pet mesta nalazi odgovarajuća engleska sintagma *soft pallet* u jednini. Ovo rešenje se stoga može opisati kao adekvatno jer daje precizniju sliku Momčilove ložnice, a osim toga što je ispravljena nedoslednost, upotreba imenice *pallet* unosi i jednu nijansu u značenje – ona se odnosi na dušek ispunjen slamom, tj. slamaricu.

Jedna izmena gramatičke strukture koja se javlja u prevodu je tesno povezana i sa stilističkim aspektima. U pitanju je upotreba nekorespondentnih glagolskih oblika za sadašnjost i prošlost koja je uslovljena njihovom stilskom vrednošću u oba jezika. Narodni pesnik nas uvodi u zaplet koristeći pripovedački prezent, kao na primer u sledećim stihovima: „Knjigu piše žura Vukašine [...] te je šalje na Hercegovinu [...] tajno piše, a tajno joj šalje, / u knjizi joj ovako besjedi“. Lou u prevodu ovog dela pesme koristi stilski nemarkirani oblik za prošlost (*Past Simple*) kojim jednostavno vezuje uvod u zaplet za odgovarajuću vremensku dimenziju.

U delu pesme od 75. stiha, tj. od trenutka kada su Vukašin i Vidosava razmenili pisma, naracija izvornika prelazi u aorist. Louov prevod i dalje ostaje u prošlom vremenu, tako da vremenska dimenzija naracije na engleskom ostaje ista. Izuzimajući dijaloge, naracija izvornika u ostatku delu pesme koristi prezent, aorist i u manjoj meri perfekat, dok se Lou gotovo neprekidno drži prošlog vremena, osim u nekolicini slučajeva, kada naraciju originalno sročenu prevodi prezentom (*Present Simple*). U pitanju je samo nekolicina stihova: „dočeka ga devet mile braće [...] dobrih se konja dovatiše, / otidoše u lov na Jezera [...] pa otide u riznicu mlada“. Iako je ovaj sadašnji oblik moguće upotrebiti u pripovedanju, naročito kada se govori o više radnji koje se dešavaju u nizu ili kada je radnju potrebno učiniti dinamičnijom, ovako sporadična upotreba deluje pomalo neuobičajeno. Gledano u celini, može se reći da je usled ovakve upotrebe glagolskih oblika izvornik lako menja dinamiku naracije, što doprinosi sveukupnom doživljaju pesme, a što nije moglo biti pretočeno u prevodu usled nepodudarnosti značenja i upotrebe glagolskih oblika u srpskom i engleskom.

Pošto je upravo navedenim primedbama uvedeno i pitanje stila, i njega je potrebno opisati kako bi se stekao potpuniji utisak o prevodu. Stil kojim je prevedena ova pesma u velikoj meri podseća na stil engleskih romantičara. Da budemo precizniji, prevod je pisan u skladu sa tradicijom koju je negovao Vordsvort, prema kojoj se poezija piše jezikom koji odstupa od savremenog govornog jezika, u smislu leksike, gramatike i idioma, a koji je potvrđen u delima Spensera, Milтона ili Poupa (Adamson, 2007: 598).

Poštujući pomenute konvencije, Lou koristi arhaični oblik zamenice drugog lica jednine *thou*, kao i zamenicu *ye*, koja označava drugo lice množine umesto

savremenog *you*, a umesto savremenog determinatora *my* koristi stariji oblik *mine*. Primetna je i dosledna arhaična konjugacija drugog i trećeg lica u prezentu (*lookest, criest, odnosno floweth, maketh* i sl.), dok se kod glagola javljaju i stariji oblici za prošlost kao što su *spake* ili *brake* (umesto *spoke* i *broke*), imperativ u kome negacija sledi glagolu (*fear not, curse me not*) i slično. Praktično svi navedeni oblici su počeli da se u govornom jeziku gube još tokom renesanse, ali su se još nekoliko stotina godina zadržali u poeziji. Sintaksa takođe odstupa od savremenog standarda, prvenstveno u domenu reda reči, pa se tako javljaju konstrukcije kao što su „*Silk shalt thou spin, on silk shalt thou sit*” ili „*Heedful she scanned the letter, the wife of Momčilo*”. Iako savremeni engleski jezik primarno koristi fiksiran red rečeničnih elemenata tako da se nižu redosledom subjekat-predikat-objekat-adverbijal, od ovog se može odstupiti u poeziji.

Na polju leksike Lou takođe koristi arhaične, odnosno stilski markirane reči koje u kombinaciji sa pomenutih gramatičkim specifičnostima čine neraskidivu celinu. Prevod obiluje starinskom leksikom kao što su *morrow, God wot, whithersoever, hie, beget* ili *amain*. Osim toga, ukoliko je bio moguć izbor između lekseme frekventne u standardnom ili govornom jeziku i one koja pripada visokom stilu, Lou se opredeljuje za ovo drugo i koristi reči kao što su npr. *sojourn, apparel* ili *adjure*.

Iako je već spomenuto zbog čega prevodilac sa punim pravom nije koristio kulturno ekvivalentni stil poznat u poeziji na engleskom, može se postaviti pitanje i koliko je izbor stila opravdan. Imajući u vidu da je prevod izdat na samom početku treće decenije prošlog veka, može se pretpostaviti da je uticaj romantičarskog stila bio etalon za Loua, ali i za veliki deo književne publike. Još jedan razlog u prilog upotrebi ovog stila je i trenutak kada je srpska narodna poezija postala poznata u Evropi, što se desilo u 19. veku, kada je romantizam bio u zamahu. Ukoliko se tome doda i činjenica da su mnogi romantičarski epovi pisani ili prevedeni istim stilom, Louova upotreba ovakvog stila deluje kao opravdan izbor, tj. sredstvo koje će se na najbolji mogući način približiti senzibilitetu anglofonog čitaoca. Odstupanje od stila narodne poezije pisane na engleskom jeziku se iz navedenih razloga može smatrati sasvim opravdanim. Opravdano je i odstupanje od metrike originala jer je čitalac naprosto ne percipira, ili je percipira pogrešno (Hlebec, 2009: 148).

Ukoliko se sve navedeno uzme u obzir, može se opisati i opšti utisak o prevodu. Prva poznata ocena Louovog prevoda izrečena je pre jednog veka, tj. upravo kada je prevod i izdat. Ova ocena se nalazi u reklami za Louovu knjigu koja je objavljena u časopisu *Great Britain and the East*, a glasi ovako: „*The translation itself is excellent and well balanced between the Scylla of ‘fine writing’ and the Charybdis of boldness; and it is sufficiently literal to retain something of the atmosphere of the original*” (*Great Britain and the East*, 1922: 734). Autor ove konstatacije sasvim dobro primećuje da Lou dobro ostvaruje ravnotežu između lepe književnosti i prevodilačke smelosti poredeći je sa plovidbom između Scile i Haribde, kao i to da je prevod dovoljno doslovan kako bi se donekle sačuvala atmosfera originala. Iako je u pitanju tekst reklamnog karaktera, potrebno je naglasiti da njegov sadržaj suštinski tačan.

Na osnovu analize date u tekstu, može se zaključiti da su semantički aspekti izvornika verno preneti, da su odstupanja na leksičkom nivou nužna i opravdana, dok su greške u tumačenju izvornika minorne. Stil kojim je pisan prevod dovoljno arhaizuje tekst da bi kod anglofonog čitaoca stvorio vremensku distancu koja je analogna distanci kakvu oseća srpski čitalac. S druge strane, poetska i estetska funkcija nisu očuvane u prevodu, koji nema metriku, ne prenosi sve figure koje se javljaju u izvorniku, a pri čitanju naglas bi prevod zvučao kao proza. Iako zanemarivanje ovih funkcija jeste nedostatak, prevodiocu se ne može mnogo zameriti jer je to učinio u želji da prenese ostale bitne aspekte izvornika, što je bar delimično kompenzovano opširnim napomenama koje pomažu čitaocu da shvati duh vremena, istorijske okolnosti vezane za ceo ciklus pesama i narodnu poeziju u celini.

Literatura

- Adamson, S. (2007). Literary Language. In S. Romaine (Ed.), *The Cambridge History of the English Language*, vol. IV: 1776–1997 (pp. 589–692). Cambridge: Cambridge University Press.
- Baker, M. (2018). *In other Words*. London/New York: Routledge.
- Cameron, A. (2000). Robert Browning, 1914–1997. *Proceedings of the British Academy*, 105, 289–306.
- Crystal, D. (2008). *Think on my Words*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deretić, J. (1983). *Istorija srpske književnosti*. Beograd: NOLIT.
- Grbić, B., Jordanović, B. (2018). *Pregled nastave na Liceju, Velikoj školi i Univerzitetu 1838–1914*. Beograd: Univerzitet u Beogradu.
- Great Britain and the East* (1922). Volume 21.
- Hlebec, B. (2009). *Opšta načela prevođenja*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Hlebec, B. (2017). *Prevodilačke tehnike i postupci*. Beograd: Čigoja.
- Ignjačević, A. (2006). *Engleski jezik u Srbiji*. Beograd: Čigoja.
- Low, D. H. (1922). *The Ballads of Marko Kraljević*. London: Cambridge University Press.
- Matusz, Ł. (2019). On dogs, cows, and donkeys: the use of animal metaphors in linguistic insults. In P. Biały, M. Kuczok, M. Zabawa (Eds.), *A contrastive perspective on figurative language* (pp. 145–160). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Pavlović, I. (1999). *Vladeta Popović – život i delo*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.
- Subotić, Lj. (2008). Sintaksičko-semantička struktura kletvi u epskim narodnim pesmama. U *Srpski jezik XIII/1–2* (str. 137–148). Beograd: Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika.
- Tomović, N. (2022). „Dioba Jakšića“ u prevodu na engleski Džona Bauringa. U Suvajdzkić, B. i dr. (ur.), *Književne i kulturne interferencije između književnosti na srpskom i na engleskom jeziku* (str. 83–92.). Beograd: Filološki fakultet.

Nenad M. Tomović

Summary

“THE MARRIAGE OF KING VUKAŠIN” IN D. H. LOW’S ENGLISH TRANSLATION

The aim of this paper is to provide an analysis of David Low’s translation of “The Marriage of King Vukašin” (“Ženidba kralja Vukašina”) into English. This folk song was published in *The Ballads of Kraljević Marko*, an anthology of Serbian epic folk songs about Marko, a Serbian prince who became a mythical hero, although the song is actually about his father and uncle. The author analyzes the use of translation techniques, style and other elements of the translation by comparing them to the original. The translation can be described as very precise and faithful to the original, written in a style reminiscent of Wordsworth’s poetry, although it is on the verge of prose.

Key words:

“The Marriage of King Vukašin”, “Ženidba kralja Vukašina“, translation, David Haliburton Low

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.1.4>

811.163.4(497.6)373.72

81'373.7

Doslovni pozadinski mehanizam kao potencijal varijabilnosti idiomskih skupina

Azra E. Hodžić-Čavkić*

Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik

 <https://orcid.org/0000-0002-7617-6358>

Ključne riječi:

idiomske skupine,
varijabilnost,
denotativno značenje,
konceptualna metafora,
konceptualna
metonimija,
konceptualna integracija

Apstrakt

U ovom radu razmatra se uloga doslovnih pozadinskih mehanizama u formiranju okazionalizama idiomskih skupina. Naime, Moon (1998: 120) ukazuje na činjenicu da varijantnost na leksičkom nivou postoji u 40% slučajeva, a da oko 14% idiomskih skupina ima dvije ili više varijacija kanonskih oblika. Budući da u varijacijama kanonskih oblika treba prepoznati različitu motivaciju, možemo pretpostaviti da je najvjerojatnije denotativno značenje komponenata idiomskih skupina najčešće istovremeno i motivirajući faktor nastajanja i okazionalizama idiomskih skupina. Na taj se način harmonizira relativno visoka čestotnost idiomskih skupina kao produkata jedne kulture i jezičke zajednice, tj. neki vid statičnosti u jeziku, i potreba da se jezik uvijek i stalno bogati novim značenjima i novim jezičkim jedinicama, tj. dinamički procesi u jeziku. Drugim riječima kazano, na osnovu postojećih ustaljenih struktura kakve su idomske skupine omogućuju se inovacije na značenjskom i pragmatičkom nivou. Tako se na osnovu konceptualne integracije potencijal poznatosti koristi kako bi se aktualiziralo novo značenje. (*примљено: 24. фебруара 2023; прихваћено: 9. маја 2023*)

<https://anal.fil.bg.ac.rs>

Truth has the structure of a fiction.
(Žižek, Žižek's Jokes)

1. Uvodne napomene

Leksičke „vrste“ veze kakve su idiomske skupine¹ (*biti bijela vrana, poći za rukom, zaljubiti se do ušiju, baciti oko, vidjeti zvijezde* i sl.), kolokacije (*održati sjednicu, stupiti na snagu, francuski krevet, štokholmski sindrom, italijanska arija, portugalski fado, francuska šansona, američka pita, ruska salata, norveška šuma, švedski čelik, kolumbijska kravata, bosanski lonac, belgijska čokolada* itd.) i različite perifrastičke konstrukcije (*izvršiti analizu, obaviti pregled, voditi borbu, donijeti odluku, držati pod kontrolom, ostvariti napredak, doći svijesti* i sl.) tradicionalno su se definirale kao višечlane jezičke jedinice koje su objedinjene sintaksičkom funkcijom, te su se upravo zbog takve složenosti ovih struktura često razumijevale i kroz perspektivu leksičke zadatosti, zaokruženosti i okamenjenosti sastava.² Stabilnost leksičkog sastava odlika je najvećeg broja članova ovih grupa;³ naročito je to slučaj s perifrastičkim⁴ konstrukcijama, ali šta o nabrojanim kategorijama govore članovi koji pokazuju da je i leksička stabilnost – relativnog karaktera?

Iako Melčuk (2001) smatra kolokacijama konstrukcije koje nisu sklone leksičkoj promjeni (ni promjeni općenito), treba reći da se i među kolokacijama bilježe slučajevi leksičke otvorenosti ili principa (relativno) otvorenog izbora kad je riječ o njihovim sastavnicama. Naime, jezička praksa pokazuje da se i u pisanim izvorima mogu susresti i varijante kolokacija, npr. **kolateralna** šteta i **propratna** šteta⁵, švedski **sto** i švedski **hastal** (Visnja RR, 2010) i slično.⁶ Međutim, i u slučaju ovakvih adaptacija kod kolokacija ne dolazi do narušavanja značenja, a ne dolazi ni do njegove nadgradnje.⁷

S druge strane, za razliku od perifrastičkih konstrukcija, koje nemaju sklonost promjeni, i kolokacija, koje pokazuju ograničenu mogućnost odabira među bliskoznačnicama, idiomske skupine, paradoksalno ako gledamo na tzv. „idiomatski princip“ (usp. Sinclair, 1991: 109), pokazuju mogućnost značenjske (stoga i pragmatičke) nadgradnje kanonskih oblika. Ipak, ne treba smetnuti s uma da se i sam idiomatski princip može shvatiti kao sistem **polu**-konstruiranih (usp. Palić, 2016: 34) jezičkih izraza koji stoje u leksikonu govornika te da je stoga i varijabilnost sasvim očekivana kod jedinica koje odražavaju dati princip. Treba ipak reći da je suodnos

-
- 1 U ovom radu koristi se sintagma *idiomska skupina* u značenju u kojem se koriste i termini okupljeni oko riječi *phrasis* ili *idioma* (*frazeologizam, frazeološka jedinica, frazeološki izraz, frazeološka sintagma, frazem(a), idiom, idiomatska fraza*).
 - 2 Leksičkim čvrstim vezama smatraju se i višечlani onimi (*Koševsko Brdo, tjesna čaršija* (Novi Pazar) i sl.), višечlani nazivi (*morski pas* (*Carcharhinus leucas*), *morski vuk* (*Anarchicas lupus*)) te složeni subjunktori (*s tim da, uprkos tome što* i sl.) (usp. Bulić, 2021) i složeni prijedlozi (*na južnoj strani, bočno od* i sl.) (usp. Palić, 2016).
 - 3 Stabilnost leksičkog sastava na najvišem je nivou kod višечlanih onima, višечlanih naziva, složenih subjunktora i složenih prijedloga.
 - 4 Mršević-Radović također dekomponirane predikate smatra rezultatom (sintaksičke) frazeologizacije (1987: 32).
 - 5 Primjer pokazuje kako je ta namjera često uvjetovana potrebom da se strane riječi zamijene domaćim.
 - 6 Ovo svakako treba ispitati u većem uzorku. V. Ordulj (2018).
 - 7 Ovaj zaključak morao bi biti testiran u korpusu. Ovdje se dalje nećemo baviti kolokacijama s obzirom na tematsku orijentiranost rada.

navedenih leksičkih veza u samom mentalnom leksikonu relaksiran na način da one supstoje u kontinuitetu te da je očekivano i opravdano predvidjeti propusnost granica između navedenih kategorija, ali i u sličan odnos staviti odnos kanonskog i okazionalnog oblika višekomponentnih jezičkih jedinica. Ipak, ako bismo morali istaći partikularnost svake od kategorija, osim višekomponentnosti i sintaksičke objedinjenosti, treba reći da je gramatikaliziranost strukture direktno proporcionalna stabilnosti strukture te ih stoga odlikuje transformaciona deficijencija. To praktično podrazumijeva da se princip relativnog leksičkog odabira može očekivati kod jedinica kod kojih je leksičko značenje dominantnije, te je i vjerovatnija mogućnost pojavljivanja varijanata. Langlotz (2006: 190) smatra da sve varijante idomske skupine zapravo prate refleks nulte forme da se reformira. Stoga, pretpostavljamo da je denotativno značenje komponenata idomskih skupina najčešće „odgovorno“ za pojavljivanje okazionalizama. Njihovo pojavljivanje proizlazi iz opće potrebe nosilaca jezika da izraze vlastitu kreativnost te inherentnog kreativnog svojstva jezika kojim omogućava izražavanje svih potreba svojih govornika.

Idioms are regularly fixed in their form (for example, you can take a short sleep by *having forty winks* – though not ‘fifty’ or ‘thirty-nine’ winks), but in this exchange the idiomatic patterns are re-formed and extended so that the established idiom *to have a finger in every pie* is creatively transmuted into *He’s got a finger in all kinds of pies and houses and stuff*. On the other hand, other idioms such as *Bob’s your uncle* serve, as I have already suggested, a more echoing function, repeating a previous form, at least in terms of the word *bob*. (Carter, 2004: 3)

Varijabilnošću idomskih skupina bavili su se mnogi autori (usp. Sinclair, 1991, 1996; Moon, 1998; Wray, 2002; Carter, 2004; Langlotz, 2006; Philip, 2008 citirano u Rasulić, 2010), a mnogi od njih artikuliraju potrebu da se „okamenjenost“ frazeoloških struktura tumači iz perspektive gradualnosti.⁸ Usporediti: “So the ‘fixedness’ of fixed expressions is rather a matter of degree, in particular with respect to the parameters of lexical and syntactic flexibility and non-compositionality, allowing for certain variability and enabling the interplay between routine and novelty (...)” (Rasulić, 2010).

Također, njihova gradualnost u okamenjenosti implicira i mogućnost da budu tumačene te upotrijebljene u novim oblicima koji integriraju govornikova intuitivna znanja o temeljnim metaforičkim konceptima kojima su idomske skupine tvorene, što nadalje omogućava tumačenje značenja između doslovnog i figurativnog, te i pragmatičku nadgradnju ukupnog značenja idomskih skupina. Usporediti:

Another noteworthy feature of idioms in everyday talk is the way speakers use them creatively by a process of ‘unpacking’ them into their literal elements and

8 Ta perspektiva dobija posebno na značaju u kontekstu korpusne lingvistike i uopće pristupa većim korpusima. O tome v. Philip (2008). Nažalost, u nedostatku takvih resursa ovo istraživanje rađeno je tradicionalnom metodom prikupljanja.

exploiting these; even in opaque idioms, literal meanings of component words are in some sense activated, or are at least potentially available. (McCarthy, 1998: 117)

2. Varijabilnost kao znak stabilnosti statusa idiomskih skupina

Frazeološki sistem jednog jezika može se definirati kao postojan sloj jezika budući da se frazeološke jedinice mogu definirati kao translatore određene kulture. Idiomske skupine funkcioniraju kao zamjena za značenja koja su skrivena u velikom diskursu određene kulture, a kada se cjelokupna kultura podražava u jednoj komunikacijskoj situaciji, onda idiomske skupine u samoj komunikacijskoj situaciji ukazuju na model kulture iz koje potječu. One (idiomske skupine) najvjerovatnije nastaju „semiotizacijom“ svakodnevnih životnih iskustava pojedinaca određene kulture i tako teže formiranju same kulture. Zbog takve uloge idiomskih skupina u „nacionalnim“ jezicima, one se mogu razumjeti kao „potencijalno [je] ‘zamjenik’ kulture, pokazatelj bogatstva kulture“ (Lihačev, 1999a: 157, citirano u Zykova, 2019: 26). Prema Bartmińskom, jezički pogled na svijet izveden je iz eksplicitnog ili implicitnog vrijednosnog sistema; drugim riječima, odnos jezika i vrijednosti uvjetovan je ambivalentnom činjenicom da je jezik sredstvo vrednovanja i izvor informacija o vrijednostima (Ajdačić, 2011: 40, citirano u Ajdačić, 2017: 193). Ako uzmemo u obzir intersemiotičku transpoziciju, koju zagovara lingvokulturologija, onda se otkrivanjem dubine idiomskih skupina može rekreirati značenje kulture. Kultura funkcionira kao jedan veliki tekst u kojem su dijelovi kulture u stalnoj intertekstualnosti. Zbog svega navedenog, među idiomskim skupinama, dakle, treba očekivati djelovanje dvaju suprotnih silnica, tj. djelovanje silnica statičnosti i silnica dinamičnosti. Ipak, moguće restrukturiranje idiomskih skupina uglavnom ne dovodi do njihovog gubljenja iz mentalnog leksikona, nego suprotno – ono dodatno učvršćuje frazikon, a nadalje i samu kulturu i nacionalni jezik.

I Dobrovol'skij (2000) i Corpas Pastor (1996) ukazuju na restrukturiranje kao jedan od pokazatelja sigurnosti pozicije idiomskih skupina unutar mentalnog leksikona. „Što je veći broj varijacija, transformacija i modifikacija, to je viši stepen regularnosti frazeološkog sistema“ (Corpas Pastor, 1996: 28).

Tanović (2000) također problematizira postojanje brojnih varijanata (usp. također Gläser (1998); Langlotz (2006); Omazić (2005); Parizoska (2009)) idiomskih skupina, čime želi relativizirati nevarijabilnost kao kategorijalnu osobinu idiomskih skupina. „Postojanje brojnih varijantnih oblika frazema upućuje na zaključak da se kompaktnost strukture i stabilnost sastava frazema, koje ističe većina lingvista kao njihovo osnovno obilježje, ne mogu promatrati kao apsolutne kategorije frazeoloških jedinica“ (Tanović, 2000: 37).⁹ Također, Mršević-Radović (1987) osnovnom osobinom frazeološke jedinice ne smatra ustaljenost.

Mali broj ekscerpiranih primjera okazionalizama¹⁰ idiomskih skupina u ovom radu pokazuju da će oni uglavnom sadržavati igru s doslovnom pozadinom, tj. sa denotativnim značenjima komponenata. Na značaj doslovnog pozadinskog

9 Mokienko (1980) ovu osobinu naziva *relativnom stabilnošću*.

10 U ovom radu okazionalizmi idiomskih skupina bit će zabilježeni između srednjih zagrada ◊.

mehanizma ukazali su zapadni frazeolozi kroz različite hipoteze o načinima procesuiranja idiomskih skupina.

Hipoteza liste idiomskih skupina (eng. *idiom-list hypothesis*) zagovara ideju prema kojoj govornik idiomске skupine prvo interpretira doslovno, ali nakon što ustanovi da je doslovno značenje devijantno, govornik dalje procesuirá idiomске skupine do transponiranog značenja, tj. dostupnost doslovnog značenja blokira idiomatičnost. Upravo ovaj momenat svijesti o doslovnom značenju može biti okidač za kreiranje varijanata. Ovo je hipoteza koja je proistekla iz različitih psiholingvističkih istraživanja, a njeni zagovornici jesu Bobrow i Bell (Bobrow/Bell, 1973). S druge strane, *hipoteza direktnog pristupa* (eng. *direct-access hypothesis*) tumači procesualnost idiomskih skupina na taj način da govornik odmah procesuirá idiomatično značenje. Zagovornik hipoteze direktnog pristupa je Gibbs (1980). *Hipoteza leksičke reprezentacije* (eng. *lexical representation hypothesis*) tumači mentalni status idiomskih skupina na način da potencira paralelnost u procesualnosti idiomskih skupina, tj. zagovara ideju prema kojoj govornik paralelno procesuirá i doslovno i transponirano značenje idiomске skupine. Zagovornici hipoteze leksičke reprezentacije su Swinney i Cutler (Swinney/Cutler, 1979). *Konfiguraciona hipoteza* (eng. *configurational hypothesis*) takva je hipoteza prema kojoj idiomске skupine nisu pohranjene kao spojevi riječi, nego kao složeni odnosi u koje mogu stupiti riječi. Svaka idiomска skupina sadrži i leksički ključ koji podrazumijeva kvalitativno prebacivanje s doslovnog na idiomatično značenje, pri čemu je pozicija ključa izuzetno važna i predvidiva. Navedeno nadalje znači da doslovno značenje ne nestaje, odnosno da ostaje u sjeni, i u tome je i prednost ove teorije. U semantičkim i etimološkim proučavanjima prisutnost doslovnog značenja obilježava se terminom *motivaciona baza* (usp. Melerović/Mokienko, 2008: 70), odnosno *Grundform* (Schindler, 1993: 90). Zagovornici konfiguracione hipoteze su Cacciari i Tabossi (1988); Tabossi i Zardon (1995). *Hipoteza dekompozicije* idiomskih skupina (eng. *decomposition hypothesis*) tvrdi da je veliki broj idiomskih skupina moguće značenjski razložiti i analizirati budući da svaka od komponenata idiomске skupine nezavisno doprinosi ukupnom značenju, što pokazuju i eksperimenti u kojima je bolje razumijevanje idiomске skupine direktno proporcionalno mogućnosti da se semantički razloži – pri čemu se ne misli na dostupnost doslovnog značenja, nego onog značenja koje komponenta ima u idiomskom okruženju. Zagovornici dekompozicijske hipoteze su Nayak i Gibbs (Nayak/Gibbs, 1989). *Hipoteza simultanog procesuiranja* (eng. *simultaneous processing models*) razumijevanje idiomskih skupina stavlja u kontekst paralelnosti doslovnog i transponiranog značenja, pri čemu se misli na globalizirano značenje koje ne prekida niti jednu potencijalnu vezu koju ima u kontekstu. Zagovornici hipoteze simultanog procesuiranja su Gibbs (1990) i Schweigert (1992).¹¹

Doslovno značenje, dakle, najplodnije je tlo za razvijanje varijabilnosti idiomskih skupina.¹² Tako, recimo, internet-servis za žargonsku leksiku *Vukajlija* definira idiomску skupinu *čist račun* kao *bankovni račun na koji se odlaže opran*

11 V. Langlotz (2006).

12 Naprimjer, u metakomentaru naslova (*Da li su oktopodi vanzemaljci?*) i teme rada na naučnom blogu *Quantum of Science* (Kalinić, 2013) vide se rezultati djelovanja motivacione baze u jednu ruku, koja je transformirana u varijantu u *jedan pipak* po principu metonimijske zamjene denotativnog značenja jedne od komponenata.

novac manipulirajući na taj način denotativnim značenjem komponente idiomске skupine koja je ukrštena s kolokacijom *pranje novca* (Vukajlija, 2013).

Varijante idiomskih skupina imaju i ludičku i kriptičku ulogu budući da nastaju s posebnim namjenama i posebnim porukama. U „igramama“ ove vrste čovjek pokazuje da je ne samo *Homo grammaticus* i *Homo linguisticus* nego i *Homo ludens*. One su nadgradnje idiomskih skupina s preciznim pragmatičkim ciljevima govornika.¹³

3. Analiza manipulacije doslovnim pozadinskim mehanizmima u okazionalizmima

Primjeri okazionalizama u kojima se prepoznaje djelovanje tzv. motivacione baze prisutni su u svim stilovima jezika. U ostatku ovoga rada detaljnije su analizirana, s obzirom na koncept, tri okazionalizma pronađena u kolumnama, isključivo stoga što je obrnuta proporcionalnost sažetosti kolumne i broja pronađenih okazionalizama u odnosu na druge žanrove mogući pokazatelj većeg broja promjena idiomskih skupina u navedenom stilu.¹⁴ Autor kolumni koje smo uvrstili u korpus, Aleksandar Hemon, također je i književnik, ali okazionalizama u njegovim književnim ostvarenjima gotovo da i nema.¹⁵

«Bogu iza makedonskih leđa»

Kanonski oblik idiomске skupine *Bogu iza leđa* u značenju „predaleko, u zabiti“ koji bilježe rječnici s frazeološkom građom (usp. npr. Matešić, 1982: 30; Mušović, 2018: 59, i dr.) u mentalnom leksikonu dobio je sinonimni par nastao pod utjecajem zamjenjivosti somatskih komponenata sa značenjem zadnje strane ljudskog tijela, ali i zbog glasovnog podudaranja – *Bogu iza nogu*. Oblik *Bogu za leđima* bilježi Matešićev rječnik (1982: 30), što znači da govornici imaju više izbora prilikom iskazivanja datog značenja.¹⁶ U našem se korpusu, međutim, javlja sljedeći oblik:

Tada su se negdje i formirali Manijaci, u kojima je bio i Vaca, mala raja iz našeg parka, i koji su se znali za zastavama kod nas okupiti prije utakmice. Čak i kad sam bio u vojsci u Štipu (**Bogu iza makedonskih leđa**, podno jugoslavenskih guzova) Željko je bio prisutan. (AHP, 86)

Budući da hipoteza simultanog procesuiranja idiomskih skupina uključuje kontekstualno značenje i mogućnost uspostavljanja i širenja značenjske mreže svih komponenata, „narušavanje“ kanonskog oblika dodavanjem pridjeva *makedonski* postiglo je dodatni pragmatički cilj bez ugrožavanja značenja koje bilježe rječnici.

13 Glucksberg (2001: 77) kao jednu od ključnih etapa u prepoznavanju varijabilnosti idiomskih skupina navodi prepoznavanje komunikacijske namjere (ironija, humor, iznenađenje, popunjavanje praznih mjesta u kontekstu).

14 Treba imati na umu da ovu temu nije moguće iscrpiti u jednom radu te da i tvrdnju u vezi s kolumnama treba ispitati na mnogo većem uzorku. Uzorak od ovdje pojašnjena tri primjera treba uzeti kao mogući okvir za razumijevanje funkcioniranja doslovnog pozadinskog mehanizma, što ne umanjuje prijeku potrebu da se ova tema ispita uz pomoć alata korpusne lingvistike. Time bi se i statistički mogla izraziti vrijednost gradualnog karaktera okamenjenosti frazeoloških jedinica. Međutim, s obzirom na sadašnje resurse produktivnost ovog karaktera teži nuli. Usp. Clarin (n.d.).

15 Ovu je tvrdnju također potrebno dodatno ispitati u odvojenom radu s fokusom na tome.

16 Bibliografski izvori bilježe i druge oblike. Usporediti: *biti Bogu iza leđa (iza nogu) / Bogu za leđima / Bogu iza leđa / iza božjih leđa* (Arsovski i dr., 2017: 133–136).

Pridjevom *makedonski* iskazana je tematska tendencija teksta u kome se ovaj okazionalizam pojavljuje i time se dodatno osigurava međusobna uvjetovanost konteksta u kom se pojavljuju i nove jezičke tvorevine. Riječ je o političkoj usmjerenosti samog diskursa u kome *makedonski* ima značenje zajednice u kojoj je Makedonija¹⁷ bila dijelom najveće države Južnih Slavena.

Ipak, promjena ove vrste bila bi onemogućena da kanonski oblik idiomske skupine u svom konceptu nema predispozicije za ovakvu vrstu modifikacije. Naime – sam oblik *Bogu iza leđa* rezultat je orijentacijske konceptualne metafore IZA JE DALEKO / IZA JE NEPOŽELJNO kombinirane s postlokalnošću upotrijebljenog prijedloga *iza*, zasnovane na općoj polarizaciji prostora u ljudskoj svijesti i posebno na indoevropskom (heterogenom) kulturnom području; drugim riječima, budući da nešto pripada dalekom prostoru, ono poprima konotacije nepoznatog, tj. nepoželjnog. Prostor se dakle „pruža“ u pridjevu *makedonski* kao kreativni potencijal proizašao iz opozicija *prednje* i *zadnje* sfere, tj. iz opozicija *ispred* i *iza*. Dodatni prostorni element *makedonski* već se nalazi u slici kanonskog oblika prostora budući da se radi o prijedložno-padežnoj konstrukciji *iza leđa*, koja već ima značenje nepoželjnosti zasnovane na prostornoj orijentaciji. „Rekreacijom“ idiomske skupine autor postiže regeneraciju „usklađenih“ informacija o pridjevu *makedonski* iz socijalističke kulture XX stoljeća.

U Tabeli 1 opisan je leksički status komponenata idiomske skupine *Bogu iza leđa*, njihova povezanost na kategorijalnom nivou (metakoncept) te modifikacija prema datom primjeru zabilježenom u korpusu rada.¹⁸

IDIOMSKA SKUPINA	<i>Bogu iza leđa (iza nogu)</i>
ZNAČENJE PREMA SFR (2018: 59)	predaleko, u zabit
UPOTREBA PREMA SFR	... došli su dovde s nadom da se odavde domognu granice, to jest sveta, iako je, (...), doći dovde isto što i pobeći <i>bogu iza leđa</i> .
METAKONCEPT	metafonimija
OPIS NULTOG OBLIKA	<i>Bog</i> – Izvor života; Izvor brige za sve; Nešto nedokučivo, daleko za konvencionalno poimanje <i>iza</i> – značenje postlokalnosti, tj. lociranje trajektora u odnosu na otprije poznati orijentir <i>leđa</i> – somatizam koji obuhvata nepoželjnu zadnju stranu ljudskog tijela ²⁰
MODIFIKACIJA	⟨ <i>Bogu iza makedonskih leđa</i> ⟩
MODIFIKACIJA ZABILJEŽENA U GRAĐI (IZVORIMA)	Tada su se negdje i formirali Manijaci, u kojima je bio i Vaca, mala raja iz našeg parka, i koji su se znali za zastavama kod nas okupiti prije utakmice. Čak i kad sam bio u vojsci u Štipu (<i>Bogu iza makedonskih leđa</i> , podno jugoslavenskih guzova) Željo je bio prisutan. (AHP, 86)
VRSTA MODIFIKACIJE	kvalifikacija
ZNAČENJE MODIFIKACIJE	Proširenje strukture omogućava uvid u prirodu diskursa koji se javlja i pokazuje da se prostor praktično polarizira prema historijskom iskustvu pojedinca i društva.

Tabela 1. Adaptacija idiomske skupine *Bogu iza leđa*

17 U trenutku kada je tekst pisan još uvijek nije bio aktualan naziv Sjeverna Makedonija.

18 Date definicije u opisu nultog oblika u tabelama proizašle su iz kombiniranih izvora Pranjkić (1993; 2001), Belaj (2001; 2010), Belaj – Tanacković Faletar (2017), Matovac (2017); Zykova (2019), Gerbran – Ševalije (2004); Škaljić (1989). Tako i dalje u datim tabelama s opisima adaptacija.

«Biti na mentalnoj grbači nekome»

Među pronađenim idiomskim skupinama s lokalizacijom u zadnjoj sferi pojavljuje se i somatizam *grbača* s lokativnim prijedlogom *na*. Navedeni somatizam značajno doprinosi negativnom emocionalnom naboju. Naime, *grbača* se u RBJ (2010: 335) tumači kao visoko ekspresivna riječ koja u svom potencijalu već posjeduje negativno značenje (pritisnutosti teretom i tegobom), ali budući da *grbača* ne može biti obuhvaćena vidnim poljem, ona također posjeduje negativnu konotaciju prema postojećem prostornom modelu IZA JE NEPOŽELJNO i vrlo se bogato koristi u idiomskim skupinama.¹⁹ Ipak, *grbača* se ovdje tretira kao apstraktni prostor koji obuhvata idejni/misaoni/intelektualni/konceptualni prostor pojedinca budući da je u okazionalizmu «*biti na mentalnoj grbači*» zabilježena njegova dodatna kvalifikacija. To je omogućeno konceptualnom metaforom APSTRAKTNO JE KONKRETNO. Usporediti: „Povrh uobičajene lijenosti, **na mentalnoj grbači** mi **je** tada teret svijeta u kojem muka i nepravda, zločini i glupost, beznađe i sebičnost, cvjetaju kao, čini se, nikad prije“ (AHP, 171).

Pridjevom *mentalna* nastoji se istaknuti razlika između duhovnog i fizičkog tereta – pri čemu se daje posebna težina *idejnom* i *misaonom* opterećenju. U polaznom značenju ove idiomske skupine ima se na umu značenje neželjene ovisnosti o nekome te izostanak izbora u prihvatanju brige o nekome. *Grbača* se prirodno koristi u pejorativnom značenju, a specifikacijom *mentalna* nastoji se ukazati na potrebu da se jednaka pažnja posveti zanemarivanom mentalnom zdravlju čovjeka. Ono je, pored fizičkog zdravlja, iznimno važno za opću dobrobit

IDIOMSKA SKUPINA	<i>biti kome na grbači</i>
ZNAČENJE PREMA JMF (1982: 167)	<i>biti na teretu</i>
UPOTREBA PREMA JMF	... oboje su na grbači roditelja, i prema tome, nema razloga da se momak i/dvaja od djevojke.
METAKONCEPT	metaftonimija
OPIS NULTOG OBLIKA	<i>biti</i> – nosilac stabilnog leksičkog značenja <i>na</i> – nosilac značenja granične direktivnosti koji usmjerava značenje glagola na imenicu koja je cilj akcije <i>grbača</i> – somatizam sa značenjem dijela ljudskog tijela koji je odgovoran za nošenje skeleta, pa stoga i tereta razne vrste
MODIFIKACIJA	« <i>biti na mentalnoj grbači</i> »
MODIFIKACIJA ZABILJEŽENA U GRADI (IZVORIMA)	Povrh uobičajene lijenosti, na mentalnoj grbači mi je tada teret svijeta u kojem muka i nepravda, zločini i glupost, beznađe i sebičnost, cvjetaju kao, čini se, nikad prije. (AHP, 171)
VRSTA MODIFIKACIJE	bifurkacija s kvalifikacijom
ZNAČENJE MODIFIKACIJE	Raslojavanje strukture uvjetovano je općim razumijevanjem čovjeka kao bipartitnog bića te “paralelni” duhovni život ima istu organizaciju kao i ovaj pojavni – tjelesni – vid života.

Tabela 2. Adaptacija idiomske skupine *biti nekome na grbači*

¹⁹ Usporediti: *imati mnogo godina na grbači (leđima); biti (živjeti) na nečijoj grbači; pasti na grbaču kome; svaliti kome nešto na grbaču*, itd.

i kvalitetu života čovjeka. Dobro mentalno zdravlje omogućuje pojedincima da se nose s normalnim životnim izazovima, da stvaraju pozitivne odnose s drugima i doprinose društvu. U konačnici, mentalno zdravlje utječe na fizičko zdravlje ljudi te je vidljiva rezultativnost konceptualne metafore APSTRAKTNO JE KONKRETNO. Nadalje, ovdje se autor pragmatički uključuje kao objektivni vanjski ocjenitelj odabirom medicinskog termina *mentalna*.

U Tabeli 2 opisan je leksički status komponenata idiomске skupine *biti na grbači*, njihova povezanost na kategorijalnom nivou (metakoncept) te modifikacija prema datom primjeru zabilježenom u korpusu ovog rada.

«Preseliti se na ateistički ahiret»

Preseliti <se> (otići) na ahiret koristi se u značenju „umrijeti“ (Mušović, 2018: 31). Ta je idiomска skupina porijeklom iz religijskog diskursa islama i zasnovana je na vjerovanju u zagrobni život. Ona se neočekivano u Hemonovim kolumnama javlja u sljedećem obliku: „Oni su ona sorta koja će **se preseliti na ateistički ahiret** u trenutku kad ne mogu više da rade; njihovo neprestano djelovanje je mjera ljubavi prema životu“ (AHP, 75).

IDIOMСКА SKUPINA	preseliti (se) na ahiret
ZNAČENJE PREMA SFR (2018: 31)	umrijeti
UPOTREBA PREMA SFR	Dobro si čuo, pobratime. Došao mi je izun od velikog Alaha <i>da preselim na ahiret</i> i ja sam spreman.
METAKONCEPT	metafora
OPIS NULTOG OBLIKA	<i>preseliti (se)</i> – stabilno leksičko značenje upotrijebljeno kao nosilac opće dualnosti ljudskog bića te ovdje upotrijebljen metaforskom ekstenzijom za selidbu duše prilikom smrti tijela <i>na</i> – značenje direktivno-granične lokalnosti omogućava osiguravanje vidljivosti lokaliteta <i>ahiret</i> – religijski talog; onosvjetski život
MODIFIKACIJA	«preseliti se na ateistički ahiret»
MODIFIKACIJA ZABILJEŽENA U GRAĐI (IZVORIMA)	Oni su ona sorta koja će se preseliti na ateistički ahiret u trenutku kad ne mogu više da rade; njihovo neprestano djelovanje je mjera ljubavi prema životu. (AHP, 75)
VRSTA MODIFIKACIJE	kvalifikacija
ZNAČENJE MODIFIKACIJE	Posebno isticanje oksimoronskog odnosa sastavnice <i>ahiret</i> i <i>ateistički</i> otvara konotativnu mrežu koja je uvjetovana religijskim diskursom i svjetovnih odnosa prema onostranom.

Tabela 3. Adaptacija idiomске skupine *preseliti (se) na ahiret*

Iskustvo općeg dualizma u savremenom svijetu, u kojem religijski i areligijski nastrojeni pojedinci postoje jedni pored drugih bez „miješanja“, Hemon nastoji prenijeti ironijom u preregistraciji izraza iz religijskog diskursa koristeći ga za areligiozne ljude.²⁰ Takva integracija omogućena je konceptualnom metaforom koja

²⁰ Ne vrši se preregistracija samo unutar frazikonа. Bilježimo i preregistraciju u umjetničkom diskursu („Crvenkapica

je zajednička za sve ljude. Naime, ljudi najčešće ciljnu domenu života razumijevaju kroz izvornu domenu putovanja, tj. kroz konceptualnu metaforu ŽIVOT JE PUTOVANJE. Stoga, kvalifikacija je omogućena kao dodatna oznaka jedne od lokacija na životnom putovanju. Ova modifikacija zasnovana je na oksimoronskom značenju nastalom na suodnosu pojmova *ahiret* i *ateista*, što je posljedica pragmatičkog uključivanja autora kao suca u značenje okazionalizma.

U Tabeli 3 opisan je leksički status komponenata idiomске skupine *preseliti (se) na ahiret*, njihova povezanost na kategorijalnom nivou (metakoncept) te modifikacija prema datom primjeru zabilježenom u korpusu ovog rada.

Iz navedenih primjera vidljivo je da se u strategiji dodatne kvalifikacije zadržava cjelokupni sintaksički obrazac uzualnog oblika idiomskih skupina, ali da denotativna značenja komponenata, tj. doslovni pozadinski okvir, omogućavaju dalje razvijanje sintaksičkih veza u okazionalizmima, tj.:

Bogu iza leđa (iza nogu) – Bogu iza **makedonskih** leđa,
biti *kome* na grbači – biti *kome* na **mentalnoj** grbači,
preseliti (se) na *ahiret* – preseliti (se) na **ateistički** *ahiret*.

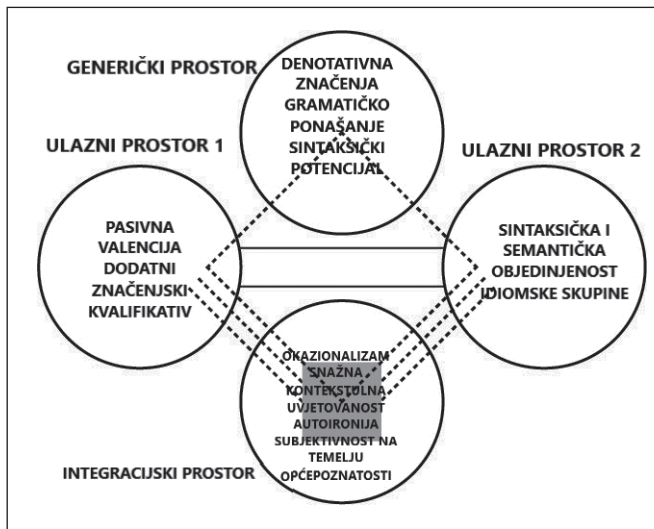
Isto sintaksičko ponašanje zabilježeno je i u drugim primjerima okazionalizama razvijenih strategijom dodatne kvalifikacije novim sintaksičkim članom. Npr.:

⟨*pao u muslimanske ruke*⟩ (MSBC, 163),
⟨*ispod istoga čekića*⟩ (HHG, 257),
⟨*uzdiže se iz svoga vlastitog pepela*⟩ (IHS, 116),
⟨*dići ljude iz stvarnog pepela*⟩ (FŠK, 112),
⟨*poći ću vojničkim stopama*⟩ (HHD, 412),
⟨*počeo gristi prevelike zalogaje*⟩ (EUKB, 249),
⟨*pleli nečujne priče*⟩ (NHČ, 129),
⟨*krupniju so sipaju na rane*⟩ (EHA, 45),
⟨*okončavajući svoje životne i fudbalske muke*⟩ (AHP, 190),
⟨*išao sam svojom džadom*⟩ (EUKB, 275),
⟨*ima svoju Ahilovu petu*⟩ (SKK, 92).

Prisutnost denotativnih značenja komponenata te mogućnost da ostvare svoje sintaksičke potencijale ukazuju na činjenicu da se dodatna kvalifikacija u okazionalizmima idiomskih skupina omogućava posredstvom konceptualne integracije (usp. Fauconnier/Turner, 2002: 46) – kako se vidi na Slici 1, koja predstavlja adaptiranu verziju ilustracije integracije koju su načinili Fauconnier i Turner. Naime, sintaksička integracija idiomске skupine sa dodatnim elementom, što znači da su i okazionalizmi objedinjeni jednom sintaksičkom funkcijom u rečenici, omogućava

na zrnju graška“), kao i u paremiološkom fondu. Biblijsko „Čudni su putevi Gospodnji“ u tekstu postaje „Božije su džade čudne“. Usporediti: „Jedan drugom nismo bili mrski, a Božije su džade čudne i nije ni jednom od nas bilo nevoljno vidjeti jedan drugog, a o Sultanovim odlukama nismo raspravljali“ (EUKB, 287).

da se kumulativno značenje idiomске skupine *pomiješa* s izoliranim značenjem dodatnog elementa i tako formira novu i aktualnu strukturu. Budući da je upotreba idiomskih skupina značajno određena iskustvom govornika, svaka je promjena u njihovom sastavu uvjetovana činjenicom da govornik istovremeno jeste obaviješten o njenom vrijednosnom statusu u kulturnoj zajednici, da njime manipulira i da je svjestan značenja dodatnih elemenata kojima korigira njen općepoznati status i sastav. Ta općepoznatost idiomskih skupina može se definirati kao *tema* od čega govornik kreće, a kontekstualna uvjetovanost promjene u sastavu pokazuje da se dodatni element koristi kako bi izrazio ne samo sintaksički potencijal jedne od komponenata idiomске skupine nego i pragmatičke elemente autorskog odnosa prema upotrijebljenoj idiomskoj skupini. Denotativna značenja komponenata idiomskih skupina impliciraju i sintaksičku valenciju, koja je u slučaju ovakve vrste integracije aktivnog karaktera. To znači da je pridjev koji postaje dodatni element okazionalizma u pasivnoj valenciji da bude integriran s jednom od komponenata idiomске skupine. Integracijski prostor, dakle, pokazuje odlike i jednog i drugog prostora te time postiže dodatne pragmatičke oznake cjeline.

Slika 1. Adaptirani model integracijskog razumijevanja okazionalnog oblika dobijenog dodatnom kvalifikacijom i odgovarajućeg kanonskog oblika idiomskih skupina

To znači da i idiomске skupine kao „jezičke rutine“ jesu inherentno *konstrukcije*, tj. da su inherentno kreativne te da su visoko uvjetovane kontekstom.²¹ Usporediti: “In that they involve a stored knowledge structure that relates linguistic and conceptual entities associated with a particular situationally and culturally bound context, fixed expressions can be seen as constructional frames” (Rasulić, 2010).

²¹ U ovom kontekstu i sam pojam konstrukcije i konstrukcionizma različito je evidentiran i prihvatljiv u različitim jezicima, što znači da su neki jezici tolerantiji prema invarijantnosti općenito. O tome vidjeti Perek/Hilpert (2014).

Promjena u sastavu idiomskih skupina može funkcionirati kao pozitivni stabilizirajući faktor jer se prividnim „razbijanjem“ strukture osigurava njena aktualnost. Bez obzira na izrazitu individualnost okazionalizama – one pokazuju kreativnu snagu jezika istovremenim pripadanjem individualnom i kolektivnom. Budući da pisci imaju na umu nekog idealiziranog recipijenta, oni koriste kolektivizam idiomskih skupina kako bi izrazili svoje potrebe ili potrebe određene grupe.

Varijabilnost se iz svega navedenog mora shvatiti kao osobina „prirodna“ idiomskim skupinama bez obzira na činjenicu što je riječ o „fiksiranim“ strukturama. Tu su osobinu prepoznali i frazeološki rječnici modernijeg usmjerenja.²² Naime, engleski frazeološki rječnik *Longman Idioms Dictionary* (1998) bilježi i varijabilnost idiomskih skupina. Poseban dio natuknice odnosi se na modifikaciju. Svaka modifikacija ima i svoju kvalifikaciju kao npr. *Ljudi često koriste ovaj izraz / mijenjaju ovaj izraz.*²³ Slično je i s leksikografskom praksom – koja munjevitom brzinom bilježi sve društvene pojave (usp. *covidiot; to meghan markle* (Noor, 2020) i sl.). Frazeologija je jedan od najvažnijih izvora za rekonstrukciju jezičke slike svijeta (Mršević/Radović, 2014: v), a od savremene slike svijeta treba očekivati stalnu povezanost s brzim promjenama koja se može registrirati i u frazeološkoj slici svijeta.

4. Zaključak

Treba zaključiti da denotativna značenja i veze leksičkih komponenata idiomskih skupina nastoje u analiziranim primjerima ostvariti svoje sintaksičku valenciju čak i na konceptualnom nivou. Naime, konceptualne metafore IZA JE DALEKO, APSTRAKTNO JE KONKRETNO i ŽIVOT JE PUTOVANJE u okazionalizmima *Bogu iza makedonskih leđa, biti na mentalnoj grbači i preseliti na ateistički ahiret* omogućile su realizaciju u dodatnim kvalifikacijama *makedonski, mentalna i ateistički* preko sintaksičkog potencijala imenskih komponenata te se javljaju kao vid autorske ocjene vrijednosnog suda kanonskog oblika navedenih idiomskih skupina. Komponente na osnovu svojih denotativnih značenja i njihovog gramatičkog oblika, koji presuponira i tačno predvidivo gramatičko ponašanje, ostvaruju svoj sintaksički potencijal, a njima odgovarajuće konotacije tako realiziraju pragmatičke aktualizacije autora novokreiranih višekomponentnih jedinica. Takva realizacija omogućena je konceptualnom integracijom doslovnog i figurativnog značenja te gramatičkog ponašanja komponenata ovih jedinica.

Varijantnost idiomskih skupina, postojeća ili autorska, predstavlja kreativno procesuiranje standardne / uzualne forme radi enkodiranja date ciljane konceptualizacije. Realna upotreba idiomskih skupina, dakle, pokazuje sintaksičku fleksibilnost. Adresant mijenja formu idiomske skupine prema trenutnim potrebama

22 Matešićev rječnik bilježi varijantnost idiomskih skupina, ali ih navodi u kanonskom obliku, npr., **[crni]** oblaci nadvijaju **se** (skupljaju **se, vise** i dr.) nad kim, nad čim. „Kratko vrijeme poslije grofičine smrti nadvili se **novi** crni oblaci nad Deli-dvorom.“ (1982: 401) (isticanje naše).

23 Slično tome *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema* (2017) upotrebljava različite emotikone kako bi „upozorio“ na neprimjereni sadržaj neke idiomske skupine.

i zahtjevima komunikacijske situacije. Time dokazuje da manipulacija idiomskom skupinom ne znači samo adaptaciju formalne strukture nego podrazumijeva manipulaciju smislom, tj. cijelom značenjskom mrežom i svim značenjskim odnosima u koje stupaju komponente idiomске skupine i idiomška skupina kao cjelina. Takva lingvistička kreativnost razumijeva se kao rezultat promjene u vanjezičkoj stvarnosti. To znači da svaka idealizirana / kanonska / uzualna / rječnička forma idiomске skupine prirodno ima težnju da, mijenjajući svoju strukturu, zadrži svoj status aktivnog člana mentalnog leksikona te se i ovime potvrđuje da *stalnost na tom svijetu samo mijena jest*.²⁴ Promjena, makar bila „samo“ u formalnoj strukturi, pokreće promjenu na značenjskom nivou, tj. nije značenjski neutralna. Prema analiziranim primjerima treba donijeti zaključak da je odabir dodatne kvalifikacije u njima centralni element kojim se signalizira sugovornicima da se igra doslovnom pozadinskom motivacijom, tj. sintaksičkim potencijalom komponenata, treba uzeti kao autorska ocjena određenog vrijednosnog suda koji je iskazan općepoznatošću idiomskih skupina.

Ovdje pokazana kreativnost idiomskih skupina kontekstualno je uokvirena i uvjetovana, što je i opća vrijednost jezičke kreativnosti, te je u osnovi rezultat autorskog odabira i artikulacije njegove svjesne manipulacije *temom* idiomskih skupina.

Odabirom okazionalizama iz kolumni i opisom promjene u strukturi nastojali smo metonimijski pokazati da idiomске skupine nisu okamenjene višekomponentne jedinice, što se u e-korpusu može dalje pokazivati, te je potreba za njim prirodno sve izraženija.

Literatura

- Ajdačić, D. (2017). *SlovoSlavija – Entolingvistička i poredbena frazeologija*. Beograd: Alma.
- Bartmiński, J. (2009). *Aspects of cognitive ethnolinguistics*. Sheffield: Equinox.
- Belaj, B., Tanacković Faletar, G. (2017). *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika* (knj. II). *Sintaksa jednostavne rečenice*. Zagreb: Disput.
- Belaj, B. (2001). Prototipno-kontekstualna analiza povratnih glagola u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika*, 51–52, 1–11.
- Belaj, B. (2010). Prostorni odnosi kao temelj padežnih značenja – shematičnost i polisemija hrvatskoga prijedložno-padežnog izraza od+genitiv. U M. Birtić, D. Brozović-Rončević (ur.), *Sintaksa padeža, zbornik radova znanstvenoga skupa, Drugi hrvatski sintaktički dani* (str. 15–33). Zagreb – Osijek: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje–Filozofski fakultet.
- Bobrow, S. A., Bell, S. M. (1973). On catching on to idiomatic expressions. *Memory and Cognition*, 1, 343–346.
- Cacciari, C., Tabossi, P. (1988). The comprehension of idioms. *Journal of Memory and Language*, 27, 668–683.
- Carter, R. (2004). *Language and creativity: The Art of Common Talk*. London: Routledge.

24 „Sunce žarko sjeda i skoro će sjest. / Stalna na tom svijetu / Samo miena jest“ (Preradović, 1997: 165).

- Corpas Pastor, G. (1996). *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos.
- Dobrovol`skij, D. (2000). Idioms in contrast: a functional view. U G. Corpas Pastor (ur.), *Las lenguas de Europa: Estudios de fraseología, fraseografía y traducción* (str. 367–388). Granada: Comares.
- Fauconnier, G., Turner, M. (2002). *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- Fink Arsovski, Ž., Kovačević, B., Hrnjak, A. (2017). *Bibliografija hrvatske frazeologije. Frazeobibliografski rječnik*. Zagreb: Knjigra
- Gerbran, A., Ševalije, Ž. (2004). *Rečnik simbola: mitovi, snovi, običaji, postupci, oblici, likovi, boje, brojevi*. Novi Sad: Stylos, Kiša.
- Gibbs, R. W. (1980). Spilling the beans on understanding and memory for idioms in conversation. *Discourse Processes*, 9, 17–30.
- Gibbs, R. W. (1989). Understanding and literal meaning. *Cognitive Science*, 13, 243–251.
- Gibbs, R. W. (1990). Psycholinguistic studies on the conceptual basis of idiomaticity. *Cognitive Linguistics*, 1, 417–451.
- Gläser, R. (1998). The stylistic potential of phraseological unit in the light of genre analysis. In A. Cowie (ed.), *Phraseology: theory, analysis, and application* (pp. 125–143). Oxford: Clarendon Press.
- Glucksberg, S. (2001). *Understanding figurative language*. New York, NY: Oxford University Press.
- Kovačević, Ž. (2002). *Srpsko-engleski frazeološki rečnik*. Beograd: Filip Višnjić.
- Langlotz, A. (2006). *Idiomatic creativity: A Cognitive Linguistic Model of Idiom-Representations and Idiom-Variation in English*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Longman Idioms Dictionary*. (1998). Longman.
- Matovac, D. (2017). *Prijedlozi u hrvatskome jeziku. Značenje, prostorni odnosi i konceptualizacija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- McCarthy, M. J. (1998). *Spoken Language and Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mel'čuk, I. (2001). Collocations and Lexical Functions. In A. P. Cowie (ed), *Phraseology Theory, Analysis and applications*. (pp. 23–53). Oxford – New York: Oxford University Press.
- Mršević-Radović, D. (1987). *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Mršević-Radović, D. (2014). *Frazeologija i nacionalna kultura*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književost Srbije.
- Gibbs, R. W., Nayak, N. (1989). Psycholinguistic studies on the syntactic behaviour of idioms. *Cognitive Psychology*, 21, 100–138.
- Omazić, M. (2005). Cognitive Linguistic Theory in Phraseology. *Jezikoslovlje*, 6(1), 37–56.
- Ordulj, A. (2018). *Kolokacije u hrvatskom kao inom jeziku. Uvid u receptivno i produktivno znanje imenskih kolokacija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Palić, I. (2016). *Genitiv, prostor i prostorne slike (leksikon prijedloga)*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.

- Parizoska, J. (2009). Idiom variability in Croatian: the case of schema. *Cognitive studies*, 9, 171–180.
- Perek, F., Hilpert, M. (2014). Constructional Tolerance: Cross-Linguistic Differences in the Acceptability of Non-Conventional Uses of Constructions. *Constructions and Frames*, 6(2), 266–304.
- Philip, G. (2008). Reassessing the canon: 'Fixed phrases' in general reference corpora. In S. Granger, F. Meunier (Eds.), *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective* (pp. 95–108). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Pranjković, I. (1993). *Hrvatska skladnja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Pranjković, I. (2001). *Druga hrvatska skladnja: Sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Preradović, P. (1997). *Izabrana djela*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Radman, Z. (1995). *Metafore i mehanizmi mišljenja*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Rasulić, K. (2010). *Long Time, No Buzz: Fixed Expressions as Constructional Frames*. CogniTextes. <http://cognitextes.revues.org/356#quotation>
- Schindler, W. (1993). Phraseologismen und Wortfeldtheorie, Studien zur Wortfeldtheorie. In P. R. Lutzeier, M. Niemeyer (Eds.), *Studies in Lexical Field Theory* (pp. 87–106). Tübingen: Verlag.
- Schweigert, W. A. (1991). *The muddy water of idiom comprehension*. *Journal of Psycholinguistic Research*, 20, 305–314.
- Sinclair, J. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Swinney, D. A., Cutler, A. (1979). The access and processing of idiomatic expressions. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour*, 18, 523–534.
- Škaljić, A. (1989). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.
- Tabossi, P., Zardon, F. (1995). The activation of idiomatic meaning. In M. Everaert, E. van der Linden, A. Schenk, R. Schreuder (Eds.), *Idioms: Structural and psychological perspectives* (pp. 273–282). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Tanović, I. (2000). *Frazeologija bosanskog jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Vidović Bolt, I., Barčot, B., Fink-Arsovski, Ž., Kovačević, B., Pintarić, N., Vasung, A. (2017). *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*. Zagreb: Školska knjiga.
- Zykova, I. (2019). *Konceptosfera kulture i frazeologija. Teorija i metode lingvokulturološkog proučavanja* (B. Barčot, prev.). Zagreb: Srednja Europa.
- Žižek, Slavoj (2014). *Žižek's Jokes*. London: The MIT Press.
- Мелерович, А. М., Мокиенко, В. М. (2008). *Семантическая структура фразеологических единиц современного русского языка*. Кострома: Федеральное агентство образования, Костромский государственный университет имени Н. А. Некрасова.
- [Melerovich, A. M., Mokienko, V. M. (2008). *Semantičeskāta struktura frazeologičeskikh ediniŭs sovremenogo russkogo ŭazyka*. Kostroma: Federal'noe agentstvo obrazovanīa, Kostromskij gosudarstvennyj universitet imeni N. A. Nekrasova]
- Мокиенко, В. М. (1980). *Славянская фразеология*. Москва: Высшая школа.
- [Mokienko, V. M. (1980). *Slavjānskāta frazeologīa*. Moskva: Vysshāta shkola]

Izvori

- AHP – Hemon, A. (2016). *Povratak u Hemonwood*. Sarajevo: Buybook.
- EHA – Halilović, E. (2016). *Ako dugo gledaš u ponor*. Beograd: Albatros Plus.
- EUKB – Kukavica, E. U. (2013). *Beš*. Sarajevo: Autor.
- HHG – Hajdarević, H. (2015). *Gdje si ti ovih godina*. Sarajevo: Dobra knjiga.
- IHS – Horozović, I. (2016). *Sokolarov sonet*. Sarajevo: Stav.
- MJF – Matešić, J. (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- MSBC – Salihbeg Bosnawi, M. (2008). *Citadella Svjetla*. Sarajevo: Autor.
- NHČ – Hasanović, N. (2013). *Čovjek iz podruma*. Sarajevo – Zagreb: Buybook.
- RBJ – Halilović, S., Palić, I., Šehović, A. (2010). *Rječnik bosanskoga jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet.
- SFR – Mušović, A. (2018). *Sandžački frazeološki rječnik*. Novi Pazar: Biblioteka „Dositej Obradović“.
- SKK – Kadić, S. (2015–2017). *Uoči petka* (kolumne). Sarajevo: Stav.

E-izvori

- Clarín. (n.d.). *Bogu iza leđa*. Retrieved April 19, 2023 from <https://www.clarin.si/noske/run.cgi/first?iquery=Bogu+iza+le%C4%91a&corpname=bswac&corpus-search-form=true>
- Kalinić, J. (2022, June 11). Da li su oktopodi vanzemaljci? *Quantum of Science*. <https://quantumofjk.blogspot.com/2015/08/da-li-su-oktopodi-vanzemaljci.html>
- Noor, P. (2020, Jan 24). 'To Meghan Markle' is now a verb – here's how to use it. *The Guardian*. www.theguardian.com/lifeandstyle/2020/jan/24/to-meghan-markle-verb-how-to-use-it
- Visnja RR. (2010, October 8). Pripreme za rođendan beba iz Goražda [Online forum post]. *Ringeraja*. https://www.ringeraja.ba/forum/m_726451/mpage_13/tm.htm
- Vukajlija. (2013). *Čist račun*. <https://www.vukajlija.com/cist-racun>

Azra E. Hodžić-Čavkić

Summary

LITERAL BACKGROUND MECHANISMS AS A POTENTIAL OF THE VARIABILITY OF IDIOMS

This paper discusses the role of literal background mechanisms in the formation of occasionalism of idioms. Namely, Moon (1998: 120) points to the fact that variation at the lexical level exists in 40% of cases, and that about 14% of idioms have two or more variations of canonical forms. Since different motivations should be recognized in the variations of canonical forms, we can assume that the most likely denotative meaning of the components is most often the motivating factor for the emergence of occasionalism of idioms. In this way, the relatively high frequency of idiom groups as products of one culture and language community and the need to always and constantly enrich the language with new meanings and new linguistic units are harmonized. In other words, on the basis of existing established structures such as idioms, innovations are possible at the semantic and pragmatic level. Thus, the potential of familiarity is used to actualize a new meaning.

Key words:

idiom groups, variability, denotative meaning, conceptual metaphor, conceptual metonymy, conceptual blending

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.1.5>
811.512.161'373.7

Simbolika i značenje boja u turskom jeziku

Saša Đ. Bradašević*

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Katedra za orijentalistiku

 <https://orcid.org/0009-0002-9825-9901>

Ključne reči:

boje,
simbolika boja,
značenje boja,
izrazi sa bojama,
savremeni turski jezik

Apstrakt

Opažanje boja kod ljudi igra veoma veliku ulogu u percepciji i razumevanju sveta u kojem žive. Od svoje osnovne funkcije u lakšem snalaženju u svetu, boje su, kao pojam ušle i u jezik, u kojem igraju važnu ulogu u stvaranju novih izraza. Pojam boje je oduvek bio predmet interesovanja naučnika, umetnika i filozofa. Broj boja koje ljudsko oko razlikuje i imenuje se znatno proširio tokom ljudske istorije. Na isti način je broj boja koje se razlikuju u turskom jeziku zabeležio rast od prvih pisanih spomenika na turskom jeziku do danas. Veliku ulogu u proširivanju naziva za boje došao je od kontakta sa persijskim i arapskim jezikom. S druge strane, neki nazivi za boje su ostali nepromenjeni kroz istoriju, dok su drugi vremenom izašli iz upotrebe. Izrazi sa bojama i njihova simbolička značenja dosta oslikavaju kulturu starih Turaka. Osim toga, turski jezik poseduje i više naziva za pojedine boje, što je nužno dovelo do diferencijacije u njihovom značenju, naročito onom simboličkom. To je slučaj sa belom, crnom i crvenom bojom koje su prema teoriji Berlina i Kaja (1969), boje koje se prve pojavljuju u nekom jeziku. Ovaj rad pokazuje koje su to boje postojale u najstarijim slojevima turskog jezika, a koje su vremenom pridodate usled kulturnog kontakta i jezičke razmene sa drugim jezicima sa kojima je turski narod bio u kontaktu na svom putu od Azijskih stepa do Evrope. (primljeno: 26. фебруара 2023; прихваћено: 4. априла 2023)

<https://anali.fl.bg.ac.rs>

Ljudi koji poseduju normalan vid mogu razlikovati oko 11 miliona boja. Zapravo, ljudsko oko i mozak su po tome jedinstveni u životinjskom svetu, jer razlikuju daleko najviše boja. Poznato je da mnoge kopnene živote, mahom sisari, imaju dihromatski vid, odnosno da imaju samo dve vrste receptora za boje putem kojih stvaraju punu gamu tonova. Kod naših dalekih rođaka, primata, kao i kod nas, prisutna su tri različita receptora za boje koji stvaraju sveukupnu sliku i oni su osetljivi na crvenu, zelenu i plavu boju. Sa biološke tačke gledišta, može se usvojiti generalizacija da ljudi, pošto u očima poseduju istu vrstu receptora za boje, u velikoj meri vide iste talasne dužine boja. Međutim, oko je samo organ koji prima vizuelne stimulanse iz okoline, ali je mozak taj koji interpretira boje i daje im značenje. Tako je svaka boja koju opažamo stvar percepcije, a ne stvarnog, objektivnog izgleda nekog predmeta opažanja. Boje su odgovor mozga na elektromagnetne talase koji putuju kroz prostor i koji su u interakciji jedan sa drugim. Sasvim izvesno, ljudsko opažanje boja je potrebno, s obzirom na to da je tokom evolucije opstala i, štaviše, razvila se sposobnost razlikovanja boja. Razlikovanje boja samo po sebi nije neophodno za normalno funkcionisanje čoveka u njegovoj okolini. Čovek koji ne razlikuje boje nema problema pri razlikovanju predmeta ili pri različitim društvenim interakcijama. Ipak, ljudsko oko i ljudski mozak koriste mnogo od svog kapaciteta prilikom obrađivanja boja (Gegenfurtner/Kiper, 2003: 200).

Fenomenom boja se čovek bavio još od antičkih vremena. Poznato je da je antički filozof Aristotel napravio paletu boja u skladu sa elementima u prirodi. To su: žuta, crvena, ljubičasta, zelena i plava, i sve su posledica mešanja dve osnovne boje, a to su crna i bela (Aristotle, 1936: 5). Ovakva podela boja je bila prisutna u zapadnoj kulturi sve do Isaka Njutna i njegovih istraživanja u oblasti optike. Pod uticajem pitagorejskog učenja o muzici i nebeskim telima, on je spektar podelio na sedam boja: žuta, narandžasta, zelena, plava, indigo, ljubičasta i crvena (Newton, 1704: 82). Iz ovoga se može zaključiti da su se boje pokušavale tumačiti u skladu sa poimanjem sveta, filozofijom i verovanjima u nekom narodu. Možda bi, da je postojalo više planeta u Sunčevom sistemu, Njutn imao više osnovnih boja. Boje su, dakle, arbitrarni fenomen, koji ovisi o kulturi i jeziku. U lingvistici je odavno prisutna teorija da boje nisu jezičke univerzalije, već su predmet relativizma u jeziku, budući da postoje jezici, kao što su neki aboridžinski, koji nemaju reč za boju. Sapirova i Vorfova teorija po kojoj čovek opaža svet u skladu sa jezikom koji poseduje, a jezik utiče na misao više nego što je to slučaj u suprotnom smeru, u velikoj meri ide na ruku ovakvom razmišljanju o fenomenu reči za boje. Prema Vorfu, ako u nekom jeziku ne postoje reči za boje, onda govornik ne zapaža boje, već umesto toga druge kvalitete, kao što su svetlo i tamno (Wharf, 1956: 209). Ubrzo nakon ove teorije, koja je i dalje aktuelna, došao je odgovor u vidu rada Berlina i Kaja (Berlin/Kay), koji su istraživali primere najzastupljenijih reči za boje kod govornika dvadesetak različitih jezika. Došli su do zaključka da svetski jezici dele isti koncept osnovnih boja i da njihov broj nije veliki, ali da se broj naziva za boje vremenom povećava. Po analogiji sa Aristotelom, koji je to vrlo dobro zapazio, sve je poteklo iz bele i crne boje, odnosno u novijoj teoriji iz opozicije svetlo/tamno. Posle toga dolazi

crvena boja, a u trećem krugu distinkcije su zelena i žuta, pa posle toga plava, braon, ljubičasta i siva (Berlin/Kay, 1969: 23).

Nakon ove dve teorije koje zastupaju oprečne stavove, jedna o jezičkom relativizmu, a druga o jezičkim univerzalijama, dosadašnja istraživanja u vezi sa poimanjem boja u jeziku pokazuju da je odnos između shvatanja boja i jezika dosta kompleksan i formiran pod uticajem kako univerzalnih sila, tako i faktora okoline. Mnoge ljudske aktivnosti danas, naročito proizvodne, ali i prodaja i marketing, u velikoj meri koriste znanje o bojama, budući da boje utiču na naš emotivni odgovor. Taj emotivni odgovor je veoma važan, jer svako od nas ima boje koje više ili manje voli, te određene boje u našoj okolini mogu da utiču na naše raspoloženje i ponašanje (Kwallek et al., 2007: 133). Osetljivost na boje svakako postoji i u jeziku, kao mediju na kojem počiva naša civilizacija i poimanje sveta. Ne postoje boje koje nemaju neku emotivnu ili afektivnu vrednost, pa se iz tog razloga boje veoma često koriste u psihologiji kao dijagnostičko sredstvo prilikom prepoznavanja psiholoških tipova ličnosti (Trstenjak, 1979: 18, 103). Ljudska sposobnost da apstrahuje boje od objekata i da im prida emotivni naboj i značenje je nešto što je utisnuto u ljudsku psihu (Hurlbert/Ling, 2012: 153).

U turskom jeziku postoji veliki broj naziva za boje i njihove nijanse. Prema rečniku *Türkçede Renkler Sözlüğü*, u turskom jeziku, od njegovih najstarijih pisanih spomenika, pa sve do danas, uključujući i različita narečja na teritoriji savremene Turske, došlo se do broja od 7158 izraza koji označavaju razne nijanse boja (Eminoğlu, 2014: 26). Naravno da se ovakva pojava ne može posmatrati izolovano, naročito kada je u pitanju turska kultura, jer su stara turska plemena prešla dugačak put dok se konačno nisu naselila u Anadoliji i na tom putu bila u kontaktu sa različitim kulturama, koji se nastavio kasnije kako je jačalo i širilo se njihovo carstvo.

Osnovne boje u turskom jeziku su, u skladu sa relativističkim pristupom, u uskoj vezi sa azijskim stepama, prapostojbinom turskih plemena i sa šamanskim verovanjima koja su i dan danas prisutna u narodu. Kao što je već pomenuto, univerzalističko poimanje jezika ukazuje na jedanaest osnovnih boja (bela, crna, crvena, zelena, žuta, plava, braon, ljubičasta, roze, narandžasta i siva) koje nisu postojale u svim jezicima, ali su vremenom preuzete putem jezičkog kontakta (Berlin/Kay, 1969: 17).

U pogledu identificiranja naziva za boje i njihovog broja, treba se neizostavno obratiti najstarijim pisanim spomenicima na staroturskom jeziku, počevši od *Orhonskih natpisa* iz doline reke Jenisej, koji potiču iz 8.veka n.e. pa do destana različitih turskih naroda. U *Orhonskim natpisima*, koji se pripisuju vladaru Gultekinu, od boja se pojavljuju:

- Bela (*beyaz*) i siva (*boz*):

“Kül Tigin alnı beyaz boz ata binip hüçüm etti.” (Ergin, 2003: 37)

„Gultekin je uzjahao sivog konja sa belim čelom i krenuo u juriš.“

- Bela (*ak*):

“Kül Tigin, Bayırkukun ak atına binip atılarak hüçüm etti.” (Ergin, 2003: 36)

„Gultekin se popeo na belog konja od Bajirkukuna i krenuo u juriš.“

- Crna (*kara*) i crvena (*kızıl*):

“Kızıl kanımı döktürerek, kara terimi koşuşturarak, gücüm verdim hep.” (Ergin, 2003: 42)

„Prolivajući svoju krv crvenu i znoj svoj crni, davao sam svu svoju snagu.“

- Žuta (*sarıg*) i plava (*gök*):

“Sarıg altınını, ak gümüşünü, kenarlı ipeğini, ipekli kumaşını, binek altını, aygırını, kara samurunu, gök sincabını, Türküme, milletime kazanı verdim.” (Ergin, 2003: 34)

„Svom narodu, Turcima, sam dao plen: žuto zlato, belo srebro, čistu svilu, zlato za konje, pastuve, crnu samurovinu, plave veverice.“

- Zelena (*yeşil*):

“Amcam kağan ile doğuda Yeşil Nehir, Şantung ovasına, kadar ordu sevk ettik.” (Ergin, 2003: 16)

„Sa stricem kaganom sam vodio vojsku na istok do Zelene reke i doline Šantung.“

- Zlatna (*altın*):

“O yılda Türgişe doğru Altın ormanını aşarak, İrtiş nehrini geçerek yürüdük.” (Ergin, 2003: 19)

„Te godine, kod Turgiša sam prešao Zlatnu šumu i prošao pored reke Irtiš.“

U najstarijim turskim pisanim spomenicima, kao što je gore pomenuti, može se videti da su nazivi za boje izvedeni iz potpuno različitih korenova. Tako je naziv za plavo izveden od imenice *gök* (srp. *nebo*), crveno (tur. *kızıl*) od reči *kız* (tur. *devojka*), zeleno (tur. *yeşil*) od reči *yaş* (tur. *život*). Od reči za osnovne boje koje su bile u upotrebi u najranijim pisanim spomenicima, zadržala se većina, iako je turski jezik pretrpeo veliki uticaj arapskog i persijskog. Tako se u savremenom jeziku umesto *gök* za plavo koristili *mavi*, izvedena iz arapske reči *ماء* (*voda*). Pored reči *ak* (srp. *belo*) koja je i dalje u upotrebi, u savremenom je prisutan i sinonim iz arapskog *beyaz* (*ضايب*), dok pored *kara* (tur. *crno*) stoji i persijska reč *siyah* (*دایس*) u istom značenju.

Drugo značajno delo stare turske književnosti je *Divan turskih jezika* (*Divan-u LugatiTürk*) Mahmuta Kaşgarlija iz 11.veka n.e. Budući da je to najznačajnije delo iz karahanidskog perioda i uz to prvi arapsko-turski rečnik, bilo bi korisno videti koji se nazivi za boje koriste. Za belu boju se koristi reč *ak*, koja pripada oguskom jeziku (Karahan, 2013: 258). Osim ove reči postoji još i *ürün* (164), koja nosi značenje izuzetne beline, ali ona se kao sinonimna reč nije zadržala u upotrebi. Što se tiče crne boje, ona je u ovom delu prisutna u obliku *kara* (Kâşgarlı, 2015: 28). Za narandžastu boju se koristi *al*, koja je kao i prethodne prisutna i u savremenom jeziku, ali kao i u nekim turskim jezicima i u savremenom turskom jeziku nosi značenje jarko crvene, plameno crvene (Ercilasun/Akkoyunlu, 2015: 546). U značenju plave i sive boje se pojavljuje reč *kök* (Kâşgarlı, 2015: 165), koja je u savremenom turskom jeziku sinonimna sa nazivom za nebo, ali se uopšte ne koristi u tom značenju kao u nekim drugim altajskim jezicima. Starija fonetska verzija reči za žuto je *sarıg* (Ercilasun/Akkoyunlu, 2015:188) i koristi se u istom značenju kao i *sarı* u savremenom turskom.

Kada je u pitanju crvena boja *kızıl* (32), pojavljuje se u značenju boje krvi i vatre. Ona paralelno egzistira u savremenom turskom jeziku zajedno sa rečju *kırmızı*, o čemu će nešto kasnije biti reči. U značenju zelene boje se javlja reč *yaşıl* (506), koja potiče od reči *yaş* (život, mladost). U značenju tamno smeđe boje se pojavljuje reč *yagız* (448) koja postoji i dalje u savremenom turskom jeziku u obliku *yağız*. Na poslednjem mestu se nalazi *yıppın* (464) kao ime za ljubičastu boju. Umesto nje se u savremenom turskom jeziku koristi reč *mor* preuzeta iz jermenskog jezika.

U turskom jeziku se pojavljuju osnovne boje od kojih svaka predstavlja neku stranu sveta. Moguće je da ovakva simbolika usvojena u dalekoj prošlosti, kada su turska plemena bila u tesnom kontaktu sa Kineskim carstvom. Još su mongolska plemena na svojim zastavama nosila ambleme sa pet različitih boja (zelena, bela, crvena, crna i žuta) koje po uzoru na kineski folklor predstavljaju četiri strane sveta i centar, odnosno četiri elementa i duh. Legendarni hunski vladar Motun je na zapad jurišao samo sa belim konjima, na istok sa plavim (sivim), na sever samo sa crnim, a na jug samo sa crvenim konjima (Alföldi, 1943: 507). Kod Gokturaka su uz ove boje pridodate i životinje, tako da zapad predstavlja beli pas, istok plava ovca, sever crni vepar, a jug crveni soko (Nuraniye, 1996: 89). U ovome se može naći odgovor na pitanje porekla naziva pojedinih toponima. Za Sredozemno more u savremenom turskom jeziku se koristi reč *Akdeniz* (belo more), budući da se nalazi na krajnjem zapadu u odnosu na postojbinu Turaka, dok se Crno more (*Karadeniz*) nalazi na severu današnje Turske. Daleko more južno od sadašnje Turske, a nekada u sastavu osmanlijskog carstva, je Crveno more (*Kızıl Deniz*). U gore pomenutom najstarijem turskom pisanom spomeniku, *Orhonskim natpisima*, pojavljuju se četiri vladara: *Gök Han* (plavi vladar na istoku), *Kızıl Han* (crveni vladar na jugu), *Ak Han* (beli vladar na zapadu) i *Kara Han* (crni vladar na severu) koji predstavljaju strane sveta (Arseven, 1987: 15).

Kao važna karakteristika predmetnog sveta koji se opaža, zahvaljujući drugim osobinama neke pojave ili predmeta boje kod čoveka bude asocijacije na te iste predmete i pojave, pa je sasvim očekivano da igraju važnu ulogu i u narodnim verovanjima i običajima. Takosu, na primer, plava (*mavi*), bela (*ak*) i crna boja (*kara*) predstavljale žalost. U poznatom epu oguskih Turaka *Dede Korkut* se govori da se u žalosti oblači crna odeća (Ergin, 2009: 139). Takvo verovanje je bilo rašireno i u Anadoliji kod seldžučkih Turaka. Kod nekih turskih naroda kao što su Turkmeni, u periodu žalosti na šator bi se kačila bela zastava, dok su Kirgizi i Kazaci nosili bele zastave kada su išli u rat (İnan, 1963: 198). Kada su u pitanju obredi vezani za rođenje deteta, i tu se pojavljuje bela boja. Pošto su Turci zadržali dosta šamanskih verovanja, u nekim krajevima Turske i dalje se beli vrač (*akşaman*) moli duhu koji poseduje krda belih konja (168). U mnogim kulturama crvena boja asociira na vatru i često se koristi u narodnoj medicini za lečenje i sprečavanje bolesti, što je i danas slučaj u Anadoliji. Tako se, na primer, pali četrdeset crvenih traka nakon očitane molitve za zdravlje, čime se bolesnik ritualno i simbolički oslobađa od neke patnje (Genç, 1999: 18). Kada se rodi dete, tokom prvih četrdeset dana neophodno ga je zajedno sa majkom zaštititi od natprirodnih bića koja mu mogu nauditi. Ta bića

koja izazivaju crvenu groznicu (*albastı*) se plaše crvene boje, pa je u slučaju da se trudnica ili dete razbole jedan od načina da se zle sile odagnaju da se u sobu uvede crveni konj. I dan-danas je u Turskoj raširen običaj da se i porodilji i detetu oko glave veže crvena traka kako bi se zaštitili. Najpoznatiji primer narodnog verovanja kod Turaka je svakako verovanje u urokljive oči. Protiv nečijih loših misli i namera se na svakom mestu mogu videti amajlije sa plavim okom (*nazar boncuğu*), jer Turci veruju da osoba plavih očiju ne može biti pod urokom. Simbolika boja i dalje igra važnu ulogu u tradicionalnoj umetnosti Anadolije. Tako žuta predstavlja ljubavni bol, zelena nadu u novu ljubav, crvena plemenitost, a ljubičasta bogatstvo (Ajkut, 2016: 239).

Što se tiče sintagmi, idioma i izreka, ovde ćemo se zadržati samo na onima koje sadrže osnovne boje i koji su zabeleženi u najkompletnijem rečniku savremenog turskog jezika objavljenog od strane Turskog lingvističkog udruženja (Türk Dil Kurumu).

AK (belo)

Pored osnovnog značenja, ova reč nosi značenje imenica: belance, beonjača i fotografski pozitiv. Isto tako asocira na čistoću, kako fizičku, tako i moralnu, pa je prisutna u sintagmama *ak yüzlü* (pošten, čista obraza) i *ak pak* (veoma čist), kao i u izrazu *ak sakaldan yok sakala gelmek* (ostati bez bele brade), u značenju da se neko ne ponaša adekvatno svojim starim godinama. Sa druge strane, *ak gözlü* (osoba svetlih očiju) se odnosi na osobu plavih očiju koja, u skladu sa već pomenutim narodnim verovanjem, može doneti lošu sreću. U izrazima se pojavljuje često sa crnom bojom, kada je potrebno izraziti veliki kontrast: *akla karayı seçmek* (izabrati belo i crno), u značenju prolaska kroz težak period, ili na primer u izreci: *ak akçe kara gün içindir* (bele pare su za crne dane), u značenju da treba štedeti novac, jer može zatrebati.

BEYAZ (belo)

Ova reč se upotrebljava sinonimno sa već pomenutom rečju *ak*. Kao što označava belo, označava i osobu bele puti. U sintagmi *beyazoy* (beli glas) se upotrebljava u prenesenom značenju nečega što je pozitivno. Tako u izrazu *beyaza çıkmak* (izaći na belo) se belina poistovećuje sa nevinošću, pa tako znači „biti oslobođen optužbi“. S tim u vezi, u izrazu *beyaza çekmek* (izvući na belo) ova reč je upotrebljena u značenju onoga što je kako treba, pa je značenje izraza u stvari „ispraviti“. Budući da asocira na čistoću, ova reč se koristi u sintagmi *beyaz eşya* (bela tehnika), pa se po istoj analogiji može sresti i u izrazu *beyaz sayfa açmak* (otvoriti belu stranu), u smislu okretanja novog lista. U slengu se *beyaz*, za razliku od njegovog sinonima, upotrebljava kao drugo ime za drogu.

KARA (crno)

Kao što je već ranije rečeno, ova reč je izvorna turska reč koja je zabeležena još u Orhonskim natpisima. U svom najfrekventnijem značenju predstavlja crnu boju, kao npr. u izrazu *kara benizli* (sa crnim licem) za osobu tamnog tena ili *karalar giymek*

(nositi crninu). Po tom osnovu, kao u mnogim kulturama, označava ono što je loše i teško. Po toj analogiji imamo izraze kao što su *kara gün* (crni dani), *kara haber* (loša vest), *kara talih* (loša sreća), *kara yer* (grob), ili izraz *kara kara düşünmek* (misлити crno) u značenju duboke zabrinutosti. Ovo značenje težine i oštine je naročito izraženo u izrazima kao što su: *kara kış* (ciča zima) ili *kara su* (voda koja teško teče), *kara cahil* (teška neznalica), a naročito u izrazu *gözü kara* (hrabar). Kao što belina simbolizira moralnu čistoću, tako i crna ukazuje na loše ponašanje i reputaciju, kao što je to u izrazu *kara sürmek* (ocrniti nekoga) ili u sintagmama *kara para* (prljavi novac) i *kara damakli* (prljavog jezika). Kao što je u uvodu već pomenuto, crna boja simbolizuje severnu stranu sveta, pa je ova boja prisutna i u nazivu severnog vetra (*kara yel*) i Crnog mora (*Karadeniz*).

Ova boja najviše asocira na zemlju, pa je upravo to i njeno drugo značenje. Tako je možemo sresti u sintagmama kao što su *kara yolu* (kopneni put) i *kara vapuru* (voz), ili u izrazima *karaya çikmak* (pristati na kopno) ili *karaya düşmek* (nasukati se).

SİYAH (crno)

Kao što je već rečeno, ova reč je persijskog porekla i egzistira paralelno sa svojim sinonimom. Međutim, ona nema toliko razuđena značenja kao reč *kara*. U svom najraširenijem značenju, ona znači crnu boju ili osobu crne puti, a u slengu znači „opijum“. Osim toga se sreće u nazivima životinja kao što su *Amerikan siyah ayısı* (američki crni medved), *siyah leylek* (crna roda) i *siyah pars* (crni leopard).

KIZIL (crveno)

Ova stara turska reč koja je prisutna u savremenom jeziku označava sjajnu ili svetlu nijansu crvene boje. Tako je srećemo u sintagmama kao što su *kızıl saçlı* (crvenokosi) i *kızıl derili* (crvenokožac). U narodnom govoru, ova imenica se, baš zbog značenja bleštavosti, koristi kao jedan od sinonima za zlato. Na isti način je, kao i gore pomenuta reč, prisutna u nazivima iz biljnog i životinjskog sveta, na primer *kızıl çam* (crveni bor), *kızılkantaron* (crveni kantarion) i *kızılkuyruk* (crvenorepka). U govornom jeziku ova boja se često povezuje sa besom ili nekim naročito pojačanim svojstvom, pa tako postoje sintagme kao što su *kızıl cahil* (teška neznalica) ili *kızıl kavga* (teška svađa). Osim što ova boja asocira na bes, ona isto tako asocira na krv, koja predstavlja životnu energiju i snagu. U sintagmi sa rečju *kan* (krv), ona dobija značenje spretan, iskusan (*kankızıl*).

AL (crveno)

Ovo je još jedan sinonim među bojama koji je u upotrebi u savremenom turskom jeziku. Njeno poreklo se dovodi u vezu sa rečju *alev* (plamen), ali ona se upotrebljava za više nijansi crvene boje. Na prvom mestu, to je i naziv za zastavu Turske (*al bayrak*, *al sancak*). Kao i prethodna reč za crveno, i ova se dovodi u vezu sa krvlju, što se može videti u imenici *alyuvar* (eritrocit, doslovno crvena kuglica) ili u izrazu *al kanlara boyanmak* (biti ranjen, doslovno biti obojen u crvenu krv). Kada

je u pitanju fizički izgled osobe, za nekog ko ima rumene obraze se kaže *al yanaklı*, iz čega proizlazi i imenica za rumenilo za lice *allık*. Ova boja takođe asocira na radost i lepotu, na kvalitete koje poseduje neka mlada osoba, pa se može sresti u izrazima kao što su *allar giymek* (nositi crveno, odnosno, radovati se) i *al elmaya taş atan çok olur* (na crvenu jabuku mnogi bacaju kamenje, odnosno, za dobrim konjem se diže prašina).

KIRMIZI (crveno)

Treća reč za crvenu boju u turskom jeziku u upotrebi je paralelno sa prethodne dve. U spektru boja, ova boja bi odgovarala crvenoj boji karmina. Kao što se sinonim *kızıl* koristi za zlato, tako se i ova boja pojavljuje u sintagmi *kırmızı balık* (zlatna ribica). Ova boja je intenzivna i veoma primetna, pa je tako u upotrebi u znacima za upozorenje, kao što su crvena zastava (*kırmızı bayrak*) koja se koristi za signaliziranje u sportu i crveni karton (*kırmızı kart*). Po istoj analogiji se koristi i u sintagmi *kırmızı bülten* (crvena poternica) koju koriste sve policije sveta, ili u slučaju izraza *kırmızı nokta* (crvene tačke), koji označava upozorenje na uznemirujuće scene na televiziji. Zbog svoje lake uočljivosti ova boja je u svom prenesenom značenju prisutna u izrazima *kırmızı gömlek* (crvena košulja), za nešto što je očigledno i što se ne može sakriti, i *kırmızı pasport* (crveni, odnosno diplomatski pasoš), ili u idiomatskom izrazu *kırmızı dipli mumla davet etmek* (pozvati nekoga crvenom svećom), u značenju insistiranja da neko negde dođe. Poslednje značenje ove boje proizilazi iz njene funkcije upozorenja, pa se može odnositi i na neko neslaganje ili protivljenje, kao što se može videti u sintagmi *kırmızı oy* (crveni glas), koja služi da se izrazi protivljenje prilikom glasanja.

SARI (žuto)

Pored svog osnovnog značenja, ova reč se upotrebljava za osobu plave kose (*sarı saçlı*) ili za nekoga ko je bleđ u licu, ko je izgubio boju kao što gubi lišće. Prisutna je u nazivima mnogih biljnih i životinjskih vrsta, kao što su *sarı ağı* (žuta mreža, odnosno rododendron) ili *sarıhani* (žuta kirnja). Zbog toga što predstavlja svetlu boju, može da asocira na veliku vrelinu, i to onu koja predstavlja usijanje, intenzivnije od crvene boje, pa je shodno tome ova boja prisutna u sintagmi *sarı sıcak* (žuta vrelina) i odnosi se na letnju vrelinu u južnom delu Turske. U vezi sa žutom bojom, postoji interesantan izraz *sarı çizmeli MehmetAğa* (Mehmed aga sa žutim čizmama) koji se upotrebljava za anonimnu osobu. Dolazi od toga što je u vreme tanzimata u Osmanlijskom carstvu bilo propisano da osobe nižeg statusa nose žute čizme, a uz to je i ime Mehmed veoma rašireno u narodu.

YEŞİL (zeleno)

Kao što je već spomenuto ranije, ova boja simbolizuje prirodu, život i mladost. Prisutna je takođe u nazivima mnogih biljnih vrsta, kao na primer *yeşil salata* (zeleno salata) i *yeşil biber* (zeleno paprika). Kao i u srpskom jeziku, u turskom ova boja nosi značenje nečega što je sveže, kao na primer *yeşil soğan* (svež crni luk),

yeşil fasulye (neosušeni grašak), ili nečega što je nezrelo kao što je *yeşil kayısı* (zelena kajsija). Zbog svoje asocijacije na život i prosperitet, ova boja je prisutna u izrazu *yeşilden gitmek* (uhvatiti se za zelenu granu).

MAVİ (plavo)

Ova reč je, kao što je poznato, arapskog porekla i znači „boja vode“. U turskoj kulturi ima veliki značaj jer asocira na sveprisutnu amajliju *mavi boncuk* (plava kuglica), kojom se brani od zlih sila. Budući da asocira na sreću, prisutna je u izrazima kao što je *mavi boncuk dağıtmak* (deliti plave amajlije), u značenju „udvarati se svakoj devojci“.

MOR (ljubičasto)

Prisutna je kod nekih naziva biljaka i životinja, kao na primer *mormenekşe* (ljubičica) i *mor karaman* (ljubičasta ovca). U izrazima sa prenesenim značenjem prisutna je samo u primeru *mor olmak* (biti osramoćen ili biti prebijen).

PEMBE (roze)

Ova reč potiče od persijske reči *پنبه* (pamuk). Tako je i prisutna u nazivu *pembekurt* (pamučni crv) insekta koji napada stabljike pamuka. Budući da je roze boja koja asocira na lagodnost i kič, prisutna je u izrazima kao što su *pembe görmek* (gledati na stvari kroz roze naočare) i *pembe dizi* (sapunska opera).

U skladu sa već pomenutom teorijom Berlina i Kaja koja upućuje na to da se u ljudskom jeziku najpre javljaju pojmovi *belo/crno* ili *svetlo/tamno*, u turskom jeziku je to vrlo očigledno i ogleda se u naporednom postojanju više sinonimnih reči za crno i belo. Odmah zatim, u skladu sa već pomenutom teorijom, dolazi crvena boja, koja se pojavljuje u tri oblika i pokriva čak nijanse žute boje, upućujući na to da je hronološki starija. Posle njih dolaze zelena i žuta boja, koje su dosta zastupljene u sredinama koje su prvobitno naseljavala turska plemena. Ostale osnovne boje koje su najkasnije uvedene u turski jezik potiču mahom iz arapskog i persijskog jezika. Ta tendencija se nastavlja i danas kroz preuzimanje stranih naziva za razne nijanse boja.

Literatura

- Alföldi, A. (1937, 20–25 Eylül). Türklerde Çifte Krallık. II. Türk Tarih Kongresi, 1937. İstanbul, Türkiye.
- Aykut, K. (2016). Značaj umetničke porodice Ejuboglu u očuvanju turske tradicije štampanja tekstila. *Pismo: Časopis za jezik i književnost*, XIV, 233–250.
- Aristotle. (1936). *De Coloribus*. Loeb Classical Library: Cambridge (Mass.) and London.
- Arseven, C. (1987). *Türk Sanatı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bayraktar, N. (2014). Türkçe yeşil renk adının biçim, anlam ve kavram alanına tarihsel bir bakış. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 10(1), 179–193 .

- Berlin, B., Kay, P. (1969). *Basic Color Terms*. Berkeley: University of California Press.
- Çürük, Y. (2017). *Renk Kitabı: Türkçede Renk Adları ve Renk Adlarına Gelen Ekler*. Kitabevi: İstanbul.
- M. Ergin (ur.). (2009). *Dede Korkut Kitabı: C. I-II*. Ankara: TDK Yayınları.
- Eminoğlu, H. (2014). *Türkçede Renkler Sözlüğü*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (2015). *Kâşgarlı Mahmud Divânu Lüğâti't- Türk giriş - metin - çeviri - notlar - dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2003). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Hisar Yayınevi.
- Gegenfurtner, K., Kiper, D. (2003). Color Vision. *Annual Review of Neuroscience*, 26, 181–206.
- Genç, R. (1999). *Türk İnanışları İle Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Hurlbert, A., Ling, Y. (2012). Understanding colour perception and preference. In Best, J. (ed.), *Colour Design: Theories and Applications* (pp. 129–157). Duxford UK: Woodhead Publishing
- Hu H., Jie L., Qianguo X., Songxiu J., Yisheng Y., Sheng Z. (2019). Language and Color Perception: Evidence From Mongolian and Chinese Speakers. *Frontiers in Psychology*, 10, 551.
- İnan, A. (1963). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: TTK.
- Karahan, A. (2013). *Divânu Lugâti't-Türk'e göre XI. yüzyıl Türk lehçe bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kâşgarlı, M. (2015). *Divânu Lugâti't-Türk* (A. B. Ercilasun, Z. Akkoyunlu, ur.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük, S. (2010). Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı. *Bilig*, 54, 185–210.
- Kwallek, N., Soon, K., Lewis, C. (2007). Work week productivity, visual complexity, and individual environmental sensitivity in three offices of different color interiors. *Color Research and Application*, 32(2), 130–143.
- Newton, I. (1704). *Opticks: Or, A treatise of the Reflections, Refractions, Inflexions and Colours of Light. Also Two treatises of the Species and Magnitude of Curvilinear Figures*. London: Printed for S. Smith and B. Walford.
- Nuraniye H. E. (1996). *Hunlarda Renk ve Yön Bilgisi Türk Dünyasında Nevruz, İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara.
- Trstenjak, A. (1979). *Čovek i boje*. Beograd: Nolit.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (n.d). Türk Dil Kurumu: Sözlük. Retrieved December 13, 2022, from <https://sozluk.gov.tr/>.
- Wharf, B. L. (1956). *Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Wharf* (J. B. Carroll, ed.). New York: The Massachusetts Institute of Technology.

Saša Đ. Bradašević

Summary

THE SYMBOLISM AND MEANING OF COLOURS IN TURKISH

Color perception in people plays a very big role in the perception and understanding of the world in which they live. From their basic function in making it easier to navigate in the world, colors as a concept have entered the language, where they play an important role in the creation of new expressions. The concept of color has always been a subject of interest for scientists, artists and philosophers. The number of colors that the human eye can distinguish and name has expanded significantly throughout human history. In line with that, the number of colors present in Turkish has recorded an increase since the first written monuments until today. A big role in the expansion of the names for colors came from the contact with Persian and Arabic. On the other hand, some names for colors have remained unchanged throughout history, while others have fallen out of use over time. Expressions with colors and their symbolic meanings reflect the culture of the ancient Turks. In addition, Turkish has several names for certain colors, which necessarily led to differentiation in their meaning, especially the symbolic one. This is the case with white, black and red, which according to Berlin and Kay's theory (1969), are the colors that appear first in a language. This article shows which colors existed in the oldest layers of Turkish, and which were added over time due to cultural and language contact with other languages the Turkish people were in contact with on their path from the Asian steppes to Europe.

Key words:

color, color symbolism, color meanings, color expressions, modern Turkish

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.1.6>

811.581'367.625

81'255.4

Aspektualno značenje i funkcija udvojenih glagola u kineskom narativnom diskursu

Xiaolei S. Jin*

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Katedra za orijentalistiku

 <https://orcid.org/0009-0004-6641-6612>

Ključne reči:

kineski jezik,
udvajanje glagola,
aspektualno značenje,
narativni diskurs

Apstrakt

Udvajanje glagola u kineskom jeziku specifičan je jezički oblik vezan za količinu (iz)vršenja radnje, koji ujedno ima i druga semantička značenja. Primećujemo da je njegova gramatička funkcija usko povezana sa pragmatičkim i kontekstualnim faktorima, te različiti istraživački pristupi i materijali koji se koriste za analizu mogu dovesti do suprotnih stavova i zaključaka. Cilj ovog rada jeste da posredstvom korpusne, kvantitativne i kvalitativne analize, osvetli njegovu distribuciju, gramatičko značenje i funkciju u narativnom diskursu. Na kraju, poređenjem udvojenih glagola sa njihovim srpskim prevodnim ekvivalentima ispituje se i utvrđuje njegova dvovidska gramatička osobina. (primљeno: 28. фебруара 2023; прихваћено: 10. априла 2023)

<https://anal.fil.bg.ac.rs>

1. Uvod

Jedno od specifičnih svojstava kineskih glagola – doduše, ne svih, već pretežno aktivnih, odnosno volitivnih glagola (cf. Li/Thompson, 1981: 29; Liu et al., 2001: 165), jeste to što se oni, kao i određene imenice, klasifikatori i pridevi, mogu udvajati, pri čemu nastaje nova, gramatičko-semantički modifikovana jezička forma. Ti udvojeni glagoli, prema Džu Desi (Zhu, 1982/1999: 33), pored fonoloških i gramatičko-semantičkih promena, dobijaju i veću ekspresivnu moć u odnosu na osnovski glagol. Problematikom ove jezičke forme već su se bavili brojni istraživači, fokusirajući se najčešće na sledeća pitanja: koji se sve glagoli mogu udvajati, koja gramatička svojstva, gramatičko-semantička značenja i pragmatičke funkcije imaju nakon udvajanja? Premda su se ova pitanja opširno proučavala, različiti istraživački pristupi često su dovodili do različitih zaključaka. Iz tog razloga može se reći da udvajanje glagola i dan-danas predstavlja jedan od problema kineskog jezika u vezi sa kojim su mišljenja istraživača najviše podeljena.

U najopštijim crtama, ranija istraživanja ove problematike uglavnom su rađena iz ugla glagola, odnosno iz perspektive radnje koju glagol označava (Li, 1924/2007; Lü, 1942/2002; Wang, 1944/1984; Chao, 1968/2011; Li/Thompson, 1981; Zhu, 1982/1999 i drugi), dok su kasnija bila više okrenuta rečenici, odnosno situaciji koju cela rečenica opisuje (Smith, 1991/1997; Dai, 1997; Liu et al., 2001 i drugi), dok je onih koja su to pitanje proučavala u širem jezičkom kontekstu, tj. na nivou diskursa, bilo relativno manje (Xiao/McEneaney, 2004; Zhang, 2006; Rao, 2012).

Generalno govoreći, većina istraživača smatra da forma udvojenih glagola predstavlja novu leksemu, kao npr. 看看/*kàn-kan* („gledati-gledati“)¹, koja je nastala morfološkom promenom glagola, pri čemu drugi glagol u procesu gramatikalizacije gubi svoj prvobitan ton i značenje, postavši tako gramatička morfema (Chao, 1968/2011; Li/Thompson, 1981; Zhang, 1979 i dr.)². Takva morfema se ipak razlikuje od sufiksa (koji obično ima određenu formu i gramatičko značenje), u tome što samo poprima formu glagola iza koga se nalazi, dok se njegov uticaj na gramatičke funkcije i semantička svojstva „novostvorene reči“ ne može jasno sagledati i opisati iz morfološke perspektive, već samo iz ugla sintakse, mada je ponekad za to potreban i širi jezički kontekst. Na osnovu rezultata prethodnih istraživanja, može se uočiti da su dosada utvrđena gramatičko-semantička značenja ove forme, kao što su: „kratkotrajnost (iz)vršenja radnje“, „pokušaj da se uradi nešto“ (Li, 1924/2007; Wang, 1944/1984; Lü, 1942/2002; Chao, 1968/2011) i „manja učestalost vršenja radnje“ (Zhu, 1982/1999; Zhang, 1979), kontekstualno zavisna, jer u određenim jezičkim

1 U kineskom jeziku postoje tri osnovna načina udvajanja glagola: 1) udvajanje jednosložnih glagola po modelu A-A (npr. 看看/*kàn-kan*, „gledati-gledati“); 2) udvajanje dvosložnih glagola po modelu AB-AB (npr. 休息休息/*xiūxi xiūxi*, „odmoriti se-odmoriti se“); 3) udvajanje jednosložnih glagola sa umetnutom brojem „jedan“ 一/*yī*, koji ne vrši semantičku modifikaciju: A-yi-A (npr. 看一看/*kàn-yi-kan*, „gledati-jedan-gledati“, tj. „baciti pogled“). Detaljnije o tome videti kod Liu et al. (2001: 160-61), Xiao/McEneaney (2004: 151). U ovom tekstu tu jezičku formu obeležavamo kao „GL-GL“.

2 Nemali broj istraživača, među kojima su Fan (1964) i Dai (1997), zastupa mišljenje da je forma udvojenih glagola ipak konstrukcija građena od glagola i kvantifikatora. Po njima, drugi glagol u ovoj formi poprima samo oblik, a ne i značenje prvog, i služi da označi malu količinu (iz)vršenja radnje.

situacijama ona ima i druga, gotovo suprotna značenja, kao što su, na primer, „produžavanje ili povećanje učestalosti (iz)vršenja radnje“ (Draganov, 1954; cf. Jahontov, 1958), „jačanje dinamičnosti“ (Dai, 1997) ili „isticanje volitivnosti agensa radnje“ (Zhu, 1998). Što se njenog aspektualnog značenja tiče, takođe postoji duboka podeljenost među istraživačima, o čemu ćemo u daljem tekstu detaljnije govoriti.

Uz sva ta brojna, različita, a ponekad i potpuno suprotna mišljenja, situaciju otežava i činjenica da su u udžbenicima kineskog jezika koji su trenutno dostupni u Srbiji vrlo kratko i površno objašnjeni načini udvajanja glagola i neka njihova osnovna značenja, kao što su „kratkotrajnost“ i „neobaveznost ili opuštenost pri vršenju radnje“, i to bez davanja konteksta, dok o njihovim aspektualnim značenjima i drugim važnim diskursnim funkcijama gotovo da nema ni reči. Sve to našim učenicima kineskog jezika otežava savladavanje pravilne upotrebe ove u kineskom jeziku često korišćene jezičke forme.

Stoga, smatramo da je proučavanje udvojenih glagola iz ugla pragmatike značajno kako u naučnoistraživačke, tako i u didaktičke svrhe. Cilj ovog rada jeste da, na osnovu rezultata prethodnih istraživanja, korpusnom analizom prouči aspektualno značenje i pragmatičnu funkciju forme udvojenih glagola u narativnom diskursu, te tako našim učenicima dâ jasniju sliku o njenom značenju i upotrebi u konkretnim jezičkim situacijama. Pre nego što izložimo rezultate našeg istraživanja, osvrnućemo se na važne rezultate onih prethodnih, koja su se ticala pomenute problematike.

1. Pregled prethodnih istraživanja o aspektualnom značenju udvojenih glagola

Opšte je prihvaćeno mišljenje kod istraživača da je forma GL-GL jezičko sredstvo kojim se može izražavati aspektualnost.³ No, mišljenja su ipak podeljena oko jednog suštinskog pitanja: kakvo aspektualno značenje ona ima? Li Ānsi (Li, 1924/2007) je bio među prvima koji tvrde da se udvajanjem glagola mogu izražavati otpočinjanje, trajanje neke radnje ili tendencija da će se radnja uskoro završiti. On je zatim naveo sledeće primere koji ilustruju ove tri situacije (Li, 1924/2007:126):

(1) 我去去就来。

Wǒ qù-qu jiù lái.

ja **ići-ići** odmah doći

Oдох ja i brzo se vraćam.

(2) 病中看看书,写写字,又上公园去逛逛。

Bìng zhōng kàn-kan shū, xiě-xiě zì, yòu shàng gōngyuán qù guàng-guang.
bolest usred **čitati-čitati** knjiga **pisati-pisati** karakter još otići park **ići šetati-šetati**

3 Mali broj istraživača, čiji je predstavnik Ju (Yu, 1954: 48), formu GL-GL uvrstio je u gramatičku kategoriju kvantitativnosti jer se, po njima, udvajanjem glagola izražava značenje „smanjenja količine (iz)vršenja radnje“.

Otkada sam se razboleo, čitam pomalo knjige, uvežbavam kaligrafiju i idem u park da prošetam.

(3) 你亲家今日何不来陪先生坐坐?

Nǐ qīngjiā jīnrì hé bù lái péi xiānshēng zuò-zuò?
ti prijatelj danas zašto ne doći nekome praviti društvo Gospodin **sesti-sesti**

Zašto tvoj prijatelj nije došao danas da malo posedi sa Gospodinom?

Na osnovu takvog mišljenja, kasnija rasprava o aspektualnom značenju forme GL-GL uglavnom se vodila oko pitanja (ne)durativnosti i (im)perfektivnosti, kao i njenog mesta u aspekatskom sistemu kineskog jezika, odnosno bila je fokusirana na pitanje da li je ona leksičko ili, pak, gramatičko sredstvo za izražavanje aspektualnosti.

Pogledajmo najpre kakvo mišljenje imaju istraživači o tome da li forma GL-GL označava neku durativnu radnju. Lju (Lü, 1942/2002: 232) smatra da je forma GL-GL „glagolska faza kratkotrajnosti“ (短时相/DUANSHI XIANG), dok nju Vang (Wang, 1944/1984: 158) naziva „likom glagolske situacije kratkotrajnosti“ (短时貌/DUANSHI MAO). Dakle, ova dvojica lingvisti zastupaju mišljenje da forma GL-GL može na leksičkom nivou izraziti aspektualno značenje kratkotrajnosti. Međutim, Ši (Shi, 1992:193) smatra da glagolski oblik GL-GL pripada klasi rezultativnih glagola, kao što su 塌/*tā* („urušiti“) i 摔/*shuāi* („pasti“). Takvi glagoli označavaju one radnje koje se okončavaju odmah nakon započinjanja, tako da praktično nemaju interval trajanja. On konstatuje da se udvajanjem glagola zapravo eliminiše sema [durativnosti] koju osnovski glagol poseduje. Dai (1997: 20) zastupa mišljenje da temporalna osobina forme GL-GL jeste takva da se ona nalazi između situacija „punktualnosti“ i „durativnosti“, a sa naglaskom na prvu, iako ona u sebi sadrži mali segment vremenskog trajanja. Liju i dr. (Liu et al., 2001: 161) su precizniji po tom pitanju i konstatuju da se udvajanjem durativnih glagola izražava gramatičko značenje umanjenja trajanja radnje koju inače označava taj osnovski durativni glagol, a kada su punktualni glagoli u pitanju, onda se smanjuje učestalost ponavljanja te punktualne radnje.

U vezi temporalnog značenja forme GL-GL, Vang (Wang, 1944/1984: 211) je, iako i sam zastupa gorepomenuto mišljenje, dodao opasku da je „kratkotrajnost zamislilo govorno lice“. Ovu pretpostavku potvrdio je Dai (1993: 54) uz objašnjenje da je „kratkotrajnost“ apstraktni vremenski koncept jer se ona ne može precizno meriti, niti je nužno vezana za neki konkretni vremenski interval. Prema tome, „kratkotrajnost“ koja se iskazuje formom GL-GL isključivo je subjektivan pogled na stvari. Liju i dr. (Liu et al., 1983/2001: 164) su zapazili da postoje i izrazi kao što su 多听听/*duō tīng-tīng* („više slušati-slušati“, tj. „više slušati“), 多看看/*duō kàn-kàn* („više gledati-gledati“, tj. „više gledati“) i slični, u kojima prilog za količinu 多/*duō* („više“) sigurno ne određuje neku kratkotrajnu, već neodigranu ili habitualnu radnju. Sovjetski lingvista Dragunov konstatuje da se udvajanjem glagola čak može izraziti i produženje trajanja ili, eventualno, jačanje intenziteta određene radnje (cf. Jahontov, 1958: 110).

Drugo pitanje koje je podelilo istraživače jeste: da li je forma GL-GL gramatičko sredstvo kojom se izražava perfektivnost. Jedan broj lingvista, čiji su predstavnici Dai (1997: 71), Sijao i Mekeneri (Xiao/McEney, 2004: 149), Vu (Wu, 2009: 226) i drugi,⁴ smatra da forma GL-GL jeste gramatički aspekt (*viewpoint aspect*) koji izražava perfektivnost, i da se ona odlikuje time što je događaj, kao holistička prolazna situacija, posmatran spolja a ne unutar njegovog temporalnog procesa. No, Smit (Smith, 1991/1997: 271), pak, smatra da je forma GL-GL leksički aspekt perfektivnosti (*lexical perfective*) i da rečenica sa ovom glagolskom formom predstavlja neku zatvorenu situaciju, koja je kratkotrajna. Slično mišljenje ima i Šen (Shen, 1995: 375), koji smatra da forma GL-GL označava vremenski ograničenu radnju, i to sa određenom završnom tačkom, dok Li (Li, 1998), premda se slaže s tim da radnja iskazana formom GL-GL ima neku završnu tačku, smatra da se ta tačka ne može tačno odrediti jer je vremensko trajanje takve radnje neodređeno. Dakle, kao što Čen (Chen, 2008) tvrdi, forma GL-GL predstavlja neku terminativnu situaciju, koja je samo temporalno ograničena ali nema prirodnu završnu tačku. Drugim rečima, njome se ne pruža informacija o tome da li je radnja ostvarila svoj cilj ili ne, jer su glagoli koji mogu da se udvajaju uglavnom iz klase aktivnosti,⁵ koji i inače nemaju inherentnu završnu tačku.

Suprotno gorepomenutim mišljenjima, neki istraživači, među kojima su Li i Tompson (Li/Thompson, 1981), Liju i dr. (Liu et al., 2001) i Džu (1998), zastupaju stav da je situacija iskazana formom GL-GL trajna i to bez završne tačke, iako je to trajanje veoma kratko. Li i Tompson (Li/Thompson, 1981: 232) utvrđuju značenje [+dinamičnosti], [+durativnosti], [-/Ø terminativnosti] kao distinktivna semantička obeležja forme GL-GL kojom se opisuje neograničena situacija, ili neka druga situacija, koja je po tom pitanju neodređena. Džang (Zhang, 2006: 74) smatra da se značenje „neograničenosti“ upravo odnosi na habitualnu radnju, koja, po njemu, predstavlja najosnovnije gramatičko značenje udvajanja glagola. Zato i ne čudi da postoji i mišljenje da ova glagolska forma nije gramatičko sredstvo ni za perfektivnost, ni za imperfektivnost, jer za razliku od ostalih aspekatskih markera, kao što je marker za perfektivnost 了/LE, ona nema jedinstvenu i određenu perspektivu za posmatranje temporalne strukture neke situacije, koja je, inače, jedna od ključnih faktora za određivanje aspekatske vrednosti (Yang, 2011: 222).

Po svemu sudeći, tradicionalni pristup proučavanju ove problematike nije uspeo da dâ zadovoljavajući odgovor na pitanje u vezi odnosa između ove forme i njenog gramatičkog značenja, a naročito nije uspeo da odredi njene dve osnovne osobine: [+/- durativnost] i [+/-perfektivnost]. Stoga, neki istraživači pokušavaju da

4 Premda se ovi istraživači generalno slažu da je forma GL-GL gramatički aspekt perfektivnosti, upotrebljavaju ipak različite termine, kao što su delimitativni aspekt (Xiao/McEney, 2004), aspekt kratkotrajnosti (短时体/DUANSHI TI, v. Dai, 1997), aspekt perfektivnosti (完全态/WANQUAN TAI, v. Wu, 2009).

5 Prema Liju i drugima (Liu et al., 2001: 165–66), generalno, samo akcioni glagoli i neki glagoli koji izražavaju misaone aktivnosti mogu da se udvajaju, pri čemu oni u sebi moraju da sadrže seme [+durativnost], [+iterativnost] i [+volitivnost]. U određenim situacijama, neki glagoli koji opisuju mentalno stanje ili glagoli koji ne poseduju osobine durativnosti, iterativnosti ili volitivnosti, pak, mogu da se udvajaju kako bi izražavali značenje „pokušaja“ ili „kauzativnosti“.

iz pragmatičkog ugla, kroz prizmu diskursne analize, razmotre ovo pitanje. Takav pokušaj načinio je Dragunov još pedesetih godina prošlog veka. On je uočio da kontekstualna situacija može da utiče na značenje ove jezičke forme (cf. Jahontov, 1958: 110).⁶ Slično mišljenje ima i Džu (Zhu, 1998: 384), koji smatra da se značenje kratkog trajanja ili produžavanja glagolskog procesa, isticanja dinamičnosti radnje ili volitivnosti agensa, kao i druga značenja koja sadrži forma GL-GL, uvek prepliću u njenoj konkretnoj upotrebi. Naime, u nekim situacijama izraženije je jedno od tih značenja, dok je u drugim situacijama, možda istaknuto neko drugo, pri čemu su ostala inherentna značenja takođe prisutna, ali samo potisnuta ili manje istaknuta. On takođe tvrdi da su zapovedni iskazi i narativni diskurs tipične kontekstualne situacije u kojima se javlja forma GL-GL. Dakle, u narativnom diskursu ova forma može da iskazuje radnju u narativnoj prošlosti ili budućnosti (tzv. „planiranu radnju“), kao i da označava habitualnu radnju. Jedino što ne može jeste da izražava radnju koja je simultana u odnosu na moment o kome se govori.

Sijao i Mekeneri (Xiao/McEnery, 2004: 154–57), na osnovu analize korpusa koji pretežno čine novinski članci, tvrde da je delimitativnost, odnosno iskazivanje kratkotrajne ograničene situacije, glavno značenje ove glagolske forme i da su sva ostala značenja, kao što su ležernost pri vršenju određene radnje i ublažavanje tona govora, njena proširena značenja. Oni takođe konstatuju da se forma GL-GL, koja između ostalog označava neku holističku radnju, više koristi u kontekstima koji se odnose na buduću situaciju (u analiziranom korpusu takvih je 24 od ukupno 38 primera). Međutim, Džang (Zhang, 2006: 81) je analizirajući govorni diskurs pekinškog govornog područja,⁷ došao do suprotnog zaključka. On smatra da je habitualnost, odnosno neograničenost, osnovno gramatičko svojstvo forme GL-GL, budući da se ona najčešće javlja u habitualnim situacijama (oko 56% od ukupnih 1295 rečenica sa udvojenim glagolima u korpusu)⁸, mnogo manje u irealnim ili budućim (oko 37%), a još ređe u već nastalim situacijama (tek 7%). Žao (Rao, 2012) takođe analizira korpus, doduše, formiran od narativnih tekstova, i proučava aspektualno značenje forme GL-GL. On tvrdi da osnovna funkcija forme GL-GL jeste isticanje dinamičnosti radnje, što ukazuje na njenu imperfektivnost, ali i to da je njena pragmatična funkcija da usmerava na referentno vreme neke radnje koja će trajati u određenom periodu, čime je omogućeno da se ta radnja tumači kao perfektivna. Stoga se forma GL-GL često upotrebljava za iskazivanje aktivnih, dinamičnih i ograničenih radnji koje se nalaze na glavnoj temporalnoj niti narativnog diskursa.

Dakle, na osnovu rezultata prethodnih istraživanja, možemo pretpostaviti: prvo, da forma GL-GL poseduje dvovidsku vrednost; drugo, da to kako će se njena

6 Liu Hongxi (2000) konstatuje da diskursni žanr može da uslovljava upotrebu forme GL-GL, npr. ona se koristi isključivo u govornom i književnom diskursu, a ne i u zvaničnim dokumentima, kao što su politički, naučni i slični tekstovi.

7 Pekinški univerzitet za jezik i kulturu, Institut za nastavu jezika. 1993. *Korpus savremenog govornog jezika grada Pekinga*. [北京语言学院语言教学研究所. 1993. 《当代北京口语语料》] (Zhang, 2006: 76)

8 Analizirali smo podatke o oba korpusa ove dve studije, Xiao/McEnery (2004) i Zhang (2006). Rezultat analize nam govori da je učestalost pojavljivanja forme GL-GL u korpusu govornih materijala 6,5 puta veća nego u korpusu koji pretežno čine novinski članci.

gramatička osobina ispoljavati, odnosno da li će njome biti izražena ograničena ili neograničena situacija, umnogome zavisi od samog diskursa.

3. Metodologija istraživanja i formiranje korpusa za analizu

Shodno našoj istraživačkoj i didaktičkoj nameri, u ovom radu ćemo prvo korpusnom, kvantitativnom i kvalitativnom analizom proučavati distribuciju, aspektualno značenje i diskursnu funkciju forme GL-GL u jezičkoj upotrebi. Zatim ćemo putem poređenja kineskog originala i prevodnih ekvivalenata u srpskom jeziku utvrditi da li je pretpostavka da ova glagolska forma poseduje dvovidsku osobinu tačna ili ne.

Prihvativši rezultate drugih istraživača (Zhang, 2006; Zhu, 1998) koji tvrde da se forma GL-GL najčešće javlja u narativnom diskursu govornog stila, za ovaj rad formirali smo paralelni korpus u kome je kineski izvorni, a srpski ciljani jezik, i to tako što smo odabrali osam savremenih kineskih kratkih priča, pisanih govornim stilom, koje su prevedene na srpski jezik i objavljene u relevantnim književnim časopisima ili zbirkama u Srbiji.⁹ Tako smo dobili korpus u kome tekstovi na kineskom imaju ukupno 77833 karaktera, dok njihovi prevodi na srpski imaju 265205 znakova.

Da bi se utvrdile osnovne osobine forme GL-GL: [+/- durativnost] i [+/-perfektivnost], narativne tekstove u korpusu segmentirali smo na deo koji po strukturi pripada istaknutoj događajnoj niti u kojoj se ostvaruje temporalna progresija, i na onaj deo koji čini pozadinu priče. Dakle, teorijska osnova našeg rada zasnovana je na postulatu o strukturi „istaknutosti i pozadine“ (*foreground i background*) narativnog diskursa (Hopper/Thompson, 1980), kao i na mišljenju Kampa i Rajla (Kamp/Reyle, 1993) da u narativnoj strukturi u kojoj se ostvaruje temporalna progresija (TP), tj. u strukturi „istaknutosti“, radnje koje čine događajni niz moraju biti perfektivne, dok su u netemporalnoj strukturi (NTP), tj. u strukturi „pozadine“, situacije ili radnje uglavnom imperfektivne. Shodno ovim pretpostavkama, segmentirali smo tekstove, a potom podelili segmentirane diskursne jedinice (EDJ)¹⁰ na dve vrste. Prvu čine one koje pripadaju TP strukturi, i to su one koje su sa susednom EDJ u retoričkom odnosu nizanja ili posledice; dok drugu čine one koje pripadaju NTP strukturi, i to su one koje su sa susednom EDJ u retoričkoj relaciji pozadine, elaboracije, tumačenja i sl. Poslednji korak obrade korpusa bilo je izdvajanje onih EDJ kod kojih jezgro predikata čini forma GL-GL, koja je inače i predmet naše analize. Istovremeno smo, u istraživačke svrhe, anotirali i vidsku vrednost glavnih glagola u diskursnim jedinicama prevodnih ekvivalenata u srpskom jeziku.

9 Pošto u ovom radu nameravamo da, pored upotrebe ove glagolske forme u kineskom narativu, prikažemo i njihove prevodne ekvivalente u srpskom jeziku, a budući da dostupni, postojeći korpusi ne zadovoljavaju ove naše zahteve, bilo je nužno da sami formiramo dvojezični istraživački korpus. Od odabranih kineskih pisaca, neki su dobitnici Nobelove nagrade ili drugih prestižnih književnih nagrada, dok su dela drugih uvršćena u školske udžbenike, ili se nalaze na listi obavezne literature za srednje škole u Kini. To nam u velikoj meri obezbeđuje reprezentativnost jezičke građe za analizu. Za konkretan spisak kratkih priča videti deo Izvori u Literaturi.

10 Za segmentiranje tekstova na elementarne diskursne jedinice (EDJ) pratili smo uputstvo o postupku anotiranja teksta, koje je dato u okviru Teorije retoričke strukture (detaljnije o tome videti kod Mann/Thompson, 1988; Carlson/Marcu, 2001). Istovremeno, uvažavali smo i sintaksičke osobenosti kineskog jezika, kao i preporuke drugih kineskih istraživača da segmentisanje teksta na EDJ treba da bude što detaljnije i usitnjenije, odnosno da svaka EDJ poseduje samo jedan prost predikat.

4. Distribucija forme GL-GL u narativnom diskursu i kvantitativna analiza

Nakon obrade korpusnih materijala, dobili smo ukupno 2335 EDJ koje pripadaju temporalnoj strukturi, i 3490 EDJ koje čine netemporalnu strukturu narativnog teksta. Onih čiji je predikat sastavljen od forme GL-GL ima 118 (oko 8%), među kojima se 96 jedinica (što čini 81,5% ukupnih EDJ_{GL-GL}) javlja u temporalnoj strukturi narativnog diskursa, označavajući neku svršenu radnju ili ograničenu situaciju, dok se 22 takve jedinice (oko 18,5%) nalaze u NTP strukturi. Dakle, forma GL-GL, sama po sebi, pokazuje snažnu tendenciju da se, sa svojom perfektnosti, javlja u temporalnoj strukturi narativnog diskursa.

Kada malo bolje pogledamo ove diskursne jedinice sa formom GL-GL koje se javljaju u TP strukturi teksta, primećujemo da je čak 34 (oko 35%) obeleženo aspektualnim markerom za perfektnost 了/LE. To znači da se ova glagolska forma u ovim primerima koristi za označavanje neke već nastale situacije. U netemporalnoj strukturi u analiziranom korpusu nismo našli ni jedan primer koji je obeležen nekim drugim aspektualnim markerom za neograničenu situaciju, kao što su 着/ZHE i 在/ZAI. Ova činjenica nam govori da forma GL-GL, u slučaju kada označava neku neograničenu situaciju, ne stoji uz aspektualne markere koji obeležavaju durativnu radnju ili radnju koja je u toku.

Kada je reč o vrsti glagola koji se u udvojenoj formi javljaju u korpusu, utvrđeno je da nemaju svi glagoli udvojeni oblik. Naime, aktivni volitivni glagoli najčešće se udvajaju u temporalnoj strukturi narativnog teksta (u 68 primera, što čini oko 71%), a sledeći po brojnosti su semelfektivni glagoli, koji se javljaju u 14 primera (oko 14,6%), posle kojih slede telični glagoli čiji proces ne obuhvata segment ostvarenja cilja (u 13 primera, što je oko 13,5%), dok glagola stanja i teličnih glagola čiji proces nužno obuhvata cilj, tj. rezultativnih glagola, gotovo da i nema u korpusu.¹¹ Takva restrikcija udvojenih glagola postoji i u netemporalnoj strukturi narativnog teksta, samo što je slika malo drugačija. Naime, aktivni glagoli i dalje su najfrekventniji i javljaju se u 15 primera, što čini 68% ukupnih NTP EDJ_{GL-GL}, dok semelfektivnih glagola skoro da nije ni bilo. Zato je primećeno da se u našem korpusu telični glagoli iz obe gorepomenute podvrste javljaju ili u formi tzv. dvostrukog udvajanja glagola „AABB“ (npr. 进进出出/jìn-jìn-chū-chū, „ulaziti-ulaziti-izlaziti-izlaziti“, „stalno izlaziti i ulaziti“), ili u formi „A 来/lái A去/qù“ (npr. 变来变去/biàn-lái-biàn-qù, „menjati se-dolaziti-menjati se-odlaziti“, tj. „stalno se menjati“). Takvi izrazi, prema Ljuju (Lü, 1942/2002: 232–33), označavaju da se radnja često ponavlja u nekom relativno kratkom vremenskom intervalu i predstavljaju glagolsku fazu „iterativnosti“ i „multiplikativnosti“ (屢发相/LÜFA XIANG i 反复相/FANFU XIANG). Osim toga, primetili smo da radnje iskazane ovim udvojenim glagolima u NTP strukturi imaju situacioni karakter, što podrazumeva da je odigravanje ovih radnji uslovljeno datim okolnostima.

11 U ovom radu primenjujemo glagolsku klasifikaciju koju su uspostavili Jang i drugi (Yang et al., 2009). Detaljnije o tome videti kod Jin (2021).

U analiziranom korpusu najčešće se javljaju sledeći udvojeni glagoli kojima se izražavaju perceptivne ili emotivne aktivnosti, kao i pokreti tela: 看看/*kàn-kàn* („gledati-gledati“, tj. „pogledati“), 笑笑/*xiào-xiào* („smejati se-smejati se“, tj. „nasmešiti se“), 点点头/*diǎn-dian tóu* („klimati-klimati-glava“, tj. „klimati glavom“), 摇摇头/*yáo-yáo tóu* („mahati-mahati-glava“, tj. „odmahivati glavom“), 拍拍手/*pāi-pāi shǒu* („pljeskati-pljeskati-ruka“, tj. „pljesnuti rukama“), 擦擦/*cā-ca* („brisati-brisati“, tj. „obrisati“), itd. Treba još napomenuti da su gotovo svi ovi glagoli jednosložni i da se udvajaju po modelu „AA“ (u samo pet primera u glagol se udvaja po modelu „A-一/yī-A“, tj. „A-jedan-A“), a da su zabeležena samo dva primera udvajanja dvosložnih glagola, i to: 休息休息/*xiūxi-xiūxi* („odmarati se-odmarati se“, tj. „odmarati se“) i 享受享受/*xiǎngshòu-xiǎngshòu* („uživati-uživati“, tj. „uživati“).

5. Značenje i funkcija udvojenih glagola u narativnom diskursu

5.1. Udvojeni glagoli u temporalnoj strukturi narativnog diskursa

Prema rezultatima naše analize, forma GL-GL se u temporalnoj strukturi najviše, odnosno u 79% primera, javlja u sredini tekstualnog spana kojim se iskazuje događajni niz, dok se u 21% primera javlja na kraju tekstualnog spana. U prvom slučaju, ova forma obično opisuje kratkotrajnu terminativnu radnju koja sa potonjom radnjom ima isti agens. Osim toga, između udvojenih glagola neretko se javlja aspektualni marker 了/LE, kojim se u ovom pogledu označava anteriorni taksisni odnos. Ponekad, radnja iskazana formom GL-GL počinje skoro istovremeno s radnjom koja sledi, ostavljajući tako utisak da se dve radnje odigravaju jedna za drugom. Pogledajmo sledeće primere koji ilustruju pomenutu situaciju:

(4) 女人站了起来，说：“噢，忘了叫你吃点心。你饿了吧？”

男人点点头。

女人从壁橱里端出还有热气的一盆线面和一碗笋干汤。

Nǚrén zhàn-le-qǐlai, shuō: “Ō, wàng-le jiào nǐ chī diǎnxīn. Nǐ è-le ba?”

žena stajati-LE-ustati govoriti oh zaboraviti LE zvati ti jesti zakuska ti gladovati-LE *BA_{upr}*-rečca

Ustade žena i reče mu: „Oh, zaboravila sam da te ponudim kolačima. Da li si gladan?“

Nánrén diǎn-dian tóu.

muškarac klimati-klimati glava

Muškarac klimnu glavom.

Nǚrén cóng bíchú lǐ duān-chū hái yǒu rèqì de yī pén xiànmìàn hé yī wǎn sūngān tāng.

žena od kredenac nutar nositi-izaći još imati toplota DE jedan tanjir nudle i jedan činija bambus supa

Žena iz kredenca izvadi tanjir još uvek toplih nudli i tanjir supe od bambusovih mladica.

(He, 1997: 318)

(5) 朱舟十分得意，特地跑到围墙下面，伸出手来量量高低，摸摸那凸出墙外的砖柱。觉得高度和牢度都符合他的心意.....

Zhū Zhōu shífēn déyì, tèdì pǎo dào wéiqiáng xiàmiàn, shēn-chū-shǒu-lai liáng-liang

Džu Džou veoma zadovoljan posebno trčati do ograda ispod ispružiti ruka meriti-meriti

gāodī, mō-mo nà tūchū qiáng wài de zhuānzhù. Juéde gāodù hé láodù dōu fúhé tā de xīnyì...
visina pipati-pipati onaj isturen zid spolja DE stub od cigla smatrati visina i čvrstina sve odgovarati on DE želja

Sav pun sebe, Džu Džou je otrčao do zida da izmeri visinu i opipa isturene stubove od cigala. Smatrao je da visina i čvrstina odgovaraju onome što je on imao na umu.

(Lu, 2015: 87)

Iz ovih primera se vidi da forma GL-GL u temporalnoj strukturi narativnog teksta može samostalno, bez pomoći aspektualnog markera za perfektivnost 了/LE, da opisuje ograničenu situaciju, kao što može i samostalno da zatvori desnu granicu jednog događajnog niza. Međutim, u takvoj situaciji je forma GL-GL uvek značenjski tesno povezana sa susednom EDJ u daljem tekstu. Drugim rečima, njome iskazana radnja označava uzrok potonjeg zbivanja, ili pak osnovu za ono što je u nastavku teksta izraženo susednom EDJ. U primeru (4), muškarac je klimnuo glavom (点点头/*diǎn-dian tóu*), čime je dao znak odobrenja za sledeću radnju, tj. „odobrio je ženi da počne da priprema jelo“. U primeru (5), Džu Džou je prvo izmerio visinu zida (量量高低/*liáng-liang gāodī*) i opipao ciglene stubove (摸摸砖柱/*mō-mo zhuānzhù*) i tek tada imao razlog da bude zadovoljan.

Pogledajmo nekoliko primera u kojima se forma GL-GL javlja na početku ili u sredini tekstualnog spana u kojem se ostvaruje temporalna progresija.

(6) 男人又仰起脖子灌，抹抹嘴，瓶子见底了。他把满口的酒强咽了下去，别扭地咧咧嘴，说：“好喝。”

Nánrén yòu yǎng-qǐ bózi guàn, mō-mo zuǐ, píngzi jiàn dǐ le. Tā bǎ mǎn kǒu de jiǔ

Muškarac opet uzdići vrat sipati brisati-brisati usta flaša otkriti dno *LE_{mod}* on BA pun usta DE piće
qiáng yàn-le-xiàqù, bièniu de liě-liě zuǐ, shuō: “Hǎo hē.”

Silom gutati-LE-ići-dole neugodno DE keziti se-keziti se usta govoriti lepo piti

Muškarac je opet nagnuo flašu, obrisao usta, ispio ju je do dna. Jakim gutljajem proguta pivo iz usta, nelagodno se osmehnu i reče: „Dobro je.“

(He, 1997: 319)

(7) 弟弟厚道地笑笑：“我读书怎么也读不进，我不是读书的料呀！”

Dìdì hòudaò de xiào-xiào: “Wǒ dú shū zěnmē yě dú-bu-jìn, wǒ bù shì dú shū de liào ya!”
Mlađi brat iskren DE smejati se-smejati se ja učiti knjiga kako i učiti-ne-ući ja ne biti učiti knjiga DE materijal

Mlađi brat se od srca nasmeja: „Koliko god da učim ništa mi ne pomaže. Prosto nisam materijal za školu!“

(Wang, 2015: 26)

Primer (6) sadrži dva tekstualna spana koji opisuju niz radnji. U svakom spanu, i to u sredini događajnog niza, nalazi se po jedna forma GL-GL: 抹抹嘴/*mǒ-mo zuǐ* („brisati-brisati usta“, tj. „obrisati usta“) i 咧咧嘴/*liě-liě zuǐ* („keziti se-keziti se usta“, tj. „osmehnuti se“). Ove radnje iskazane formom GL-GL imaju isti agens i terminativne su u događajnom nizu čija završna tačka predstavlja početak susedne radnje u sledu. Ova dva tekstualna spana od šest EDJ, s druge strane, sadrže samo jednu EDJ obeleženu markerom 了/*LE*: 咽了下去/*yàn-le-xiàqù* („gutati-*LE*-ići-dole“, tj. „progutati“), kojom se opisuje kulminativna radnja — glavni lik priče terao je sebe da proguta uskislo pivo. Radnje izražene formom GL-GL u prvom i drugom spanu iskazuju samo pokret tela i izraz lica u detaljnom opisu vršenja glavne radnje 说/*shuō* („govoriti“) u drugom spanu. Primer (7) je deo dijaloga vođenog između dva brata u priči, a glavna radnja takođe je 说/*shuō* („govoriti“). Međutim, narator je u ovom slučaju radnjom 笑/*xiào* („smejati se“) želeo da istakne raspoloženje i reakciju glavnog lika, tako da je glagol govorenja izostavljen iz teksta. Stoga, forma GL-GL u početnoj EDJ, 笑笑/*xiào-xiào* („smejati se“), služi da uvede direktan govor, ali i istakne kratkotrajnost i manji intenzitet vršenja radnje „smejati se“, jer je radnja govorenja u ovom događajnom nizu ipak ona koja je važnija.

Kao što smo u tekstu iznad već pomenuli, oko 35% EDJ s formom GL-GL u analiziranom korpusu obeleženo je markerom za perfektivnost 了/*LE*. Ova činjenica, po nama, pre svega govori da forma GL-GL još nije dostigla visok stepen gramatikalizacije. Iako je marker 了/*LE*, ukoliko se i pojavi kod ove forme, umetnut između dva udvojena glagola, drugi glagol ipak još uvek nije postao pravi sufiks i s prvim srastao u jednu leksemu, uprkos tome što je izgubio svoj prvobitni ton i konkretno značenje. Dakle, mesto forme GL-GL u tročlanom aspekatskom sistemu kineskog jezika jeste između leksičkog (tj. aspekatske konstrukcije) i gramatičkog aspekta.¹² Da pogledamo sada primere koji ilustruju diskursnu funkciju forme GL-GL obeležene markerom *LE*:

(8) 女人擦了擦眼睛，回过头，慢慢走回灶间。

Nǚrén cā-le-ca yǎnjīng, huí-guò tóu, mànman zǒu-huí zàojiàn.

Žena brisati-*LE*-brisati oči okrenuti glava polako ići-vratiti se kuhinja

Žena je obrisala oči, okrenula se i vratila u kuhinju.

(He, 1997: 320)

¹² Tročlani aspekatski sistem kineskog jezika čine opšti aspekt, aspekatska konstrukcija i gramatički aspekt. Prva dva člana pripadaju kategoriji leksičkog aspekta. Detaljnije o tome videti kod Jin (2021).

(9) 小桃走到担架前，一屁股坐下，双手拍打着：“……如果你们不信我的话，可以问问他们俩。”她指了指两个抬担架的民夫。民夫们摇着头，……

Xiǎotáo zǒu dào dānjià qián, yī pìgu zuò-xia, shuāngshǒu pāidǎ-zhe: "... Rúguǒ nǐmen Mala Tao íci do nosilo ispred jedan zadnjica sestí-dole obe ruke pljeskati-ZHE ako vi bù xìn wǒ-de huà, kěyǐ wèn-wen tāmen liǎ." Tā zhǐ-le-zhī liǎng gè tái dānjià ne verovati ja-DE reč moći pitati-pitati oni dvojica ona pokazivati-LE-pokazivati dva KLAS. nositi nosilo de mínfū. Mínfūmen yáo-zhe tóu...
DE nosač nosači mahnuti-ZHE glava

Došavši do nosila, Mala Tao sede na zemlju i stade da pljeska rukama: „...ako mi ne verujete, pitajte njih dvojicu.“ Pokazala je prstom na nosače, ali su oni samo odmahivali glavom...

(Mo, 2015: 264)

U primeru 8 i 9, forma GL-GL s markerom za perfektivnost 了/LE javlja se u prvoj (擦了擦/cā-le-ca, „brisati-LE-brisati“, tj. „obrisati“), odnosno poslednjoj EDJ tekstualnog spana (指了指/zhǐ-le-zhī, „pokazivati-LE-pokazivati“, tj. „pokazati“). Marker 了/LE pre svega vrši svoju diskursnu funkciju, tj. obeležava i lokalizuje početak i završetak nekog događajnog niza, jer se 了/LE i u jednom i u drugom primeru može izostaviti iz teksta, a da forma GL-GL, koja je sa susednom EDJ u retoričkoj relaciji nizanjanja, pritom i dalje označava ograničenu situaciju. Dakle, ovde marker 了/LE ima pre pragmatičku nego gramatičku funkciju, a značenje ograničenosti radnje iskazuje se oblikom GL-GL, a ne markerom 了/LE.

Dakle, forma GL-GL u temporalnoj strukturi narativnog diskursa ne ističe trajanje, već, pre svega, ukazuje na terminativnu, odnosno, ograničenu zbirnu pluralnu ili jediničnu radnju, koja sadrži temporalnu, ali ne i materijalnu završnu tačku – rezultat. U tekstualnom spanu ona može da, kao prateća radnja, uvodi glavnu radnju u niz događaja, a može i da predstavlja glavnu radnju čiji se potencijalni rezultat obrazlaže u potonjoj EDJ.

5.2. Udvojeni glagoli u netemporalnoj strukturi narativnog diskursa

Forma udvojenih glagola, prema ovom istraživanju, nije rasprostranjena u strukturi narativnog diskursa kojim se ne ostvaruje temporalna progresija, odnosno ne iskazuju događajni nizovi u hronološkom sledu. Tu su uglavnom prilozi ili deskripcije koji služe kao pozadinski materijali (prostorne ili karakteristične informacije kvalifikativne prirode) u narativu. Obeleženi udvojeni glagoli u svega 22 primera uglavnom opisuju nereferencijalno mnoštvo radnji i odlikuju se iterativnošću, čime se može isticati i produženje trajanja radnje. Pogledajmo sledeće primere koji ilustruju pomenutu situaciju:

(10) 他信步走着，想享受享受一个人在特别兴奋时候的愉快心情。他看看麦地，又看看天，看看周围那像深蓝淡墨涂成的村庄图画。

Tā xìn bù zǒu-zhe, xiǎng xiǎngshou-xiǎngshou yī gè rén zài tèbié xīngfēn shíhòu de
 on prošetati hodati-ZHE želeti **uživati-uživati** jedan KLAs. čovek u poseban uzbuđen vreme *DE*
yúkuài xīnqíng. Tā kàn-kan mài dì, yòu kàn-kan tiān, kàn-kan zhōuwéi nà xiàng shēn
 radostan raspoloženje on **gledati-gledati** žito polje opet **gledati-gledati** nebo **gledati-gledati** okolina ono ličiti tamni
lán dàn mò tú-chéng de cūnzhuāng túhuà.
 plavi svetli mastilo bojiti-postati *DE* selo slika

Išao je laganim korakom, kako bi što više uživao u svojoj sreći i uzbuđenju. Gledao je čas u polja žita, čas u nebo, pa u obližnja sela koja su delovala kao modroplavi i bledosivi akvarel.

(Sun, 2014: 69)

(11) 夏季时，三村的人在这岸打鱼或者洗衣裳，偶尔可见对岸有人影闪过，那时他们就会招招手.....

Xiàjì shí, Sāncūn de rén zài zhè àn dǎ-yú huòzhě xǐ yīshang, ǒu'ěr kě jiàn
 leto kada Treći selo *DE* čovek na ova obala pecati ribu ili prati rublje povremeno moći videti
duì'àn yǒu rén yǐng shǎn-guò, nàshí tāmen jiù huì zhāo-zhao shǒu...
 druga strana obala imati čovek obris iskrsnuti tada oni onda će mahati-mahati ruka...

Tokom leta, dok bi seljani Trećeg Sela na svojoj strani reke pecali ribu ili prali rublje, povremeno bi na drugoj strani iskrsao obris ljudske figure. Oni bi tada počeli da mašu rukama ...

(Chi, 2014: 54)

U gorenavedenim primerima, radnje iskazane formom GL-GL, u različitim kontekstualnim situacijama, tumače se nereferencijalnim, odnosno, neograničenim radnjama. U primeru 10 nalaze se četiri EDJ sa formom GL-GL. Prva EDJ_{GL-GL'} sa formom 享受享受/xiǎngshou-xiǎngshou („uživati-uživati“, tj. „uživati“) javlja se u prvom tekstualnom spanu, u irealnoj rečenici uz modalni glagol 想/xiǎng („želeti“), dok se ostale tri EDJ_{GL-GL'} sa istim udvojenim glagolima 看看/kàn-kan („gledati“) javljaju u drugom tekstualnom spanu, koji je retoričkom relacijom elaboracije povezan s prvim. Ove su radnje neograničene, odnosno, nereferencijalne, bez određene temporalne lokalizacije, a ponekad se, kao prateće radnje, vrše u isto vreme sa glavnom, trajnom radnjom 信步走着/xìn bù zǒu-zhe („išao je laganim korakom“), a ne u nekom hronološkom sledu. U primeru 11, EDJ sa formom GL-GL 招招手/zhāo-zhao shǒu („mahati-mahati ruka“, tj. „mahati rukama“) takođe je u relaciji elaboracije s prethodnom EDJ, i opisuje habitualnu radnju, pošto se u tekstualnom spanu nalaze dva vremenska adverbijala habitualnog značenja 夏季时/

xiàjì shí („leti“) i 偶尔/ǒu'ěr („povremeno“), kojima se označava cikličnost vremena ili ponavljanje radnji.

Premda se u netemporalnoj strukturi narativnog diskursa nalazi najviše udvojenih aktivnih glagola (koji čine oko 72,7%), u korpusu postoji i nekoliko primera udvajanja stativnih i rezultativnih glagola. Ovde treba posebno istaći formu dvostrukog udvajanja dvaju različitih rezultativnih glagola, koja nije viđena u temporalnoj strukturi, a ovde označava nereferencijalno mnoštvo radnji. Pogledajmo sledeće primere:

(12) “哪有啊！” 陈信红红脸，“要有还能回来？”

“Nǎ yǒu a!” Chén Xìn **hóng-hong** liǎn, “Yào yǒu hái néng huílai?”

Ma gde imati *A_{uzv.}* Čen Sin **crveneti se-crveneti se** lice ako imati još *moći* vratiti se

„Nemam ja to...“ Čen Sin pocrvene. „Da imam, zar bih mogao da ostanem u Šangaju?“

(Wang, 2015: 18)

(13) 就这样她在院子和屋子里出出进进，不渴也不饿，脑子里乱哄哄的，耳朵里更乱，好像装进去了一窝蜜蜂。

Jiù zhèyàng tā zài yuànzi hé wūzi lǐ **chū-chu-jìn-jìn**, bù kě yě bù è, nǎozi lǐ

pa tako *ona* u dvorište i kuća unutra **izlaziti-izlaziti-ulaziti-ulaziti** ne žedan i ne gladan glava unutra *luànhōnghong de*, ěrduǒ lǐ gèng luàn, hǎoxiàng zhuāng-jìnqu-le yī wō mífēng.

zbrkan *DE* uši unutra još više bučan *kao* upakovati-*LE* jedan roj pčela

I tako je, ulazeći u kuću i izlazeći u dvorište, zaboravila i na glad i na žeđ, dok joj je u glavi vladala velika zbrka, a u ušima još gora, kao da se u njih nastanio roj pčela.

(Mo, 2015: 255)

Kao što je ilustrovano primerom 12, glagol stanja 红/hóng („biti crven“) nakon udvajanja dobija veći stepen dinamičnosti: 红红/hóng-hong („biti crven-bit crven“, tj. „crveneti se“), međutim, to ne utiče na situaciju „Čen Sin pocrvene“ (陈信红红脸/Chén Xìn hóng-hong liǎn) jer ona i dalje ostaje neograničena, zato što ovde forma GL-GL označava prateće stanje u kojem se odigrava radnja govorenja u toj rečenici. U primeru 13 srećemo formu tzv. dvostrukog udvajanja glagola, koja se gradi tako što se prvo dva rezultativna glagola 出/chū („izlaziti“) i 进/jìn („ulaziti“) zasebno udvajaju, a potom i spajaju: 出出进进/chū-chu-jìn-jìn („izlaziti-izlaziti-ulaziti-ulaziti“, tj. „ulaziti i izlaziti“). Takav izraz u kineskom jeziku, kao frazeologizam, ima značenje povećane učestalosti ponavljanja radnje.¹³

13 Forma dvostrukog udvajanja glagola, prema Ljuju (Lü, 1942/2002: 233), predstavlja glagolsku fazu „iterativnosti“ (屢发相/LŪFA XIANG).

Dakle, na osnovu rezultata korpusne analize, možemo utvrditi da forma GL-GL u narativnom diskursu, kao dvovidski glagoli u srpskom jeziku, ima i perfektivno i imperfektivno značenje. Tačnije, u temporalnoj strukturi narativnog diskursa ona više označava ograničenost i opisuje referencijalnu terminativnu radnju, koja može biti ponovljena određeni broj puta ili jedinična s određenim trajanjem. Kada se ova forma javlja u netemporalnoj strukturi, ima tendenciju da izražava neograničenost i opisuje nereferencijalno koncipiranu radnju, koja može da bude, pre svega, habitualna, trajna, ali i ponovljena neograničen broj puta.

6. Poređenje forme udvojenih glagola i njenog prevoda na srpski jezik

Da bi se proverilo i utvrdilo konkretno aspektualno značenje forme GL-GL u narativu, anotali smo i vidsku vrednost glagola njenih prevodnih ekvivalenata u srpskom jeziku. Rezultati ovog postupka pokazuju da je u temporalnoj strukturi narativnog teksta, od ukupno 96 primera u korpusu (s izuzetkom tri neprevedena i dva prevedena neglagolskim iskazima), njih 81 u kojima je forma GL-GL prevedena svršenim glagolskim oblicima (videti primere 5–9). Ova činjenica nam potvrđuje da se značenje forme GL-GL u temporalnoj strukturi narativnog diskursa u velikoj meri podudara sa značenjem svršenog vida u srpskom jeziku. S druge strane, u netemporalnoj strukturi, od 18 primera koji su prevedeni glagolskom predikatskom rečenicom na srpski jezik, njih 72,2% je prevedeno nesvršenim glagolskim oblicima (videti primere 10 i 11), i to, u velikoj meri, glagolima deminutivnog značenja s prefiksom *po-*. Evo nekoliko primera iz korpusa: 说说/*shuō-shuo* („govoriti-govoriti“, tj. „popričati“), 谈谈/*tán-tan* („razgovarati-razgovarati“, tj. „porazgovarati“), 看看/*kàn-kàn* („gledati-gledati“, tj. „pogledati“), 想想/*xiǎng-xiǎng* („misliti-misliti“, tj. „pomisliti“), 拍拍/*pāi-pai* („tapšati-tapšati“, tj. „potapšati“), 闻闻/*wén-wén* („mirisati-mirisati“, tj. „pomirisati“), itd. Pod odrednicom za glagolski prefiks *po-* u *Rečniku srpskog jezika* (2007: 937), kaže se, između ostalog, da *po-* u glagolskim složenicama označava „radnju, stanje (iz)vršenu u izvesnoj, maloj meri“. Stevanović (1970: 441) smatra da ovi složeni glagoli sa *po-* „znače za izvesno, kraće vreme, vršiti radnju prostog glagola“. Bez obzira na različite formulacije, odnosno na to da li je naglasak na ograničenom trajanju ili na kratkoći radnje, kvantitativnim, tj. deminutivnim značenjem ovog prefiksa moguće je preneti aspekatsko značenje oblika udvojenih glagola u kineskom jeziku. Kao drugi slučaj, pored prefiksa *po-*, u našem korpusu srećemo i glagolske nastavke *-nu* i *-(k)a*, koji imaju iterativno-deminutivni karakter: 拍拍手/*pāi-pāi shǒu* („tapšati-tapšati ruka“, tj. „pljesnuti“), 笑笑/*xiào-xiào* („smejati se-smejati se“, tj. „osmehnuti se“, „smeškati se“), 点点头/*diǎn-dian tóu* („klimati-klimati glava“, tj. „klimnuti glavom“), 敲敲/*qiāo-qiao* („kucati-kucati“, tj. „kucnuti“), 眨眨眼/*zhǎ-zhǎ yǎn* („treptati-treptati oči“, tj. „trepnuti“), 蹦蹦跳跳/*bèng-bèng tiào-tiào* („skakati-skakati-skakati-skakati“, tj. „skakutati“), itd.

7. Zaključak

Upoređivanjem forme GL-GL sa njenim prevodnim ekvivalentima na srpski jezik, dobili smo jak argument za tvrdnju da ova jezička forma poseduje dvovidsku

vrednost. Naime, u temporalnoj strukturi narativnog teksta koristi se forma udvojenih glagola, doduše, uglavnom aktivnih i semelfektivnih glagola, kao i deo teličnih glagola čijem procesu nije nužno da sadrži inherentni završetak, u svrhu iskazivanja svršenih radnji ili ograničenih situacija. Budući da glagoli iz gorepomenutih klasa ne sadrže inherentnu krajnju tačku, njihovim udvojenim oblikom može se opisati samo neka terminativna radnja, čije se okončavanje određuje otpočinjanjem druge radnje u događajnom nizu. S druge strane, ova glagolska forma, uključujući i određene udvojene stativne i rezultativne glagole, može da se upotrebi i u netemporalnoj strukturi narativnog teksta, i to za opisivanje neograničenih situacija ili radnji čije je ponavljanje neograničeno, kao pozadinske informacije ili pratećeg stanja glavnih događaja.

Na kraju, rezultati analize narativnog teksta govornog stila pokazuju da mesto forme GL-GL u aspekatskom sistemu kineskog jezika jeste između leksičkog i gramatičkog aspekta, i da ona nema tendenciju da se javlja u kontekstima koji se odnose na buduću situaciju, kako tvrde Sijao i Mekenery (Xiao/McEnery, 2004), već se najčešće koristi za iskazivanje događajnih nizova. Takođe je potvrđeno da je perfektivno značenje, odnosno kratkotrajnost ili vršenje radnje u maloj meri, njeno osnovo značenje, što je potpuno suprotno stavu Džanga (Zhang, 2006) da je habitualnost osnovno gramatičko svojstvo ove jezičke forme. Možemo pretpostaviti da način diskursa, pisani ili govorni stil, ponekad čak i dijalekat, svi mogu uticati na njenu distribuciju u jeziku, kao i njeno konkretno značenje i vidsku vrednost iskazanu u jezičkoj upotrebi. U svemu tome se vidi i izazov i potreba za daljim istraživanjima ove problematike.

Napomena: Korpusna analiza ovoga rada je deo autorkinog istraživanja obavljenog u okviru izrade doktorske teze *Aspekt i temporalna progresija u narativnom diskursu*, koja je odbranjena 15. 06. 2020. na Filološkom fakultetu u Beogradu.

Literatura

- Carlson, L., Marcu, D. (2001). *Discourse Tagging Reference Manual*, ISI Tech Report ISI TR-545. RST Corpora, Tools, and Software. <http://www.isi.edu/~marcu/discourse/>
- Chao, Y. R. (1968/2011). *A Grammar of Spoken Chinese*. Beijing: Shangwu yinshuguan.
- Chen, Q. R. (2008). *Hanyu timao yanjiu de leixingxue shiye*. Beijing: Shangwu yinshuguan.
- Dai, Y. J. (1993). Xiandai Hanyu duanshi ti de yuyi fenxi. *Yuwen yanjiu*, 2, 51–56.
- Dai, Y. J. (1997). *Xiandai Hanyu shiti xitong yanjiu*. Hangzhou: Zhejiang jiaoyu chubanshe.
- Fan, F. L. (1964). Shi lun suowei dongci chongdie. *Zhongguo yuwen*, 4, 264–278.
- Hopper, P., Thompson, S. (1980). Transitivity in Grammar and Discourse. *Language*, 56, 251–299.
- Jahontov, S. (1958). *Hanyu de dongci fanchou* (K. L. Chen, yi). Beijing: Zhonghua shuju.
- Jin, X. (2020). *Aspekt i temporalna progresija u narativnom diskursu* (neobjavljena doktorska disertacija). Filološki fakultet, Beograd.
- Jin, X. (2021). Telični glagoli i ograničena situacija u kineskom jeziku. *Anali Filološkog fakulteta*, XXXIII(II), 29–48.

- Kamp, H., Reyle, U. (1993). *From Discourse to Logic*. Kluwer: Dordrecht.
- Li, C. N., Thompson, S. A. (1981). *Mandarin Chinese: A Functional Reference Grammar*. Berkeley: University of California Press.
- Li, J. X. (1924/2007). *Xin zhu guoyu wenfa*. Changsha: Hunan jiaoyu chubanshe.
- Li, Y. M. (1998). Dongci chongdie de ruogan jufa wenti. *Zhongguo yuwen*, 2, 83–92.
- Liu, Y. H., Pan, W. Y., Gu, W. (1983/2001). *Shiyong xiandai Hanyu yufa (zengding ben)*. Beijing: Shangwu yinshuguan.
- Liu, H. X. (2000). Dongci chongdie de zhiyue yinsu. *Chongqing jiaoyu xueyuan xuebao*, 13(2), 71–75.
- Lü, S. X. (1942/2002). *Zhongguo wenfa yaolue – Lü Shuxiang quanji di yi juan*. Chenyang: Liaoning jiaoyu chubanshe.
- Mann, W., Thompson, S. (1988). Rhetorical Structure Theory: Toward a Functional Theory of Text Organization. *Text @ Talk* 8(3), 243–281.
- Rao, H. Q. *Hanyu pianzhang de shijian tuijin xitong ji xiangguan yingxiang yinsu yanjiu* (neobjavljena doktorska disertacija). Huazhong shifan daxue.
- Shen, J. X. (1995). “Youjie” yu “wejie”. *Zhongguo yuwen*, 2, 367–380.
- Shi, J. Z. (1992). Lun xiandai Hanyu de “ti” fanchou. *Zhongguo shehui kexue*, 6, 183–201.
- Smith, C. (1991/1997). *The parameter of aspect*. Dordrecht: Kluwer.
- Wang, L. (1944/1984). *Zhongguo xiandai yufa*. Beijing: Shangwu yinshuguan.
- Wu, Z. G. (2009). Hanyu dongci chongdie de shijian tezheng. U Wang, Xie (ur.), *Hanyu chongdie wenti* (str. 218–230). Wuhan: Huazhong shifan daxue yuyan yu yuyan jiaoyu yanjiu zhongxin,
- Xiao, R., McEnery, T. (2004). *Aspect in Mandarin Chinese: a corpus-based study*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Yu, M. (1954). Hanyu dongci de xingtai. *Yuwen xuexi*, 4, 43–51.
- Yang, G. (2011). “Dongci + jieguo buyu” he “dongci chongdie shi” de feishitai xingzhi. *Dangdai yuyanxue*, 13(3), 217–225.
- Yang, S. Y., Huang, Y. Y., Wang, Y. (2009). Hanyu qingzhuang fenlei ji fenlei zhong de wenti. *Yuyanxue luncong*, 39, 478–505.
- Zhang, J. (1979). Lun Hanyu de dongci chongdie xingshi. *Zhengzhou daxue xuebao*, 3, 15–24.
- Zhang, W. X. (2006). *Hanyu jufa de renzhi jieguo yanjiu*. Beijing: Beijing daxue chubanshe.
- Zhu, D. X. (1982/1999). *Zhu Dexi wenji di yi juan: Yufa jiangyi*. Beijing: Shangwu yinshuguan.
- Zhu, J. S. (1998). Dongci chongdie de yufa yiwei. *Zhongguo yuwen*, 5, 378–386.
- Вујанић, М. и др. (2007). *Речник српскога језика*. М. Николић (ур.), Нови Сад: Матица српска.
- [Вујанић, М. и др. (2007). *Рећник српскога језика*. М. Николић (ур.), Нови Сад: Матица српска]
- Стевановић, М. (1970). *Савремени српскохрватски језик I*, друго издање. Београд: Научна књига.
- [Stevanović, M. (1970). *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, drugo izdanje. Beograd: Naučna knjiga]

Izvori

- Банг, А. (2015). Последња станица воза (И. Елезовић, прев.). У *У првом лицу: Антологија савремене кинеске приче* (стр. 17–47). Београд: Геопоетика.
- [Vang, A. (2015). *Poslednja stanica voza* (I. Elezović, prev.). U *U prvom licu: Antologija savremene kineske priče* (str. 17–47). Beograd: Geopoetika]
- Ју, Х. (2015). Далеко од куће у осамнаестој (З. Скробановић, прев.). У *У првом лицу: Антологија савремене кинеске приче* (стр. 110–118). Београд: Геопоетика.
- [Ју, Н. (2015). *Daleko od kuće u osamnaestoj* (Z. Skrobanović, prev.). U *U prvom licu: Antologija savremene kineske priče* (str. 110–118). Beograd: Geopoetika]
- Лу, В. (2015). Зид (М. Павловић, прев.). У *У првом лицу: Антологија савремене кинеске приче* (стр. 66–90). Београд: Геопоетика.
- [Лу, В. (2015). *Zid* (M. Pavlović, prev.). U *U prvom licu: Antologija savremene kineske priče* (str. 66–90). Beograd: Geopoetika]
- Мо, Ј. (2015). Синовлјев непријатељ (А. Јовановић, прев.). У *У првом лицу: Антологија савремене кинеске приче* (стр. 247–268). Београд: Геопоетика.
- [Мо, Ј. (2015). *Sinovljev neprijatelj* (A. Jovanović, prev.). U *U prvom licu: Antologija savremene kineske priče* (str. 247–268). Beograd: Geopoetika]
- Сун, Л. (2014). Савет на растанку (Т. Бокић, прев.). *Београдски књижевни часопис*, 36–37, 68–76.
- [Sun, L. (2014). *Savet na rastanku* (T. Bokić, prev.). *Beogradski književni časopis*, 36–37, 68–76]
- Хе, Б. (1997). Имали смо госта (Р. Пушић, прев.). *Мостови*, 110, 315–320.
- [He, B. (1997). *Imali smo gosta* (R. Pušić, prev.). *Mostovi*, 110, 315–320]
- Чи, Џ. (2014). Трампа (У. Мишковић, прев.). *Београдски књижевни часопис*, 36–37, 52–67.
- [Či, C. (2014). *Trampa* (U. Mišković, prev.). *Beogradski književni časopis*, 36–37, 52–67]
- Шен, Џ. (2014). Муж (М. Павловић, прев.). У *Антологија модерне кинеске приче* (стр. 150–173). Београд: Геопоетика.
- [Šen, C. (2014). *Muž* (M. Pavlović, prev.). U *Antologija moderne kineske priče* (str. 150–173). Beograd: Geopoetika]

Xiaolei S. Jin

Summary

ASPECTUAL MEANINGS AND FUNCTIONS OF VERB REDUPLICATION IN CHINESE NARRATIVE DISCOURSE

Verb reduplication is a specific linguistic form in Chinese related to the quantitiveness of an action which, at the same time, has other semantic meanings. We note that its grammatical function is closely related to pragmatic and contextual factors and that different research approaches and analysis materials can lead to different opinions and conclusions. Hence, we use quantitative and qualitative analysis of the corpus, in an attempt to shed some light on its distribution, grammatical meanings, and functions in narrative discourse. Finally, by comparing reduplicated verbs with their Serbian translation equivalents, the biaspectual grammatical feature of verb reduplication is analyzed and determined.

Key words:

Chinese, verb reduplication, aspectual meaning, narrative discourse

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.1.7>
616.89-008.434-053
81'23

Perceptivni parametri glasa kod dece sa specifičnim jezičkim poremećajima

Mirjana D. Petrović Lazić

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Katedra za logopediju
 <https://orcid.org/0000-0002-9496-7620>

Ivana S. Ilić Savić*

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Katedra za logopediju
 <https://orcid.org/0009-0001-1922-4157>

Ključne reči:

specifični jezički poremećaj,
perceptivni parametri glasa,
kvalitet glasa,
respiracija,
fonacija,
rezonantnost,
raspon glasa

Apstrakt

Specifični jezički poremećaj (SJP) definišemo kao neurorazvojni poremećaj koji karakteriše poremećaj sposobnosti da se razume i izrazi jezička misao. Ovaj rad ima za cilj da utvrdi komponente glasovnog sistema (respiracija, fonacija, rezonantnost i raspon glasa) i kvalitet glasa kod dece sa SJP. Takođe, cilj je i da se ispita da li postoje polne razlike kod ove dece. Uzorkom je obuhvaćeno 30 dece sa SJP, uzrasta od 3 do 9 godina (AS=6,40; SD=1,714), od kojih je 20 dečaka i 10 devojčica. Za analizu perceptivnih parametara glasa korišćen je adaptirani *Brzi skrining test za procenu glasa (Quick Screen For Voice, Lee et al., 2003)*. Rezultati pokazuju da su najčešće teškoće koje se javljaju u respiraciji kod dece sa SJP šuštanje pri udisaju ili pri izdisaju i glasovna slabost. Najveći broj dece ima urednu fonaciju, dok tri ispitanika imaju grubu i napetu fonaciju praćenu vokalnim naprezanjem i afonijom. Sa aspekta rezonantnosti, odstupanja karakterišu smanjena ili povećana nazalnost. Kada su u pitanju varijacije visokih tonova među decom sa SJP, njih gotovo da nema. Većina dece (96,7%) ima prihvatljiv raspon najviših tonova, dok (3,3%) dece ima prekid glasa na uzlaznoj/silaznoj visini. Primenom χ^2 testa nisu dobijene statistički značajne razlike ($p > 0,05$) između perceptivnih parametara i pola. Svi ispitanici parametri podjednako su zastupljeni kod dečaka i devojčica sa SJP. Evaluacija glasa kod dece sa SJP treba da ukaže i podstakne novu perspektivu, da nam pruži konceptualni pristup koji ima potencijal za bolje razumevanje glasovnog sistema dece sa SJP, upotpunjujući vodič za rehabilitaciju glasa kod ove dece. (primljeno: 16. marta 2023; prihvaćeno: 25. maja 2023)

<https://analifil.bg.ac.rs>

1. Uvod

Glas je zvuk kojim se oglašavaju živa bića, a koji proizvode specijalni organi fonacije (Petrović-Lazić/Kosanović, 2008). Izvesne promene u kvalitetu i trajanju glasa, ukoliko traju duže, mogu potencijalno ukazivati na prisustvo ozbiljnog oboljenja (Petrović-Lazić i dr., 2003). Glasnice predstavljaju izvor glasa koje svojim vibriranjem dovode do periodičnog zgrušnjavanja i razređivanja vazdušne struje (Petrović-Lazić/Kosanović, 2008).

Efikasna procena glasa kod dece zahteva poznavanje i razumevanje anatomsko-strukturalnog razvoja sistema fonacije tokom sazrevanja. Laringomikroskopija dečjih larinksa pokazala je da postoji razvoj površinskih i dubokih struktura do 10. godine života, a definisana, slojevita struktura svojstvene lamine do 17. godine (Klinge et al., 2016).

Dosadašnja istraživanja pokazuju da su najčešći poremećaji glasa kod dece disfonija (narušen kvalitet glasa) i rinofonija (narušena rezonanca glasa). Kod većine dece glas se prirodno stabilizuje nakon puberteta, dok kod nekih ne, prema nekim autorima čak 15% ne pokazuje poboljšanje glasa (Cohen et al., 2007). Dosadašnji nalazi pokazuju da deca sa disfonijom imaju niži skor na skalama procene funkcionalnosti u socijalnoj sredini (Zur et al., 2007). Pojedini autori ističu da deca sa poremećajima glasa reaguju na tretman, pri čemu je slabost u glasu preovlađujući poremećaj u patologiji dečjeg glasa (Hooper, 2004).

Istraživanje koje je sprovedeno u Brazilu u kome je učestvovalo (N=71) dete, uzrasta od 3 do 9 godina, pokazuje da je većina dece imala blago odstupanje glasa od normalne visine glasa kod dece, sa naprezanjem i nestabilnošću prilikom disanja kao glavnim osobinama glasa. Odstupanja fundamentalne frekvencije (F0) u korelaciji su sa naprezanjem i fonacijom. Dok je šimer (SHdB) u korelaciji sa opštim stepenom devijacije glasa i parametrima hrapavosti, slabosti i napetosti. Šimer (SHdB) definišemo kao parametar koji nam omogućava analizu varijacije amplitude zvučnog signala. Viša vrednost šimera (SHdB) u glasu percipira se kao promuklost. U navedenom istraživanju pokazalo se da su šimer (SHdB) i fundamentalne frekvencije (F0) u govoru izvan referentnih vrednosti za ovaj uzrast (Lopes et al., 2012).

Specifični jezički poremećaj (SJP) definišemo kao neurorazvojni poremećaj koji karakteriše jezičke deficite uz očuvanost nekih kognitivnih domena (Brumbach/Goffman, 2014). Kod ove dece jezičke poteškoće uključuju odloženi početak i sporije usvajanje leksičkih i gramatičkih oblika, siromašniji vokabular, i poteškoće u usvajanju i korišćenju fleksibilne morfologije i složene sintakse. Po definiciji, SJP nije posledica gubitka sluha, artikulacionih poremećaja, neuroloških bolesti ili složenih razvojnih poremećaja (Law et al., 2013). Studije prevalencije sugerišu da SJP ima oko 9% dece školskog uzrasta (Norbury et al., 2016). SJP se na taj način razlikuje od drugih poremećaja kao što su afazija, intelektualna ometenost, senzorna oštećenja i poremećaji ličnosti (Conti-Ramsden et al., 2012).

Deca sa SJP pokazuju slabe oralno-praksične sposobnosti, što kao rezultat menja prirodu vibracije glasnica u poređenju sa vibracijom glasnica kod zdravog

glasa. Leonard (1998) ukazuje na to da deca sa određenim jezičkim deficitima mogu pogrešno identifikovati određene govorne elemente zbog njihove inherentne „niske fonetske supstance“, odnosno kratkotrajne akustike niskog intenziteta. Rajt i saradnici (Wright et al., 1997) ističu da koartikulacija, odnosno maskiranje dužim, jačim samoglasnicima, može doprineti lošijoj percepciji prethodno produkovanih kombinacija vokala i konsonanata.

Proveravajući prosečnu adekvatnu (očekivanu) visinu tona autori (Elham et al., 2012) su utvrdili da većina dece sa SJP poseduje ton izmenjene visine sa prekidima glasa na uzlaznoj/silaznoj visini, što se može objasniti nadoknadom sposobnosti da iskažu odgovarajuće melodijske promene duž rečenice i nesposobnošću obrade intonacije. Kako bi nadomestila ovaj nedostatak, deca pojačavaju intenzitet glasa u cilju izazivanja promena intonacije rečenice. Deca sa SJP imaju tendenciju da ne koriste obrazac opadajuće intonacije u iskazima. Umesto toga, za označavanje kraja sintaksičkih jedinica produžavaju završni slog. Pojava smanjenog nagiba u glasu kod ove dece se može objasniti prisustvom motoričkog oštećenja, s obzirom na to da je sve više dokaza da je motoričko oštećenje čest komorbiditet kod ove dece.

Iako su principi terapije u velikoj meri slični onima koji su raspoređeni kod odraslih, strategija za rehabilitaciju glasa kod dece trebalo bi da bude različite (Boyle, 2003). Dobijeni rezultati istraživanja koje je sproveo Udruženje vokalnih patologa u Americi ukazuju na značajnu povezanost glasa i psihosocijalnog razvoja dece, ističući važnost ispitivanja glasa na ranom uzrastu, kako kod dece tipičnog razvoja, tako i kod dece sa govorno-jezičkim poremećajima (Green, 1989).

2. Metodologija istraživanja

2.1. Cilj

S obzirom na značaj perceptivne procene glasa, na šta su ukazali mnogi autori iz ove oblasti (Brumback/Goffman, 2014; Law et al., 2013; Lopes et al., 2012; Norbury et al., 2016), ovaj rad ima za cilj da utvrdi komponente glasovnog sistema (respiracija, fonacija, rezonantnost i raspon glasa) i kvalitet glasa kod dece sa SJP. Takođe, cilj je i da se ispita da li postoje polne razlike kod ove dece. Imajući u vidu da respiracija, fonacija, rezonantnost i raspon glasa predstavljaju bazu za dalji uspešan govorno-jezički razvoj kod dece, nastojali smo da u ovom istraživanju analiziramo upravo ove osnovne elemente glasovnog sistema.

2.2. Uzorak

Ispitivanjem je obuhvaćeno 30 dece sa SJP, uzrasta od 3 do 9 godina (AS=6,40; SD=1,714). Uzorak je u celini činilo 20 dečaka (66,7%) i 10 devojčica (33,3%). Ispitanici su ujednačeni prema mestu stanovanja (grad/selo). Na ovaj način obezbedili smo homogenost podataka, jer na ovom uzrastu nema hormonskih promena koje utiču na larinks, u ovom uzrasnom periodu se može tolerisati stroboskopija i obezbediti adekvatna saradnja tokom vokalnog tretmana. Ove kontrolne varijable čine se posebno važnim za analizu odabranih parametara (respiracije, fonacije, rezonantnosti i raspona glasa) na šta su ukazali raniji autori (Hartnick et al., 2018; Lopes et al., 2012).

2.3. Procedura istraživanja

Istraživanje je obavljeno u Zavodu za psihofiziološke poremećaje i govornu patologiju „Prof. dr Cvetko Brajović“ u Beogradu. Pre početka sprovođenja istraživanja, dobijeno je odobrenje Etičkog odbora Zavoda za psihofiziološke poremećaje i govornu patologiju „Prof. dr Cvetko Brajović“. Nakon toga, roditelji dece sa SJP potpisali su informisanu saglasnost za ispitanike, a potom su i sama deca dala svoj pristanak. Uključena su samo ona deca za koju je dobijena saglasnost. Deci je objašnjeno da mogu da odustanu od istraživanja u bilo kom trenutku njegovog sprovođenja. Ispitivanje je obavljeno individualno, u tihoj prostoriji koja je namenjena radu logopeda u toj ustanovi. Deci su najpre data jasna, kratka i postupna uputstva u vezi sa procedurom sprovođenja istraživanja. Sva deca imala su zadatak da smireno, u sedećem položaju spontano govore, odrecituju neku pesmicu, broje.

2.4. Instrumenti

U istraživanju je korišćen adaptirani test za subjektivnu procenu glasa, *Brzi skrining test* (Lee et al., 2003). Subjektivna procena kvaliteta glasa predstavlja analizu glasa sopstvenim čulom sluha, odnosno slušanjem. Obučeno ljudsko uho je i pored savremene tehnologije nezamenljivo u proceni glasa tokom ispitivanja psihoakustičkih karakteristika glasa.

Na samom početku *Brzog skrining testa* za procenu glasa, nalaze se opšti, socio-demografski podaci. Ispitivanje se obavlja u sredini u kojoj je tišina. Od ispitanika se traži da izvede neke od verbalnih aktivnosti kao što su spontana konverzacija, imitiranje, recitovanje, brojanje. U okviru skrining testa, procenjuju se sledeće četiri kategorije: respiracija, fonacija, rezonantnost i raspon glasa.

2.5. Obrada podataka

U statističkoj obradi podataka korišćene su mere deskriptivne i analitičke statistike. Za procenu parametara koji se odnose na komponente glasovnog sistema i kvalitet glasa korišćena je frekvencija (broj) i procenat (%), a za ispitivanje razlika u kvalitetu glasa u odnosu na pol korišćen je x2 test. Rezultati su prikazani tabelarno.

Statistička obrada podataka je izvršena pomoću paketa za statističku obradu u društvenim naukama SPSS (SPSS, verzija 21.0).

3. Rezultati istraživanja

3.1. Respiracija, fonacija i rezonantnost kod dece sa SJP

Raspodela dece sa SJP prema parametrima respiracije, fonacije i rezonantnosti prikazane su u Tabeli 1.

	Respiracija						Fonacija						Rezonantnost								
	Šuštanje	Neravnomerni udisaji	Normalno disanje	Ograničena podrška disanja	Smanjena jačina glasa	Gruba, napeta	Naprezanje	Uporni lar.tonovi	Kvalitet disanja	Afonija	Grubi glotalni pritisci	Najviša tačka	Konverz. glas	Preglasan ili mekan	Normalan kvalitet	Smanjena nazalnost	Disanje na usta	Povećana nazalnost	Normalna rezonantnost	Nazalna turbulentnost	Rezonantne karakteristike
Broj	1	0	27	0	2	2	1	0	0	1	0	0	0	26	1	0	2	27	0	0	
%	3,3	0	90	0	6,7	6,7	3,3	0	0	3,3	0	0	0	86,7	3,3	0	6,7	90	0	0	

Tabela 1. Parametri respiracije, fonacije i rezonantnosti

Rezultati pokazuju da 27 (90%) dece sa SJP ima normalno disanje koje je neophodno za govor, dok su kod 3 (10%) ispitanika registrovane neke teškoće u respiraciji. Te teškoće su šuštanje pri udisaju ili pri izdisaju (3,3%) i smanjena jačina glasa ili glasovna slabost (6,7%).

Kada su u pitanju karakteristike fonacije i učestalosti promena u vokalnem kvalitetu, rezultati deskriptivne statistike pokazuju da četvoro (13,3%) dece sa SJP ima neku teškoću u fonaciji, dok je 26 (86,7%) bez teškoća u fonaciji. Teškoće su se pokazale na parametrima gruba i napeta fonacija ili promukao glas (6,7%), vokalno naprezanje ili napor (3,3%) i afonija (3,3%).

Sa aspekta rezonantnosti, 27 (90%) ispitanika ima normalnu rezonantnost, dok 3 (10%) ispitanika ima neko odstupanje u rezonantnosti. Ta odstupanja su smanjena nazalnost (3,3%) i povećana nazalnost (6,7%).

3.2. Raspon glasa kod dece sa SJP

Raspodela dece sa SJP prema parametrima u vezi sa rasponom glasa prikazana je u Tabeli 2.

	Visina tona		Maksimalno vreme fonacije			Varijacija visokih tonova		
	Normalna	Izmenjena	U okviru normalnih vrednosti	Ispod normalnih	Iznad normalnih	Male varijacije visokih tonova	Prekid glasa	Prihvatljiv raspon
Broj	29	1	19	11	0	0	1	29
%	96,7	3,3	63,3	36,7	0	0	3,3	96,7

Tabela 2. Parametri visine tona, perioda fonacije i varijacije visokih tonova

Rezultati pokazuju da je visina tona kod 29 (96,7%) dece u okviru normalnih vrednosti, dok 1 (3,3%) ispitanik ima glas izmenjene visine. Kada je u pitanju maksimalno vreme fonacije, kod 19 ispitanika (63,3%) ono je u okviru normalnih vrednosti, a kod 11 ispitanika (36,7%) ispod normalnih vrednosti. Kada su u pitanju varijacije visokih tonova, među decom sa SJP gotovo da ih nema. Većina ispitanika, njih 29 (96,7%) ima prihvatljiv raspon najviših tonova, dok 1 (3,3%) ispitanik ima prekid glasa na uzlaznoj/silaznoj visini. Normalna vrednost visine tona dečjeg glasa iznosi oko 300 do 500 Hz. Visoki ton u ovom kontekstu znači da se tokom stvaranja tog tona dešava veći broj vibracija glasnica. Veći broj vibracija glasnica u sekundi omogućava veću frekvenciju, a veća frekvencija daje osećaj višeg tona. Silazna visina glasa označava sposobnost stvaranja nižih tonova, dok uzlazna visina glasa označava sposobnost stvaranja viših tonova u zavisnosti od raspona visine tona. Raspon visine tona se povećava sa godinama i može iznositi od 130 do 250 Hz.

3.3. Razlike u respiraciji, fonaciji, rezonantnosti i rasponu glasa u odnosu na pol

Statistički značajne razlike u respiraciji, fonaciji, rezonantnosti i rasponu glasa između ispitanika sa SJP različitog pola ispitane su x2 testom i prikazane u Tabeli 3.

	χ^2	df	p
Respiracija	0,750	2	0,687
Fonacija	3,519	3	0,318
Rezonantnost	0,760	2	0,688
Raspon glasa			
Visina glasa	0,517	1	0,472
Maksimalno vreme fonacije	1,794	1	0,180
Varijacije visokih tonova	0,517	1	0,472

Tabela 3. Razlike u respiraciji, fonaciji, rezonantnosti i rasponu glasa u odnosu na pol

Primenom χ^2 testa nisu dobijene statistički značajne razlike ($p > 0,05$) između respiracije i pola ($\chi^2 = 0,750$; $df = 2$; $p = 0,687$); fonacije i pola ($\chi^2 = 3,519$; $df = 3$; $p = 0,318$); rezonantnosti i pola ($\chi^2 = 0,760$; $df = 2$; $p = 0,688$); visine tona i pola ($\chi^2 = 0,517$; $df = 1$; $p = 0,472$); maksimalnog vremena fonacije i pola ($\chi^2 = 1,794$; $df = 1$; $p = 0,180$) i varijacija visokih tonova i pola ($\chi^2 = 0,517$; $df = 1$; $p = 0,472$). Svi ispitani parametri podjednako su zastupljeni kod dečaka i devojčica sa SJP.

4. Diskusija

U radu su ispitivane komponente glasovnog sistema (respiracija, fonacija, rezonantnost i raspon glasa) kod dece sa SJP i potencijalne polne razlike među njima.

Analizom dobijenih podataka u domenu respiracije uviđamo da najveći broj dece ima normalno disanje, dok samo mali procenat pokazuje neke teškoće, a to su šuštanje i slabost glasa. Dobijeni rezultati u skladu su sa rezultatima nekih autora (Lopes et al., 2012) koji govore o teškoćama u respiraciji kod dece tipičnog razvoja, ističući da se kod većine dece registruje naprezanje i nestabilnost prilikom disanja.

Dobijeni rezultati pokazuju da mali procenat dece sa SJP ima neku teškoću u fonaciji koja se ispoljava u vidu grube i napete fonacije, vokalnog naprezanja ili afonije, dok većina ispitivane dece ima adekvatnu fonaciju koja je preduslov za normalan govor. Kada je u pitanju uticaj rezonantnosti na kvalitet glasa kod dece sa SJP, istraživanje je pokazalo da većina dece ima normalnu rezonantnost, dok mali procenat pokazuje odstupanje u vidu smanjene nazalnosti ili povećane nazalnosti. Ovi nalazi su u skladu sa dosadašnjim istraživanjima koja ističu da

su najčešći poremećaji glasa kod dece tipičnog razvoja disfonija (narušen kvalitet glasa) i rinofonija (narušena rezonanca glasa), ukazujući na korelaciju odstupanja fundamentalne frekvence sa fonacijom i vokalnim naprežanjem (Cohen et al., 2007; Lopes et al., 2012).

Analizom prosečne, očekivane visine tona sa minimalnim varijacijama u rasponu glasa, pokazalo se da većina dece sa SJP ima normalnu visinu tona i prihvatljiv raspon najviših tonova, dok mali procenat dece poseduje ton koji je izmenjene visine sa prekidima glasa na uzlaznoj/silaznoj visini. Maksimalno vreme fonacije kod većine dece sa SJP bilo je u okviru normalnih vrednosti. Rezultati ovog istraživanja ne potvrđuju nalaze ranijih istraživanja koja ističu da većina dece sa SJP poseduje ton izmenjene visine sa prekidima glasa na uzlaznoj/silaznoj visini, što korelira sa kompenzovanjem sposobnosti da iskažu odgovarajuće melodijske promene duž rečenice i nesposobnošću obrade intonacije. Kako bi nadomestila ovaj nedostatak, deca sa SJP pojačavaju intenzitet glasa u cilju izazivanja promena intonacije rečenice (Elham et al., 2012).

Dobijeni rezultati u ovom istraživanju pokazuju da ne postoje statistički značajne razlike u respiraciji, fonaciji, rezonantnosti i rasponu glasa kod dece sa SJP u odnosu na pol. Svi ispitani parametri podjednako su zastupljeni u oba pola kod dece sa SJP. Rezultati ranijih istraživanja sugerišu da su sve patologije larinksa kod dece koje utiču na kvalitet glasa (subglotične stenoze, vokalni čvorići, laringomalacija, funkcionalna disfonija i paraliza glasnica) mnogo češće kod dečaka nego kod devojčica (Dobres et al., 1990).

5. Zaključak

Istraživanje je sprovedeno s ciljem da se utvrde komponente glasovnog sistema i kvalitet glasa kod dece sa SJP, kao i potencijalne polne razlike među njima.

Najveći broj dece sa SJP ima adekvatnu respiraciju i normalnu rezonantnost, koje su neophodne za glas i govor. Većina dece ima prihvatljiv raspon najviših tonova, normalnu visinu tona i maksimalno vreme fonacije u okviru normalnih vrednosti. Kod malog broja dece registrovane su teškoće u fonaciji kao što su promukao glas, vokalno naprežanje i afonija. Svi ispitani parametri glasa (respiracija, fonacija, rezonantnost i raspon kvaliteta glasa) podjednako su zastupljeni kod ispitanih dečaka i devojčica sa SJP.

Jedno od ograničenja ovog rada odnosi se na mali uzorak. Takođe, postoji neujednačenost uzorka prema polu, usled generalno veće tendencije zastupljenosti dečaka u populaciji dece sa SJP. Značaj dobijenih rezultata trebalo bi dodatno učvrstiti rezultatima budućih studija kako bi se mogli generalizovati. Stoga je preporuka da se naredna istraživanja usmere ka većim uzorcima, homogenim po pitanju pola. Kako bi imali još jaču snagu, dobro bi bilo porediti decu sa SJP sa decom sa ostalim govorno-jezičkim poremećajima i poremećajima glasa. Takođe, poželjno bi bilo uvesti i dodatne instrumente procene glasovnog sistema i kvaliteta glasa.

Evaluacija glasa kod dece sa SJP treba da ukaže i podstakne novu perspektivu, te da nam pruži konceptualni pristup koji ima potencijal za bolje razumevanje

glasovnog sistema dece sa SJP, upotpunjujući vodič za rehabilitaciju glasa kod ove dece. Uzimajući u obzir važnost glasa i govora za društveni razvoj, istraživački nalazi impliciraju potrebu za ranim tretmanom i podrškom, sa ciljem da se očuva zdrav i kvalitetan glas kod dece sa SJP.

Napomena: Rad je nastao kao rezultat istraživanja u okviru projekta „Evaluacija tretmana stečenih poremećaja govora i jezika“ (ON 200096), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Literatura

- Boyle, B. (2003). Voice Disorders in Children. *Support for learning*, 15(2), 71–75.
- Brumbach, A. C. D. D., Goffman, L. (2014). Interaction of language processing and motor skill in children with specific language impairment. *Journal of Speech and Hearing Research*, 57(1), 158–171.
- Cohen, J. T., Oestreicher-Kedem, Y., Fliss, D. M., DeRowe, A. (2007). Glottal function index: a predictor of glottal disorders in children. *Annals of Otolaryngology, Rhinology & Laryngology*, 116(2), 81–84.
- Conti-Ramsden, G., St Clair, M. C., Pickles, A., Durkin, K. (2012). Developmental trajectories of verbal and nonverbal skills in individuals with a history of Specific Language Disorder: From childhood to adolescence. *Journal of Speech Language and Hearing Research*, 55, 1716.
- Dobres, R., Lee, L., Stemple, J., Kretschmer, L., Kummer, A. (1990). Description of laryngeal pathologies in children evaluated by otolaryngologists. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 55(3), 526–532.
- Elham, A. S., Sahar, S., Nader, N. A., Heba, A. (2012). Prosodic assessment in Egyptian children with specific language impairment. *The Egyptian Journal of Otolaryngology*, 28, 56–63.
- Green, G. (1989). Psycho-behavioral characteristics of children with vocal nodules: WPBIC ratings. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 54(3), 306–312.
- Hartnick, C., Ballif, C., Guzman, V., Sataloff, R., Campisi, C., Kerschner, J., Shembel, A., Reda, D., Shi, H., Zacny, E., Bunting, G. (2018). Indirect vs Direct Voice Therapy for Children with Vocal Nodules. A Randomized Clinical Trial. *JAMA Otolaryngology – Head & Neck Surgery*, 144(2), 156–163.
- Hooper, C. (2004). Treatment of voice disorders in children. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 35(4), 320–326.
- Klinge, K., Guntinas-Lichius, O., Axtmann, K., Mueller, H. A. (2016). Synchronous video laryngoscopy and sonography of the larynx in children. *European Archives of Oto-Rhino-Laryngology*, 273, 439–445.
- Law, J., Reilly, S., Snow, P. C. (2013). Child speech, language and communication need re-examined in a public health context: A new direction for the speech and language therapy profession: Child speech, language and communication need in the context of public health. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 48, 486–496.

- Lee, L., Stemple, J. C., Glaze, L. (2004). Quick screen for voice and supplementary documents for identifying pediatric voice disorders. *Language Speech and Hearing Services in Schools*, 35(4), 308–319.
- Leonard, L. (1998). *Children with Specific Language Impairment*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Lopes, W-L., Barbosa Lima, L-I., Alves Almeida, N-L., Cavalcante, P-D., Figueirêdode Almeida, A-A. (2012). Severity of Voice Disorders in Children: Correlations Between Perceptual and Acoustic. *Journal of Voice*, 26(6), 819.e7–819.e12.
- Norbury, C. N., Gooch, D. Wray, C., Baird, G., Charman, T., Simonoff, E., Vamvakas, G., Pickles, A. (2016). The impact of nonverbal ability on prevalence and clinical presentation of language disorder: evidence from a population study. *The journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57(11), 1247–1257.
- Petrović-Lazić, M., Kosanović, R. (2008). *Vokalna rehabilitacija glasa*. Beograd: Nova naučna.
- Petrović-Lazić, M., Kosanović, R., Vasić, M. (2013). *Rehabilitacija laringektomiranih bolesnika*. Beograd: Nova naučna.
- Wright, B. A., Lombardino, L. J., King, W. M., Puranik, C. S., Leonard, C. M., Merzenich, M. (1997). Deficits in auditory temporal and spectral resolution in language-impaired children. *Nature*, 387(6629), 176–178.
- Zur, K. B., Cotton, S., Kelchner, L., Baker, S., Weinrich, B., Lee, L. (2007). Pediatric Voice Handicap Index (pVHI): A new tool for evaluating pediatric dysphonia. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*, 71(1), 77–82.

Mirjana D. Petrović Lazić
Ivana S. Ilić Savić

Summary

VOICE PERCEPTUAL PARAMETERS IN CHILDREN WITH SPECIFIC LANGUAGE DISORDERS

Specific language disorder (SLD) is a neurodevelopmental disorder characterized by impaired ability to understand and express linguistic thought. This paper aims to determine the components of the voice system (respiration, phonation, resonance and voice range) and voice quality in children with SJP. Moreover, the goal is to examine whether there are gender differences in these children. The sample included 30 children with SJP, aged 3 to 9 ($AS=6.40$; $SD=1.714$), 20 of which were boys, while 10 were girls. For the analysis of the perceptual parameters of the voice, an adapted *Quick Screening Test for voice assessment* (Quick Screen for Voice, Lee et al., 2003) was used. The results show that the most common respiratory difficulties in children with SJP are wheezing during inhalation or exhalation and voice weakness. The majority of children have regular phonation, while three respondents have rough and strained phonation accompanied by

vocal strain and aphonia. From the aspect of resonance, deviations are characterized by reduced or increased nasality. When it comes to high-pitched variations among children with SJP, they are almost non-existent. Most of the children (96.7%) have an acceptable range of the highest tones, while (3.3%) of the children have a voice break on rising/falling pitch. Using the χ^2 test, no statistically significant differences ($p > 0.05$) were obtained between perceptual parameters and gender. All the examined parameters are equally represented in boys and girls with SJP. Voice evaluation in children with SJP should indicate and encourage a new perspective, providing us with a conceptual approach that has the potential to enable a better understanding of the voice system of children with SJP, completing the guide for voice rehabilitation in these children.

Key words:

specific language disorder, perceptual voice parameters, voice quality, respiration, phonation, resonance, voice range

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.1.8>

811.222.1'344

811.163.41'344

811.222.1:811.163.41

A Phonological Contrastive Analysis of Persian and Serbian

Saeed G. Safari*

University of Belgrade, Faculty of Philology, Department of Oriental Studies

 <https://orcid.org/0000-0001-9559-4179>

Solmaz A. Taghdimi

University of Belgrade, Faculty of Philology

 <https://orcid.org/0009-0009-4394-1170>

Key words:

contrastive analysis,
phonological structure,
Persian learning errors,
Persian,
Serbian

Abstract

One of the primary and crucial steps in teaching or learning a second language is the initial familiarization of adult learners with the major structures of the target language, i.e., its phonological, morphological, syntactic, and semantic features. To this end, contrastive analysis (CA) can help learners gain a good understanding of the linguistic similarities and differences between two languages. Persian and Serbian both belong to the Indo-European language family, and although some similarities can be found between the two languages, there are also significant differences in their structures. In this paper, the phonological system and syllable patterns of Persian and Serbian are reviewed and compared to determine which phonemes are present in Persian that are absent in Serbian and to investigate the challenges that Serbian learners of Persian face in producing the unique Persian phonemes. The paper also presents and discusses some examples of phonological errors made by Serbian learners that can be reflected and identified in orthography, using *the Salam Farsi Learner Corpus*. The results of the study can be used by researchers in theoretical linguistics and especially by instructors of Persian for Serbian learners. (примљено: 2. априла 2023; прихваћено: 6. јуна 2023)

<https://analifil.bg.ac.rs>

* Filološki fakultet
Katedra za orijentalistiku
Studentski trg 3
11000 Beograd, Srbija
saeed.safari@fil.bg.ac.rs

1. Introduction

Contrastive Analysis (CA) has been widely employed since the mid-1950s across multiple linguistic domains, including syntax, semantics, and particularly phonetics and phonology. When considering the field of phonetics and phonology, the influence of the first language is evident in both the perception and production of sounds in a second language (Hansen Edwards/Zampini, 2008). This linguistic influence can result in errors not only in pronunciation, but also in orthography. Catford (1968) emphasized that the main function of contrastive analysis in language teaching should be to explain why errors occur rather than to predict errors. Accordingly, this paper conducts a contrastive analysis of Persian and Serbian, followed by a statistical examination of the orthographic errors made by Serbian learners of Persian.

Persian, a south-western Iranian language, is an Indo-European language used as an official language in Iran and Tajikistan and as one of the two official languages (along with Pashto) in Afghanistan. This language is officially called Farsi in Iran, Dari in Afghanistan, and Tajik in Tajikistan. In this paper, the term *Persian* refers to the contemporary Persian as spoken in Iran. The Persian language today is one of the Iranian languages that has gone through historical development that has includes phonological, syntactic, lexical, and semantic changes. The historical development of Persian can be divided into three historical periods. The first period is Old Persian (650–350 BC), which was the language of the Achaemenid Empire. The second period is Middle Persian, also called Pahlavi, which was spoken during the Parthian and Sassanid empires from the 3rd century BC to the 7th century AD. Finally, the third period is Modern Persian, which has been the predominant form of the language from the 9th century to the present day (Safari, 2015). According to Bagheri (2008: 127), the evolution of the phonetic system of Persian from Old Persian to Modern Persian has resulted in a simplified system characterized by various transformations and modifications. These changes and developments include: the omission of final syllables, the transformation of a diphthong into a long vowel, the omission of certain phonemes to facilitate pronunciation, the removal of one of the initial consonants in some phonetic groups, the omission of certain phonemes, and the transformation of some phonemes into other phonemes. During the development of the Persian language, the syllable structure was also simplified.

In this paper, the phonetic features and syllabic systems of Persian and Serbian languages are reviewed and compared. The aim is to identify the similarities and differences between these two linguistic systems. Additionally, the study investigates the relationship between Persian phonology and its orthographic representation, with a particular focus on analyzing the challenges encountered by Serbian learners of Persian in acquiring proficient writing skills.

2. Literature review

Phonological contrastive analysis is a field of study that generally attempts to review and compare the phonological features of languages. According to

Yarmohammadi (1955: 19), this is “the process of comparing and contrasting the phonological systems of languages in order to formulate their similarities and differences.” The phonological CA is more applicable in studies of second language acquisition (SLA), and Richards (1974: 204) points out that “studies of SLA have tended to imply that CA may be most productive at the level of phonology.” One application of CA research in the field of SLA is the topic of language transfer, although the debate about the influence of L1 on L2 is still ongoing among applied linguists (Huthaily, 2003). Phonological transfer generally refers to the way in which a person’s knowledge of the sound system of one language can influence the person’s perception and production of speech sounds in another language (Jarvis/Pavlenko, 2008). Accordingly, a cross-linguistic comparison of sounds in two languages should include descriptions of both the phonetics and phonology of the NL and the TL (Brière, 1968).

Phonological or orthographic errors, both in reception and production, can result in challenges in decoding the intended message. L2 learners often categorize phonemes based on the phonemic inventory of their L1 or another language they have already acquired. This can cause a transfer of errors, subsequently leading to challenges and difficulties in acquiring the target language. Therefore, it is crucial for L2 learners to develop a clear understanding of the phonological system of the target language in order to communicate effectively. In this regard, Odlin (1989) noted that there is little doubt that L1 phonetics and phonology have a strong influence on L2 pronunciation. Furthermore, the importance of transfer is evident in studies of specific pronunciation contrasts, and also in studies comparing the overall pronunciation accuracy of speakers of different native languages. Therefore, phonological CA can be used in SLA research in two main ways: first, by comparing the phonological systems of the learner’s first language and the target language, researchers can identify possible difficulties the learner may have in acquiring the new language. Second, highlighting similarities and differences in the phonological systems of the two languages can also provide insights for language teaching and the development of appropriate learning materials and resources.

A contrastive study of Persian and Serbian phonology has been lacking in academic research, and to the best of the author’s knowledge, no research has been carried out on this topic. However, several studies have examined the phonological CA of Persian and other languages, particularly English.¹ The literature review of previous research comparing the phonological system of Persian with that of

1 Notable studies among these include the works by Yarmohammadi (2002), Mirhassani (2003), Hayati (2005), Soltani (2007), Eghlidi (2016), and Moradi (2018). They focused mainly on identifying pronunciation errors among language learners and providing recommendations and pedagogical solutions by comparing and contrasting the sound systems, phonetic differences, and suprasegmental features of Persian and English. Babaei (2013) used CA to study the phonetic systems of Persian and Russian. The study included a detailed description and comparison of the consonants, vowels, syllables, phoneme order, and stress patterns in each of the two languages. Kasgari Abediyan (2016) conducted a comparative study of the phonological systems of Persian and Danish. The study focused on identifying phonological similarities and differences between the two languages and assessing the level of difficulty associated with learning each respective phonological system.

other languages indicates that these studies aimed to do more than just conduct theoretical inquiries. In fact, the majority of them sought to identify the challenges and errors associated with the phonological systems of the two languages and to develop strategies that can facilitate language acquisition.

3. The consonant system of Persian

According to Samareh (2000) Persian has a total of twenty-nine phonemes, including twenty-three consonants and six vowels. The following section reviews the characteristics of Persian consonants, classified by their manner and place of articulation, and highlights their specific features. It should be noted that in this paper and for the sake of clarity, the North American Phonetic Alphabet (NAPA) (as mentioned by Samareh (2000: 36–81) is used to indicate the Persian consonants; however, the final classification of Persian consonants in the International Phonetic Alphabet (IPA) format is shown in Table 1.

3.1. Plosives

Plosive consonant phonemes in Persian are /p, b, d, t, k, g, q, ʔ/. Of these eight plosives, four are voiced, namely /b, d, g, q/ and the remaining four, i.e., /p, t, k, ʔ/ are voiceless and are aspirated in different positions. In terms of place of articulation, /p/ and /b/ are bilabial, /t/ and /d/ dental, /k/ and /g/ palatal, /q/ post-velar (or uvular), and /ʔ/ glottal. The consonant /g/, as a voiced palatal sound, changes to a palatalized velar sound in final position (Zahedi/Fakharian, 2011). Among the consonant plosives in Persian, the phoneme /ʔ/ is considered to have a special role. This phoneme is closely related to the syllabic system of the language, as will be explained in a later section. Suffice it to note here that the syllable structure of Persian is characterized by the obligatory presence of an initial consonant in each syllable. While it is common in Persian for a word to begin with a vowel, that is, if a written word does not have an initial consonant, the glottal stop represented by the phoneme /ʔ/ is expected to be at the onset of the syllable. The phonemes are represented by the letters “ب”, “پ”, “د”, “ت”, “ک”, “گ”, “ق”, “غ” and “ع” in the Persian script respectively.

3.2. Nasals

There are two nasal consonants in Persian, namely /m, n/ and both are voiced. /m/ is bilabial and /n/ is alveolar. They are represented in the Persian script by the letters “م” and “ن”. The phoneme /n/ is subject to assimilation when it precedes bilabial plosives, represented by /b, p/, and labio-dental fricatives, represented by /f, v/. As a result, the /n/ turns into a bilabial nasal consonant, namely /m/. For example: /anbâšt/ > /ambâšt/ and /tanvir/ > /tamvir/ (Kord Zaferanlu Kambuziya, 2007). In contrast, bilabial plosives represented by /b, p/ are nasalized when they occur before nasals, for example: /âbnus/ > /âbnus/ (Samareh, 2000).

3.3. Fricatives

Persian language has eight fricative consonants, namely /f, v, s, z, š, ž, x, h/. Three of these consonants, /v, z, z/, are voiced, while the remaining five are voiceless. In terms of place of articulation, /f, v/ are labio-dental, /s, z/ alveolar, /š, ž/ post-alveolar, /x/ velar, and /h/ glottal. The phonemes are represented by the letters “ف”, “و”, “س”, “ش”, “ز”, “ژ”, “خ” and “ه” in the Persian script respectively.

3.4. Affricates

Persian consonants include two affricates, namely /č/ and /ğ²/. These affricates are characterized by post-alveolar articulation which involves bringing the tongue close to the roof of the mouth or palate, specifically in the region just behind the alveolar ridge. The distinction between these two sounds lies in their voicing; the former is voiceless and the latter is voiced. The phonemes are represented by the letters “چ” and “ج” in the Persian scrip respectively.

3.5. Trill

Persian has only one trill consonant, which is represented by the voiced alveolar /r/ and produced by vibrating the tip of the tongue against the alveolar ridge and is represented by the letter “ر” in the Persian script.

3.6. Lateral

The voiced alveolar /l/ is the only lateral consonant present. This sound is produced by touching the tip of the tongue against the alveolar ridge. The voiced alveolar /l/ is represented by the Persian letter «ل» in the written script.

3.7. Approximates

The voiced palatal /y/ in Persian is classified as an approximant sound, whereby the tongue approaches but does not touch the hard palate, allowing for a smooth flow of air. It is frequently used in Persian and is represented by the letter «ی» in the Persian script.

Place Manner	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Alveopalatal	Palatal	Uvular	Glottal
Plosives	p b		t d			c ɟ	g	ʔ
Nasals	m			n				
Fricatives		f v	s z		ʃ ʒ		χ	h
Affricates					tʃ dʒ			
Trills				r				
Laterals				l				
Approximates						j		

Table 1. The classification of Persian consonants in IPA format (Modarresi Qavami, 2018)

2 The NAPA format uses /č/ and /j/ to represent these sounds. However, for the purpose of clarity specially for members of the Serbian speaking area, they are intentionally marked as /č/ and /ğ/ in this paper.

4. The consonant system of Serbian

The phonological system of Serbian consists of thirty phonemes: five vowels and twenty-five consonants (Stanojčić/Popović, 1999). As previously mentioned, *Latin orthography* is used to indicate phonemes in this paper for clarity and the classification of Serbian consonants in IPA format is subsequently shown in Table 2. The following is an overview of the characteristics of the consonants, based on the manner and place of articulation:

4.1. Plosives

The Serbian language has six plosive consonants, represented by the phonemes /p, b, t, d, k, g/. In terms of the place of articulation, /p, b/ are bilabial, i.e., produced with the lips; /t, d/ are dental, i.e., produced with the tip of the tongue against the upper front teeth; and /k, g/ are velar, i.e., produced with the back of the tongue against the soft palate. Three of these sounds are voiced, namely /b, d, g/, and three are voiceless, represented by /p, t, k/.

4.2. Nasals

The Serbian language has three nasal consonants, represented by the phonemes /m, n, nj/. These consonants are characterized by the flow of air through the nasal cavity but simultaneously through the oral cavity during their production, which gives them a unique sound. In terms of the place of articulation, /m/ is bilabial, i.e., produced with the lips; /n/ is alveolar, i.e., produced with the tip of the tongue against the alveolar ridge just behind the upper front teeth; and /nj/ is alveopalatal, i.e., produced with the body or laminal of the tongue against the hard palate near the front of the mouth. All nasal phonemes are voiced.

4.3 Fricatives

There are six fricative consonants in Serbian, including /f, s, z, š, ž, h(x)³/. These sounds have different places of articulation, which determine their manner of production. The articulation point for /f/ is labiodental, which means that the lower lip and upper teeth are involved. Both phonemes of /s/ and /z/ are articulated dental, with the laminal part of the tongue and the upper teeth. The palato-alveolar articulation places are used for the production of /š/ and /ž/. Finally, the phoneme /h/ is velar, articulated by the back of the tongue and the soft palate. In terms of voicing, /z, ž/ are voiced fricatives, i.e., the vocal cords vibrate during their production, while /f, s, š, h/ are voiceless fricatives.

4.4. Affricates

There are five affricate consonants in Serbian, including /c (ts)/, /č/, /dž/, /ć/, and /đ/. These sounds play a crucial role in distinguishing between words and ensuring

3 To avoid confusion, it is important to note that /h/ in this context refers to the voiced fricative phoneme and not the voiceless glottal stop. To distinguish between the two, the symbol /x/ is placed in parentheses.

clear communication. The phoneme /c/ is characterized by its voiceless dental articulation, which occurs when the tip of the tongue touches the upper front teeth. It is a coronal phoneme, with a negative anteriority feature. The affricates /č/ and /dž/ are postalveolar sounds, produced with the tongue positioned near the ridge behind the upper front teeth. These sounds are also coronal phonemes, but with a negative anteriority feature. The phonemes /ć/ and /đ/ are characterized by their alveopalatal articulation, produced with the tongue positioned close to the hard palate. These sounds are also coronal phonemes, but with a positive anteriority feature.

4.5. Lateral

There are two lateral sounds in Serbian, namely, /l/ and /lj/. Despite this shared characteristic, the of articulation differs between the two sounds: The phoneme /l/ is an alveolar lateral consonant, pronounced by passing the airflow over the sides of the tongue; however, /lj/ is characterized by an alveopalatal articulation, with the anterior or laminal part of the tongue raised toward the hard palate while the airflow is directed over the sides of the tongue. Both are voiced consonants.

4.6. Trill

The phoneme /r/ is featured as the only alveolar trill consonant. In addition, the phoneme /r/ can function as a syllabic consonant when it is placed, for example, between two other consonants and forms the nucleus of a syllable. This is evident in words such as “srce” (heart), which is syllabified as “sr-ce” and forms two syllables. (Radojčić et al., 2019).

4.7. Approximants

There are two voiced approximant consonants, /v/ and /j/. The phoneme /v/ is a labiodental approximant, pronounced so that the lower lip touches the upper teeth. The phoneme /j/, on the other hand, is a palatal approximant that is raised with the back part of the tongue toward the hard palate.

Place Manner	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Postalveolar	Alveopalatal	Palatal	Velar
Plosives	p b		t d					k g
Nasals	m			n			ɲ	
Fricatives		f	s z		ʃ ʒ			x
Affricates			ts		tʃ dʒ	tʃ dʒ		
Laterals				l		ʎ		
Trills				r				
Approximates		v					j	

Table 2. The classification of Serbian consonants in IPA format (Sredojević, 2022)

5. The vowel system of Persian

There are six vowel sounds in Persian (Majidi/Ternes, 1999; Rees, 2008) as shown in Table 3 and Figure 1. Three of them are considered long vowels, including /i/, /u/, and /â/, and three are short vowels, including /a/, /e/, and /o/. There are also two diphthongs: [ei] and [ou]. According to Haghshenas (1997) and Bijankhan (2013), in the Persian vowel system, /i/, /e/, /a/ are considered front vowels and /u/, /o/, /a/ are considered back vowels. All Persian vowel sounds except /â/ are generally similar to Serbian vowels. However, it is important to note that the pronunciation of the short vowel /a/ in Persian is not consistently the same as the short vowel /a/ in Serbian. In certain positions, it tends to be more open and bears resemblance to the vowel /e/.

Persian Vowels		
	Front	Back
High/Closed	i	u
Mid/ Medium Open	e	o
Low/Open	a	â

Table 3. The position of the tongue in the articulation of Persian vowels

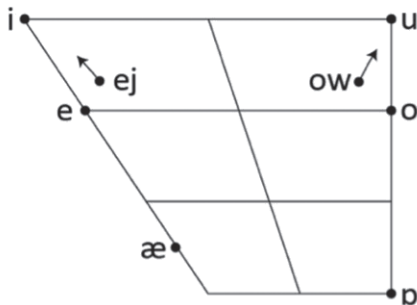

Figure 1. The contemporary Persian vowel system

6. The vowel system of Serbian

There are five vowels in the Serbian language: /i, o, u, e, a/ (Stanojčić/Popović, 1999). The diphthong /ie/ begins at the position of the monophthong /I/ and ends at the position of the monophthong /e/, as shown in Table 4 and Figure 2 subsequently (Landau et al., 1999: 67).

Serbian Vowels			
	Front	Middle	Back
High/Closed	i		u
Mid/ Medium Open	e		o
Low/Open		a	

Table 4. The position of the tongue in the articulation of Serbian vowels

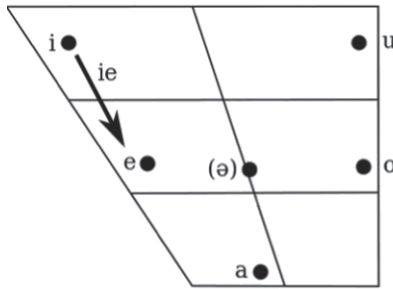

Figure 2. The contemporary Serbian vowel system

7. Syllable structure in Persian and Serbian

The Persian syllable system is controversial, but most linguists such as Bateni (1970) and Meshkotod Dini (1995) have accepted that it has the structure (C)V(C)(C). Therefore, modern Persian language allows only three syllable patterns, namely CV, CVC and CVCC (Kord Zaferanlu Kambuziya/Eslami, 2015). This means that Persian does not allow consonant clusters initially and the maximum possible consonants after coda are two consonants. In other words, Persian syllables cannot be initiated with vowels, and if a word begins with a vowel, it contains a glottal /ʔ/ as a syllable onset (e.g., “ʔâb” “water”), Table 5.

In Serbian, however, the syllable structure can be represented as (C)(C)(C)V(C)(C). This means that Serbian allows two consonant clusters, at the beginning and at the end. Moreover, a syllable in Serbian can consist of only one isolated vowel (Petrović/Gudurić, 2010), as illustrated in Table 6.

Type of Syllable	Persian syllable structure	Example
Type 1	CV	mâ, az
Type 2	CVC	dar, kif,
Type 3	CVCC	goft, dast

Table 5. The structure of syllables in Persian

Type of Syllable	Serbian syllable structure	Example
Type 1	V	i, u
Type 2	CV	da, ko
Type 3	CVC	zid, dan
Type 4	CCV	tri, pre
Type 5	CVCC	list, čast
Type 6	CCVC	ključ, broj
Type 7	CCCV	stvo.ri.ti
Type 8	CCCVC	stran.stvo.va.ti

Table 6. The structure of syllables in Serbian

8. Contrastive analysis of the Persian and Serbian phonological systems

In the previous section, an overview of the phonological features of the Persian and Serbian language was given. The phonological CA of these languages has led to the following findings, which provide further insight into SLA research.

1. In terms of *the number of phonemes*, the Persian language includes 23 consonants and 6 vowels, giving a total of 29 phonemes. On the other hand, the Serbian language includes 25 consonants and 5 vowels, for a total of 30 phonemes. The contrastive analysis indicates variations in the “place and manner of articulation” between the consonant systems of Persian and Serbian.
2. Regarding *the place of articulation for consonants*, both Serbian and Persian have eight places of articulation, with the last place of articulation for consonants in Serbian is limited to the “velar position” within the vocal tract. Persian, on the other hand, provides additional options for consonant articulation in the “uvular” and “glottal” positions. Therefore, the production and pronunciation of certain phonemes such as /q/, /ʔ/, and /h/ present challenges for Serbian Persian learners. As a result, learners tend to substitute these sounds with the closest phonemic equivalents, namely /g/ for /q/, /a/ for /ʔ/, and /x/ for /h/. In contrast, the Serbian phonemic system has three phonemes, namely /c/, /lj/, and /nj/ which have no equivalent in Persian. Therefore, Persian speakers or learners of Serbian tend to replace these sounds with the most similar or closest consonants of Persian when they try to pronounce them. In particular, the consonant /l/ is often used instead of /lj/, /s/ instead of /c/, and /n/ instead of /nj/. In addition, Persian speakers tend to perceive and produce the Serbian phonemes /č/, /ć/, /đ/, and /dž/ as interchangeable. Serbian learners of Persian also substitute the voiceless uvular fricative phoneme /x/ in Persian for the voiceless velar fricative phoneme /h/ in Serbian.

In terms of *the manner of consonant production*, Persian and Serbian have six common types: plosive, nasal, fricative, affricative, lateral, and approximate. However, Serbian features an additional manner of consonant production, known as trill consonants. The plosive consonants in Persian consist of two phonemes, /q/ and /ʔ/, which do not exist in Serbian, while Serbian contains the phoneme /nj/, which is produced in the nasal manner and does not exist in Persian. Fricative phonemes in Persian include /v/ and /x/ and differ from Serbian, where the phoneme /x/ is absent. The affricate manner of consonant production in Persian includes two phonemes of /č/ and /ǰ/. In Serbian, there are five affricates, namely, /č/, /đ/, /c/, /ć/, and /dž/. Both languages produce approximate phonemes: in Persian, the phoneme /j/ is the only approximate, while in Serbian the approximate manner of consonant production is applied to the phonemes /j/ and /v/. The lateral manner of production is restricted in Persian to the phoneme /l/, while in Serbian there is also the phoneme /lj/, for which there is no Persian equivalent. Finally, the trilling manner of articulation associated with the phoneme /r/ is a consonant production

feature that exists only in Serbian, while the corresponding phoneme /ɾ/ in Persian is characterized by the approximate manner of production.

- Regarding *the comparison of vowel sounds*, it can generally be stated that Persian speakers are able to comprehend and pronounce all vowel phonemes of Serbian. In contrast, Serbian learners of Persian are able to understand and articulate all Persian vowels except for the vowel /â/. Therefore, to compensate for the lack of this vowel phoneme, Serbian learners of Persian tend to substitute it with either /a/ or /o/. Table 7 provides an overview of the phonemes that are unique to each language, and the substitute phonemes that speakers use to compensate for the absence of certain phonemes in their respective languages.

Persian Phoneme	Serbian Phoneme	Substitute phoneme	Example	Changed phoneme
/â/	-	/a/, /o/	salâm	salom/salam
/h/	-	/x/	harf	xarf
/q/	-	/g/	qavi	gavi
/ʔ/	-	/a/	ʔâdi	adi
-	/lj/	/l/	ljubav	lubav
-	/c/	/s/	car	sar
-	/nj/	/n/	njegov	negov

Table 7. A Comparison of unique and substitute phonemes between Persian and Serbian

- Regarding *the structure of syllabus*, there is a difference in complexity between the two languages; in other words, Persian and Serbian have distinct syllabic structures. Persian has fixed three syllable types, while Serbian has eight frequently occurring syllable types. This means that the syllable structure in Persian is less complex compared to Serbian. The phonology of Persian dictates that the beginning of a syllable must consist of a consonant followed by a vowel, so it is not permissible to begin a syllable with a vowel. Moreover, there may be no more than two consonants in the same syllable after the vowel. On the other hand, Serbian syllables may begin with either a consonant or a vowel and contain up to two consonants before the vowel and two consonants after the vowel. In addition, there are cases where a sequence of consecutive consonants can form a single syllable in Serbian, with the semivowel /ɾ/ acting as a vowel nucleus (Radojčić et al., 2019). Despite the differences in syllable structure, the three syllable patterns in Persian have their equivalents in Serbian. Therefore, it is unlikely that a Serbian learner of Persian will have difficulty understanding and producing the syllables in Persian. However, when Persian speakers try to learn Serbian, they tend to simplify the complex syllable structures to fit the Persian syllable pattern. Table 8 shows examples of syllable changes that Persian speakers make in the pronunciation of Serbian words.

Serbian word	pronunciation	Persian speaker pronunciation
vrata	/vrata/	ve.rata
trg	/trg/	terg
zdravo	/zdravo/	?ez.de.ravo

Table 8. Examples of syllable changes in the pronunciation of Serbian

9. Persian phonology and orthography

In order to gain a comprehensive understanding of the challenges that Serbian learners of Persian face with respect to the phonological system of Persian, it is essential to examine the relationship between the phonemes and the orthographic representations of Persian. Unlike Serbian, which is characterised by a one-to-one correspondence between letters and phonemes, this correspondence is not consistently implemented in Persian, as phonemes in Persian are not always accurately represented by the letters of the Persian alphabet and this inconsistency between letters and phonemes poses a challenge for Serbian learners of Persian.

According to the official guide to the Persian Script and Writing System published by the Academy of Persian Language and Literature (2010)⁴, the Persian alphabet consists of 33 letters. The way each letter is connected to the preceding or following letter in a word depends on whether that letter is at the beginning, middle, or end of a word, and not all letters are connected to the following letter. The most notable features of Persian writing also include the presence of punctuation marks, cursive writing, and the various consonant forms of consonants. However, the most striking feature of Persian writing is the omission of short vowels, i.e., /a/, /e/, /o/ in the script. In other words, the diacritical marks are not usually used in texts and are mainly used by beginners, as it is assumed that adult native speakers have already developed cognitive strategies for efficient speech performance. The lack of diacritical marks leads to errors, especially for learners of Persian, as words can be read in different ways. For example, the word “كرم” [K-R-M], without diacritical marks, i.e. short vowels, and when out of context, can be read differently, with different meanings such as: [KeRM: worm], [KeReM: cream], [KaRaM: generosity].

In Persian, some consonant phonemes can be represented by different letters. This is because there are multiple forms of consonants that represent a phoneme. The reason for these multiple forms is due to the number of loan words from Arabic that have been adopted unchanged into Persian script. For example, although there is only one phoneme for /z/ in Persian, loanwords such as “لذیذ” [/laziz/ (adj). delicious], “ظلم” [/zolm/ (n). oppression], and “مريض” [/mariz/ (n). ill] retain the original Arabic phonemes, and represent three different phonemes (Safari, 2018).

In the present study, the “Salam Farsi Learner Corpus” was used to analyse the correlation between Persian phonemes and orthography. This learner corpus includes 300 text samples written by Serbian Persian learners, covering language levels A1 to C1, with a total word count of 26,987. The errors in the texts were

4 دستور خط فارس (dastur-e xatt-e farsi)

classified and annotated in three different categories, i.e., “*Surface Structure Errors*”, “*Error Domains*”, and “*Error Types*”. Based on the corpus data and associated reports, it can be concluded that the majority of the error tags are attributed to the domain of orthography, with an absolute frequency of 833 and a relative frequency of 31%. Moreover, it is noteworthy that the most common types of errors are associated with the precise representation of consonant and vowel phonemes, with an absolute frequency of 610 and a relative frequency of 23% (Safari, 2018).

In order to provide a concise and comprehensive overview of the phonological and orthographic errors of Serbian Persian learners, the results of the corpus findings can be summarised as follows:

The most frequent type of orthographic error is the substitution of the vowel phoneme /â/. This is due to the fact that the phoneme /â/ does not exist in Serbian, which makes it difficult for learners to accurately choose the correct vowel phoneme in Persian. As a result, they tend to replace it with the closest possible alternative, which is the phoneme /a/. The following is a sample extracted from the corpus data:

Error Form: [دنشکده] danesškade
 Correct Form: [دانشکده] dârneškade
 Error Tag: S_O_VL
 Error in Surface Structure: Substitution (S)
 Error in the Domain: Orthography (O)
 Error type: Long Vowel Character (VL)

The orthographic errors related to consonants, especially the phonemes for which there is no Serbian equivalent, namely /ʔ/, /x/ and /q/, these consonants are corrected by either replacing them with the closest consonant in the Serbian language or omitting them altogether. The following are two samples extracted from the corpus data:

Error Form: [دکیکه] dakike
 Correct Form: [دقیقه] daqıqe
 Error Tag: S_O_CC
 Error in Surface Structure: Substitution (S)
 Error in the Domain: Orthography (O)
 Error type: Consonant Character (CC)

Error Form: [سدی] sadi
 Correct Form: [سعدي] saʔdi
 Error Tag: O_O_CC
 Error in Surface Structure: Omission (O)
 Error in the Domain: Orthography (O)
 Error type: Consonant Character (CC)

Based on the corpus findings and the subsequent analyses, it can be concluded that spelling is a major challenge for Serbian Persian learners, mainly due to the phonemic differences between the two languages.

10. Conclusion

The present study aimed to provide a contrastive analysis of the phonetic structure of Persian and Serbian, with a specific focus on identifying areas of difficulty for Serbian speakers learning Persian. The results showed that the absence of four phonemes in Serbian, including the consonants /q/, /ʔ/, /x/, and the vowel /â/, was a crucial factor in the errors that Serbian speakers made in learning, pronouncing, and writing Persian. The results were supported by the data collected from the Persian learner corpus, which showed that the orthographic errors made by Serbian learners of Persian were the most frequent types of errors in the entire corpus, which is primarily due to the phonemic differences between the two languages. The findings of this study contribute to a better understanding of the challenges faced by Serbian learners of Persian and highlight the need for more effective language learning strategies and resources. Overall, this study contributes to the field of contrastive phonological studies of Persian and Serbian. In addition, it has significant implications for language instructors of Persian, as it can support the development of customized teaching materials and the formulation of effective language learning strategies.

References

- Archibald, J. (2011). Phonology and second language acquisition. Jette G. Hansen Edwards and Mary L. Zampini (Eds.). Amsterdam: Benjamins, 2008. Pp. Vi + 380. *Studies in Second Language Acquisition*, 33(1), 127–128.
- Babai Valni, E. (2013). *A comparative study of the phonetic system of Persian and Russian languages* (unpublished master's thesis). Allah Tabatabaei University, Tehran.
- Bagheri, M. (2008). *History of the Persian Language*. Tehran: Ghaterrh Publication.
- Bateni, M. R. (1970). *Zaban va Tafakkor* [Language and Thought]. Tehran: Honar va Andishe.
- Bijankhan, M. (2013). *Phonetic System of the Persian Language*. Tehran: Samt.
- Brière, E. (1968) *A Psycholinguistic Study of Phonological Interference*. The Hague: Mouton de Gruyter.
- Catford, J. C. (1968). Contrastive analysis and language teaching. In J. E. Alatis (Ed.), *Contrastive Linguistics and Its Pedagogical Implications* (pp. 159–173). Washington: Georgetown University Press.
- Dastur-e xatt-e farsi. (2010). *Academy of Persian Language and Literature*, Tehran. Retrieved June 6, 2023, from <https://apll.ir/wp-content/uploads/2018/10/D-1394.pdf>
- Eghlidi, M. (2016). Contrastive analysis of English and Persian intonation patterns: An error analysis study on Iranian undergraduate EFL students. *Applied Linguistics and Language Research*, 3(4), 88–102.

- Haghshenas, A. M. (1997). *Avashenasi (Phonetics)*. Tehran: Aghah Publication.
- Hayati, A. M. (1998). A contrastive analysis of English and Persian intonation. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics*, 34, 53–72.
- Huthaily, K. (2003). Contrastive phonological analysis of Arabic and English. *Graduate Student Theses, Dissertations, & Professional Papers*. 8110. <https://scholarworks.umt.edu/etd/8110>
- Jarvis, S., Pavlenko, A. (2008). *Crosslinguistic Influence in Language and Cognition*. New York: Routledge.
- Kasgari Abediyan, S. (2016). *Comparing the phonetic system of Persian with Danish*. Tehran: Degarandish Publication.
- Kord Zaferanlu Kambuziya, A. (2007). *Phonology: Rule-Based Approaches and their Applications in Persian*. Tehran: Samt Publication.
- Kord Zaferanlu Kambuziya, A., Eslami, F. (2015). Syllable structure in Old, Middle and Modern Persian: A contrastive analysis. *Iranian Journal of Applied Language Studies*, 7(2), 123–144.
- Landau, E., Lončarić, M., Horga, D., Škarić, I. (1999). Croatian. In *Handbook of the International Phonetic Association: A guide to the use of the International Phonetic Alphabet* (pp. 66–69). Cambridge: Cambridge University Press.
- Majidi, M., Ternes, E. (1999). Persian. In *Handbook of the International Phonetic Association* (pp. 124–125). Cambridge: Cambridge University Press.
- Meshkotod Dini, M. (1995). *Sound Pattern of Language: An Introduction to Generative Phonology*. Mashhad: Ferdowsi University Press.
- Mirhassani, A. (2003). *A Contrastive Analysis of Persian and English Parts of Speech*. Tehran: Tarbiat Modarres University.
- Moradi, H., Chen, J. (2018). A Contrastive Analysis of Persian and English Vowels and Consonants. *Lege Artis*, 3(2), 105–131.
- Odlin, T. (1989). *Language transfer: Cross-linguistic influence in language learning* (1st ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Petrović, D., Gudurić, S. (2010). *Fonologija srpskoga jezika*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Radojičić, M., Lazić, B., Kaplar, A., Stanković, R., Obradović, I., Mačutek, J., Leššová, L. (2019). Frequency and length of syllables in Serbian. *Glottometrics*, 45, 114–123.
- Rees, D. (2008). *Towards Proto-Persian: An Optimality Theoretic Historical Reconstruction* (unpublished doctoral dissertation). Georgetown University, Washington.
- Richards, J.C. (1974). *Error analysis: perspective on second language acquisition*. London: Longman Group.
- Safari, S. (2015). *Salam Farsi, Textbook for Persian language*. Belgrade: Cecero.
- Safari, S. (2018). “The Salam Farsi Learner Corpus” – Introducing the Error Tagging System. *Annals of the Faculty of Philology*, 30(2), 249–263.
- Samareh, Y. (2000). *Persian Phonology*. Tehran: Markaz Nashr Daneshgahi Publication.
- Soltani, A. M. (2007). *Contrastive analysis of English and Persian intonation*. Tehran: Iran University Press.
- Sredojević, D. (2022). *Dikcija: O glasu, glasovima, akcentu i prozodiji u srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

- Stanojčić, Ž., Popović L. (1999). *Gramatika srpskoga jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Sternemann, R., Gutschmidt, K. (1989). *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Yarmohammadi, L. (1995). *Fifteen Articles in Contrastive Linguistics and the Structure of Persian*. Tehran: Rhnama Publication.
- Yarmohammadi, L. (2002). *A contrastive analysis of Persian and English: Grammar, vocabulary and phonology*. Tehran: Payame Noor University Press.
- Zahedi, K., Fakharian, F. (2011). Consonantal Assimilation in Modern Persian: A Feature Geometry Approach. *Journal of Researches in Linguistics*, 3(5), 47–64.

Saeed G. Safari

Solmaz A. Taghdimi

Sažetak

FONOLOŠKA KONTRASTIVNA ANALIZA PERSIJSKOG I SRPSKOG

Početno upoznavanje odraslih učenika sa glavnim strukturama ciljnog jezika, tj. sa njegovim fonološkim, morfološkim, sintaktičkim i semantičkim odlikama, predstavlja jedan od primarnih i ključnih koraka u učenju i nastavi drugog jezika. Kontrastivna analiza može biti od koristi u tom procesu, budući da pomaže učenicima da steknu dobar uvid u lingvističke sličnosti i razlike između jezika. I persijski i srpski jezik pripadaju porodici indoevropskih jezika; međutim, premda je moguće pronaći izvesne sličnosti između ova dva jezika, postoje i značajne razlike u njihovim strukturama. U ovom radu dati su pregled i poređenje fonološkog sistema i obrazaca po kojima se formiraju slogovi u persijskom i srpskom, kako bi se utvrdilo koje su to foneme prisutne u persijskom, a ne postoje u srpskom jeziku, kao i da bi se istražili izazovi sa kojima se suočavaju srpski učenici pri izgovoru fonema specifičnih za persijski jezik. U radu se takođe izlažu i razmatraju neki primeri fonoloških grešaka koje prave srpski učenici, a koje se mogu ogledati i ustanoviti u ortografiji, pri čemu se koristi *Učenički korpus persijskog jezika (Salam Farsi Learner Corpus)*. Rezultati istraživanja mogu biti upotrebljeni u istraživanjima iz oblasti teorijske lingvistike, a posebno su korisni u nastavi persijskog za govornike srpskog jezika.

Ključne reči:

kontrastivna analiza, fonološka struktura, greške pri učenju persijskog, persijski, srpski

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.1.9>

821.134.2(85).09-31 Варгас Љоса М.

821.111(680).09-31 Куци Џ. М

Los héroes en el sistema colonial: *El sueño del celta* de Mario Vargas Llosa y *Esperando a los bárbaros* de John Maxwell Coetzee

Mirjana M. Sekulić*

Universidad de Kragujevac, Facultad de Filología y Artes, Departamento de Estudios Hispánicos

 <https://orcid.org/0000-0002-9460-1565>

Palabras clave:

Mario Vargas Llosa,
J. M. Coetzee,
colonialismo,
violencia,
abuso del poder,
utopía, héroe

Resumen

En el artículo proponemos hacer un estudio comparativo de la figura del héroe en las novelas *El sueño del celta* de Mario Vargas Llosa y *Esperando a los bárbaros* de John Maxwell Coetzee usando teorías sartianas sobre la libertad y la ética, los estudios poscoloniales y el estudio de Joseph Campbell sobre el viaje del héroe. Partimos de la idea de que las dos novelas inician un debate sobre el colonialismo, las fronteras entre la barbarie y la civilización, así como sobre el despertar de los héroes – Casement y el magistrado, respectivamente. Observamos que los contextos coloniales motivan en los protagonistas el deseo de expresar el descontento y la rebeldía, ya que sienten no poder quedar indiferentes ante tales circunstancias. ¿Pueden dos individuos cambiar un mundo injusto? Concluimos que los héroes creados por Vargas Llosa y Coetzee no son grandes personajes históricos sino individuos movidos por razones éticas, por sus ilusiones o utopías, dados sus deseos para ordenar el mundo. Sus programas de utopías deconstruyen paradigmas y metanarrativas de la civilización construidos por el Occidente y lo hacen desde la perspectiva de un hombre occidental. Su posición, sin embargo, no es unívoca. Llegamos a la conclusión de que sus actitudes son ambivalentes, cuestionables y demuestran que todo héroe es ante todo un hombre. Los dos héroes se enfrentan a las miradas burladoras de los que viven en la indiferencia ante los horrores coloniales, están sometidos al juicio de las mismas, por lo que terminan siendo considerados como traidores. (примљено: 13. фебруара 2023; прихваћено: 9. априла 2023)

<https://anali.fil.bg.ac.rs>

1. Notas introductorias

En la novela *El sueño del celta* (2010) Mario Vargas Llosa narra la historia sobre Roger Casement, diplomático británico nacido en Irlanda, que se hizo famoso por sus denuncias contra los abusos del sistema colonial en Congo. Casement escribe informes (1903) sobre las atrocidades coloniales de las autoridades del rey Leopoldo II de Bélgica y sacude la opinión pública sobre la explotación y tortura en los espacios colonizados.

La novela *Esperando a los bárbaros* (1980) de John Maxwell Coetzee es una crítica del colonialismo, del poder y la brutalidad colonial. Es un relato cuya acción se sitúa en un lugar fronterizo del Imperio – un lugar cuyo nombre no se especifica, convirtiéndose así la novela en una denuncia generalizada del colonialismo en cualquier parte del mundo.

Nos interesa hacer un análisis comparativo de las dos novelas, ya que ambas presentan críticas del sistema colonial y el abuso de poder. De la novela *El sueño del celta* se desprende una lectura anticolonial, mientras que la novela de Coetzee es una novela poscolonial. Los dos autores deconstruyen la polaridad «civilización-barbarie» y demuestran que los peores signos de la barbarie están presentes dentro del espacio y ambiente del supuesto orden civilizado. Los dos autores nos hacen reflexionar sobre la definición y los límites del heroísmo, así como sobre la posibilidad de la utopía desde los espacios coloniales. Las dos novelas presentan protagonistas como héroes solitarios que cuestionan sus propias actitudes y la historia de pensamientos sobre el progreso. Al criticar o rechazar las posturas vigentes en el sistema colonial, los dos protagonistas revalorizan los logros humanos. Ambos sufren una transformación como individuos, pero este hecho también afecta a los demás de su entorno.

2. Del hombre común al héroe

Los protagonistas de las novelas de Vargas Llosa y Coetzee parecen ser hombres comunes. ¿Cómo, entonces, llegan esos personajes a ser héroes?

Siguiendo a Wolfzettel (2005: 13) podríamos decir que en el origen de todo héroe está el viaje como «acto de transgresión» que lo traslada al reino del Otro. Los dos protagonistas de las novelas interpretadas dejan el ambiente conocido de Europa y viajan a las colonias, donde asumen una función en el Imperio y la posición social de colonizadores inmersos en el espacio del Otro. Allí establecen una vida y un ritmo de la cotidianidad, con los que parecen estar contentos. En la situación inicial de las dos novelas analizadas, los protagonistas trabajan por el Imperio y creen en los ideales coloniales.

En su famoso estudio *El héroe de las mil caras* Joseph Campbell plantea muchas preguntas sobre el origen y la condición del héroe. Una de las preguntas es ¿cómo un hombre común se transforma en un héroe? Según el autor, el hombre responde a una llamada a aventura, es decir, uno se abre a lo desconocido, es llevado o atraído hacia el umbral de la aventura (Campbell, 1972: 140). Al pasar por el umbral, entra en un mundo de fuerzas poco conocidas donde le esperan varias pruebas, peligros y

crisis. Para convertirse en el héroe, debe superar numerosos obstáculos y dificultades. En el caso de las novelas interpretadas, los protagonistas abandonan la posición que supone respetar las normas coloniales y se lanzan hacia lo desconocido.

El magistrado, protagonista de la novela *Esperando a los bárbaros*, vive en un pueblo en la frontera con los llamados «bárbaros» y la vida de ese pueblo se describe como un estado de felicidad o algo parecido. Las rutinas y la tranquilidad del magistrado se ven interrumpidas con la declaración de estado emergencia, ya que aparecieron rumores de un posible ataque de los pueblos que viven cerca de la frontera – los bárbaros. La llegada del coronel Joll, encarnación del Occidente y el poder colonial, suspenden el orden de vida del pueblo. Ese coronel sale en busca de los bárbaros y trae apresuradamente unos prisioneros al pueblo. El magistrado, la autoridad del pueblo, protesta contra tal decisión, explicando que se trata de pobres pescadores y no de un pueblo bárbaro y amenazador: «¿Acaso esta gente tiene aspecto de suponer un peligro para el Imperio? [...] ¿No le aclaró nadie la diferencia entre pescadores con redes y jinetes nómadas con arcos? ¿No le dijo nadie que ni siquiera hablan la misma lengua?» (Coetzee, 2004: 15) Sin embargo, para el oficial del Imperio existen los Otros, entre los cuales no hay diferencias según el discurso colonial.

El coronel Joll no desiste de su misión de encontrar a los que amenazan la seguridad del Imperio y muy pronto trae a otro grupo de «bárbaros» sometiéndolos a tortura con pretexto de hacer un interrogatorio sobre el ataque que preparan. Al escuchar al coronel arguyendo que existe «un tono de verdad», es decir, que al torturar a alguien al final se escucha en su tono que dice la verdad, el envejecido magistrado despierta del estado de felicidad: «Durante un rato cerré los oídos al ruido que llegaba de la barraca cercana al granero, donde se guardan las herramientas, después, ya por la noche, cogí un farol y fui a ver por mí mismo» (Coetzee, 2004: 8). El cambio en el magistrado inicia cuando empieza a preguntarse sobre los hechos que ocurren en su alrededor y decide descubrir lo que pasaba en los interrogatorios. El magistrado desea conservar la paz de su vida rutinaria, pero, como se puede apreciar de la cita anterior, sufre un conflicto interior que se resuelve con su inspección de lo ocurrido en la barraca con dos presos – un anciano y un niño – dos supuestos enemigos. Este acto, además, puede ser considerado un acto de transgresión contra las normas coloniales, por lo que el protagonista abandona una posición social segura y se lanza hacia lo desconocido: «Me introduzco en la barraca sosteniendo el farol en alto, violando, me doy cuenta, lo que se ha convertido en tierra santa o profana, si es que existe alguna diferencia, terreno acotado de los secretos del Estado» (Coetzee, 2004: 6).

El hombre se construye por sus actos, por la suma de sus relaciones y hechos, y es responsable de ello, nos explica Sartre (1973: 8). El ver y saber lo que pasó con los presos determina los futuros pasos del magistrado y conlleva responsabilidad por sus actos:

En cierto modo sé demasiado; y una vez que uno se ve infectado de este saber no parece haber recuperación posible. Nunca debí haber cogido el farol para ver

lo que estaba pasando en la barraca junto al granero. Por otro lado, no me era posible dejar el farol después de haberlo cogido. El nudo se enreda en sí mismo; no puedo deshacerlo. (Coetzee, 2004: 18)

La reacción ante la situación colonial de violencia ocurre en este personaje de manera instintiva, como si no hubiera podido evitarla. El pensamiento y la reflexión sobre los actos vienen *a posteriori*, cuando el héroe ya ha actuado espontáneamente. El magistrado no puede ignorar el conocimiento obtenido y las consecuencias de haberlo adquirido. Según Jean Paul Sartre:

El hombre será, ante todo, lo que habrá proyectado ser. No lo que querrá ser. Pues lo que entendemos ordinariamente por querer es una decisión consciente, que para la mayoría de nosotros es posterior a lo que el hombre ha hecho de sí mismo. (Sartre, 1973: 18–20)

Estas palabras pueden explicar el comportamiento del protagonista de la novela *Esperando a los bárbaros*. La identidad de este personaje no depende de una decisión consciente. Solo después de lo hecho, después de violar las normas del Imperio con el cuestionamiento de las órdenes, el magistrado elige lo que quiere hacer y se va construyendo como héroe.

Al iniciar el viaje a África, Roger Casement, una figura histórica recreada ficcionalmente por Mario Vargas Llosa, creía en los ideales del colonialismo pronunciados por el Imperio. Lo que presenció en Congo durante los primeros seis meses de su estancia despertó en él inquietudes en relación con la naturaleza humana. Según Kanev (2017), Mario Vargas Llosa en su novela presenta cómo «Europa practica un salvajismo extremo: torturas y castigos inhumanos a través de sus mercenarios, milicias y soldados del ejército regular». La lucha anticolonial de Roger Casement en la novela *El sueño del celta* tiene origen en la ausencia de reacción defensora de los congolese durante actos de represión, explotación y tortura colonial llevados a cabo por los representantes del gobierno colonizador belga. La falta de protesta que percibía en los congolese colonizados que parecían «autómatas, seres espectrales», solo subrayaba las respuestas de Casement a esa situación inaceptable. La novela nos dice que el protagonista mencionado se opuso a tal situación «porque creía que el mundo, la sociedad, la vida, no podían seguir siendo esa vergüenza» (Vargas Llosa, 2010: 156). En esta actitud de Roger Casement, además, se reconoce el utopista, ya que la utopía guarda relaciones con un momento histórico determinado, que en él despierta la crítica de la situación presente, es decir, motiva el deseo de expresar su descontento y rebeldía (Servije, 2005: 276). El utopista no consigue permanecer indiferente ante lo que percibe en la sociedad que lo rodea. Villanueva Benavides (2012: 83) explica que se trata del «momento crucial de iluminación» que experimenta el protagonista.

De su postura anterior Casement dice: «No me daba cuenta porque no quería darme cuenta» (Vargas Llosa, 2010: 23). A la vez explica la actitud de los oficiales del

Imperio que se hacen no ver o callan a propósito que los proyectos «civilizadores» belgas incluían contratos de explotación de la mano de obra, firmados por los pueblos indígenas que no conocían la lengua en que se escribieron. A partir de cierto momento, Casement empieza a ver y a preguntarse sobre la violencia, concienciado sobre la injusticia y los abusos del sistema colonial. Villanueva Benavides (2012: 85) en su estudio sobre Roger Casement como personalidad posmoderna explica que este personaje vargallosiano es un ser roto y fragmentado, con la identidad en crisis. Este ser incompleto, igual que la personalidad inacabada del magistrado, necesita al «otro» para poder completar su identidad como héroe y encontrar su lugar auténtico en el sistema colonial.

Podemos notar un paralelismo entre las novelas de Vargas Llosa y Coetzee, dado que los dos protagonistas en un momento determinado, debido al saber al que están expuestos y el que no pueden negar, se ven en la situación de no poder cerrar los ojos, así que reaccionan y empiezan a cuestionar la legitimidad del imperialismo que supone torturas y violencia. De esta forma, se van transformando de hombres comunes en héroes. Para estos dos protagonistas el heroísmo «no es un acto idealizado, sino una necesidad interior de protestar contra algo que debería conmover a la sociedad en general» (Sekulić, 2020: 271). En ello se percibe la actitud poscolonial que, según Pavel Markovski (2009: 606), expresa un desacuerdo con la pasividad ante el poder imperial.

Sin embargo, tanto Casement como el magistrado estaban dudando entre denunciar o callar – callar para tener una vida tranquila o hacer preguntas, cuestionar el sistema y renunciar a su propio bien actuando por el bien común. En el sistema colonial descrito por Vargas Llosa, el único personaje que, a partir de un momento determinado, hace una elección de forma consciente, es Roger Casement. Sin embargo, incluso él pone excusas y límites a sus competencias y jurisdicción, dejando ver que le atormentaba la decisión y las consecuencias que conlleva:

Mientras, aguantando las náuseas, lo escuchaba, se decía que no estaba en Bolobo para hacer de justiciero, sino para investigar y acumular información. Mientras más exacto y completo fuera su informe, más efectiva sería su contribución a luchar contra esta maldad institucionalizada que se había vuelto el Congo. [...] El informaría sobre esas injusticias y crímenes y Gran Bretaña y sus aliados exigirían al Gobierno belga que pusiera fin a los abusos y castigara a los torturadores y criminales. (Vargas Llosa, 2010: 49)

El héroe lo es porque «su hazaña es sólo la consecuencia de haber resuelto algo subjetivo. Lo es por la forma en que resuelve, en su interior, una lucha o conflicto existencial común a las personas que habitan el mismo espacio y que, en esa época, resolvieron el dilema de maneras diversas», explica Arce Hochkofler (2019: 56) en su estudio. El conflicto interior de Casement se resuelve con la escritura de unos informes sobre los horrores cometidos en Congo. Para los psicólogos, según Grusanovic (2021: 383), la característica única que el héroe debe poseer es la preocupación por otros,

la compasión, es decir, la defensa de la moral a pesar de los riesgos y sin promesa de premio. Al iniciar su lucha por el Otro/los otros, el magistrado y Casement se lanzan por el camino que separa al hombre común del héroe.

En su tesis doctoral, tomando en consideración las teorías relevantes, Quintana González (2017: 20–29) resume las características del héroe de siguiente modo: es movido por motivos éticos, llevado por un impulso de ordenar el mundo, por lo que arriesga su vida sin pensar en el triunfo o fracaso. Es transgresor de fronteras con acciones ambiguas, condenado a estar solo. Cabe destacar que, a pesar de sus decisiones y acciones, los dos personajes analizados no construyen objetivos altos e idealizados, más bien actúan porque así lo sienten, es decir, proceden por el instinto de humanidad que prevalece en sus decisiones y que no pueden resistir. El héroe siente una fuerza irresistible que lo persigue y lo lleva sin saber a dónde. Siente que tiene que cumplir con una acción o las fuerzas que lleva dentro lo ahogan. Vive en una lucha constante tanto consigo mismo y con el mundo que lo rodea y no le interesa cómo terminaría esa lucha, dice Lukač (1978: 212).

Los contextos coloniales presentados en las novelas motivan en estos héroes el deseo de expresar el descontento y la rebeldía, ya que sienten no poder quedar indiferentes ante tales circunstancias. Pero, ¿pueden dos individuos cambiar un mundo injusto?

3. Los héroes y la sociedad colonial

El héroe es un constructo social con ciertas características reconocidas por la sociedad en la que se ha creado. Partiendo de las ideas de Joseph Campbell, Arce Hochkofler (2019) destaca que el héroe «posee virtudes y destrezas que le permiten cumplir con una misión». El héroe debería ser un modelo de comportamiento y debería ser reconocido como tal.

Los dos personajes creados por Vargas Llosa y Coetzee luchan por la liberación del Otro del abuso colonial o por el reconocimiento del Otro y su dignidad. Sin embargo, nadie se identifica con ellos y nadie los percibe como modelos a seguir. No se realiza un sentimiento común con la sociedad. ¿Por qué su entorno no los reconoce como héroes y los lectores, alejados de los hechos, sí?

Para que haya héroes, hay que tener una sociedad con valores comunes y reconocidos. Pero en las dos novelas, el héroe se alza en contra de los valores aceptados por la sociedad colonial que lo rodea y de este modo en contra de la metrópoli cuyos valores debería seguir como su representante y funcionario en la jerarquía de poderes. Según Aguirre (1996), la asociación de los valores del héroe y los valores sociales es fundamental, porque importan tanto las acciones del héroe como el significado que la sociedad les otorga. Esto significa que las características del héroe pueden variar a lo largo de la historia y dependiendo del contexto.

Así llegamos al problema planteado en las dos novelas analizadas – la sociedad no comparte los «ideales» o no apoya las acciones de los dos héroes, por lo que se convierten en unas figuras solitarias en su lucha. Es más, no solo se trata de falta de comprensión y apoyo de la comunidad: los dos autores demuestran que las

sociedades en la situación colonial descrita no reflexionan, no se hacen preguntas y siguen su ritmo para no romper la tranquilidad y el orden establecido. La metrópoli ha conseguido dominar no solo los territorios y personas sino también la mentalidad, el modo de pensar y el sistema de valores del territorio bajo dominación. Estas sociedades han aceptado los valores impuestos por la metrópoli imperialista y no cuestionan su rectitud. Los ideales asumidos (civilizar a los otros, defenderse de los enemigos) en teoría tienen un alto valor, pero desde el punto de vista del héroe se trata de conceptos vacíos y falsos, por lo que inicia su lucha contra ellos. En la sociedad colonial la ideología imperialista ha sido asimilada por todos menos por los dos héroes descritos por Vargas Llosa y Coetzee. Los protagonistas analizados nos demuestran que los ideales de esa sociedad son la paz de los colonizadores, a pesar del maltrato de los subyugados, y la pervivencia de orden, aunque sea el orden que permita la continuación de violencia y jerarquía de poder.

En el estudio *El mito del héroe* Bauzá (2007: 118) explica que el héroe está condenado a la soledad y más en el momento cuando debe tomar una decisión importante. Casement y el magistrado son presentados precisamente como individuos enfrentados a las comunidades que los rodean. Estos dos protagonistas parecen ser los héroes que Lúkacs (2010: 131) define como individuos que entran en conflicto con la realidad social concreta debido a los ideales que siguen. Este teórico, no obstante, cree que, a pesar de las dificultades, su reconciliación es posible, aunque no puede ser «el resultado de un acuerdo o armonía previa», sino que se alcanza a través de luchas y aventuras peligrosas.

La forma de resistencia del magistrado es el humanismo liberal (Wade, 2013), igual que en caso de Casement. Oponiéndose al sistema vigente, estos dos héroes nos enseñan la otra cara del mito de la ilustración y civilización, es decir, la realidad en las sociedades coloniales. Según Reséndiz García (citado por Stevanović, 2022: 68), el mito aparece en una situación conflictiva, cuando hay que legitimar ciertos aspectos de la realidad, tal como la realidad colonial en estos casos analizados.

Los protagonistas de las dos novelas analizadas deconstruyen esos mitos. Analizando las ideas de Otto Rank sobre el héroe, basadas en el psicoanálisis, Bauzá (2007: 149–150) destaca la concepción del héroe como rebelde y renovador, cuyas acciones están orientadas a buscar la libertad y ruptura con las normas establecidas. Se orienta hacia la instauración de los nuevos valores, por lo que está condenado a soledad. Por eso, cree Bauzá, el héroe más que admiración causa que lo compadezcan. Esta es la posición que comparten los protagonistas de las novelas *Esperando a los bárbaros* y *El sueño del celta*. Se convierten en los transgresores que van más allá de los límites establecidos y sus acciones tienen el móvil ético. Por tanto, su entorno no los percibe como héroes y mucho menos percibe en ellos la encarnación de valores positivos. Es más, representan perturbación de un orden establecido que no se cuestiona.

Sin embargo, consideramos que estos dos héroes son productos de la sociedad colonial y una proyección de sus valores. Ellos surgen precisamente de un sistema de valores que necesitaba cambios y la renovación del ideal perdido. En este sentido

ellos no encarnan los valores de la sociedad colonial, sino los que su entorno debe adoptar y los que se han perdido sin saber quién tiene la culpa de ello (según Vargas Llosa, nadie tiene la culpa – ni los verdugos que cumplen con la tarea asignada ni los comandantes que transmiten la orden recibida de la metrópoli ni la metrópoli que no sabe cómo se realizan sus órdenes, y tampoco le interesa). Por tanto, el héroe es un solitario enfrentado a los demás y él emerge debido o gracias a ellos. Él destaca en la masa que no cuestiona el orden colonial e intenta lavarse las manos de todo lo que sucede callándolo y pasando la culpa al siguiente nivel en la jerarquía de poder. Los héroes de Vargas Llosa y Coetzee se enfrentan a esa «verdad terrible» (Vargas Llosa, 2010: 84) y así obtienen la posibilidad de llegar a ser personalidades auténticas en sentido definido por Camus. Como dijo Sartre (1973: 18–19), «el hombre no es otra cosa que lo que él se hace». El hombre no está todo hecho desde el principio, se hace al elegir su moral, y la presión de las circunstancias es tal, que no puede dejar de elegir una. Según este filósofo, no definimos al hombre sino en relación con un compromiso (Sartre, 1973: 11–12). Los personajes novelísticos analizados cobran la autenticidad conforme a sus actuaciones por el bien del Otro, con el que se comprometen.

Casement y el magistrado no actúan bajo presión externa, no permiten que otros les impongan sus actitudes, se sienten libres para manifestar su propia opinión, aunque no están seguros de a dónde les llevarían sus pasos. No se conforman con las normas vigentes y aceptadas y siguiendo su propio camino transgreden fronteras. Existir, según Sartre, es un constante proceso de decisión, elección. Sin embargo, no parecen totalmente seguros de su decisión a pesar de que el miedo no parece presentar obstáculo. Estos dos personajes manifiestan cierta ambigüedad, se cuestionan a sí mismos y a veces dudan. Por otro lado, la autenticidad se demuestra como cara para el que opta conseguirla. La libre decisión supone un peso y además una compleja relación con la sociedad circundante que decide su posición como héroes solitarios. Según Sartre, esta libertad absoluta puede ser desagradable y muchos dudan o no se lanzan fácilmente hacia la autenticidad.

4. El héroe como ser humano

Roger Casement y el magistrado contradicen la figura del héroe tradicional – no son jóvenes ni fuertes, tampoco son nobles física o espiritualmente. Según Weldt Basson (2013: 232), Casement es un personaje que presenta la contradicción posmoderna, es tanto un santo como un pecador, colonizador y colonizado. Los héroes de Mario Vargas Llosa «no son grandes personajes históricos con biografía impecable, sino las personalidades contradictorias, disociadas, que en su compleja personalidad tienen algo heroico —fe y determinación—» (Sekulić, 2020: 271). El magistrado de la novela de Coetzee presenta las mismas contradicciones y ambivalencia en sus actos.

En las dos novelas se percibe la relativización de valores – los héroes no son figuras infalibles, ellos cometen errores y no son perfectos. Esta relativización muestra la complejidad del heroísmo. Al final de su novela Mario Vargas Llosa explica que

[...] un héroe y un mártir no es un prototipo abstracto ni un dechado de perfecciones sino un ser humano, hecho de contradicciones y contrastes, debilidades y grandezas, ya que un hombre, como escribió José Enrique Rodó, 'es muchos hombres', lo que quiere decir que ángeles y demonios se mezclan en su personalidad de manera inextricable. (Vargas Llosa, 2010: 449)

Estas características se reconocen tanto en Casement como en la personalidad del magistrado. Los héroes de Vargas Llosa y Coetzee rompen unas normas socialmente aceptables – uno es homosexual, otro mantiene una relación ambivalente e incomprensible con una mujer que pertenece a los llamados bárbaros y cuyo nombre no se especifica en la novela. Los dos personajes demuestran que esas etiquetas ciegan a su entorno hasta el grado de no percibir sus verdaderos logros y su significación para la sociedad que los rodea. Tanto Casement como el magistrado pueden ser interpretados a la luz de las teorías de Homi Bhabha sobre la ambivalencia colonial, ya que los dos personajes fluctúan entre el rechazo y la fascinación por el «otro». Según Bhabha (2011: 100) «[e]ste conflicto de placer/displacer, dominio/defensa, conocimiento/renegación, ausencia/presencia, tiene una importancia fundamental para el discurso colonial». Ninguno de los dos protagonistas analizados consigue identificarse con los «otros», congolese o «bárbaros». Los dos mantienen una distancia que no pueden atravesar, a pesar de unos intentos ambivalentes.

En su estudio Efraín Kristal (2012: 146) hace una crítica de Casement por no tener convicciones completas. En su opinión, el protagonista de *El sueño del celta* solo juega unos papeles sin poder identificarse con ellos, por tanto, su actitud es cuestionable y ambivalente. A Casement solo le interesa liberar a los congolese de la violencia colonial, pero no duda de su inferioridad y algunos efectos positivos de la misión civilizadora en Congo. Esta actitud es objeto de críticas de Vargas Llosa en varios textos. En un texto titulado «Albert Camus y la moral de los límites» (1976) el escritor peruano discute la idea de lucha contra el colonialismo y la explotación y destaca que esta no se puede disociar de otra lucha «por la libertad y la dignidad del individuo». Y precisamente esto es lo que no hace el protagonista de *El sueño del celta*.

A diferencia de Casement, el magistrado se centra en la búsqueda de identidad de la mujer definida como bárbara y no solo en denunciar la brutalidad de abusos. La joven aparece en los sueños del magistrado y se le presenta sin cara. Al buscar su cara antes de las torturas, el magistrado indaga su origen y su identidad. Sin embargo, no consigue identificarse con la mujer y comprenderla. Su intento de acercarse a la bárbara y atravesar la distancia entre «nosotros» y «los otros» podría interpretarse a la luz de las teorías de hibridez postuladas por Homi Babha. Al final de la novela el magistrado se convierte en una figura híbrida, ya que el colonizador y la bárbara como figura colonizada se influyen mutuamente. Así se crea un espacio definido como entrelugar («*in between*»), espacio de interacción donde van desapareciendo las oposiciones «nosotros» – «los otros» o «civilizados» – «bárbaros». El protagonista

subvierte el discurso y el poder colonial y crea una situación y realidad complejas, llena de confusión y caos. Con sus acciones el magistrado crea bases para el tercer espacio que, según Babha, es una zona de crítica, cuestionamiento y redefinición. Después de la redefinición de las identidades anteriormente consideradas como fijas y estables, en ese espacio se abren posibilidades para construir una identidad nueva e híbrida, aunque su desarrollo parece ser relegado para un momento indeterminado.

5. Retorno del héroe

Una de las etapas en el camino vital del héroe, definida por Campbell como el retorno del héroe, en estas dos novelas no se cumple adecuadamente, teniendo en consideración las pautas presentadas en *El héroe de las mil caras*. Según Contreras (2015: 30), en la novela *Esperando a los bárbaros* no existen impedimentos para ese retorno. Sin embargo, el magistrado, al regresar al pueblo, pierde su rol social y el retorno a la situación inicial, concluye Contreras, es imposible. Al salir de la civilización para llevar a la bárbara a su pueblo, el magistrado va completando su viaje distanciándose del Imperio y acercándose al Otro. Hasta se podría decir que con este viaje va cobrando la otredad. Para la sociedad del pueblo fronterizo se convierte en un proscrito debido a su moralidad que le impide estar pasivo ante la violencia (Aytemiz, 2017: 48). La función del magistrado en la novela es encarnar la idea de la justicia (Grafe, 2018): «Creo en la paz, y tal vez incluso en la paz a cualquier precio», dice (Coetzee, 2004: 12). No obstante, en virtud de su defensa de la justicia lo cuelgan de un árbol exponiéndolo para crear espectáculo y burlarse de él. En la novela de Vargas Llosa el protagonista Roger Casement termina encarcelado por traición a Gran Bretaña debido a su lucha contra el imperialismo británico en Irlanda. La soledad del héroe, observada en torno a los dos protagonistas analizados, apunta hacia un carácter trágico – se percibe aire de anticipación de final desdichado. Su final parece ser la consecuencia natural de su comportamiento no aceptado por la sociedad que los rodea.

Al final de las novelas parece que ninguno de los dos personajes interpretados haya conseguido transformar la situación inicial en la sociedad colonial descrita conforme a los valores que propaga. Tanto Roger Casement como el magistrado terminan como fanáticos de la justicia, por tanto, enemigos del mundo, rechazados o ignorados por la sociedad que los rodea. Y el mundo parece continuar su ritmo habitual. Estos héroes se asemejan a Don Quijote, un pobre viejo que desea restaurar ideales perdidos en la sociedad que no percibe esta pérdida de valores. La gente se ríe de sus actos, pero el lector comprende la necesidad de esta lucha y la necesidad de existencia del héroe. La influencia del héroe en la comunidad es innegable. A pesar de sus éxitos y fracasos, sus utopías y obras tuvieron eco. En la historia, los informes de Casement sacuden la opinión pública sobre la colonización. Dentro de los marcos ficcionales las acciones del magistrado desestabilizaron el orden colonial. A través de este personaje se critica la actitud colonial de que ser diferente significa la ausencia de la subjetividad. Joseph Campbell (1972: 29) considera que el héroe trae un mensaje para el mundo entero: «El héroe del mito tiene un triunfo

macroscópico, históricomundial /.../ vuelve de su aventura con los medios para lograr la regeneración de su sociedad como un todo». Pero, según las novelas analizadas, la aceptación de esta regeneración se aplaza para otro momento en el futuro.

Las dos novelas nos demuestran que en el sistema colonial lo imposible o lejano y difícil de conseguir es, de hecho, la civilización entendida como la capacidad de todos para reconocer la humanidad de «los otros», verlos como portadores de lo humano, igual que «nosotros», según las teorías de Tzvetan Todorov (2010: 40). Según los dos autores interpretados, ser humano y reconocer al otro como humano con derecho a existir libremente es un acto de heroísmo. Construir una sociedad donde se respete la dignidad de todos, la igualdad y la libertad de los «otros» se convierte en utopía y se queda para un momento futuro.

Los héroes presentados por Vargas Llosa y Coetzee, concluimos, no son grandes personajes históricos, sino individuos movidos por razones éticas y sus deseos para ordenar un sistema colonial corrupto. Sus programas de utopías deconstruyen paradigmas y metanarrativas de la civilización construidos por el Occidente y lo están haciendo desde la perspectiva de un hombre occidental. Su posición, sin embargo, no es unívoca, sus actitudes son ambivalentes, cuestionables y demuestran que todo héroe es ante todo un hombre y no es perfecto. Los dos héroes se enfrentan a las miradas burladoras de los que viven en la indiferencia ante los horrores coloniales. Los dos están sometidos al juicio de estas mismas miradas, por lo que terminan considerados como traidores. No obstante, la distancia temporal y espacial del sistema colonial, así como la conciencia de los horrores y consecuencias de lo colonial permite a los lectores de las novelas analizadas reconocer el verdadero valor de los héroes en tal contexto. Para la sociedad poscolonial es fácil reconocerlos como héroes y luchadores contra el colonialismo.

Bibliografía

- Aguirre Romero, J. M. (1996). Héroe y sociedad: El tema del individuo superior en la literatura decimonónica. *Especulo: Revista de estudios literarios*, 3. www.ucm.es/info/especulo/numero3/index.htm
- Arce Hochkofler, F. (2019). La existencia dolorosa del héroe trágico. Reflexiones sobre Arturo Borda. *Revista Ciencia y Cultura*, 43, 51–77.
- Aytemiz, P. (2017). Victims of the empire: an analysis on Coetzee's *Waiting for the barbarians*. *International Journal of Management and Applied Science*, 3(2), 47–51.
- Bauzá, H. F. (2007). *El mito del héroe. Morfología y semántica de la figura heroica*. Buenos Aires: Fondo de cultura económica.
- Bhabha, H. K. (2011). *El lugar de la cultura*. Buenos Aires: Manantial.
- Campbell, J. (1972). *El héroe de las mil caras: Psicoanálisis del mito*. México: Fondo de cultura económica.
- Coetzee, J. M. (2004). *Esperando a los bárbaros*. Barcelona: Debolsillo.
- Contreras, M. B. (2015). Heridas de la barbarie en *Waiting for the Barbarians* de John Maxwell Coetzee y *Señales que precederán al fin del mundo* de Yuri Herrera. *Bagubra*, 3, 25–35.

- Grafe, A. (2018). Type, Personalisation and Depersonalisation in J.M. Coetzee's *Waiting for the Barbarians*. *Commonwealth Essays and Studies*, 40(2), 23–32.
- Grušanović, Z. (2021). Heroj kao književni i društveni konstrukt. *Književna istorija*, 173, 373–392.
- Kanev, V. (2017). El salvajismo institucionalizado en *El sueño del celta* de Mario Vargas Llosa. *América*, 50, Article 2. <https://doi.org/10.4000/america.1850>
- Kristal, E. (2012). From utopia to reconciliation: *The Way to Paradise, The Bad Girl* and *The Dream of the Celt*. In E. Kristal, J. King (Eds.), *The Cambridge Companion to Mario Vargas Llosa* (pp. 129–147). New York: Cambridge University Press.
- Lukač, Đ. (1978). *Istorija razvoja moderne drame*. Beograd: Nolit.
- Lúkacs, G. (2010). *Teoría de la novela: un ensayo histórico-filosófico sobre las formas de la gran literatura épica*. Buenos Aires: Ediciones Godot Argentina.
- Markovski, M. P. (2009). Postkolonijalizam. U A. Bužinjska, M. P. Markovski (ur.), *Književne teorije XX veka* (str. 603–621). Beograd: Službeni glasnik.
- Quintana González, D. (2017). *La reescritura del héroe en El sueño del celta de Mario Vargas Llosa* (tesis doctoral no publicada). Universidad de Puerto Rico, San Juan.
- Sartre, J. P. (1973). *El existencialismo es un humanismo*. Buenos Aires: Sur.
- Sekulić, M. (2020). Barbarie y despertar del héroe en la novela *El sueño del celta* de Mario Vargas Llosa. En V. Karanović, A. Pejović (Eds.), *El legado hispánico en el mundo multicultural: volumen monográfico en homenaje al profesor Dalibor Soldatić* (pp. 259–275). Belgrado: Facultad de Filología.
- Servije, Ž. (2005). *Istorija utopije*. Beograd: Clio.
- Stevanović, S. (2022). *Demitologizacija slike Emilijana Sapate u romanima sa temom Meksičke revolucije* (tesis doctoral no publicada). Filološko-umetnički fakultet, Kragujevac.
- Todorov, C. (2010). *Strah od varvara*. Loznica: Karpos.
- Vargas Llosa, M. (1976). Albert Camus y la moral de los límites. *Inti: Revista de literatura hispánica*, 4. <https://digitalcommons.providence.edu/inti/vol1/iss4/2>
- Vargas Llosa, M. (2010). *El sueño del celta*. Madrid: Alfaguara.
- Villanueva Benavides, I. (2012). El sujeto posmoderno y la imaginación de una realidad alterna en *El sueño del celta*, de Mario Vargas Llosa. *Escritos. Revista del centro de ciencias de lenguaje*, 45, 77–100.
- Wade, J-P. (2013). “Dream of ends” – J. M. Coetzee and modernism: *Waiting For The Barbarians*. *Cahiers FoReLLis - Formes et Représentations en Linguistique, Littérature et dans les arts de l'Image et de la Scène*, 3. <https://cahiersforell.edel.univ-poitiers.fr:443/cahiersforell/index.php?id=126>
- Weldt Basson, H. C. (2013). *Redefining Latin American Historical Fiction*. New York: Palgrave Macmillan.
- Wolfzettel, F. (2005). Relato de viaje y estructura mítica. En L. Romero Tobar, P. Almarcegui Elduayen (Eds.), *Los libros de viaje: realidad vivida y género literario* (pp. 10–24). Madrid: Akal/Universidad Internacional de Andalucía.

Mirjana M. Sekulić

Summary

HEROES IN THE COLONIAL SYSTEM: *EL SUEÑO DEL CELTA* BY MARIO VARGAS LLOSA AND *WAITING FOR BARBARIANS* BY JOHN MAXWELL COETZEE

In this article we propose to make a comparative study of the figure of the hero in the novels *El sueño del celta* by Mario Vargas Llosa and *Waiting for the Barbarians* by John Maxwell Coetzee. In doing so, we use Jean-Paul Sartre's theories of freedom and ethics, postcolonial studies, and Joseph Campbell's study on the hero's journey. As a starting point we take the idea that two novels initiate a strong debate on colonialism, the borders between barbarism and civilization, as well as on the awakening of the heroes in colonial spaces – Casement and the magistrate, respectively. We observe that the colonial contexts presented in the novels provoke in these two characters the desire to express discontent and rebellion, since they feel they cannot remain indifferent to such circumstances. Therefore, we pose questions about whether two individuals can change an unfair world, coming to the conclusion that the heroes presented by Vargas Llosa and Coetzee are not great historical figures but rather individuals motivated by ethical reasons, illusions or utopias, given their desire to put the world in order. Their utopian programs deconstruct paradigms and metanarratives of civilization constructed by the West, and they do so from the perspective of a Western man. The position of such a hero, however, is not unequivocal. We conclude that their attitudes are ambivalent and questionable, demonstrating that every hero is, above all, only human. The two heroes face the mocking gazes of those who live in indifference to colonial horrors and are subjected to their judgment, which leads to them being considered traitors.

Key words:

Mario Vargas Llosa, J. M. Coetzee, colonialism, violence, abuse of power, utopia, hero

Мирјана М. Секулић

Сажетак

ХЕРОЈИ У КОЛОНИЈАЛНОМ СИСТЕМУ: КЕЛТОВ САН МАРИЈА ВАРГАСА ЉОСЕ И ИШЧЕКУЈУЋИ ВАРВАРЕ ЏОНА МАКСВЕЛА КУЦИЈА

У раду настојимо да компаративно анализирамо лик јунака у романима *Келтов сан* Марија Воргаса Љосе и *Ишчекујући варваре* Џона Максвела Куција. У анализи се, пре свега, служимо теоријама Жан Пол Сартра о слободи и етици, постколонијалним студијама и студијом Џозефа Кембела о путовању и развоју јунака. Полазимо од идеје да ова два романа покрећу расправу о колонијализму, границама између варварства и цивилизације, као и о буђењу јунака – Кејсмента и неименованог начелника. Колонијални контексти представљени у романима мотивишу код ових утописта жељу да изразе незадовољство и бунт, јер осећају да не могу остати равнодушни према таквим околностима. Постављамо питање да ли две особе могу да промене неправедан свет и анализом долазимо до закључка да хероји које представљају Воргас Љосе и Куци нису велике историјске личности, већ појединци мотивисани етичким разлозима, својим илузијама или утопијама, услед жеље да уреде свет. Њихови утопијски програми деконструишу парадигме и метанаративе цивилизације које је конструисао Запад, и то из перспективе западног човека. Њихов став, међутим, није једнозначан – односно, закључујемо да су њихови ставови амбивалентни, упитни и показују да је сваки јунак пре свега човек. Два јунака се суочавају са подругљивим погледима оних који живе равнодушно пред колонијалним ужасима и подвргнути су њиховој пресуди, због чега их на крају сматрају издајницима.

Кључне речи:

Марио Воргас Љосе, Џ. М. Куци, колонијализам, насиље, злоупотреба моћи, утопија, херој

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.1.10>

821.111.09-31 Стивенсон Р. Л.

Сусрет са *другошћу* у Лондону Стивенсонове новеле *Необичан случај доктора Џекила и господина Хајда*

Душан Б. Ивановић*

Универзитет у Београду, Филолошки факултет

 <https://orcid.org/0009-0006-3764-9577>

Кључне речи:

другост,
Џекил и Хајд,
Лондон,
fin de siècle,
други,
двојник,
готска књижевност

Апстракт

Овај рад проучава појаву *другости* на подручју Лондона приказаног у новели Роберта Луиса Стивенсона *Необичан случај доктора Џекила и господина Хајда*. На почетку рада се пружа осврт на одређене социо-културолошке чиниоце који су крајем 19. века утицали на формирање готског имиџа британске престонице, чврсто утемељеног на концепту *другости*. Потом, ослањајући се на Фројдове психоаналитичке идеје о појму *другости*, које могу указати на главна својства овог феномена, фокус истраживања се ставља на детектовање представе *другог* у самом тексту о Џекилу и Хајду. Долази се до закључка како се *другост* првенствено оцртава на тлу озлоглашене лондонске четврти Сохо и у фигури свирепог Џекиловог двојника, Едварда Хајда. Циљ анализе је да разјасни на који начин су поменути показатељи *другости* представљени у Стивенсоновој новели и како централни јунаци као представници лондонског друштва *fin de siècle* периода реагују на њих. (примљено: 12. новембра 2022; прихваћено: 4. априла 2023)

<https://analifl.bg.ac.rs>

1. Увод

Двострукост људске природе се може издвојити као централни готски мотив који карактерише многе књижевне текстове настале током *fin de siècle* периода у британској књижевности. Главни аутори ове епохе као што су Оскар Вајлд (Oscar Wilde), Роберт Луис Стивенсон (Robert Louis Stevenson), Артур Конан Дојл (Arthur Conan Doyle) и Брем Стокер (Bram Stoker) у својим делима верно су приказали стање човековог духа крајем деветнаестог века, који су обележиле стрепње и фобије утемељене на горућим социјалним проблемима попут израженог пада елементарних моралних вредности и развоја криминалних тенденција у друштву. Стивенсонова новела *Необичан случај доктора Џекила и господина Хајда* (*The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde*) у књижевној критици неизоставно се наводи као одговарајући пример готске фикције која симболички илуструје феномен човекове подвојености, представљен кроз лик главног јунака Хенрија Џекила (Henry Jekyll). Радња приче прати наизглед угледног доктора који, не желећи да угуши пориве најниже врсте који га нагоне на чињење разних злодела, проналази експериментални напитака са циљем да раздвоји два поларизована дела своје личности. Наиме, хемијски препарат му омогућава да доживи телесну метаморфозу – материјализацију у фигури хладнокрвног криминалца под именом Едвард Хајд (Edward Hyde), који ноћу неуморно тумара улицама Лондона у потрази за својом следећом жртвом.

Стивенсоново чувено дело настало је у време када су се девијантни облици људског понашања проучавали кроз призму антрополошке криминологије, која је у тадашње време била врло утицајна у интелектуалним круговима. Италијански лекар и криминолог Чезаре Ломброзо (Cesare Lombroso) сматрао је да је криминалитет „облик атавизма или повратка у ментална стања која више одговарају примитивном човечанству него цивилизованој садашњости“¹ (Hughes, 2013: 80). Оснивач је теорије о урођеном злочинцу, према којој су аномалије изражене у телесној конституцији преступника аналогне његовој моралној изопачености. То је био уједно и један од главних критеријума који се користио за утврђивање разлике између обичних грађана и криминалаца. Ломброзова теорија би могла да објасни Хајдову телесну инфериорност као одраз његове менталне дегенерације – Џекилов двојник је описан као нешто „троглодитско“ што одаје „утисак наказности“ и „једва личи на људско биће“ (Stivenson, 2019: 24–25). Међутим, неефикасност поменуто теорије се огледа у њеној селективности и једностраности. Према њеним мерилима, доктор Џекил, чији физички склоп одговара оном који дефинише здравог појединца, аутоматски се не класификује као бескрупулозан насилник, иако су Хајдови пороци заправо његови.

Стога не чуди што се критичари углавном не слажу да је Стивенсон, под утиском ондашњих научних сазнања, посматрао криминалитет као поремећај који је најчешће погађао специфичне категорије људи, поготову оне на дну

1 Сви преводи са енглеског на српски језик су преводи аутора овог рада, осим цитираних делова из већ објављених превода Стивенсонове новеле и Фројдовога текста (Stivenson, 2019; Frojd, 2019).

друштвене лествице. Ендру Смит (Andrew Smith) верује да се Стивенсоново остварење може протумачити као критика припадника средњег слоја, додајући да проблем не лежи у самом Едварду Хајду, већ у испразности цивилизованог света (Smith, 2015: 497). Смит критикује строго потчињавање викторијанским правилима понашања, које је евидентно код других јунака попут Габријела Џона Атерсона (Gabriel John Utterson) и Ричарда Енфилда (Richard Enfield), наговештавајући да је средина главни фактор који доприноси појави дегенеративних подложности и обољења. Дејвид Пантер (David Punter) и Гленис Бајрон (Glennis Byron) такође указују на репресивну моћ викторијанског друштвеног система (Punter/Byron, 2004: 41). Они наглашавају да негирање непожељне и мрачне стране човекове личности може проузроковати њено растакање, као што је то случај код Хенрија Џекила.

По свему судећи, и сам Џекил је свестан окова патријархалног лондонског амбијента, чије идеолошке вредности и строга морална начела обавезују доктора да одбаци неконвенционалне емоционалне и нагонске потребе, што доводи до отуђења јунака од сопствене природе. Сходно томе, није изненађујуће што Џекил изјављује да је био приморан да дубоко зарони у двоструки живот, не проналазећи адекватан начин да премости јаз између умно-моралног и чулног, односно, рационалног и ирационалног. Када би јавност била упозната са његовим неприличним појудама које „[је] већ дуго тајно задовољавао“, он би, у најмању руку, постао „једним ударцем и заувек, презрен и без пријатеља“ (Stivensoп, 2019: 99). Ако, дакле, физичко и друштвено окружење остварује значајан утицај на обликовање духовне, емотивне и моралне склоности понашања појединца, намеће се питање зашто су многи аутори позновикторијанског периода одабрали баш Лондон као идеалан готски локалитет за стварање својих наратива.

С тим у вези, у овом раду ћемо прво пружити увид у одређене социо-културолошке факторе важне за конструисање готске особености Лондона, на којој је заснован фиктивни пејзаж овог града приказан у причи о Џекилу и Хајду и осталим прозним текстовима касног 19. века. Потом ћемо, са становишта психоаналитичке теорије Сигмунда Фројда (Sigmund Freud), пажњу усмерити на појам *другости*, чије разумевање ће нам омогућити да, у последњем и најважнијем делу рада, прецизно објаснимо на који начин је то тајанствено и другачије лице Стивенсоновог Лондона и његових становника приказано у новели и какву реакцију изазива код јунака.

2. Лондон као готски амбијент у књижевним делима позног 19. века

Преокупација готске фикције монструозним чиновима и трансгресивним појавама не јењава ни у последњој четвртини 19. века, када се фокус главних збивања измешта из далеких крајева у сам центар британске империје и цивилизације. Претходно се радња енглеских готских романа одвијала усред удаљених и егзотичних крајолика, из којих се злокобно уздижу оронули средњовековни замкови и опатије са тајним пролазима (Роровић, 2010: 244). Међутим, током викторијанског раздобља, аутори умногоне означавају Лондон

као жариште нестабилности и опасности (Punter/Byron, 2004: 40). На пример, у Дојловом роману *Знак четворице* (*The Sign of Four*), град је описан као мрачан терен, обавијен „густом, влажном маглом“, који, попут неке мистериозне немани, поседује „чудовишне пипке“ (Doyle, 2001: 21, 23).

Многи теоретичари сматрају да, након процеса индустријализације и демографске експлозије, Лондон присваја једно ново лице, директно супротстављено оном општепознатом које одише респектабилношћу. Тај други, узнемирујући аспект британске престонице, вешто прикривен и заташкан инжењерским и технолошким напретком и иновацијама (што је утицало на радикално мењање свакодневнице), формиран је као последица озбиљних социјалних проблема који су континуирано погађали становништво. На првом месту се могу издвојити сиромаштво и пренасељеност. Наиме, Лондон је 1841. године бројао два милиона становника, док их је 1881. године, након само четири деценије, било регистровано чак пет милиона (Sutherland, 1989: 527). Сиромашни слој је у знатној мери био сконцентрисан у Ист Енду (East End), источном делу града који је важио као синоним за опасност, безумље и разврат. Ова неразвијена урбана регија се састојала од суморних и заосталих квартова, у којима је на дневном нивоу било и до петнаест хиљада бескућника, који су, проводећи ноћ на отвореном, очајнички тражили привремена склоништа (Gordon, 2002: 11). Њени становници су због недостатка средстава за задовољење основних животних потреба, изразито лоших хигијенско-санитарних услова и распрострањености заразних болести, били осуђени да живе у најтежим мукама, што је неретко резултирало трагичним исходом (Gordon, 2002: 59). Отуда није зачуђујуће што је овај крај редовно бележио највећу стопу смртности у метрополи (Porter, 2002: 301). Сцене немаштине и безнаћа, које су одликовале округ Ист Енда, послужиле су као инспирација многим ауторима, укључујући Џорџа Гисинга (George Gissing). У свом роману *Доњи свет* (*The Nether World*) из 1889. године, Гисинг описује нехумане услове живота ниже класе, истичући како њени чланови обитавају у „јазбинама“ у којима преовлађују „прљавштина“, „трулеж“ и „мириси зла“ (Gissing, 1992: 74).

Криминал је представљао још једну битну тегобу, карактеристичну за овај део Лондона, која је претила да захвати и остатак престонице. Најрепрезентативнији пример невиђеног насиља тог времена, који је из корена уздрмао и застрашио читаву лондонску јавност, везан је за серијског убицу под псеудонимом Џек Трбосек (Jack the Ripper). Он је у периоду од 31. августа до 9. новембра 1888. године на свиреп начин убио пет жена које су се бавиле проституцијом, углавном унутар лондонског кварта Вајтчепел (Whitechapel). Трбосек овде несвакидашњи модус операнди, који се, између осталог, базирао на сакаћењу лица жртава и уклањању унутрашњих органа из њихових тела (Jackson, 2013: 142), подстакао је бројне спекулације о професији овог злочинца. Пошто се јасно могло приметити да поседује одређено знање из анатомије, један табор аналитичара сматрао је да би Трбосек по занимању могао бити доктор (Gibson, 2004: 148). Ова теорија, заснована на хипотези да је особа

високог социјалног статуса извршилац неописивих монструозности, испунила је грађане осећајем дубоког немира. Иако идентитет овог преступника никада није откривен упркос бројним нагађањима, његови стравични поступци су оставили неизбрисив траг у колективној свести викторијанаца. Слика предатора који искаче из уских и тамних градских пролаза, а чија се силуета једва назире у измаглици, више није доживљавана само као продукт поетске имагинације, већ као део алармантне реалности. У том погледу, злоћудност Стивенсоновог Хајда, која долази до изражаја у његовим ноћним пустоловинама, бива преточена у подручје опипљиве стварности као резултат свог отеловљења у фигури Џека Трбосека. Почињени злочини у Вајтчепелу су, како Линда Драјден (Linda Dryden) закључује, „потврдили мишљење јавности да је Ист Енд стециште опасности, болести и неописивих ужаса који су представљали бруку за целокупно друштво и језив показатељ дубине људског потонућа“ (Dryden, 2003: 51).

Међутим, иако је овај други изглед Лондона био обојен општим утиском свакојаким опасности, то није заустављало припаднике средње и више класе да одлазе у озлоглашене дистрикте попут Ист Енда и Сохоа (Soho) како би реализовали своје недозвољене и необуздане фантазије (Gray, 2010: 146). У тадашње време се од лица поменутог сталежа очекивало испољавање џентлменских манира, базираних на поштовању интегритета, части, моралу, учтивости и одговорности (Mitchell, 2009: 272). Ипак, многи су, не желећи да се повинују стриктном кодексу понашања постављеном у складу са викторијанским идеолошким системом вредности, уточиште пронашли у разноразним одајама за разоноду и разузданост, попут барова, позоришта на лошем гласу, коцкарница, јавних кућа или пушионица опијума. Један од аристократских чланова друштва, Хенри Џејмс Фицрој (Henry James Fitzroy), гроф од Јустона (Earl of Euston), у то време је био уплетен у незапамћен скандал који је потресао читаву јавност. Он је био оптужен да је наводно посећивао мушки бордел смештен у улици Кливленд (Cleveland Street) у Лондону, иако су истополне активности међу мушкарцима тада биле законски забрањене и кажњаване (Cook, 2008: 50). Стога је декадентност угледних личности као тема пронашла снажан одјек у појединим делима писаца *fin de siècle* ере. На пример, Вајлдов Доријан Греј (Dorian Gray) је осликан као фигура која егзистира између Вест Енда (West End), средишта британске углађености и префињености, и Ист Енда, чија завучена скровишта му пружају неограничену слободу и простор за конзумирање опијума и задовољавање еротских апетита.

Готски аспекти града и на страни облици понашања његових становника, који бивају уткани у само ткиво Стивенсонове приче о Џекилу и Хајду, могу се додатно појаснити и као одраз постојања такозване *другости*. У готској књижевности овај концепт се генерално користи да представи одређену ствар, појаву или групу људи као другачију, запрепашћујућу или претећу по друштво (Krzywinska, 2017: 235). Често се манифестује у виду натприродних форми, чиме писци на симболичан начин указују на општу забринутост поводом актуелних проблема с којима се целокупно друштво суочава. Да бисмо боље и

прецизније разумели на шта се тачно овај појам *другости* односи, на који начин је представљен у самој новели којом се бавимо и коју реакцију изазива код јунака, неопходно је да у наставку рада усмеримо пажњу на његово значење са психоаналитичког гледишта.

3. Појам *другости* у Фројдовој психоаналитичкој теорији

У свом чувеном есеју „Das Unheimliche“² из 1919. године, Фројд темељно анализира значење придева *unheimlich* (енгл. *uncanny*), који је у директној вези са појмом *другости*. Овај термин у српском језику нема свој одговарајући еквивалент, али се захваљујући дефиницијама које Фројд даје у поменутом чланку најчешће преводи као нешто „необично“, „неугодно“ или „заstraшујуће“. На почетку текста, Фројд формулише *unheimlich* као „ону класу заstraшујућег које нас враћа ка нечему што нам је давно било познато, некада веома блиско“ (Freud, 2003: 124). На основу овог аргумента, поставља се питање како неко познато биће или ствар може да трансгресира у један необичан и непрепознатљив облик који побуђује осећај страха. У циљу додатног појашњења ове проблематике, чији би резултат био један прихватљиви и свеобухватни одговор, Фројд добар део остатка есеја посвећује етимолошком и семантичком испитивању речи *heimlich* и *unheimlich* које, на први поглед, имају сасвим супротна значења. Основни смисао придева *heimlich* (енгл. *homely*) се своди на нешто што је „сродно“, „драго и присно“ и „домаће“ (Freud, 2003: 126); стога, ако поменути придев третирамо као антоним придева *unheimlich*, онда се *unheimlich* може посматрати као одраз нефамилијарности. Међутим, ово својство није довољно да би се одређена појава квалификовала као зачуђујућа или онеспокојавајућа. Многе свакодневне ствари са којима се сусрећемо су нам стране, али оне нужно не морају оставити утисак језе или чудноватости. У току даљег истраживања Фројд открива да придев *heimlich* поседује још један, сасвим нов сет значења који је у директној корелацији са појмом *unheimlich*. Заправо, *heimlich* може истовремено да означава и нешто тајанствено, језиво и скривено од очију спољашњег света (Freud, 2003: 133). У том погледу, *heimlich* и *unheimlich* престају да функционишу као антонимски пар и други термин бива категорисан као компонента првог. Отуда, *unheimlich* или „необично“ може се сагледати као ерупција непознатог и непојмљивог садржаја унутар оквира интимног. То непознато нам је некада било блиско, али је услед процеса потискивања дефамилијаризовано и сада, у једној искривљеној и ишчашеној форми, избија на површину, нарушавајући нашу унутрашњу равнотежу. Као пример *unheimlich*, Фројд, између осталог, наводи и феномен двојника, што је подобно с обзиром на то да он илуструје разломљеност личности на два сегмента, од којих се један перципира као оличење страности.

2 На овом месту користимо оригинални назив Фројдовог есеја због непостојања званичног преводног еквивалента у српском језику. Поједини истраживачи и критичари сматрају да би одговарајући наслов есеја на српском језику, између осталог, могао да буде „Зазорно“ или „Језовито“.

Овако изложена схватања, дакле, упућују на општи закључак да је присуство необичног, прикривеног, страног и нелагодног унутар домена познатог управо оно што конституише *другост*. Ово виђење је заступљено и у Фројдовој теорији о структури личности из 1923. године, која посматра људски идентитет као творевину сачињену од три међузависна дела: *Ега*, *Суперега* и *Ида*. Последњи елемент, *Ид* или *Оно*, директно се препознаје као еквивалент појму *другости*. *Ид* се тумачи као резервоар свих наших урођених нагона и агресивних стремљења (Frojd, 2019: 422–426). *Оно* се не покорава законима разума и налази се у сфери несвесног. Фројд, користећи аналогију леденог брега, објашњава како је несвесни део човековог ума неприступачан и недокучив попут огромног комада брега који је сакривен испод водене површине. У том непрегледном пространству је усидрен и *Ид*, који своје прохтеве детерминише на основу принципа задовољства:

То је мрачни, недоступни део наше личности. [...] [М]оже се описати [...] као супротност Ега. Иду се приближавамо упоређењима, називамо га хаосом, котлом пуним узаврелих импулса. [...] Само се по себи разуме да Оно не познаје вредновања, ни добро, ни зло, ни морал. Економски, или ако хоћете квантитативни моменат, који је присно везан са принципом уживања, господари свима збивањима. Нагонски садржаји који теже за пражњењем, све се то налази по нашем мишљењу у Иду. (Frojd, 2019: 422–423)

Наведени цитат илуструје да *Ид* јасно кореспондира са *другошћу*, која се може поимати као отуђени део наше личности. Она је попут некакве мистериозне и језовите сутеренске оставе у коју њен власник не залази, како не би био опхрван ирационалним идејама и страховима које она распламсава у дубини његове душе. Ипак, упркос својој неугодној и мрачној посебности, *другост* је интегрални део сваког човека, без које јединство бића није замисливо. Стога, *Его*, који се доживљава као *Ја*, мора да усклади њене захтеве са моралним захтевима *Суперега* (Frojd, 2019: 425), како би појединац могао нормално да функционише и да се развија у средини у којој живи.

4. Сусрет са другим у Лондону Џекила и Хајда

Узимајући у обзир Фројдова теоријска схватања о својствима *другости*, у Стивенсоновој новели се ова појава може детектовати на нивоу самог града, као и међу његовим становницима. Када је реч о првом, лондонски квартал Сохо недвосмислено иступа као симбол човекове мрачне *другости*, будући да служи као Џекилово алтернативно пребивалиште и склониште након реализације Хајдових зверских подухвата. Ово подручје представља центар трулежи и неморала британске престонице, а његов најупечатљивији опис проистиче из Атерсоновог личног обиласка када адвокат, решен да проникне у мистерију Хајдових злочина, бива затечен дегутантним призором на који тамо наилази. Сцене ругла, дезоријентисаности, сиромаштва и бешчашћа се међусобно преплићу и употпуњују:

Било је око девет изјутра, и прва магла те јесени. [...] Суморни квартал Сохоа, [...] са својим каљавим улицама и бедно одевеним пролазницима, светиљкама које уопште нису гашене, или су изнова паљене да се боре против ове жалосне поновне најезде мрака, изгледала је, у адвокатовим очима, као подручје неког града из кошмара. [...] Када се фијакер зауставио пред назначеном адресом, магла се мало подигла, и указала се прљава улица, ракициница, ониска француска крчма, дућан за продају бајате хране [...], мноштво дроњаве деце збијене пред улазима и жене различитих народности како излазе, с кључем у руци, на јутарњу чашицу [...]. (Stivenson, 2019: 36–37)

Блатњаве улице Сохоа, паралисане тамном, густом маглом и настањене људима неутврђене националности и сумњивог морала, доприносе креирању клаустрофобичне и апокалиптичне атмосфере која господари овим делом града. Некултивисана природа ове престоничке четврти изазива двоструку реакцију код Стивенсонових јунака у зависности од њиховог моралног карактера. Код поштоваоца општеприхваћених викторијанских начела и дужности, Сохо производи један крајње *unheimlich* ефекат. Атерсон га перципира као присуство притајене, језиве страности на тлу фамилијарног лондонског простора који зрачи својом префињеношћу и отменошћу. Обавијен велом злослутне тајанствености у виду непрозирне магле, Сохо је извор различитих врста националних, друштвених и моралних претњи које треба сузбити, како не би угрозиле стабилност у осталим деловима британске метрополе. У том погледу је он директно супротстављен културној уздигнутости и импресивности Кевендиш сквера (Cavendish Square), пребивалишта доктора Ленјона (Dr Lanyon), описаног као „читадел[а] медицине“ (Stivenson, 2019: 18).

Такође, Сохо се препознаје и као оаза неспутаних задовољстава, у којој се поштовање цивилизацијских вредности неретко игнорише. Ово друго лице фиктивног Лондона код својих становника разбуктава жар сузбијених анималних нагона, пружајући им ослобођење од разновразних забрана које конституишу њихово свакодневно бивствовање. Стога не чуди што управо у Сохоу Џекил проналази дом за свог двојника, чиме постиже оживотворење својих злих помисли и страсти.

Осим у граду, сусрет са *другим* се назире и код становника Стивенсоновог Лондона – превасходно код протагонисте који својом извитопереном појавом, криминалним поступцима и хомосексуалним тенденцијама представља опасност по остале јунаке и целокупно лондонско друштво *fin de siècle* периода. Наиме, Хенри Џекил експлицитно потврђује постојање властите *другости* у дубинама своје психе када изјављује да је Едвард Хајд „пријатељ којег [је] дозвоао из сопствене душе“ (Stivenson, 2019: 95). Овај „пријатељ“ представља тамну страну Џекилове личности и директно утиче на то да се доктор осећа као „странац у сопственој кући“ (Stivenson, 2019: 91), чиме се евоцирају Фројдови постулати о *unheimlich* својству *другости*. Штавише, из психоаналитичког угла

се Хајд може интерпретирати као оличење човековог *Ида*; он је потчињен „брзим нагонима“ (Stivenson, 2019: 99) и обузет „бестијалном пожудом“ (Stivenson, 2019: 95), а његово отелотворење је резултат Џекилових запањујућих експеримената које врши у својој запуштеној, затамњеној и закључаној лабораторији. Свог нечасног близанца Џекил у почетку прихвата са усхићењем: „То моје ја изгледало је природно и људско. У мојим очима имало је живљу слику духа, изгледало је одређеније и јединственије него несавршени и подељени лик који сам до тада навикао да називам својим“ (Stivenson, 2019: 92). Међутим, како утицај докторовог *Ега* све више почиње да слаби под јаким притиском ултиматума који долазе од стране његовог *Ида*, Хајдова енергија постаје све снажнија и доминантнија. Непримерени ужици из којих је Џекил претходно црпео покретачку снагу сада попримају једну злокобнију ноту: „Био сам свестан [...] те необузданије, махнитије склоности ка злу“ (Stivenson, 2019: 100). На крају, докторово својевољно и безгранично препуштање деструктивним поривима који чине срж Хајдовога бића доводи до погубних последица: главни јунак увиђа немогућност измирења контрадикторних делова своје природе, што резултира финалним чином самоуништења.

Описана Џекилова *другост*, прерушена у виду фигуре његовог садистички настројеног двојника, оставља једну дуготрајну и готово идентичну импресију код осталих јунака у новели: необјашњив и несавладив налет одвратности и неспокоја. Наиме, Енфилд признаје да Хајда „није лако описати“, истичући како његову појаву одликује „нешто непријатно, одбојно на први поглед“ (Stivenson, 2019: 14). Доктор Ленјон такође наглашава како је био изненађен „чудним субјективним осећањем немира“ (Stivenson, 2019: 82) приликом упознавања Хајда, док његов пријатељ Атерсон тврди да Џекилов двојник оставља један општи утисак „неодређене наказности“ (Stivenson, 2019: 39). Овај необичан осећај гађења, који су поменути јунаци искусили у додиру са Хајдом, може се сагледати према Метју Гибсону (Matthew Gibson) као знак њиховог блиског сусрета са *unheimlich* елементима сопствене *другости* (Gibson, 2013: 180). То значи да у Хајдовом лику они, бар на трен, називу обресе својих недостојних особина које су давно прогнали из сфере свесног и препустили их надмоћности заборавља. Отуда не чуди што Атерсон, увидевши да постоји неки дискретан и недокучив споразум између Џекила и Хајда, бива моментално опседнут мучним мислима о нечасним потезима из своје прошлости: „И адвокат се [...] замисли над сопственом прошлoшћу, претражујући сваки кутак сећања, не би ли случајно ненадана појава неког старог греха искрсла на видело“ (Stivenson, 2019: 27). Хајд је, дакле, симбол претећег *другог* који подрива осећај сигурности и заштићености лондонског друштва. Он то превасходно постиже, како Розмери Џексон (Rosemary Jackson) напомиње, својом криминалношћу и сексуалношћу, рушећи темеље устаљених друштвених стандарда (Jackson, 2014: 68).

Када је реч о Хајдовим злочинима, они су узнемирујући из два главна разлога: прво, усмерени су према немоћним лицима и, друго, одликује их јединствен спој изразите агресивности, хладнокрвности и сексуалног узбуђења.

Читалац о првом недељу сазнаје на самом почетку приче, када се Енфилд нерадо присећа тог немилог догађаја током шетње са Атерсоном. Прва невинна жртва је малолетна девојчица између осам и десет година коју је Хајд „мирно згазио“ и „оставио је на земљи да вришти“ (Stivenson, 2019: 10). Овај приказ престрављује Енфилда, који бива згрожен бруталношћу самог злочина: „Не звучи тако страшно кад се чује, али било је паклено за видети“ (Stivenson, 2019: 10). Оно што га нарочито обесхрабрује јесте језива неосетљивост насилника: „[У] средини је стајао тај човек, с неком врстом мрачне, подругљиве хладнокрвности [...], држећи се као права сотона“ (Stivenson, 2019: 11). Поједини критичари тумаче овај Хајдов прекршај као чин сексуалног злостављања малолетне особе, имајући у виду да је сексуално насиље над децом најниже класе представљао озбиљан проблем у тадашње време (Baker/Bulfin, 2018: 42). Да Хајд наноси бол другим особама ради властите хедонистичке насладе, потврђује и сам Џекил када каже следеће: „Да изведу своје злочине, људи су некад унајмљивали убице [...]. Ја сам био први који је то икад чинио из задовољства“ (Stivenson, 2019: 94). И Хајдов други монструозни чин се може сагледати у овом светлу, будући да за такву врсту анализе постоји довољно назнака у тексту. Наиме, његова следећа жртва је старији господин по имену сер Денверс Керу (Sir Danvers Carew), чија је насилна смрт запрепастила читав Лондон, имајући у виду високи положај преминулог. Хајд усмрћује Керу тако што га ударом штапа обара на земљу, а потом његово тело еуфорично гази неочекиваном силином и махнитом преданошћу. Џенифер Бове (Jennifer Beauvais) истиче како је Џекилов опис овог убиства преглављен не само сликама суровости, већ и сензуалности (Beauvais, 2020: 142): „Са заносом весеља мрцварио сам тело које није пружало отпор, осећајући усхићење при сваком ударцу [...]“ (Stivenson, 2019: 101). Из наведеног увиђамо да се телесно повређивање поменутих двеју жртви може разумети као одраз Хајдових агресивних еротских нагона, чије испуњење доводи до оргазмичког задовољства и усрећења.

Џекилова *другост* се да приказати и као одраз његове хомосексуалне природе. Наиме, докторов извештај о својој младости обилује алузијама на истополне чежње које је вешто тежио да сакрије због осуде од стране позновикторијанског друштва:

И заиста, најгора од мојих мана била је извесна нестрпљива веселост, [...] за коју сам ја налазио да је тешко ускладити је с мојом неодољивом жељом да високо држим главу и да се пред светом држим више него уобичајено озбиљно. Отуда је дошло да кријем своја задовољства [...]. Многи би се чак дичили таквим изгредима какве сам ја направио; али [...], ја сам гледао на њих и крио их с готово болесним осећањем срама. (Stivenson, 2019: 87)

Јунакова неспособност да измири супротне делове своје личности резултира осванућем аутономног хомосексуалног ентитета којим управља Хајд. Он пркоси патријархалности и нормативном моделу мушког идентитета, уливајући

осећај страха и панике међу грађанима. Ову теорију заступа и Илејн Шоволтер (Elaine Showalter), констатујући да осећај бојазни и гнушања који појава Хајда узрокује код осталих јунака указује на хомофобију, која је крајем деветнаестог века досезала размере хистерије (Showalter, 1990: 112). Шоволтер скреће пажњу на Хајдов спољашњи изглед обележен бледоликошћу и недефинисаним деформитетом, што асоцира на сифилистичко обољење које се убрајало међу учестале инфекције касног 19. века. Из тог угла, Џекилова видљива напетост, потиштеност и жеља за самоћом се могу схватити као последица његове потајне борбе са овом опаком болешћу. У самој новели, Атерсон имплицира да је свестан разлога Џекилове самонаметнуте изолације, приписујући докторов посвећен рад у лабораторији његовом грозничавом покушају да што пре пронађе лек за незгоду у којој се нашао:

Вашег господара, Пуле, снашла је нека од оних болести које и муче и унаказе болесника; отуда, колико ја знам, промена у гласу; отуда и маска и оно избегавање пријатеља; отуда његова силна жеља да дође до тог лека, која сиротој души даје неку наду у оздрављење [...]. (Stivenson, 2019: 65)

Он закључује да је Џекилова приврженост његовом бестидном познанику Хајду највероватније резултат „неког старог греха“ или пак „неке скривене срамоте“, имајући у виду да је Џекил био „махнит кад је био млад“ (Stivenson, 2019: 26–27).

Џекилово хомоеротско друго дубоко узнемирава угледне представнике лондонског друштва; оно делује кобно на доктора Ленјона који, запрепашћен огољеном истином коју коначно спознаје уз помоћ Хајдове исповести, изјављује како је његов живот „уздрман у корену“ и како осећа да су му „дани одбројани“ (Stivenson, 2019: 86). Атерсон је такође оптерећен сличним тескобним мислима, што се дâ приметити када адвокат замишља Хајда како се усред ноћи прикрада поред Џекиловог кревета и условљава доктора да се потчини његовим суманутим замислима. Ова визија се може дешифровати и као облик Атерсонове подсвесне тежње за суочавањем са сопственим сексуалним нагонима који су потиснути.

4. Закључак

Стивенсоново ремек-дело о еминентном доктору који се супротставља неприкосновеним законима људске природе не треба посматрати кроз дидактичку димензију као књижевно-уметничко остварење које, на симболички начин, сведочи о стравичним последицама огрешења о друштвене и етичке норме, чиме се указује на одређену моралну поуку. Ауторово вешто експлоатисање готског мотива *другости* у ствари сугерише да је идеја о постојању јасно утврђене границе између добра и зла илузорна. Наиме, та мрачна *другост* у човеку, која је погубна уколико се не држи под контролом, је, како Фројд објашњава, неизбрисив део човекове личности (Frojd, 2019: 422–426). Као таква, она не карактерише само особе умешане у различите видове преступа, укључујући Џекила, већ сваког појединца.

Сустрет са *другим* је у Стивенсоновом Лондону приказан као незабилазан контакт јунака са Џекиловим зловним двојником, Едвардом Хајдом, и престоничким кварталом Сохо, који је дочаран као долина покварењаштва и развратности. Уважене чланове лондонског друштва обузима несвакидашњи талас немира и зgroжености приликом разговора са Хајдом, што се са психоаналитичког аспекта објашњава као њихово суочавање са тежњама сопствене *другости*. Закључује се да Џекилов двојник нарушава утемељене принципе позновикторијанског патријархалног поретка својим криминалним деликтима и хомосексуалним стремљењима. Стога, његови преступи се могу схватити као вид побуне против традиционалних образаца маскулинитета и наметнутих друштвених ограничења.

Позиционирање *другости* у сам центар британске престонице, као типичног одраза животних начела, навика и делања њених становника, омогућава аутору да покаже како су на крхком цивилизацијском тлу града вешто скривени узнемирујући трагови опасности, укључујући криминал и сексуално насиље којима прибегава Хајд. На самом крају је важно нагласити да се претња коју Џекилова *другост* означава може образложити и интерпретативним приступима другачијим од оних који су коришћени у овом раду. Држ новеле се заправо огледа у ауторовој намери да не расветли у потпуности порекло Џекилових жудњи, што допушта читаоцу да осмотри интенције главног јунака из других перспектива.

Напомена: Рад је настао у оквиру курса *Британска проза кроз студију жанра*, током докторских студија на Филолошком факултету у Београду, под менторством проф. др Александре Јовановић.

Литература

- Baker, J., Bulfin, A. (2018). Childhood. In K. A. Morrison (Ed.), *Companion to Victorian popular fiction* (p. 42). Jefferson, NC: McFarland & Company.
- Beauvais, J. (2020). *Domesticated bachelors and femininity in Victorian novels*. Jefferson, NC: McFarland & Company.
- Cook, M. (2008). *London and the culture of homosexuality 1885-1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doyle, A. C. (2001). *The sign of four*. London: Penguin Classics.
- Dryden, L. (2003). *The modern gothic and literary doubles: Stevenson, Wilde and Wells*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Freud, S. (2003). *The uncanny* (A. Philips, Ed.). London: Penguin Books. (Original work published in 1919).
- Frojd, S. (2019). *Kompletan uvod u psihoanalizu* (B. Lorenc, V. Jerotić, N. Volf, T. Bekić, prev.). Beograd/Podgorica: Kosmos izdavaštvo/ Nova knjiga.
- Gibson, M. (2013). *The fantastic and European gothic: History, literature and the French revolution*. Cardiff: University of Wales Press.

- Gibson, D. C. (2004). *Clues from killers: Serial murder and crime scene messages*. New York, NY: Barnes & Noble.
- Gissing, G. (1992). *The nether world*. Oxford: Oxford University Press.
- Gordon, R. M. (2002). *The Thames torso murders of Victorian London*. Jefferson, NC and London: McFarland & Company.
- Gray, D. D. (2010). *London's shadows: The dark side of the Victorian city*. London and New York: Continuum International Publishing Group.
- Hughes, W. (2013). *Historical dictionary of gothic literature*. Lanham, MD: Scarecrow Press.
- Jackson, R. (2014). *Fantasy: The literature of subversion*. London: Routledge.
- Jackson, K. (2013). *Chronicles of old London: Exploring England's historic capital*. New York, NY: Museyon.
- Krzywinska, T. (2017). Gothic American gaming. In J. Weinstock (Ed.), *The Cambridge companion to American gothic* (pp. 229–242). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mitchell, S. (2009). *Daily life in Victorian England*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Popović, T. (2010). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos Art/Edicija.
- Porter, R. (2000). *London: A social history*. London: Penguin Books.
- Punter, D., Byron, G. (2004). *The gothic*. Malden, MA: Blackwell Pub.
- Showalter, E. (1990). *Sexual anarchy: Gender and culture at the fin de siècle*. New York, NY: Viking Penguin.
- Smith, A. (2015). Medicine. In M. Saler (Ed.), *The fin-de-siècle world* (pp. 487–500). London and New York: Routledge.
- Sutherland, J. (1989). *The Stanford companion to Victorian fiction*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Извор

- Stivenson, R. L. (2019). *Doktor Džekil i mister Hajd* (Lj. Popović, M. Popović, prev.). Beograd: LOM.

Dušan B. Ivanović

Summary

THE ENCOUNTER WITH THE *OTHER* IN STEVENSON'S PORTRAYAL OF LONDON IN *THE STRANGE CASE OF DR. JEKYLL AND MR. HYDE*

This paper investigates the manifestation of *otherness* within the fictional world of late-Victorian London depicted in Robert Louis Stevenson's novella *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde*. The analysis begins with an overview of specific socio-cultural factors of the late 19th century that were instrumental in shaping the Gothic image of the British capital, firmly grounded in the idea of *otherness*. Then, relying on Freud's

psychoanalytic theory, which can elucidate the properties of *otherness*, the focus of the study shifts to examine how this concept is represented in Stevenson's tale about Dr. Jekyll and Mr. Hyde. It is concluded that *otherness* is predominantly located in the notorious London district of Soho and in the figure of Jekyll's evil double, Edward Hyde. The aim of the analysis is to explain how these two indicators of *otherness* are portrayed in Stevenson's text and to clarify how the novella's major characters, considered to be representative of the fin-de-siècle London society, react to them.

Key words:

otherness, Jekyll and Hyde, London, fin de siècle, the *other*, the double, Gothic fiction

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.1.11>

821.111.09-31 Курејши Х.

Искуство хибридности прве генерације имиграната у роману *Буда из предграђа*

Наташа В. Дамљановић*

Независни истраживач

 <https://orcid.org/0009-0004-0218-8913>

Кључне речи:

Баба,
културна хибридность,
Буда из предграђа,
прва генерација
имиграната,
разочарење,
религија,
будизам

Апстракт

Велики прилив имиграната из бивших колонија након Другог светског рата директно је утицао на промену енглеског друштва, уносећи немир и у традиционално схватање енглеског идентитета. Лондон је убрзо постао прави мултикултурални град у којем су националне и културне границе заувек избрисане. Са друге стране, имигранти прве генерације својим доласком заузимали су одређена подручја, понекад и изван Лондона, и при томе били су изложени нападима чланова Националног фронта. У животима и у емоцијама ових људи превладавали су тензија и страх. Често су били забринути да ће локално становништво да их одбаци, што се неретко и дешавало. Стога се овај рад бави културном хибридношћу прве генерације имиграната у Курејшијевом роману *Буда из предграђа*. Тежиште је стављено на питање шта се дешава са имигрантима који не успеју да прихвате флуидност свог идентитета. Кроз анализу живота Анвара и Харуна, два типична представника прве генерације имиграната, рад појашњава колико је овим људима тешко да се асимилију и коначно да прихвате културу земље у коју имигрирају. У ту сврху у раду се као методолошко полазиште користи Бабина теорија о хибридности, која нам омогућава свеобухватније сагледавање и разматрање главних карактеристика имигрантског идентитета прве генерације. (примљено: 26. новембра 2022; прихваћено: 14. априла 2023)

<https://analifil.bg.ac.rs>

1. Увод

Након освајања своје прве књижевне награде за сценарио филма *Мој лепи вешерај* (*My Beautiful Launderette*), ношен на крилима великог успеха, Ханиф Курејши (Hanif Kureishi) наставио је са писањем представа, романа, кратких прича и есеја. Његов дебитантски роман *Буда из предграђа*¹ (*The Buddha of Suburbia*), у којем кроз лик Буде заправо прича о свом оцу, објављен је 1990. године. То је, према вишењу многих критичара, полуаутобиографски билдунгсроман, који му отвара врата и у потпуности омогућава да коначно ступи на сцену британске књижевности. На сатиричан начин прати одрастање и сазревање седамнаестогодишњег протагонисте романа Карима Амира током седамдесетих година прошлог века у Лондону, граду у којем живе различите нације и расе. Карим је тинејџер хибридног порекла, рођен као плод љубави оца Пакистанца и мајке Енглескиње. Своју причу започиње дефинишући себе као Енглеца по рођењу и васпитању, „замало“. То „замало“ односи се на чињеницу да је његов отац Харун емигрирао из Индије, данашњег Пакистана, пре двадесет година, те се по доласку у Лондон оженио Енглескињом. Због свог индијског наслеђа, Карим често открива како није у стању да у потпуности прихвати свој енглески идентитет. Истовремено је присиљен да се суочи са неугодним аспектима индијске културе, или макар са оним што други под тим називом подразумевају. Питања која се односе на припадност и хибридност прожимају цео роман. Утичу како на „Каримово кретање између поларизованих места – између ‘овде и тамо‘“ (Webster, 2000: 99), тако и на кретање свих осталих ликова романа који припадају првој или другој генерацији имиграната. Кроз описивање расног, религијског, генерацијског и економског јаза међу становницима ове метрополе, Курејши свога читаоца упућује на могуће постојање и другачијих слика о Лондону.

Наративна реторика, која је у овом роману представљена кроз игру моћи, карактеристична је за комплетан постколонијални дискурс. Та борба моћи такмичење је између Давида и Голијата, при чему обе стране знају правила и свесне су свога положаја. Добро познавање игре и самих правила, нажалост, не одређује увек победника, па често то не буде онај кога читалац очекује, нити онај који то заслужује. За Карима, игра моћи индиректно започиње оног момента када се његов отац Харун, заједно са својим добрим пријатељем Анваром, досељава у Лондон како би остварили своје снове. Њихово пријатељство датира из Индије, где су некада у Бомбају живели у близини један другом. Играли су крикет, националну игру Енглеца, која им је била наметнута. Горчину им је уносило то што су често „играли крикет против Британаца“ (Kurejši, 2017: 28), мечеве који су унапред били изгубљени.

Буда из предграђа је роман који обилује бинарним супротностима. Прати развој две паралелне приче и „вешто супротставља искуство азијског имигранта у Британији (отац, Харун), са искуством онога рођеног као Азијат у Британији

1 Kureishi, H. (1990). *The Buddha of Suburbia*. London: Faber and Faber.

(син, Карим), да ослика мноштво изазова са којима се суочавају различите генерације Азијата [...] крајем двадесетог века“ (Narain, 2020: 66). Роман описује начин на који они траже своје место у Лондону и граде свој идентитет. Иако их чланови Националног фронта стално упућују на земљу својих предака, они државу у којој живе сматрају својом, једном једином. Њихова судбина не разликује се много, али им је приступ проблемима и те како различит. За прву генерацију имиграната карактеристично је да „сама подлога на којој израста фигура странца, ма колико да се очитује у лондонским околностима, ипак припада неупоредиво широј констелацији односа, јер не проистиче из простора, па ни Лондона, него из времена: дакле, света“ (Lompar, 2019: 13). Разликују се и по својој срџби, бесу, збуњености и незадовољству ситуацијом у којој се налазе. Стога се овај рад бави културном хибридношћу прве генерације имиграната, при чему је тежиште стављено на питање шта се дешава са имигрантима који не успеју да прихвате флуидност свога идентитета. Одговор на то питање изискује детаљније бављење појмовима хибридности, културне хибридности, мимикрије, фиксираности и чистоте порекла, међупростора или лиминалног простора, двоструке силе и другости. Рад такође појашњава колико је тим истим људима тешко да се асимилиују и коначно да прихвате културу земље у коју су имигрирали. Да ли је унутрашњи повратак у Индију једини начин да се превазиђу потешкоће са којима се расељено лице сусреће? Да ли враћање коренима, својој религији, традицији и филозофији, олакшава Анвару и Харуну стварање лиминалног, односно, имагинарног простора, како би коначно нашли своје место у енглеском друштву? Кроз анализу живота двојице представника прве генерације имиграната, Харуна и Анвара, приказујемо две различите судбине и два различита епилога борбе са проблемима које живот у Лондону носи.

2. Значај хибридности у постколонијалном дискурсу

Иако веома присутан, појам *хибридност* није настао појавом постколонијалног дискурса. То је термин који се, пре свега, користи у биологији и дефинише као „биће (биљка или животиња) које је постало од двеју различитих врста, мелез, бастард“ (Вујаклија, 1980: 1003). Сам процес хибридности могао је да се нађе у било ком историјском периоду. Постаје кључним питањем у деветнаестом и двадесетом веку настанком културних студија. Разлика између приступа појму је у томе што су научници деветнаестог века покушавали да дефинишу свет генерално, док у двадесетом веку појам хибридности добија другу, културолошку конотацију.

Постколонијални период доноси потпуно ново, позитивније посматрање појма хибридности. Губи се дотадашњи негативни став који је био заступљен у периоду колонијализма, а на који је највише утицала појава Дарвинове теорије. Већина теоретичара постколонијалне хибридности овај термин посматра као позитиван и креативан феномен. Једногласни су у подржавању идеје да се

„прогрес налази у промени, односно прелазу са хомогености на хетерогеност² (Spencer, цитирано у Young, 1995: 4). Овакву тврдњу поткрепљује чињеница о могућности хибрида да буде „много ствари у исто време“ (Kraidy, 2005: 95). Разноликост и разноврсност, које хибрид као такав носи у себи, директно утичу на прогрес и на креативност. Имајући у виду да креативност има много значења, није лако пронаћи јединствену и свеобухватну дефиницију. Чине је две основне компоненте: иновативност и сврсисходност, и обе су дубоко уткане и представљају најбитније карактеристике хибридности. Пнина Вербнер (Pnina Werbner) у својој књизи *Разматрање културне хибридности (Debating Cultural Hybridity)* истиче да осим што је хибридность „знак за проширење европског духа“, такође се „помера од мрље или стигме до естетски пријатне и ‘плодне’ комбинације“ (Werbner, 1997: 261). На тај надаре позитиван став указује и Питер Берк (Peter Burke) у својој књизи *Културна хибридность (Cultural Hybridity)*. Тврди да је културна хибридность постала неодвојивим делом свакодневице и да „у нашем свету, ниједна култура није острво“ (Burke, 2009: 102). Разликује три различита процеса хибридизације: хибридне уметничке предмете, праксу и људе. Када говори о људима хибридног порекла, истиче да у ту групу не спадају само потомци две различите културе, две различите расе, већ и они који су преображени из једне у другу културу.

Почетком и током двадесетог века овај феномен заокупља пажњу великог броја теоретичара књижевности попут Михаила Бахтина (Mikhail Bakhtin), Франца Фанона (Frantz Fanon), Ролана Барта (Roland Barthes), Гајатри Спивак (Gaiatri Spivak) и других. Хоми Баба (Homi Bhabha), један од најзначајнијих и најистакнутијих постколонијалних теоретичара, даје неизмерљив допринос износећи своје мишљење о улози и значају појма хибридности. Он мења поглед на хибридность, а своје виђење заснива углавном на теорији Стјуарта Хола (Stuart Hall), пророка културног дијалога, који тврди да „културни идентитет није фиксан, он је увек хибрид“ (Hall, 1996: 504). Самим тим, главна идеја код Бабе јесте ослобађање субјекта од појмова фиксираниости и чистоте порекла, а хибридность он посматра као главну карактеристику имигрантског идентитета. Бави се и испитивањем природе културолошке различитости. Сматра да запад има веома насилан однос према другим културама, што изискује неминовне промене. Одбацује идеју да колонизовани треба да имитира понашање које је наметнуо колонизатор кроз кодове своје културе. Истиче да су и једни и други независни, а сам утицај који настаје сударом њихових култура креће се у оба смера.

Као један од највећих заговорника хибридности, а изнад свега хибридног идентитета, тврди да она произилази из различитих облика колонизације, што доводи до судара култура и њихових међусобних размена. У свом раду Баба не говори само о расној, већ и о социолошкој, језичкој, културној и књижевној хибридности. У покушају колонизатора да потврди своју моћ, да створи англистичке поданике „траг онога што је одбачено није потиснуто, већ се

2 Сви преводи са енглеског на српски језик су преводи ауторке рада.

појављује у другачијем облику, кроз мутацију или хибрид“ (Bhabha, 1994: 111). У судару две супротности, колонизатора и колонизованог, у тој интеракцији, ствара се „двострука сила“ која ремети видљивост колонијалног присуства и подрива његову ауторитативност. Своје виђење стварања те силе, Баба базира на Бахтиновој теорији намерне хибридизације где долази до стварања „двоструке ироничне свести“. Бахтин користи хибридизацију како би указао на „способност једног гласа да иронизује и скине маску другом гласу у оквиру исте реченице“ (Young, 1995: 19). Овакав Бахтинов приступ процесу преплитања оба језика, оба гласа унутар текста, који у исто време иронизује и „раскринкава говор другог, кроз језик који је ‘двоструко стилизован’“ (Young, 1995: 19), показује нови ниво повезивања концепта хибридности са политиком представљања. Дакле, и Бахтин и Баба хибридност користе као оруђе за подривање ауторитета. Та новонастала „двострука сила“, како је Баба назива, више је од миметичког ефекта који је неопходан за одржавање ауторитета колонизатора, а мање је од симболичког.

Хоми Баба је и први теоретичар који говори о могућим последицама културне интеракције. Насупрот Едварду Саиду (Edward Said), углавном преокупираном оријентализмом, начином на који су западни писци представљали исток, као и Еме Сезер (Aime Cesaire) који инсистира на томе да „нема људског контакта, већ само односа доминације и потчињености“ (Cesaire, 2001: 81) између колонизатора и колонизованих, Баба усредсређује своју теорију на исходе интеракције између ова два. Таква теорија фокусира се на потрагу за идентитетом који је управо заснован на интеракцији са другости (Lacan, 2002). Баба истиче да се човечанство налази у процесу транзиције где се „време и простор укрштају“ (Bhabha, 1994: 1), што коначно ствара могућност идентификације различитости, односно другости. То даље значи и артикулацију хибридног идентитета који у себи носи ту различитост, односно другост, а сам процес артикулације базира се на непрестаним преговорима присутних диференција. Међупростор, то јест лиминални простор, који се формира између две фиксиране идентификације, отвара могућност њихове истинске међусобне интеракције без постојања било какве унапред наметнуте хијерархије. И то није простор који се односи на неку одређену локацију, већ је то имагинарни простор у којем се онима којима је слобода изражавања ограничена даје могућност преговора и отпора. То је простор где се бинарне опозиције сусрећу, преговарају, и трансформишу једне у друге, а „у најрадикалнијем облику концепт трећег простора наглашава да идентитет није комбинација, акумулација, фузија или синтеза различитих компоненти, већ енергетско поље различитих сила“ (Papastergiadis у Werbner/Modood, 1997: 258). Када Баба дефинише хибрид, не гледа на то као на трећи елемент, односно исход мешања друга два, већ то назива трећим простором.

Јасна је Бабина интенција када говори о хибридности као о природном процесу, као и тврдња да су „сви облици културе стално у процесу хибридности“ (Rutherford, 1990: 211). Каже да једино у периоду постколонијализма мешање две било које супротности упућује на тражење плодног и позитивног, као последице њиховог спајања. Сматра да је то неизбежна будућност човечанства.

По њему хибриднаост, тај природни процес, има позитиван резултат настао управо спајањем различитости, односно супротности. Самим тим, идеја о расној, културној, језичкој, књижевној, или другој чистоти постаје парадокс.

3. Унутрашњи повратак у Индију – бег од стварности

Културна хибридизација Анвара и Харуна, двојице ликова чији животи чине једну од окосница овога романа, започиње на тлу њихове домовине. Колонизацијом тадашње Индије, Енглези доносе и своју културу, намећући је на сваком кораку локалном становништву. Тако утичу на стварање колонијалног субјекта, где сам процес „захтева артикулацију облика разлике–расне и полне“ (Bhabha, 1994: 67). Судар двеју култура, колонизатора и колонизованог, где је култура колонизатора идеолошки доминантна, утиче да се животи колонизованих мењају из корена као и њихове навике, потребе и видици. Интеракцијом двеју култура стварају се колонијални идентитети који нису „ни једно [...] ни друго [...], већ нешто што оспорава и услове и територије и једног и другог“ (Bhabha, 1994: 28).

Доласком у Лондон животи Анвара и Харуна битно се мењају. Након очараности лепотом града и узбуђења које су осетили у престоници империје, суочавање са свакодневним проблемима отвара једно ново, надасве болно, поглавље у њиховим животима. Колико може да буде збуњујуће и тешко измештање човека из постојања у којем је укоренен, најбоље указује дело Милоша Црњанског *Роман о Лондону*. Описујући судбину руског имигранта и његове супруге у британској престоници након Другог светског рата, Црњански заправо описује живот и сваког другог странца, а самим тим и животе Анвара и Харуна. Истиче, пре свега, бездомност и жељу да од странца који нема скоро никаква права, постане призната и позната личност и да тако изађе из незнања. Црњански наглашава да је у том периоду Лондон „као магнет [...] привлачио све више те гомиле исељеника и несретника, а све је то изазивало [...] неку забуну, неки метеж, [...] Та, такозвана, расељена лица, постадоше забезекнута [...] Питали су се, какво их је то чудо снашло [...]?“ (Crnjanski, 2019: 29). Упркос свим недаћама које су их задесиле, Анвар и Харун, настављају да играју „крикет“, надајући се да ће им једног дана бити дозвољено да из те, за њих неправедне игре, изађу као победници.

Након неколико месеци безуспешног студирања ваздухопловног инжењерства, Анвар у игри на срећу стиче новац и одлучује да прекине школовање. Купује кућу и на инсистирање своје жене Џите отвара продавницу, дајући јој веома симболичан назив „Изгубљени рај“. То је продавница мешовите робе коју Анвар и његова жена отварају рано ујутру и где раде до касних вечерњих сати, свакога дана, понекад и више од четрнаест сати дневно. Иако је на добром гласу и доноси приход од којег се може лагодно живети, „Изгубљени рај“ је све, само не и рај за породицу. Читав посао око продавнице је нека врста замке за Анвара и његове укућане, почев од дугог радног времена до свакодневног раста броја купаца, који су углавном њихови земљаци. То подсвесно одбија Енглезе да

овде купују, те „Изгубљени рај“ постаје обична индијска продавница изложена сталним нападима нациста. Радећи по четрнаест сати дневно, Анвар не успева да оствари било какав контакт са староседеоцима Енглезима. Стога, иако живи у Лондону, подржава либерализам и слуша џез, окружен је углавном својим сународницима и никада не пролази кроз процес асимилације на прави начин.

Због сталних претњи и напада, страх је често неизбежна емоција како Анварове, тако и свакодневице својих најближих, а „стварност постаје једини извор страха“ (Tauber, 2013: 64). У психонализи страх се препознаје по својој способности да минимизује особу толико да она постаје роб. Изазива варваризам у сваком људском бићу, па су зато ширење страха као и лишавање идентитета биле главне технике колонизатора против колонизованих некада, а расистичке организације против имиграната данас. Константност постојања ове непријатне емоције држи их будним и у приправности, те су и Анвар, и Џита и Џамила „сваког дана размишљали о томе“ (Kurejši, 2017: 64). Михаил Бахтин у својој књизи *Рабле и његов свет (Rabelais and His World)* објашњава да је „страх екстремни израз затуцаности и глупе озбиљности, која се поражава смехом“ (Bakhtin, 1984: 47). То не потврђује Анваров живот, нити примери из живота других имиграната у Лондону. Смех не може да помогне нити да победи бол, ни понижење, ни патњу кроз које пролазе. Овде је реч о судару страхова. Британци са једне стране показују свој страх од губитка колонија, престанка осећаја доминације и неизбежног суживота са имигрантима, док имигранти показују искључиво страх за своје животе. Убрзо по доласку у Лондон, Харуна затиче другачија судбина. Почиње да ради у државној служби и зарађује око три фунте недељно. Био је то један од лошије плаћених послова, што му није омогућавало живот какав је некада живео. Одрастао је у веома богатој породици и своје детињство проводио на плажама играјући се, док је о њему бринуло неколико слушкиња. Тако безбрижно детињство Харун није могао да приушти својим синовима који су рођени у Енглеској. Његов живот, „некада брза ријека блажене разбистриге, плажа и крикета, подсмјивања Британцима и зубарских столица, претворио се у кавез кишобрана и челичне неумољивости“ (Kurejši, 2017: 31). Разочарење је било бесконачно. Што је више откривао живот у Лондону, запрепашћење му је бивало веће. Изненадило га је што су Енглези били бармени, чистачи, обични радници. Очекивао је да су то послови за оне који долазе из колонија.

Харунов поглед на Енглеску и све оно што му се дешавало од када је у Лондону, био је обојен његовим негативним искуством колонијализма које је дубоко носио у себи. Давно устаљена шема бинарне супротности колонизатор–колонизовани, била му је тешко премостива. И његова љубав са Маргарет у себи носи одређену тежину. Сусрели су се на једном концерту и ту започели своју романсу. Овом љубављу почиње Харунова освета, освета колонизованог. Посматрана очима колонизатора, чинила се као још један од удара на империју. Наиме, педесетих година двадесетог века јавност је отворено осуђивала удају Енглескиња за имигранте. Све оне морале су да се „суоче са конфузијом након

изненадне промене у начину на који их сада посматрају“ (Alibhai-Brown, 2001: 122). Маргарет се ипак удаје за Харуна, што јој доноси много непријатности у свакодневном животу. Принуђена је да непрестано доказује својој породици и блиским људима исправност свога поступка. На специфичан начин често је говорила о Харуновој породици, истичући да су по рангу „били угледнији од Черчилових“ (Kurejši, 2017: 29). Њена сестра Жан и њен муж Тед, које Карим назива Џином и Тоником, први су осудили Маргаретину везу са Харуном. Нису га ни називали правим именом, већ су користили енглеско име Хенри, како би сакрили његову националност, а њихову наводну срамоту. Харун, пак, у својој намери да себе представи Енглецом, потискује своје индијско порекло, језик, културу и обичаје. У почетку инсистира на свом образовању, носи речник, трудећи се „да сваког дана научи по једну нову ријеч“ (Kurejši, 2017: 34), не би ли импресионирао своје саговорнике. Харун кроз мимикрију, односно опонашање колонизатора, тежи „за реформисаним, препознатљивим Другим, као субјектом разлике који је скоро исти, али не сасвим“ (Bhabha, 1994: 86). Касније, чак и свог сина Карима прекорева што проводи време са децом имиграната, често постављајући питање – „зашто излазиш са тим муслиманкама? [...] Превише проблема“ (Kurejši, 2017: 82). Упркос томе, поредећи се са Анваром, Харуново излагање расизму је интензивније, и због свог начина живота, и због брака са Енглескињом. На послу константно трпи омаловажавање, а ни шири Маргаретина породица га нимало не штеди. Због своје веће отворености ка свету и либералнијег става, изложенији је директним нападима и осудама. И успех и неуспех, и бол и радост, и срећа и туга, све је код Харуна израженије, па су и одлуке које доноси о сопственом животу радикалније.

3.1. Анваров повратак религији

Након двадесет година тешког и посвећеног рада и понизности према круни, Анвар схвата да је разочаран у земљу у коју је веровао. Његово разочарење иде тако далеко да почиње да је мрзи и криви за све лоше што се десило њему и његовој породици. Бива гурнут у вртлог из ког не може да пронађе излаз. У својој последњој фази живота, када коначно схвата да су његова идеја и ентузијазам о лепоти живота у Енглеској срушени као кула од карата, Анвар изналази начине да се одбрани од свог унутрашњег сукоба и да се суочи са окрутношћу коју стварност имигрантског живота у Лондону носи. Као одговор на сопствену несрећу, селективно ствара свој систем вредности, историје и веровања. Несрећан због неприхватања у друштву, своје незадовољство изражава тамо где то једино и може, у својој породици. Ослобађа се те унутрашње тескобе тако што vara и готово свакодневно физички малтретира своју жену Џиту.

Анвар постаје неутешан и када у понашању ћерке Џамиле препознаје све оно што мрзи код Енглеца и против чега се бори. Њен западњачки начин живота који сваким даном све више долази до изражаја представља директан напад на Анвара. Јасмин Алибеј-Браун (Jasmin Alibhai-Brown) у својој књизи *Помешана осећања* (*Mixed Feelings*) анализира и објашњава овај феномен. Каже да су многе

породице одскора почеле да увиђају и схватају последице имиграције. Мислили су „да преласком у другу државу, осим њиховог економског статуса, ништа друго неће претрпети промене. Врло брзо су увидели да чланови њихове породице, посебно њихови потомци подлежу снажном утицају друштва у којем живе и у потпуности га прихватају“ (Alibhai-Brown, 2001: 140). Тражећи лек за своје лоше слутње, Анвар одлучује да своју ћерку Џамилу уда за младића, муслимана из Индије. Тиме се дефинитивно окреће конзерватизму своје религије. Радикално и патријархално постављање правила унутар породице и повратак религији драстични су кораци у његовом унутрашњем повратку Индији. Уморан од борби и сукоба са нацистима, схвата да му је потребна помоћ. При томе, Анвар „призивајући ислам, себе представља као особу са ‘фиксним идентитетом’ који потиче из његове ‘мајке земље’“ (Yousaf, 2002: 44). С обзиром на то да је Џамила рођена у Енглеској, и живи у Лондону, то би требало да јој даје право да игнорише правила о договореном браку који се у овом роману „приказује и критикује као ауторитаран утолико што занемарује жену“ (Stein, 2004: 57). Гајатри Спивак, чувена индијска књижевна теоретичарка, филозофкиња, списатељица и постколонијална критичарка, свој фокус са есенцијалистичке дебате о сексуалним разликама између мушкарца и жене усмерава на културне разлике између „жена ‘трећег’ и жена ‘првог’ света“ (Morton, 2004: 74). У намери да укаже да правила која важе за једну групу жена, не морају да важе и за другу, уводи нови термин – стратешки есенцијализам. Овај феномен говори о начину привременог тражења права на идентитет са намером остварења политичког циља, где сама идеја више „одговара ситуацији“; то је „стратегија, није теорија“ (Spivak, цитирано у Morton, 2004: 75). Другим речима, „свака фундаментална идентификација не постоји као истинска на неодређено време, већ пре као политички мотивисана асоцијација за одређени тренутак“ (Upstone, 2020: 651). Инсистирање Спивакове на флуидности унутар есенцијалистичких идентитета, односно „могућности кретања између идентификација које оспоравају тврдње о биолошким или везама предака“ (Upstone, 2020: 651), указује на то да живот у Лондону отвара Џамили могућност да не пристане на наметнути брак. Увидевши да њен отац толико пати, да је спреман и да умре за своју идеју, она, паметна и одлучна млада жена, непоправљива бунтовница, на крају ипак пристаје. Тешко подноси очево уништавање здравља штрајком глађу. Анвар то назива „гандијевском дијетом“, надајући се да ће то имати исти ефекат на његову породицу као што је Гандијев штрајк глађу утицао на Британце. Али, Анваров покушај штрајка глађу „није само питање части, већ покушај повратка његове моћи унутар породице кроз наметање патријархата“ (Wohlsein, 2008: 38).

Чангез, кога са добрим педигреом рођаци из Индије препоручују, убрзо постаје још једно разочарење у Анваровом животу. Њихов однос од самог почетка није био онакав какав је Анвар у дубини душе прижељкивао. Чангез није показивао интересовање за породичну продавницу која је породици омогућавала пристојан живот. Дошао је као нека врста „оштећене робе“, с обзиром на то да је већ у четвртој деценији. У роману се наглашава „разлика

између потраге за новим животом Анвара, вредног, послушног Азијата који је дошао у Енглеску да ради, и потраге његовог зета, млитавог Чангеза, који емигрира да би искусио сваки сексуални положај о којем је читао“ (Kaleta, 1998: 198). Једино заједничко јесте „њихова културна традиција“ (Kaleta, 1998: 198). Први знак за Анвара да се ствари баш не одвијају онако како он жели је тренутак када Чангез у мираз тражи топао, фирмирани капут, телевизор у боји и, на велико запрепашћење свих, књиге Конана Дојла. Иако је изабран као аутентични муслиман за брак са Џамилом, културна хибридноста као неодвојиви део његовог идентитета врло брзо долази до изражаја. Сваком Индијцу који се школовао „у британској колонији био је наметнут позитиван приказ Британије: њених људи, места, историје и књижевности“ (Donell, 2020: 198).

Сага са Чангезом наставља се у тренутку када постаје свестан да је и те како потребан Анвару за пословање, што га охрабрује да убрзо покаже своје непоштовање. Најчешће је то радио тако што је проналазио начине да избегне задужења, иако је од њега углавном захтевано оно што је најлакше. А када би пристајао да ради у продавници, често би на послу и заспао. Врхунац бахатости Чангеза био је када је „савладао узвишену вјештину спавања у сједећем положају“ (Kurejši, 2017: 106). Због тога су лопови били прилично опуштени док је он био одговоран за радњу. Неки су чак и данима чекали на тај моменат како би нешто украли.

Лош однос између Џамиле и Чангеза ствара још већи притисак на Анвара. За њу овај наметнути брак био је све, само не прави брак. По мишљењу већине критичара женског *билдунгсромана*, то је један од најважнијих тренутака у животу жене, када сва њена знатижељност престаје. То није случај и са Џамилом. Присиљена на наметнути брак, она доживљава трауму. Када је реч о трауми у постколонијалном *билдунгсроману*, важно је „шта се добија од стања губитка“ (Butler, цитирано у Volaki, 2011: 36). С обзиром да потпуни опоравак од трауме не постоји, „она неповратно постаје, парадоксално, нова политичка снага“ (Butler, цитирано у Volaki, 2011: 36). Тако Џамила, настављајући са образовањем, јача своју борбу за социјалну правду, прати своје феминистичке идеале, политички постаје веома активна и укључује се у антифашистичке скупове, што је у директној супротности са Анваровим очекивањима. Иако свесна очеве жеље за унуком наследником, не пристаје да дели кревет са мужем Чангезом. Одбацује било какав сексуални контакт, чак му забрањује да је додирне. Кад год Анвар пита Чангеза о њиховим плановима о потомству, непријатно је изненађен одговором да се обрати Џамили, јер је она та која одлучује о свему.

Нажалост, ни прича о „гандијевској дијети“ нема срећан епилог. Анвар се никада у потпуности не опоравља. Упада у меланхолију из које више неће изаћи. Од човека пуног ентузијазма који га је красио при доласку у Лондон, постаје старац који губи вољу за животом. Јер, „расељена лица брзо старе. Нос оде на једну страну, а уста висе, у горчину. Очи се исколаче. Једно треба овакво, друго онакво стакло“ (Стпјански, 2019: 27). Физичко пропадање и губитак контроле над својом породицом за Анвара су кап у пуној чаши. Умире након срчаног напада

којем претходи конфликт са Чангезом. У међусобном чаркању, Чангез користи „дилдо убицу“, сексуалну играчку, и удара Анвара у главу. Анвар доживљава срчани удар и након неколико дана умире „мрмљајући нешто о Бомбају, о плажи“ (Kurejši, 2017: 226).

3.2. Харун: будизмом до центра

Талас промена који је током седамдесетих година прошлог века заплусноу комплетно друштво био је право освежење и представљао је наду за нове генерације, а међу њима и за имигранте којима најављене промене отварају нову шансу за бољи живот. Нова мода, музика, стил живота, покрети и нови хоризонти многе су пробудили из дубоког сна. То је период трансформација у којима је велики број појава, посебно оних иновативних, мистичних и за многе непознатих, био у замаху. Све то утиче и на Харуна да после двадесет година живота у Лондону, у којем сваки његов дан има исту дневну рутину, почне да размишља о неминовним променама. Иако у дубини душе поштује Анваров начин живота, његов покушај повратка традицији и религији, Харун жели да успостави равнотежу две културе, да духовно ојача, да усавршава образовање и да чита кинеску филозофију. И поред збуњености најближих, баш ту види бег од свакодневног живота и начин да постигне свој циљ. А циљ је – бити препознатљив у мору имиграната.

За Харуна ове промене нису велики шок, јер их он не доживљава први пут у свом имигрантском животу. Огроман корак био је најпре његов прелазак из Индије у Лондон. С обзиром на то да сада има породицу и већу одговорност, ситуација је далеко сложенија. Међутим, то га не спречава ни у чему. У тренутку мења све, комплетан живот: „изјутра је било једно, а увече је све било другачије“ (Kurejši, 2017: 7). Харунова трансформација од службеника државне службе у наставника јоге покреће многа питања. Пред његовом жељом да му се кроз наступе чује глас, да коначно буде друштвено прихваћен, руше се све препреке. Клишеи и обрасци породичног живота једног службеника чинили су га мртвим, бескорисним. Харуново раније стечено образовање коначно долази на наплату. У многим ситуацијама био је омаловажен, недовољно добар, недовољно бео, због чега је стално гуран у запећак. Раније стечено образовање омогућава му да се на веома домишљат, интелигентан начин обрачуна са колонизатором. Како се то догађа у Енглеској коју никада није сматрао својим домом, иако је ту већ двадесет година живео и оформио породицу, то је задовољство веће. Харунова луцидност наводи га да убрзо увиди да у свету у којем живи све постаје роба; према Курејшиевим речима, и „етничка припадност је роба која се купује и продаје“ (Moore-Gilbert, 1999: 11). Свестан сопствене грешке из прошлости, настоји да искористи предности своје етничке припадности како би се друштвено остварио.

Труд да постане препознат и уважен као Енглеz Харун преусмерава на стварање слике хибридног лика Буде из предграђа. Тако настаје измишљени идентитет који ће због његове боје коже бити више него веродостојан, пре

свега за оне Енглеze који су негде чули за оријенталну филозофију, али не знају баш много о томе. Бавећи се древном филозофијом, стичу утисак да се крећу у важним круговима. За Харуна, пак, то је могућност да им се кришом подсмева, руга и да на њиховом незнању изгради свој углед. Барбара Волзајн (Barbara Wohlsein) у својој књизи *Енглези по рођењу и васпитању (Englishmen Born and Bred)* истиче да Харун „поставши Буда из предграђа – идентитет који је измишљен и стога врло хибридан – постиже два циља истовремено“ (Wohlsein, 2008: 44). Први пут ради оно што воли и ужива у исходима својих мудрих манипулација. Овој тврдњи могао би се додати још један циљ до којег Харун стиже кроз стварање хибридног лика, односно кроз унутрашњи повратак у Индију. После много година, баш он, Харун, иницира одигравање „крикетског меча“ против Енглеза, и баш он одређује правила. Активно упражњавајући источњачку филозофију и јогу, „поново открива своје самопоуздање и тако за себе ствара ново место у енглеском друштву“ (Narain, 2020: 66). Користи будизам као мамац, злоупотребљавајући њихово незнање и страст за егзотичним. Тако показује своју супериорност, ону исту на којој инсистира Карим када говори о свом оцу, истичући да је то „било наслеђе његовог индијског дјетињства – политизовани бјес који је израстао у презир и гађење“ (Kurejši, 2017: 266).

Одлука коју доноси истовремено је храбра и у духу са временом. Сазнање да његова жена Маргарет не жели да га подржи чини Харуна неутешним. Чезне да „и она буде са њим, да види како му други указују поштовање“ (Kurejši, 2017: 10). Због њеног сталног одбијања, у појединим моментима и омаловажавања свега што ради, Харун одлучује да подршку потражи у сину Кариму. Од самог почетка, након куповине књига о оријенталној филозофији, будизму, суфизму, конфучијанизму и зену, Карим се несвесно уједињује са својим оцем. Постаје и његов редовни пратилац кад год Харун има наступ. Нахем Јусуф (Наhem Yousaf) у својој студији о роману *Буда из предграђа* објашњава значај јоге. Каже да је од почетка романа читаоцу јасно да она директно „повезује ова два лика“ (Yousaf, 2002: 46). Иначе, „реч јога настала је од санскритског корена речи *уј*, што значи повезати, ујединити“ (Barak, цитирано у Yousaf, 2002: 46). Јусуф такође истиче да је овај однос потпуно другачији од стереотипног односа оца и сина, где син у периоду ране адолесценције, у којој се Карим на почетку романа налази, обично опортунистички реагује на очеве захтеве. Јусуф сматра да ни отац Харун не издаје наређења своме сину, па ни син Карим не реагује агресивно и не одбија их. Отварајући своју душу Кариму, Харун коначно разоткрива сав гнев и бол који су се годинама сакупљали. Свестан је да је на ивици да уништи и свој брак. Током њиховог заједничког живота, Каримова мајка Маргарет желела је да „остане непримјећена, да буде као и други, док је отац свуда штрчао као клоун на сахрани“ (Kurejši, 2017: 48–49).

Упркос неразумевању блиских људи, Харун успева да оствари свој циљ. Излази из друштвеног мрака на врло лукав начин. Као рођени муслиман, промовише будизам. Своја мишљења, идеје и ставове презентује Енглезима, дели их са људима заинтересованим за оријенталну филозофију, и тако постаје

цењен и прихваћен у друштву. Они на то реагују најчешће са одобравањем и обично кажу „ово је ваш дом [...] нама је драго што сте овдје. Ви обогаћујете нашу земљу својим традицијама“ (Kurejši, 2017: 82). Ова реченица, понашање Енглеза који су присуствовали сеансама, као и његова комплетна глума, опонашање и ругање, утичу да схвати да, колико год се трудио да постане Енглез, он то никада неће бити. Лакше је постати и лажни Буда или преузети било који други лажни идентитет, само не идентитет Енглеза. Онога момента када му то постаје јасно, скида онај исти баласт са својих леђа који је годинама носио. Харун почиње да ужива у својој улози, у својој победи.

4. Закључак

И Анваров и Харунов живот у роману *Буда из предграђа* типичан су пример феномена прве генерације очева имиграната, где отац прихвата и трпи сваку врсту понижења како би својој породици обезбедио нормалан живот. Исти мотив присутан је и у Курејшијевом другом роману *Црни албум (The Black Album)*, као и у краткој причи *Мој син фанатик (My Son the Fanatic)*. Сви они свесни су дискриминације имиграната, али и даље желе да верују у слободу коју ова држава наводно пружа. Имају и многе заједничке карактеристике, „од посвећености либерализму до љубави према цезу“ (Moore-Gilbert, 2001: 150). То не значи да они одбацују своју религију, своје корене, као ни усвојени образац свакодневне рутине. Они само не могу да одоле животу, и због тога повремено уживају у стварима које су строго забрањене у исламу. Поредећи животе Анвара и Харуна, попут епитома свих осталих мушкараца, представника прве генерације имиграната, касније очева, заснованих породица као и самог односа унутар њих, препознајемо два различита приступа животу, две различите судбине. Обојица су стигли у Лондон, преваходно ради образовања, са намером да досањају своје снове и побољшају квалитет својих живота. Међутим, исходи нису били исти, а понајмање онакви какве су потајно прижељкивали. Једино што им је заједничко било је големо разочарење које ће даље трасирати њихове животне путеве.

Кроз Анваров лик, његову борбу са животним недаћама, неразумевање са ћерком Џамилом и предрасуде са којима се суочава у Енглеској, Курејши осликава имигранта прве генерације који губи битку на свим пољима. Врхунац своје немоћи, незадовољства и летаргије живота у Лондону показује када бесциљно почне да лута улицама често узвикујући – „удари ме, дечко, ако хоћеш“ (Kurejši, 2017: 184). Након краћег излета у либерализам, повратак исламу, његово поновно упражњавање, осликавало је Анварову потребу за фиксним идентитетом који је формиран још у Индији, земљи његовог порекла. Тај повратак је био тако снажан да се више, како Курејши истиче, није могло разговарати са Анваром, који је „као и многи други муслимански мушкарци – почевши од самог пророка Мухамеда [...] био убјеђен да је у свему у праву“ (Kurejši, 2017: 184). Његова жеља за патријархалним поретком унутар породице вратила му се као бумеранг. Што је више инсистирао, то су се породични морални

кодови и традиција мање поштовали. Такав приступ животу и подржавање ригидних ставова увели су га у свет великих конфликта, неразумевања са њему најближим људима. Цена коју плаћа за овај неуспех је висока, јер је плаћа сопственим животом.

Насупрот Анвару, за Харуна у време великих промена у друштву дотадашње разочарење прераста у покретачку снагу. Помаже му да пронађе начин да се коначно помери са друштвене маргине. То га окреће према оријенталној филозофији, будизму, где „ствара ‘источне праксе’, сакупљене из више извора, за помоћ усамљеним Енглезима“ (Narain, 2020: 66). Тако измишљеним хибридни идентитетом Буде из предграђа продаје свој псеудоегзотицизам као културно добро, спасавајући и сам себе из амбиса, друштвеног мрака у којем је био пуне две деценије. Ту проналази своју истинску, дубинску природу, а она га опет тера да константно ради на свом духовном развоју. Лакше се суочава са својим хибридни идентитетом и на крају га и прихвата. Иако га најбољи пријатељ Анвар оптужује да је заведен западњачким вредностима због чега је постао „декадентан и да је изгубио све моралне вриједности баш као и остатак друштва“ (Курејши, 2017: 226), Харун дефинитивно успева у својој намери да помири две културе у себи и да се коначно друштвено оствари.

На крају, колико год да Анвар и Харун пролазе кроз тешке моменте у Лондону, од свакодневних суочавања са понижењима, до страховања за свој и за животе својих најближих, то их никада није навело да размишљају о стварном повратку у Индију. До тога није довело чак ни толико нагомилано незадовољство. Сматрали су да би то било нека врста признања личног пораза. Иако не размишљају о физичком повратку у своју земљу порекла, њихов унутрашњи повратак кроз религију, традицију и филозофију ствара тај преко потребан трећи, имагинарни простор, како би спасили и своју и душу Енглеза. Стварајући хибридни лик Буде из предграђа, Харун се „бави лечењем енглеских душа“ (Narain, 2020: 66). Удруживањем са Евом, а понајвише са сином Каримом, који му је велика подршка у настојању да изађе из друштвеног мрака, они „постају преводиоци и ‘етнопредузетници’ егзотичне азијске припадности“ (Narain, 2020: 66). Тако Харун успоставља и коначно учвршћује везу са енглеским друштвом. Истовремено, Анваров унутрашњи повратак у Индију, који је умногоме радикалнији, само му на тренутак доноси спокој који је годинама прижељкивао. Иако Курејши не припада писцима који јасно износе свој став, у роману *Буда из предграђа* на врло сатиричан начин описује његов повратак религији, па га у неким моментима чак и осуђује. Анвар до краја живота не прихвата флуидност као најважнију карактеристику свог хибридног идентитета, који се стално мења и прилагођава. То му онемогућава да се ухвати укоштац са проблемима имигрантског живота у Лондону. Само пука послушност и сервилност нису били довољни. Описујући смрт Анвара, једног од главних јунака романа, писац Курејши сатирише све имигранте, припаднике прве генерације, који нису хтели да мењају себе ни да прихвате нови хибридни идентитет као неизбежну стварност.

Литература

- Вујаклија, М. (1980). Лексикон страних речи и израза. Београд: Просвета.
[Vujaklija, M. (1980). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta]
- Alibhai-Brown, Y. (2001). *Mixed Feelings*. London: The Women's Press Ltd.
- Bakhtin, M. (1984). *Rabelais and His World* (H. Iswolsky, trans.). Bloomington: Indiana University Press.
- Bhabha, H. (1994). *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Bolaki, S. (2011). *Unsettling The Bildungsroman: Reading Contemporary Ethnic American Women's Fiction*. Amsterdam: Rodopi.
- Burke, P. (2009). *Cultural Hybridity*. Cambridge: Polity Press.
- Cesaire, A. (2001). *Discourse on Colonialism* (J. Pinkham, trans.). New York: Monthly Review Press.
- Crnjanski, M. (2019). *Roman o Londonu*. Beograd: Laguna.
- Donnell, A. (2020). Looking Back, Looking Forward: Revisiting the Windrush Myth. In S. Nasta, M. Stein (Eds.), *The Cambridge History of Black and Asian British Writing* (pp. 195–211). Cambridge: University Press.
- Hall, S. (1996). *Critical Dialogues in Cultural Studies*. London: Routledge.
- Kaleta, C. K. (1998). *Postcolonial Storyteller*. Austin: University of Texas Press.
- Kraidy, M. (2005). *Hybridity, or the Cultural Logic of Globalization*. Philadelphia: Temple University Press.
- Lacan, J. (2002). *Ecrits* (B. Fink, trans.). New York: W. W. Norton & Company.
- Lompar, M. (2019). Sudbine, predgovor. U M. Crnjanski (ur.), *Roman o Londonu* (str. 9–16). Beograd: Laguna.
- Moore-Gilbert, B. (1999). Hanif Kureishi in interview with Bart Moore-Gilbert. *Kunapipi*, XXI(2/5), 5–14.
- Moore-Gilbert, B. (2001). *Hanif Kureishi*. Manchester: Manchester University.
- Morton, S. (2004). *Gayatri Chakravorty Spivak*. London: Routledge.
- Narain, M. (2020). Exoticisations of tehn Self: *The first 'Buddha of Suburbia'*. In S. Nasta, M. Stein (Eds.), *The Cambridge History of Black and Asian British Writing* (pp. 54–67). Cambridge: University Press.
- Rutherford, J. (1990). Interview with Homi Bhabha: The Third Space. In J. Rutherford (Ed.), *Identity and Diversity in Postmodern Politics* (pp. 207–222). London: Lawrence & Wishart.
- Stein, M. (2004). *Black British Literature: Novels of Transformation*. The Ohio State: University Press.
- Tauber, A. I. (2013). *Requiem for the Ego: Freud and the Origins of Postmodernism*. Stanford: Stanford University Press.
- Upstone, S. (2020). Post-Ethnicity and the Politics of Positionality. In S. Nasta & M. Stein (eds), *The Cambridge History of Black and Asian British Writing* (pp. 650–662). Cambridge: University Press.
- Webster, R. (2000). *Expanding Suburbia: Reviewing Suburban Narratives*. New York: Berghahn Books.

- Werbner, P., Modood, T. (1997). *Debating Cultural Hybridity: Multicultural Identities and The Politics of Anti-Racism*. London: Zed Books.
- Wohlsein, B. (2008). *Englishmen Born and Bred? Cultural Hybridity and Concepts of Englishness in Hanif Kureishi's The Buddha of Suburbia and Zadie Smith's White Teeth*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr Müller.
- Young, R. J. C. (1995). *Colonial Desire*. London: Routledge.
- Yousaf, N. (2002). *The Buddha of Suburbia: A reader's guide*. New York, London: Continuum International Publishing Group.

Извор

Kurejši, H. (2017). *Buda iz predgrađa*. Podgorica: Nova knjiga.

Nataša V. Damjanović

Summary

HYBRIDITY OF FIRST-GENERATION IMMIGRANTS IN THE NOVEL *THE BUDDHA OF SUBURBIA*

The large influx of immigrants from former colonies after the Second World War directly influenced the changes in English society, bringing unrest to the traditional understanding of Englishness. London became a truly multicultural city, where national and cultural borders were erased for good. The immigrants occupied particular areas, sometimes outside of London, and as a result, they were subjected to various acts of violence carried out by National Front members. Tension and fear prevailed in the lives of these people. They often feared that they would be rejected by the local population. Therefore, this paper deals with the cultural hybridity of the first generation of immigrants in Kureishi's novel *The Buddha of Suburbia*, especially focusing on what happens to immigrants who fail to accept the fluidity of their identity. Analysing the lives of Haroon and Anvar, the two representatives of the first generation of immigrants, the paper demonstrates how challenging it is for them to assimilate and finally accept the culture of their new country. For this purpose, the paper uses Bhabha's theory of hybridity as a methodological starting point, which enables us to have a more comprehensive overview and consideration of the main characteristics of the immigrant identity of the first generation.

Key words:

Bhabha, hybridity, *The Buddha of Suburbia*, the first generation of immigrants, disillusionment, religion, Buddhism

Евгений Владимирович Плисов, **Феноменология современного немецкоязычного религиозного дискурса: теолингвистический анализ** (Нижний Новгород: Мининский университет, 2022, 302 стр.)

Приказала **Ружица С. Левушкина**, Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, 11000 Београд, Србија, ruzica.bajic@isj.sanu.ac.rs

 <https://orcid.org/0000-0003-3559-1085>

Ово значајно издање како за теолингвистику, тако и за германистику и сла-вистику, па и општу лингвистику уопште, настало је на основу докторске дисер-тације коју је аутор успешно одбранио на Московском државном универзитету Ломоносов 2018. године. Назив дисертације је *Немецкий религиозный язык в условиях поликонфессиональности: опыт лексикографического и дискурсивного описания*. Аутор је шеф Катедре за теорију и праксу страних језика и лин-гводидактике на Државном универзитету Козме Мињина у Нижњем Новгороду. Дипломирао је немачки језик и књижевност, као и теологију, на Православном друштвено-хуманистичком универзитету Свети Тихон у Москви.

Монографија има: садржај, четири главе, увод (5–8), закључак (252–256) и четири списка на крају. Прва глава посвећена је лингвистичким основама изучавања језика религијске сфере (9–59), у другој су описани религиолекти и конфесиолекти у структури савременог немачког религијског дискурса (60–98); тема треће главе је лексикографска фиксација религиолектне припадности језичких јединица (99–208), а четврте – савремена немачка хришћанска проповед у условима поликонфесионалности (209–251). Поред општег закључка, на крају сваке главе такође постоје кратки закључци. Уз списак литературе, који садржи 550 библиографских јединица, дат је и списак речника и приручника (52 јединице), списак извора језичког материјала (60 јединица) и списак извора илустративног материјала. Последњи је подељен на три списка: католичких, протестантских и православних омилитичких текстова. Сваки од њих садржи по 50 библиографских јединица.

<https://anali.fil.bg.ac.rs>

У првој глави аутор јасно дефинише термин *религијски језик*. У овој монографији под њим се подразумева укупност вербалних средстава која представљају религијско сазнање, религијске односе и религијску праксу. Даље се даје, сматрамо, изузетно драгоцену анализу основних приступа проблемској области *језик и религија*, првенствено (али не и искључиво) у германистици.

Најпре се говори о религијском лексикону као предмету историјске семантике (11–14). Још у другој половини XIX века постојало је неколико праваца истраживања религијске лексике у германистици. Паралелно с тим, изучаван је утицај хришћанства на немачки језик, с циљем потпунијег описа историје немачког језика. Набрајају се значајни прегаоци на овом пољу и њихова главна истраживања и закључци (Мозер, Ланген, Дикман и др.). Методолошки је важно, како расуђује аутор (13), што управо од ових семантичких образложења постојања специјалног религијског језика започиње у правом смислу лингвистичко поимање ове појаве.

У наредном потпоглављу размотрен је религијски лексикон у историји немачког језика као предмет теорије семантичког поља (15–18). У овој теорији, на пример, немачки лингвиста У. Никс препознаје метод уз помоћ којег је могуће описати религијску лексику немачког језика. У томе он није усамљен. Аутор описује укратко и истраживања Герца, Вајсгербера, Трира, Лофинка и других.

Религијски лексикон у Библији и анализа библеизама с позиција структурне семантике – наслов је следеће краће целине у монографији (18–20). Поред немачких научника који се овде помињу, наведена су и нека истраживања руских лингвиста, од којих бисмо навели рад *Религионими у политичком дискурсу* (Л. Л. Лапшина). Даље аутор представља истраживања религијског језика као објекта социологије језика и квантитативне семантике (20–23), као и библијских текстова као предмета генеративне поетике (23–25).

Интересантно је поглавље посвећено говорним чиновима у религијској комуникацији као предмету прагматике (25–28). Још 70-их година XX века немачки лингвиста Грабнер-Хајдер поделио је религијске текстове на основу њихових комуникативних функција на: библијске, догматске, литургијске, молитвене и друге, док је у врсте говорних чиновова убројао: проповед, катихетску беседу, духовну беседу, медитацију, литургију, духовну песму, молитву и др. Он је даље поделио библијске текстове на пророчке исказе: упозорења, поруге, савете, преклињања, дивљења, параболе и др. Говорне исказе који садрже мудре изреке поделио је на: поздраве, жеље, благослове, проклетства, пословице, загонетке, параболе и др. У књижевни жанр песама и молитава он убраја: победничку песму, љубавну песму, подругљиву песму, погребну песму, химну, плач, благодарствену песму, прозбене и покајне молитве. Међу новозаветним формама код њега су се нашли: славословља, христолошка химна, вероисповедна формула, исповедање вере. Он је такође истраживао и говорне чиновове при обављању Светих тајни, међу којима је посебно издвојио говорне и неговорне радње (у неговорну радњу спада, на пример, обливање

водом човека који се крштава). Њих он сврстава у специфичне институционалне говорне чинове. Теорија говорних чинова, како пише аутор (27), није била инспиративна само за лингвисте, него и за библеисте, религиологе и егзегете. Нека истраживања била су посвећена перформативном карактеру како целих говорних чинова религијске комуникације, тако и библијског текста уопште. У овом поглављу аутор нас упознаје и са истраживањем из 90-их година XX века, о „религиозности“ саме комуникације у зависности од говорних чинова који је сачињавају.

Религијски текстови проучавани су с тачке гледишта херменеутике (28–31), а објекат су и лингвистике текста и теорије говорних чинова (31–34). Сматрамо да је нарочито драгоцено представљање религијског стила као предмета функционалне стилистике (35–39), где је један од ауторових закључака, донетих на основу доброг познавања литературе, да диференцијација функционалних стилова, без обзира на утврђени „школски“ канон, остаје нерешен проблем у савременој стилистици (36).

Два последња потпоглавља у овом делу монографије у коме се даје преглед релевантне литературе, посвећена су когнитивној лингвистици (39–44) и анализи дискурса (44–47), у оквиру којих је такође било истраживања религијског језика и комуникације. У првом од ових поглавља наилазимо на појам *теоконцептологије* који је разрађиван, на пример, у раду В. И. Постовалове: „Религиозные концепты в православном миросозерцании (опыт теолингвистического анализа)“. Драгоцен је и списак који аутор даје на крају овог поглавља о томе шта још треба да се уради који, чини нам се, заслужује да се цитира (у преводу):

На даљу анализу чекају проблеми чувања и предаје религијског искуства уз помоћ језика, питања узајамног дејства антропоцентризма у процесу познања с једне и теоцентризма у интерпретацији резултата анализе религијског језика с друге стране. Осим тога, истраживачи недовољно пажње посвећују истраживању когнитивних механизма у говорном понашању верујућих и атеиста [...], утицају етнокултурне припадности на процес верификације концепата религијске сфере, опису потенцијалне гипкости и динамичности категоријалне организације религијске комуникације, а такође и питањима инклузивности / ексклузивности категорије у теорији динамичке концептуалне семантике („динамичког конструала“).

Што се тиче истраживања у оквирима анализе дискурса, религијски дискурс традиционално се сврстава у институционалне социолингвистичке типове дискурса. Истиче се његов ритуални карактер као једна од водећих дискурсивних особина. В. И. Карасик, на пример, сврстава ритуални дискурс у прагмалингвистички тип, примећујући да ритуализација може бити у различитој мери присутна у различитим врстама дискурса који се деле према социолингвистичкој основи. Аутор наводи цео низ праваца дискурсивних

истраживања, од којих бисмо као интересантну издвојили проблематику религијског дискурса с једне и дискурса о религији с друге стране, о чему је писао Новокрещенных. Примећена је важна тенденција ка деинституционализацији појединих жанрова као компоненанта дискурса, што се првенствено тиче проповеди која није иста у цркви и на телевизији, радију или некој интернет платформи.

Најобимнији део прве главе (47–58) насловљен је: „*Језик и религија*“: између лингвистике и теологије. Аутор овде посвећује пажњу кључним теолошким истраживањима на пољу језика, за које сматра да се ретко узимају у обзир при научној анализи међусобних утицаја језика и религије у лингвистичким истраживањима. По његовом мишљењу, најбитнији теолошки аспекти могу да рашире поглед на проблеме који се истражују, а понекад и да им придају другачију димензију. Између осталог, овде аутор излаже проблеме одређења *сакралног језика* који је код неких аутора синоним термину *религијски језик* (57).

Друга глава монографије започиње опширним и значајним представљањем литературе у којој се разрађују појмови *теолект*, *религиолект* и *конфесиолект* у савременој лингвистици (60–69). Док се прва два термина нису распрострањила у русистици, трећи донекле јесте, те постоји и дефиниција *конфесиолекта* аутора Павлова: „*Конфесиолект је подсистем у оквиру система националног језика који опслужује комуникативне потребе одређене религијске заједнице*“. Исти аутор одредио је и основне карактеристике *православног конфесиолекта*, те понудио важну констатацију о томе да су обележја *конфесиолекта* условљена светоназором (погледом на свет). Немачки истраживач К. Фос користи термин *надјезички конфесиолект*, а као пример за овај варијетет наводи језик Муслимана на Балкану. На крају овог потпоглавља аутор предлаже и табеларно приказује модел немачког религијског дискурса који укључује неколико религиолеката и разне *конфесиолекте*, као што су *етноконфесиолект*, *геронтоконфесиолект*, *хроноконфесиолект*, *конфесиолект с коришћењем језика гестова* и др. (65–69).

Посебне целине у другој глави посвећене су религиолектима главних светских религија: хришћанском, исламском, будистичком и јеврејском. У оквиру хришћанског религиолекта, посебно су обрађени католички и протестантски (71–78), као и православни *конфесиолект* (79–84). Полиморфна организација немачког религијског дискурса представљена је свеобухватно. Скренута је пажња на биконфесионалност, тј. преовладавајућу распрострањеност католичког и протестантског *конфесиолекта* у Немачкој и немачкојезичној Швајцарској, док је моноконфесионалност истакнута као основна карактеристика аустријског ареала. Постоји низ фактора који утичу на формирање и спецификацију сваког од *конфесиолеката*, као што су: културни, историјски, етнички, узрасни и др. Степен утицаја ових и других фактора зависи од конкретног религиолекта: док неки религиолекти имају јако изражен теоцентрични карактер, за друге је карактеристично међусобно прожимање теоцентричне и антропоцентричне оријентације, а има и оних који нагињу ка изразитом антропоцентризму (нпр. будистички и неки *конфесиолекти* хришћанског и јеврејског религиолекта).

У трећем, најобимнијем поглављу, детаљно је обрађена религијска лексика немачког језика: хришћанска (99–164), исламска (164–184), будистичка (184–191) и јеврејска (191–206). За сваку од ових лексичких група анализирано је како је представљена и у којој мери је заступљена у немачкој описној лексикографији. Осим тога, применом корпусне анализе одређена је фреквентност употребе лексичких јединица и, уз помоћ анализе колокација – представљена концептуална мрежа високофреквентних и фреквентних конфесионализама и религиозности. Лексика је ексцерпирана на основу релевантних квалификатора различитог степена детаљизације којих је 18 кад су у питању хришћански религиолекти, док су за лексику других религиолеката употребљени свега један или два квалификатора. Хришћанска лексика, очекивано, преовладава (изнад 95%). Сваки од других религиолеката има мање од 50 маркираних лексичких јединица.

Примећена је повећана фреквенција анализираних лексичких јединица у последњим деценијама, али она није повезана са активнијим религиозним и црквеним животом Немаца и њиховом заинтересованошћу за црквену проблематику, већ са секуларизацијом појава религијске сфере и активним посредним коришћењем религиозности у друштвеном и културном животу. Интересантан је резултат који је аутор добио анализирајући концептуалне мреже добијене на основу лексема које се јављају у колокацијама са религијским: водећа тенденција њихове концептуалне организације јесте религиозност, лишена конфесионалне диференцијације. Анализа је, такође, показала да су римокатолички конфесионализми бројнији и одређенији од протестантских. Најиздиференцираније су исте тематске групе лексема у оба ова религиолекта: називи црквених празника, догађаја забележених у црквеном календару, називи представника Цркве и црквених установа. Високофреквентне и фреквентне лексичке јединице једног религиолекта проналазе се у колокацији с аналогним лексичким јединицама другог религиолекта (нпр. *Bibel-Koran-Thora*), што сведочи о тесној лексичко-семантичкој и дистрибутивној вези кључних религиозности.

Четврто поглавље монографије посвећено је савременој хришћанској проповеди на немачком језику, на чијем материјалу је урађено когнитивно-семантичко уобличавање. Овде је аутор користио као материјал омилитичке текстове савремених хришћанских проповедника. Најпре је навео заједничке карактеристике овог корпуса (209–217). У познате омилитичке жанрове убраја проповед, поздравну реч, беседу, поуку, посланицу и др. Аутор наглашава битне карактеристике омилитичких текстова, као што су понављање тематике (тематска истоврсност) и јасна садржајна и стилистичка повезаност. Даље описује корпус који се састоји из проповеди и посланица и објашњава зашто је управо тај материјал изабрао. Анализи проповеди, како сведочи аутор, руски лингвисти посветили су највише пажње до сада, док су се посланицама бавили више немачки лингвисти.

У материјал су ушли текстови из периода 2000–2017. године, пошто анализа има синхронијски карактер. Анализирано је више од 500 проповеди, од којих је за детаљну анализу изабрано њих 150: по 50 православних, римокатоличких и протестантских. Табеларни приказ омогућава да се види тачно и из које године је колико проповеди и(ли) посланица (212), да ли су усмене или писмене (213) и колико је тачно проповеди, а колико посланица и обраћања изговорено на (или посвећено) Божић, а колико на Васкрс (214). Такође су представљени и аутори и обим проповеди према броју речи (216).

У наредним поглављима описују се концептуална поља: римокатоличке (217–226), протестантске (217–237) и православне (237–250) проповеди. Когнитивно обликовање тематских сфера одредило је њихову базичну религиолектну основу која укључује сфере хришћанске теологије, хришћанске антропологије и еклисиологије. Дискурсивна израженост сваке од ових сфера различито се пројављује у трима конфесиолектима: централне зоне католичког и протестантског конфесиолекта формирају се уз помоћ теолошке и антрополошке сфере, док се централна зона православног конфесиолекта конституише захваљујући дискурсивној активности све три тематске сфере. Такође је закључено да је језичка варијативност у тесној вези са традицијом, језиком богослужења и социјално-историјским условима развоја конфесије. Резултати анализе сведоче о међуконфесионалној језичкој и дискурсној варијативности савременог немачкојезичног хришћанског религиолекта, заснованој на интеракцији трансцендентног и иманентног.

На крају бисмо истакли подужи списак предложених даљих праваца истраживања дате теме која аутор сматра перспективним (256), од којих издвајамо: истраживање механизма интеракције религијског и других врста дискурса; поређење језичких средстава концептуализације религијске слике света носитеља разних конфесиолеката и уз узимање у обзир и других жанрова и типова текстова, укључујући аутентичне богослужбене текстове; међујезичка поређења начина и средстава концептуализације истих религијских смислова и формирање текстуалних корпуса религиолеката.

Верујемо да ће како овај потоњи списак, тако и монографија у целини, бити инспиративни за нова теолингвистичка истраживања.

Орсат Лигорио, *Праисторија грчког језика: приручник историјске и компаративне граматике грчког језика са уводом у индоевропску лингвистику. Књига 1* (Београд: Универзитет у Београду – Филозофски факултет (Београд: Службени гласник), 2022, 651 стр.)

Приказала **Олга И. Богуновић**, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Студентски трг 3, 11000 Београд, Србија, olga.bogunovic@fil.bg.ac.rs
 <https://orcid.org/0000-0002-2847-1942>

У домаћим и светским научним круговима истакнути класични филолог, индоевропеиста и етимолог Орсат Лигорио са предавањима историјске граматике грчког језика отпочео је још као докторанд на Одељењу за индоевропску лингвистику Универзитета у Лајдену. Од састављања скрипата за академску 2011/12. годину до објављивања прве књиге приручника историјске и упоредне граматике грчког језика прошла је готово деценија. У међувремену је аутор своје предавачко умеће развијао као доцент на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета у Београду (од академске 2014/15. године), где је, поред ангажовања на обавезним предметима (нпр. *Историјска граматика грчког језика I*), одржао низ изборних курсева из области индоевропске лингвистике (*Ведски санскрит*, *Класични санскрит*, *Староавестијски*, *Староперсијски*, *Старофригијски*, *Сабелски* (у сарадњи са мср Данилом Савићем)), да би 2020. године, заједно са још неколико млађих колега, организовао *Београдску зимску школу индоевропске лингвистике*, односно 2021. и 2022. године *Пролећни семинар из индоевропске лингвистике*. Укљученост у савремене токове индоевропеистике, као и континуирани рад на подучавању заинтересованих за ову област, несумњиво су допринели

Лигоријевом научном и наставничком узрастању, чији је један од плодова и недавно објављена прва од четири планиране књиге *Праисторије грчког језика: приручника историјске и компаративне граматике грчког језика са уводом у индоевропску лингвистику*.¹

Прва књига *Праисторије грчког језика* састоји се од три главна поглавља: *Увод у индоевропску лингвистику* (1–60), *Фонемика и фонетика индоевропског прајезика* (62–137) и *Компаративна и историјска фонетика грчког језика I – исход појединачних праиндоевропских гласова* (140–354), после којих следи мање значајан *Додатак* (356–629), богата *Библиографија* (630–648) те изузетно користан списак релевантних сајтова и апликација са пратећим линковима (*Сајтови и апликације са Интернета*, 649–651).

У првом поглављу *Увод у индоевропску лингвистику* (1–60), тачније потпоглављу *Индоевропски и неиндоевропски језици* (1–23), представљено је 13 великих индоевропских језичких породица (анатолски језици, тохарски језици, италски језици, келтски језици, германски језици, грчки језик, албански језик, јерменски језик, индоаријски или индијски језици, ирански језици, кафирски (каурски, ћаурски) или нурситански језици, балтички језици и словенски језици) и 11 „фрагментарних или реликтних“ индоевропских језика (фригијски језик, старомакедонски језик, трачки језик, дачки језик, илирски језик, месапски језик, венетски језик, лигурски језик, сикулски (сикелски) језик, елимски језик и лузитански језик). За све језичке породице наведени су језици који их сачињавају, њихова најранија писана посведоченост и простор на којем се они говоре и(ли) су се говорили, што је заокружено општим освртом на састав индоевропске језичке породице, хронолошки след документованости индоевропских језика (од хетитских споменика из 18. века пре нове ере до првих сведочанстава о нуристанским језицима из 18. века нове ере) и њихово географско распрострањање, илустровано двома картама (Слика 1. Велике групе индоевропских језика и Слика 2. Реликтни индоевропски језици (14)). На исти начин су представљени и околни неиндоевропски језици (уралски језици, афроазијски језици, туркијски језици, абхаскоадигејски језици, картвелски језици, нахскодагестански језици, дравидски језици, мунда-језици, синотибетски језици, монголски језици, тунгуски језици итд.), будући да су неки од њих значајно утицали на поједине индоевропске језике (нпр. баскијски језик као супстрат келтиберском и латинском; етрурски језик на северу Апенинског полуострва као супстрат италским језицима и сл.) или се са индоевропским прајезиком, према неким теоријама, доводе у прасродство (нпр. према индоуралској теорији, индоевропски и уралски језици потичу из претпостављеног индоуралског прајезика; према ностратичкој теорији, индоевропски језици су прасродни са уралским, алтајским, афроазијским, дравидским и картвелским језицима).

У потпоглављу *Праиндоевропски и Праиндоевропљани* (24–28) Лигорио најпре дефинише термин *праиндоевропски језик*, износећи општеприхваћена

1 Књигу је могуће бесплатно преузети на линку <https://reff.f.bg.ac.rs/handle/123456789/3783>.

мишљења о месту и времену његовог говорења, да би потом пажњу посветио Праиндоевропљанима, његовим говорницима, и претпоставкама о начину њиховог живота на основу појмова које је у праиндоевропском могуће реконструисати (нпр. како им је била устројена породица, како су становали, чиме су се хранили, које животиње и биљке су постојале у њиховом окружењу, којим делатностима су се бавили, како су се превозили, у шта су веровали, и сл.), истичући притом да при закључивањима овакве врсте треба бити врло опрезан, будући да реконструисани праиндоевропски назив за неки појам не значи нужно да је тај појам постојао на месту где се праиндоевропски својевремено говорио.

У потпоглављу *Цијепање праиндоевропске матице* (29–33) полази се од општеприхваћене *курганске теорије* о индоевропској прапостојбини, по којој се она на прелазу из 4. у 3. миленијум пре нове ере смешта на простор *културе кургана*, односно на подручје црноморских и каспијских степа. Сеоба Праиндоевропљана из прапостојбине довела је до њиховог међусобног језичког удаљавања, што Лигорио представља користећи се моделом истакнутог холандског лингвисте Фредерика Кортланда, по којем је цепање прајезичке матице извршено у 8 корака. Разгранатост индоевропских језика илустрована је Шлајхеровим моделом породичног стабла, који је, уз све своје недостатке, остао до данас најзахвалнија схема за приказивање генеолошке класификације језика (видети Слику 3, Индоевропско породично стабло (33)). На крају овог потпоглавља издвојена је и традиционална подела индоевропских језика на кентумске и сатемске.

На почетку потпоглавља *Реконструкција индоевропског прајезика* (35–44) Лигорио указује на узајамност етимологије и упоредног метода при језичкој реконструкцији, док је остатак овог потпоглавља посвећен почецима компаратистике. С открићем санскрита крајем 18. века отпочело је интензивно поређење индоевропских језика те установљивање њихових гласовних и обличких подударности (нпр. Бопова књига из 1816. године), да би од прве половине 19. века у упоредни метод, захваљујући Аугусту Шлајхеру, била уведена и реконструкција. Другу половину 19. века обележили су гласовити младограматичари, познати по тзв. закону о безизузетности гласовних промена, затим тумачењу изузетака од гласовних промена аналогijом, али и увођењу димензије времена у упоредни метод, због чега га данас и зовемо упоредно-историјским.

У потпоглављу *Радни језици* (45–60) представљени су језици који се у овом приручнику користе за поређење са грчким примерима (староиндијски, авестијски, староперсијски, јерменски, фригијски и латински). Они, како истиче аутор, нису изабрани искључиво на основу ране и(ли) богатије посведочености, као што се обично чини у радовима и уџбеницима из индоевропске лингвистике, већ по томе што се са грчким налазе у ближем сродству. Од наведених језика једино је латински грчком нешто даљи сродник, али је укључен у поређење будући да је реч о класичном језику, чију историјску граматику, такође, уче студенти класичних наука, којима је овај приручник и примарно намењен.

Друго поглавље *Фонемика и фонетика индоевропског прајезика* (62–137) садржи два велика потпоглавља: 1) *Фонеме и алофони индоевропског прајезика* (65–110), у којем је представљен праиндоевропски систем вокала, сонаната и консонаната, као и њихова алофонија, затим дифтонзи, глоталистичко тумачење праиндоевропских пловива и праиндоевропске консонантске групе; и 2) *Појаве у фонемци и фонетци индоевропских вокала* (111–137): превој, тзв. лебдећи превој и контракција вокала; метатеза и губитак ларингала; *s-mobile* (тзв. покретљиво *s*), делабијализација лабиовелара испред или иза */u/; различита дужења праиндоевропских дифтонга; и неке појаве у вези са праиндоевропским консонантским групама (^s-епентеза: */dt/ > */dst/; *ss-дегеминација*: */ss/ > */s/; Зиверсов закон; Кортландов ефекат). За индоевропеистичку литературу на српском језику ово поглавље је нарочито значајно будући да се кроз представљање праиндоевропског гласовног система, као и кроз описивање појава у вези са праиндоевропским вокалимa, читаоци могу упознати са савременим токовима у индоевропеистици, огледаних, између осталог, и у ларингалној теорији.

Треће поглавље *Компаративна и историјска фонетика грчког језика I – исход појединачних праиндоевропских гласова* (140–354) састоји се од три велика потпоглавља: *Исход праиндоевропских вокала у грчком* (142–177), *Исход праиндоевропских сонаната у грчком* (178–253) и *Исход праиндоевропских консонаната у грчком* (254–333), у којима је представљен историјски развитак праиндоевропских вокала (кратког и дугог *o и *e), сонаната (назала *m, *n; ликвида *r и *l; семивокала *i, *u; и ларингала *h₁, *h₂, *h₃) и консонаната (фрикатива *s; лабијалних пловива *p, *b, *b^h; денталних пловива *t, *d, *d^h; веларних пловива *k, *g, *g^h; палатовеларних пловива *k̥, *g̊, *g̊^h; лабиовеларних пловива *kʷ, *gʷ, *gʷ^h) у грчком језику. Развитак праиндоевропских гласова у грчком језику представљен је поступно (од праиндоевропског језика, преко прагрчког, до микенског и грчког, са примерима и из грчких дијалеката), а не, као што и сам аутор у *Предговору* истиче (видети x), „напречац, тј. тако што се даје само изворни индоевропски прајезик и грчки језик“. У том смислу нарочито су значајни и одељци насловљени као *Биљешке*, у којима се реконструишу гласови претпостављеног грекофригијског прајезика, будући да су на аутора снажан утисак оставили у последње време писани радови о блиском односу грчког и фригијског (видети x). Уз све то, вредност овог поглавља увећана је и прегледном и систематичном листом „врелā“ обрађених прагрчких (334–339), микенских (340–345), грчких (346–352) и дијалекатских (353–354) рефлекса. Наиме, ако корисник *Приручника* жели да дозна порекло, на пример, грчког /p/ или било којег другог обрађеног грчког, прагрчког, микенског или грчког дијалекатског гласа, до тог податка директно може доћи у *Врелима*.

Четврто и последње поглавље, именовано као *Додатак* (356–629), сачињено је од следећих потпоглавља: *Етимолошког рјечника примјера* (358–506), у којем су обрађени сви примери који се јављају у тексту, а ради потпунијег увида у компаративни контекст датог праиндоевропског корена, понекад се додатно

наводе и примери из оних језика који се у овом приручнику нису користили као радни (нпр. „српскохрватског“); *Индекса примјера према праиндоевропском коријену* (507–581), где су сви примери који се налазе у тексту *Приручника директно повезани са својим праиндоевропским кореном*, те се тако брзо и лако могу пронаћи у *Етимолошком рјечнику примјера; Изворних записа примјера* (582–595), где су примери из староиндијског, авестијског, јерменског, старофригијског и микенског дати на својим изворним писмима – на деванагарију, староперсијском писму, јерменском писму, фригијском писму и на линеару Б, будући да су у основном тексту латинизовани; *Међународне фонетске абецеда (IPA)*, са *Примјерима изговора неколиких IPA симбола* (596–598); *Појмовника историјске фонемике и фонетике* (599–623), где су дефинисани сви они појмови који су у основном тексту назначени потцртавањем; и *Препорученог штива* (624–629), где је литература класификована према насловима појединих одељака, целина и поглавља основног текста, на чијим је крајевима библиографском напоменом упућено на *Штиво*.

Објављивање ове књиге несумњиво је допринело унапређивању и осавремењивању универзитетских уџбеника и приручника из области дијахронијске лингвистике на српском језику. Њена сјајна организованост (о чему симболично могу посведочити сјајне схеме структуре примера на почетку 2, 3. и 4. поглавља), мноштво пажљиво одабраних примера (упоредити чак 139 примера за тзв. е-пунину у корену), сходно ауторовом мишљењу да се упоредна лингвистика и историјска граматика боље уче из примера него из правила (видети х), те научна поткованост како старијом, тако и литературом новијег датума – учиниће, уверени смо, да прва књига овог приручника не буде само незаобилазна литература студентима класичних наука већ и свима онима који се упуштају у лавиринте индоевропске лингвистике. Зато се радујемо и најављеној другој књизи, у којој ће бити описан развитак индоевропских дифтонга и сугласничких група у грчком језику, као и историјска акцентуација грчког језика са уводом у историју индоевропског акцента.

Merima Krijezi, *Semantika predloga u savremenom albanskom jeziku* (Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet, 2023, 267 str.)

Prikazala **Ekaterina N. Tarpomanova**, Sv. Kliment Ohridski, Univerzitet u Sofiji, 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofija, Bugarska, katya@slav.uni-sofia.bg
 <https://orcid.org/0000-0003-2841-7951>

Problematika semantike predloga, njihovog semantičkog opsega, definisanja odnosa koje izražavaju u konstrukciji, kao i određivanja njihovog statusa kao vrste reči (gramatičko-funkcionalne ili leksičke jedinice), samo su neka od aktuelnih opštelingvističkih pitanja kojima se bavi monografija autorke Merime Krijezi pod nazivom *Semantika predloga u savremenom albanskom jeziku*. Pomenuta monografija predstavlja vrlo iscrpan i detaljan prikaz tretiranja pitanja predloga u savremenom albanskom jeziku, za koje možemo reći da je u albanskoj lingvistici bilo samo delimično obrađivano, kroz tri nivoa – leksičko-semantički, gramatički i pragmatički. Studije posvećene analizi predloga do kraja XX veka odnosile su se u prvom redu na njihovu funkciju u predložko-padežnim konstrukcijama i karakteristike kao gramatičkih jedinica, dok se o analizi usmerenoj na njihovu leksičku vrednost i semantiku može govoriti tek u novije vreme. Ova monografija svakako predstavlja sveobuhvatan pristup analizi semantike predloga u albanskom jeziku u kome je polazište definicija predloga, klasifikovanje vrsta reči uz koje se javljaju u konstrukciji, ali i njihov status u odnosu na druge, nezavisne vrste reči, s fokusom na značenje koje imaju u široj konstrukciji i izražavanje spacijalnih i nespacijalnih referentnih vrednosti.

U našem prikazu počecemo od same strukture monografije. Podeljena je na šesnaest poglavlja (uz dva dodatna u vidu dodatka poslednjem, šesnaestom poglavlju u strukturnom i tematskom smislu), koja se mogu percipirati kao tri celine. Prvu celinu obuhvata prikaz obrade ove jezičke jedinice od samih početaka njenog pojavljivanja u gramatikama savremenog albanskog jezika, njenog definisanja, statusa kao vrste reči i klasifikacije (13-61); drugu predstavlja taksativna analiza semantike najfrekventnijih predloga (osnovnih, izvedenih i apstraktnih značenja

koja iskazuju u konstrukciji) (63-217); i treću, u kojoj je data opšta klasifikacija značenja predloga na osnovu kriterijuma iskazivanja spacijalnih i nespacijalnih značenja (219-250). Svaka od celina podeljena je na potpoglavlja koja su tematski grupisana i klasifikovana, a prva celina počinje poglavljem *Uvodni deo*, u kome je dat celokupan pregled istorijata pitanja predloga i njegovih razvojnih faza. Od prvog opšteg definisanja predloga kao jezičke jedinice i njihovog navođenja od strane Dionisija Traksa (Dionysius Thrax) (Bortone, 2010), kao prvog naučnika koji je izdvojio predloge kao samostalnu jezičku kategoriju u II veku pre n. e., do prevođa ovog termina (iz grčkog) na latinski i njegovog proširenja u druge romanske i evropske jezike, među kojima i u albanski, čiji se trag može pratiti u lingvističkoj terminologiji i gramatikama ne samo kada je reč o njihovom imenovanju, već i kada se govori o prepoziciji, prepozitivnim članovima i sl. Navedeni su svi najvažniji kongresi posvećeni standardizaciji albanskog jezika i razvojnom putu obrađivanja ove vrste reči od kongresa u Ljušnji (1920) i njihovog aktuelnog statusa u Pravopisnom rečniku albanskog jezika (1974, 1976, 2011), njihovog statusa kao gramatičke kategorije, definicije i klasifikacija koju zastupaju albanski lingvisti. Navedene su aktuelne klasifikacije predloga na osnovu njihovog sintaksičko-semantičkog slaganja s odgovarajućim padežom, pored čega je autorka navela sve relevantne podatke o stavovima i izjašnjavanju najznačajnijih albanskih lingvista, uključujući i one koje nismo imali prilike da vidimo u dosadašnjoj literaturi. Među njima se navodi i klasifikacija Camaja (Camaj), Demiraja (Demiraj) i drugih lingvista koji su ovo pitanje obrađivali u svojim gramatikama i sl., i podaci o klasifikaciji koju navodi Samara (Samara) i pokušaju klasifikacije predloga po ugledu na postojeću u engleskom jeziku. Veliki doprinos autorke ogleda se u analizi koja je po prvi put stavila akcenat na podelu koja se odnosi na sinonimne i antonimne predloge, na prikaz sinonimnog značenja i njegovog vertikalnog i horizontalnog grananja, koji problematičnost definisanja sinonimije, njenih graničnih linija i ekstenzija prikazuje na nov i metodološki drugačiji način, ukazujući na sinonimiju koja može obuhvatati i više od dva predloga, kao što je slučaj s predlozima *në*, *mbi* i *sipër*. Vertikalno grananje trebalo bi da ukaže na sva moguća značenja koja su sinonimna sa značenjem nekog drugog / drugih predloga, a horizontalno da pokaže koji predlozi imaju visok stepen semantičke ekvivalencije i upotrebne vrednosti, te u rečenici, u velikom broju slučajeva, mogu stajati jedan umesto drugog, noseći isti semantički sadržaj i ne menjajući značenje rečenice, kao i koji predlog predstavlja prvi izbor kao mogući sinonim jednog predloga (256). Još jedna važna napomena tiče se upotrebe predloga kao markera dijalekatske osnove sagovornika (npr. gegijsko *kah* u konstrukciji *Shifemi kah tetë* (*Vidimo se oko osam*) u kojoj se primećuje gegijski dijalekatski prelaz [-h] > [-f] nasuprot književnom i normiranom *Shihemi nga tetë* itd), zatim upotrebe predloga koja je uslovljena kontekstualnim značenjem, koja u dosadašnjim studijama i radovima posvećenim ovoj tematici nije bila obrađivana, i uloge predloga i padežnih nastavaka u realizaciji padeža. S obzirom na to da deklinaciju imenica u albanskom jeziku odlikuje vrlo uprošćen sistem imenskih nastavaka (imenica u genitivu, dativu i ablativu jednine, odnosno nominativu i

akuzativu jednine, ima iste nastavke), bez predloga, kao i bez konteksta, bilo bi vrlo teško odrediti u kojem padežu se javlja određena imenica, kako ističe i sama autorka.

U drugoj celini rada svi predlozi klasifikovani su na osnovu sintaksičko-semantičkog slaganja s odgovarajućim padežom i u ovom delu autorka je pokazala istančan naučni osećaj za analizu karakteristika koje su odlika albanskog jezika, a koje se otkrivaju kroz predložko-padežne konstrukcije. U prvom redu tiču se postojanja predloga za nominativ koji nisu zabeleženi ni u jednom indoevropskom jeziku i otkrivanja njihovih mogućih značenja u konstrukciji. Koliko je nama poznato, autorka je prva koja je predlog *nga* (koji se sintaksičko-semantički slaže s nominativom) označila kao *ambivalentni*, jer se njime može iskazati udaljavanje i približavanje od / ka entitetu i detaljno analizirala dijahroniju ovog predloga, dodajući mu i predlog *përveç* (koji se sintaksičko-semantički slaže s ablativom), koji takođe pokazuje pomenute karakteristike, budući da se njime može iskazati izuzimanje i dodavanje, tj. uključivanje u grupu / izuzimanje iz grupe ili odvajanje ili priključivanje entitetu / entitetima. Izdvojena su sva osnovna i izvedena značenja svih najfrekventnijih predloga, njihov semantički opseg koji mogu imati u užoj i široj konstrukciji, određene i definisane vrste konstrukcija u okviru kojih se realizuju (uz koje vrste reči najčešće stoje, koji glagoli utiču na njihovu rekciju i semantiku i sl.), analizirano je pitanje da li su predlozi, čija je etimologija poznata, sačuvali svoje primarno značenje koje se može prepoznati i iz sinhronijskog ugla. U trećem delu monografije sva značenja koja predlozi mogu imati klasifikovana su na, za albansku lingvistiku, nov i drugačiji način: na značenja sa specijalnim oznakama (lokativnost, adlativnost, ablativnost i perlativnost; tačka odakle počinje kretanje, ka kojoj je usmereno kretanje, završna tačka kretanja, mesto gde se entitet nalazi / lokacija) i bez specijalnih oznaka (vreme, agens, pacijens, sredstvo, društvo, cilj, namera, stanje itd.). Autorka je takođe tretirala problematiku klasifikacije predloga, podele na osnovu morfološkog i sintaksičko-semantičkog kriterijuma i ponudila odgovore na neka od još uvek otvorenih lingvističkih pitanja – koje jezičke jedinice mogu biti svrstane u grupu predloga, da li veznici *si*, *se* / *sesa*, *sa* mogu biti tretirani i kao predlozi, da li možemo govoriti i o široj sinonimiji predloga, koji semantičko-sintaksički elementi utiču na nju i sl.

Monografija sadrži sedam tabela i jedanaest originalnih shematskih prikaza predloga u albanskom jeziku koji prate strukturu rada i daju prikaz klasifikacija, konstrukcija u okviru kojih se javljaju predlozi i njihovih specijalnih i nespacijalnih oznaka, kao i obiman spisak literature na albanskom, srpskom i engleskom jeziku, praćen odgovarajućim brojem adekvatnih primera. Primeri su u svim delovima monografije izabrani uz razvijeni osećaj za semantičku vrednost i nijanse u značenju pojedinih predloga, ekscerpirani su iz bogatog korpusa i u skladu sa savremenom lingvističkom metodologijom. Korišćene su sve relevantne monografije, gramatike, jednojezični i dvojezični rečnici, elektronski rečnici, kao i druge lingvističke publikacije, časopisi itd. Korišćenje ove stručne literature omogućilo je autorki da ponudi jednu ozbiljnu studiju koja tretira pitanje semantike predloga na kompleksan i višestran način.

Monografija Merime Krijezi pod nazivom *Semantika predloga u savremenom albanskom jeziku* predstavlja originalno naučno delo i sveobuhvatan rad u kome je autorka primenila savremene lingvističke metode u analizi problematike u vezi sa semantikom predloga albanskog jezika i pokazala nova zavidna dostignuća. U ovoj kompleksnoj studiji obrađeni su svi najfrekventniji predlozi albanskog jezika u sinhroniji i dijahroniji, uz rigorozan naučni pristup i metodologiju, dajući nam tako opšti pregled razvoja semantike i semantičkog opsega predloga u albanskom i njihovog aktuelnog stanja u ovom jeziku. Ova monografija svakako može poslužiti i kao model za druge istraživače u procesu daljeg tretiranja ovog pitanja u oblasti albanske lingvistike, ali i širih, balkanoloških komparativnih studija.

Дон Кихот од Канапа Драгана Алексића у шпанском руху
Dragan Aleksić, *Don Quijote del Bramante*
(Coordinación y edición Jasna Stojanović, GREC.
Oviedo: Luna de Abajo, 2022, 48 pp.)

Приказала **Анамарија Н. Мариновић**, Centro de Literaturas e Culturas Lusófonas e Europeias da Universidade de Lisboa (CLEPUL), Alameda da Universidade, 1600-214 Lisboa, Portugal, aninhalisboa1405@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-8684-2748>

О безвремености и свеприсутности можда најпознатијег лика шпанске књижевности, Дон Кихота, на српском говорном подручју, сведочи нам још једна књижевна творевина заснована на личном односу њеног писца и његовог омиљеног лика из детињства. Ради се о краткој, духовитој, и помало сатиричној радио драми Драгана Алексића, *Дон Кихот од Канапа*, намењеној дечијој публици. Овога пута у питању је издање, у преводу на шпански, дела које је написано 1965, премијерно изведено годину дана касније, а објављено као књига 1974. године. Идеја за овај пројекат потекла је од професорке Јасне Стојановић са Катедре за иберијске студије Филолошког факултета у Београду, која је у израду превода укључила и некадашње студенткиње шпанског језика, књижевности и културе Ану-Марију Бјеговић, Вању Вулевић и Кристину Миловановић. Ипак, то што превод звучи као да јунаци изворно говоре на шпанском највећа је заслуга професорке Стојановић и њене колегинице, професорке Лурдес Гарсија Лоренсо (Lourdes García Lorenzo) са Универзитета у Вигу (Шпанија).

Јединственост овог преводилачко-издавачког подухвата састоји се и у популарисању српске књижевности за децу на шпанском говорном подручју, будући да је до сада јако мали број дела намењених деци преведен на шпански. Ово је и још један корак ка зближавању српске и шпанске културе, будући да се шпанској публици (и дечијој и одраслој) први пут представља један њима познат књижевни јунак, али виђен из потпуно другачије перспективе, и из њима недовољно познате Србије. Овакви преводилачки пројекти могли би да се сврстају у неку врсту културне дипломатије, јер се посредством бољег упознавања и

повезивања култура стварају пријатељски односи између две земље, помаже се пропагирању вредности међусобног поштовања и толеранције, као што могу и да се ублаже неки евентуални негативни стереотипи који би могли да постоје о Србији изван њених граница. Ово дело је, на известан начин, пионирског карактера, јер се можда по први пут Дон Кихот јавља деци као драмски јунак, и то њиховог узраста, а не као већ одрастао човек и формирана личност.

Иако је лик Дон Кихота српској публици познат још од времена Доситеја Обрадовића, кроз преводе, адаптације, одломке намењене одраслој и млађој публици, овога пута он путује кроз простор и време, мења националност, језик, културу којој припада, па чак и године старости, и није више *Велеумни племић од Манче*, већ дечак, Дон Кихот од Канапа, који са родитељима и сестром Ивоном живи у Београду, у двадесетом веку, када је на светској политичкој сцени хладни рат између Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза. Чувши родитеље како анализирају новински чланак посвећен актуелној политици (која њему није блиска), мали Дон Кихот се уплаши када чује израз да ће „земља одлетети у ваздух“ ако две сукобљене политичке силе наставе да се понашају тако како се понашају. И док одрасли мисле на могућу опасност од атомског наоружања, малишан (који још не зна шта су то идиоматски изрази у језику), схвата буквално ове речи и одлучује да веже планету канапом како би је спречио да одлети.

Док се сви сећамо одраслог Дон Кихота, који је, читајући превише витешких романа (доброг и лошег квалитета), помешао елементе стварног живота и уобразиље и много пута испаштао због свог идеализма и доброте (био је тучен, понижаван, исмеван), млади Дон Кихот има много сличности са њим. Овога пута он није читао никакве „сумњиве“ књиге, већ су вести из новина главни „кривац“ за то што одлучује да постане спасилац планете. Такође, он овде није *Витез Тужнога Лица*, који у појединим читаоцима изазива сажаљење, већ одлучни мали јунак, који је, упркос примедбама одраслих, решен да спроведе свој план у дело, под условом да Ивона не ода тајну. И он је добар, идеалиста, руководи се жељом да помогне другима, и није од оних који само причају, већ и предузима одређене кораке како би остварио свој циљ, што га чини креативним, енергичним, духовитим и храбрим, налик његовом далеком шпанском „претку“, који већ више од четири стотине година успешно води дијалог са читаоцима.

У својим пустоловинама мали Дон Кихот се сусреће са низом одраслих, од којих нико нема име (двојцом планинара, машиновођом и његовом женом, капетаном брода „Ђорава бака“), наилазећи на разне препреке како би дошао до канапа. Сви ови карактери свде се на типске ликове, представнике одређеног занимања, а који су комични, незаинтересовани за озбиљне проблеме који муче свет, а канап им неодложно треба за неке сасвим обичне и баналне ствари (попут ширења веша, играња глувих телефона).

Овај кратки драмски текст у свега пет сцена на деци близак начин исмева одређене људске мане попут хвалисавости и лењости, али и тврдоглавости и претеране занесености, док стаје на страну храбрости, предузимљивости и племенитих циљева.

Интересантно је да Дон Кихота од Канапа не виђамо у свом најпрепознатљивијем издању: не прати га верни Санчо Панса, не јаше на старом кљусету Росинантеу, нема шлем и штит, он говори савременим језиком, уз понеки жаргонски израз, зна шта је воз, шта је брод, као и која су типична српска јела (која машиновођа не једе јер нема времена). Налик многим књижевним херојима, он је сам и хвата се у коштац са неразумевањем и равнодушношћу света који га окружује, док као глас разума делује на њега глас сестре Ивоне.

Док са највећом озбиљношћу приступа задатку везивања и спашавања планете да не одлети у ваздух (по чему је помало сличан савременим тинејџерима еколозима и осталим младим револуционарима са друштвених мрежа), сусреће се са коментарима и опаскама којима одрасли покушавају да га уразме или осујете његов план, мање или више добронамерно.

У последњој сцени, баш када се Дон Кихот од Канапа спрема да победнички увеже последњи чвор на канапу око планете, сазнајемо са каквим би се све реалним проблемима суочио свет уколико би остао без канапа (бродови не би имали ужад, не би се могла везати шунка која се дими, нити би се могла повезати винова лоза, воз не би могао да се креће преко шина), а на све то главни јунак има спреман домишљат и вицкаст одговор, попут свог шпанског узора.

Да све буде реалистичније, кроз уста Ивоне, која је овде можда женски пандан Санчу Панси, читаоци откривају да је та „планета“ заправо њихово двориште, у коме постоји читав један дечији свет прошаран маштом, сплетом игара и невероватних догодовштина које је саткала дечакова домишљатост и забринутост за будућност света, док је девојчица само желела да се игра и да прескаче конопац. Без обзира на добре намере главног јунака, сви га критикују, грде, гунђају му, али нема омаловажавања и понижавања. Док „прави“ Сервантесов Дон Кихот на крају другог дела романа умире измирен са собом, својим ближњима и светом, овде нема смрти, јер је ипак дело намењено деци, али се истина открива кроз безазлену љутњу ликова, у којој нико не бива повређен или страшно увређен, већ само враћен у нормалну свакодневицу, где канап служи за сасвим обичне људске потребе, а не за узвишен циљ попут спашавања планете.

На дечији начин, ово дело представља и пародију савременог друштва и великих политичких проблема, као и претпоставку како би изгледао свет ако би деца „узела правду у своје руке“. Духовито, домишљато, весело, детиње раздрагано, а ипак озбиљно и дубоко, ово дело поставља многа питања: креативности, односа творца према уметничком делу, односа оригинала према наставцима и интерпретацијама, те питање треба ли са децом и пред децом говорити о страшним стварима попут могућности да планета страда због политике. Ту су и питања о томе ко је јунак, антијунак, пародија јунака или његов наследник, може ли дете да измени свет и како, или једноставно треба да ужива у игри и да се не меша у замршене послове и идеје одраслих, јер ће, у супротном, испасти смешно.

Овде нема озбиљног неприхватања, нема страшног сукоба између стварности и идеала, нема „лудости“, нема дихотомије између разумског и помало приземног схватања света, нити пријатељског покушаја да се главни јунак уразуми, оличеног у лику Санча Пансе, али нема ни борбе са ветрењачама, волшебницима и замишљеним војскама. Све је сведено на дечију машту и игру, у којој је процес спашавања света савршено уклопљен у атмосферу детињства, Београда и породичне куће на Петловом брду, у којој једно двориште има димензије планете, а један сасвим баналан предмет попут канапа може да има и чудотворна својства ако је употребљен у добре сврхе и са добрим циљем.

Ово је књижица коју вреди прочитати, која ће шпанској публици приближити једну нову варијанту омиљеног лика из Сервантесовог пера, али која ће их и насмејати и заголицати њихову машту, побудивши интересовање за Београд, за пуњене паприке, за српски смисао за хумор и за вечито младог, духовитог, доброг алтруисту и идеалисту, Дон Кихота, па био он од Манче или од Канапа, што у суштини и није нека велика разлика.

Бриљантно преведено, са примесама хумора, сатире, пародије, нонсенса и теорије игре, ово дело је прикладно и за дечију, и за одраслу публику. Не остављајући никога равнодушним, уводи читаоце у свет књижевности, маште, иновације и креативности, али без западања у клишее и баналност.

Пролазећи кроз многе трансформације (жанровске-временске, просторне, културне, језичке и старосне), Дон Кихот остаје непоновљиви књижевни јунак који наставља да се бори са неким новим „ветрењачама“ и изазовима, комуницирајући успешно и лепо са најразличитијим генерацијама, без обзира на епоху и град у који долази. Дакле, ¡Viva nuestro amado y siempre nuevo y único Don Quijote!

О међународној конференцији *Словакистика у контексту: традиција и перспективе* одржаној у Београду, 19–21. априла 2023.

Приказала **Марина Ј. Шимак Спевакова**, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија,
marina.simak@ff.uns.ac.rs

 <https://orcid.org/0000-0003-0978-6954>

На Филолошком факултету Универзитета у Београду одржана је од 19. до 21. априла 2023. године међународна конференција *Словакистика у контексту: традиција и перспективе* у организацији Групе и Лектората за словачки језик, књижевност и културу. Конференција је уприличена поводом обележавања 70. годишњице постојања високошколске словакистике и 25. годишњице оснивања Лектората за словачки језик и културу на београдском Филолошком факултету. У хибридној форми, директним и онлајн путем, у пленарном делу заседања и кроз рад у секцијама изложено је преко 70 пријављених реферата из више од 30 словакистичких центара из земаља региона и Европе. Организатори конференције су истакли неколико циљева, међу којима сагледавање традиције, савременог стања и контекста словакистичких истраживачких анализа, подстицање нових професионалних веза, као и изражавање захвалности оним институцијама и појединцима који су допринели оснивању и расту београдске словакистике. Приликом свечаног отварања, чланови Групе за словачки језик, књижевност и културу захвалили су се руководству Филолошког факултета, Амбасади Словачке Републике у Београду, Министарству школства, науке, истраживања и спорта Словачке Републике, те Центру за словачки као страни језик *Studia academica Slovaca* Универзитета Коменски у Братислави.

Уводно излагање у пленарном заседању конференције имао је Михал Харпањ (prof. Dr. Michal Harpáň, Dr. h. c.), редовни професор новосадске словакистике у пензији и дугогодишњи сарадник словакистике у Београду, који је говорио о наративним стратегијама у роману *Letmý sneh* (*Летимичан снег*) Павела Виликовског. Јан Гбур (prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.) са Универзитета Павел Јозеф Шафарик у Кошицама (Словачка Република) одржао је предавање

о контекстима рецепције и приближавања дела Павела Орсага Хвијездослава савременом читаоцу. Марта Соучkова (prof. PhDr. Marta Součková, PhD.) са Универзитета у Прешову (Словачка Република) представила је релацију од аутобиографије до аутофикције у словачкој прози после 1989. године. На лингвистичке теме у пленарном делу конференције говорили су професори из Словачке Републике, Владимир Патраш (prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.) са Универзитета Матеј Бел у Банској Бистрици, Ољга Оргоњова (prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc.) са Универзитета Коменски у Братислави и Мартина Иванова (prof. Mgr. Martina Ivanová, PhD.) са Прешовског универзитета. Учесницима конференције су приближили нова истраживања стилских карактеристика вербалних онлајн дискусија кроз конфронтацију њиховог комуникацијског и аксиолошког потенцијала (Владимир Патраш), употребу језика у дигиталној ери (Ољга Оргоњова), те концепцијске стратегије и дефинисање значења приликом састављања *Речника савременог словачког језика* (Мартина Иванова).

У секцијским излагањима пажња је посвећена представљању актуелних истраживања лингвистичких, књижевних, методолошких, културолошких, историјских и преводилачких тема. Јурај Долњик (prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.) из Словачке бавио се конфронтацијом словачке језичке културне традиције у лингвистичком и јавном простору. Мирослав Дудок (prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc., Словачка) је путем онлајн излагања представио истраживања како прекомерне, тако и недовољне употребе лингвема у језику, фокусирајући се на словачки, односно српски језик припадника словачке заједнице у Војводини. Мира Набјелkова (doc. PhDr. Mira Nábělková, CSc.) са Карловог универзитета у Прагу пратила је културни, публицистички и књижевни живот химне *Хеј, Словени/Хеј, Словаци* у 19. и 20. веку. Јана Пекаровиkова (doc. PhDr. Jana Pekarovičová, PhD.) из Словачке се, представљајући двојезичну словачко-српску публикацију *Прва помоћ на словачком*, бавила формама креативне подршке ширењу словачког језика у вишејезичном простору. Ана Макишова (prof. Dr. Anna Makšová) и Јасна Ухларикова (prof. Dr. Jasna Uhláriková) из Новог Сада усредсредиле су се на превод општих и властитих именица на словачки језик, те на проблематику словачко-српске хомонимије. Значајан допринос сагледавању стања у европским словакистичким педагошким и истраживачким центрима омогућила су излагања о раду словакиста у Катовицама (Пољска) Мариоле Шимчак-Розлах (Dr hab. Mariola Szymczak-Rozlach, prof. UŚ) и Силвије Сојде (dr Sylwia Sojda), о словакистици у Брну (Чешка) Ане Зеленkове (doc. PhDr. PaedDr. Anna Zelenková, Ph.D.), у Великом Тарнову (Бугарска) Данијеле Константинове (доц. д-р Даниела Божидарова Константинова), док је наставу словачке књижевности на универзитету у Загребу представила Зринка Стичевић-Ковачевић (dr.sc. Zrinka Stričević Kovačević, izv. prof.). О словакистичким темама у часопису *Славистика* размишљала је Стефана Пауновић-Родић (доц. др Стефана Пауновић Родић, Београд), а допринос лингвиста из редова војвођанских Словака који су предавали на Филолошком факултету у Београду сагледала је Зузана Тирова (doc. Dr. Zuzana Týrová, Нови Сад). Књижевнoнаучна истраживања су имала у фокусу наративно онеобичавање путем гротеске у

стваралаштву Ванде Розенбергове у излагању Адама Светлика (prof. Dr. Adam Svetlík, Нови Сад) и грађење мита о обећаној земљи у књижевном стваралаштву војвођанских Словака у реферату Зузане Чижикове (prof. Dr. Zuzana Čížiková, Београд). Интертекстове као преводилачки проблем у постмодерној књижевности приказала је Марина Шимакова Спевачкова (prof. Dr. Marína Šimáková Spevákova, Нови Сад). Књижевноисторијским темама, попут анализе елегича Јураја Рохоња, посветила се Ерика Бртањова (doc. PhDr. Erika Brtáňová, CSc., Словачка), док је Михал Бабјак (doc. PhDr. Michal Babiak, CSc., Словачка) изложио шири контекст рецепције текстова истог аутора. Културне односе између породице Шафарик и Лешка предочио је Мартин Браксаторис (Mgr. Martin Braxatoris, PhD., Словачка). Ивица Хајдучекова (doc. PaedDr. Ivica Hajdučeková, PhD.) из Словачке осветлила је иновативан начин вредновања знања студената из области књижевне теорије. Представљена су и четири хијерархијска модела интерпретације дечије књижевности у циљу систематичног образовања студената за рад са текстом поменуто књижевности у реферату Габријеле Магалове (doc. PhDr. Gabriela Magalová, PhD., Словачка). Тематици и поетици дечије књижевности, те лингвистичким истраживањима лексике и дечијих аналогизама предшколаца посветиле су се и Патриција Карнишова (Mgr. Patrícia Karnišová), Данка Љешкова (Mgr. Danka Lešková, PhD.), Ивета Гал Джевјецка (Mgr. Iveta Gal Drzewiecka, PhD.), Александра Брестовичова (PhDr. Alexandra Brestovičová, PhD.) и Јана Кичура Соколова (PhDr. Jana Kičura Sokolová, PhD.) из Словачке. Мартин Пребуђила, одговорни уредник у Радио-телевизији Војводина, пригодним рефератом приближио је професионални допринос Михала Филипа оснивању и расту београдске словакистике.

У наставку међународне конференције представљена су дијалектолошка истраживања словачког језика, као и методолошки аспекти изучавања словачког као страног језика. Концепцију и примену иновативних техника при састављању Речника словачких дијалеката изнела је Катарина Балекова (Mgr. et Mgr. Katarína Balleková, PhD., Словачка), источнословачким дијалектом бавио се Јозеф Билски (PhDr. Jozef Bilský, PhD., Словачка), а о дијалектолошким атласима говорили су Љубица Дворњицка (Mgr. Lubica Dvornická) и Мартин Хохол (Mgr. Martin Chochol, PhD.) из Словачке. Проблематику језика места Добшина у Словачкој Републици истраживао је Габријел Рожаи (Mgr. Gabriel Rožai, PhD.). Јурај Раћански (Mgr. Juraj Rágyanszki) сагледавао је језик евангеличких Словака у одабраним историјским текстовима у Мађарској у 19. веку, а Самуел Коруњак (Dr. Samuel Koruniak) из Немачке посветио се урбанонимима у језику војвођанских Словака у међуратном периоду. Методолошка изучавања и искуства са наставом словачког језика као страног презентовали су истраживачи из Словачке, Словеније, Бугарске и Хрватске. Мартина Иванова (prof. Mgr. Martina Ivanová, PhD.), Мирослава Кисељова (Mgr. Miroslava Kysel'ová, PhD.) и Ана Галисова (Anna Gálisová, PhD.) из Словачке размотриле су проблем савладавања глаголских категорија у учењу словачког као страног језика. Сама Мирослава Кисељова приказала је наставу словачког језика као страног у онлајн простору. О језику и начину изражавања идентитета илочких Словака говорила је Ивана Чагаљ (dr.sc. Ivana Čagalj, doc.)

из Хрватске, а Величко Панајотов (доц. д-р Величко Панајотов) из Бугарске упоредио је фонетски систем бугарског као изворног и словачког као циљног језика, предлажући дигиталне алате за лакше савладавање разлика у поменутом систему приликом учења словачког језика као страног. Иновације алата за учење словачког језика изван Словачке Републике истраживала је Катарина Жењухова (Doc. Mgr. Katarína Žeňuchová, PhD.), а Ева Шпанова (Mgr. Eva Španová, PhD.), такође из Словачке Републике, посветила се развијању усменог изражавања у настави словачког као страног језика. На тему коришћења оноματοпејских речи у циљу лакшег савладавања граматичких категорија у настави словачког као страног језика рад је саопштила Дарија Пивк (Mgr. Darija Pivk) из Словеније. Кристина Ђорђевић (Mgr. Kristina Đorđević, Словачка) анализирао је двочлане називе биљака с компонентом *јабука*: *jablko*, а рад Петера Грегорика (Mgr. Peter Gregorík, PhD., Словачка) фокусирао се на изражавање субјекта у реченици помоћу метонимије. Романа Кролчикова (Mgr. Romana Krolčíková, Словачка) је анализирао употребу англицизама у савременом словачком језику, а докторанткиња Лаура Белицајова (Mgr. Laura Jagelková (Belicaјová)), такође из Словачке, приближила је етнолингвистичка истраживања језика пограничног словачко-пољског региона. Учесници секција посвећених књижевним и темама из културе сазнали су нешто више о мањинском *Чабјанском календару* (*Čabiansky kalendár*) у излагању Тинде Тушкове (Doc. PhD. Tünde Tušková, PhD.), о Словацима и словачком језику у Мађарској од Алжбете Ухринове (Doc. Dr. Alžbeta Uhrinová, PhD., *mim. Prof.*), као и о рефлектовању климатских промена у књижевности 19. века у излагању Ане Иштван (Dr. Anna István, Мађарска). Погребним песмама у рукописним издањима нађеним у Кисачу бавила се Љубица Блаженцова (Mgr. Ľubica Blažencová, PhD.), стваралаштвом Јанка Јесенског Романа Калишова (Mgr. Romana Kališová), а поетиком Јана Поњичана Мартина Петерова (Mgr. Martina Péterová) (све три ауторке су из Словачке). Драмским темама су посвећена излагања Мирона Пукана (PhDr. Miron Pukan, PhD., Словачка), који је представио словачке инсценације драма Биљане Србљановић, и Ане Марић (мср Ана Марић, Београд), која се бавила анализом мотива ратова деведесетих у бившој Југославији идентификованих у драми Владиславе Фекете. Докторанткиња Клара Мадуњицка (Mgr. Klára Madunická, Словачка) имала је рад о присутности словачког редитеља Бранислава Кришке у српском позоришту, а докторанд Николај Желев (Николај Андреев Желев) из Бугарске упоредио је драму Коцурково (*Kocúrko*) са збирком фељтона *Бај Гањо* бугарског аутора Алека Константинова. Превазилажење стереотипног националног визуелног представљања словачког друштва је кроз приказ изложби уприличених након 2000. године приближио Роман Гајдош (Mgr. et MgrA. Roman Gajdoš, PhD., Словачка). Петер Толарович (Mgr. Peter Tollarovič, PhD., Словачка) се осврнуо на 90. годишњицу католичке модерне кроз генезу појма и актуелна истраживања. Широки лук од књижевног до превода правне терминологије обухватиле су анализе транслатолошке проблематике. Студенткиња Надежда Зеленина (Bc. Nadežda Zelenina, Словачка) проучавала је књижевни језик у транслатолошкој пракси, Рената Павлова (Mgr. Renáta Pavlová, PhD) из Немачке

се питала о уделу машинског превођења уметничких текстова, а Дијана Иванова (д-р Диана Иванова, Бугарска) указала је на препреке у судском превођењу. Стилистици популистичке реторике посветила се Алена Бохуњицка (Doc. Mgr. Alena Bohunická, PhD., Словачка), Рената Хлавата (PaedDr. Renáta Hlavatá, PhD., Словачка) истраживала је публицистичке жанрове у војвођанском контексту, док се Даша Цимерманова (Mgr. Dáša Cimermanová, Словачка) бавила проблемима у језичкој комуникацији приликом пружања саветодавних услуга у ситуацијама у вези са ратом у Украјини.

Трећег дана конференције могла су се пратити излагања у две паралелне секције. О словачком језику у три различите форме, интерактивној, кооперативној и метакомуникацијској, рад је имала Јана Каманова (PaedDr. Jana Kamanová, Словачка). Зузана Омар Харгашова (Mgr. Zuzana Omar Hargasova, PhD.) из Аустрије истраживала је препозиције у словачком језику, а Адела Исмајл Габрикова (Mgr. Adela Ismail Gabriková, PhD., Словачка) пријавила је рад о типовима текстова приликом стицања вештина писања на страном језику. Дениса Валкова (Mgr. Bc. Denisa Walková) из Чешке бавила се релацијом између чешког и словачког језика из аспекта српских бохемиста, а Кристина Павловићова (Dr. theol. Kristína Pavlovičová, PhD., Словачка) упоређивала је текст Мошовског *Komedie...Ruth* са библијским прототекстом. Јана Јухасова (doc. Mgr. Jana Juhásová, PhD., Словачка) саопштила је рад о едицији поезије издавачке куће *Скална ружа (Skalná ruža)* словачког песника Јураја Куњијака, чији је избор из поезије доступан и у српском преводу. Допринос књижевним истраживањима дао је Радослав Рафај (Mgr. Radoslav Raffaj, PhD.) из Београда излагањем о слици Србије у прози Ивана Међешија. Докторанткиња Барбора Злејшја (Mgr. Barbora Zlejšia, Словачка) фокусира се на критичку рефлексију доњоземских Словака у делу Штефана Крчмерија, Дана Хучкова (Mgr. Dana Hučková, CSc., Словачка) представила је мотиве социјалне периферије у драмском стваралаштву Владимира Хурбана Владимирова (ВХВ), Јулијана Вењова (Mgr. Juliana Veňová, Словачка) приближила је лингвистичка размишљања ВХВ, док је мср Марко Стојановић из Београда разматрао утицај бирократије у хабзбуршкој монархији на дефинисање етничких група и језика после 1848. године с обзиром на словачки контекст.

Домаћини конференције су гостима организовали превоз до Амбасаде Словачке Републике у Београду, где је првог дана уприличен свечани пријем, туристичку туру по центру Београда која је реализована другог дана и свечани завршетак конференције. Заинтересовани могу ближе да се упознају са представљеним истраживањима у Књизи апстраката са ове конференције, доступној на линку: <http://www.fl.bg.ac.rs/lang/sr/izdavacka-delatnost/>, у секцији Зборници. Издавање зборника са конференције организатори планирају до краја године. Међународна словакистичка конференција у Београду још једном је потврдила важност оваквих сусретања, како за неговање традиције и културе научног дискурса, тако и за подстицање нових истраживања.

<https://doi.org/10.18485/analiff.2023.35.1.12>

ОБАВЕШТЕЊЕ О ПОВЛАЧЕЊУ РАДА

Поштовани читаоци,

Обавештавамо вас да је чланак „Да ли је Америка крмача која прождире свој окот? Апдајков *Терориста* као образовни роман“, ауторке Магде Г. Миликић (Институт за српску културу Лепосавић), објављен 2020. године у *Аналима Филолошког факултета* 32 (2), стр. 81–110, повучен, односно поништен. Овом изјавом се онемогућава навођење овога рада у библиографији ауторке и спречава његово даље цитирање. Повлачење је извршено убрзо након оглашавања ауторке о спорним етичким питањима везаним за истовремено слање идентичног текста на разматрање у два часописа у септембру 2020. године са намером да рад што брже буде објављен. Ауторка се у својој изјави датираној 6. априла 2023. извињава због нарушавања угледа неколиким члановима научне заједнице.

После консултација са Уредништвом часописа и ДООИ центром са Филолошког факултета одлучено је да се чланак повуче.

Библиографски подаци: Да ли је Америка крмача која прождире свој окот: Апдајков *Терориста* као образовни роман / Магда Г. Миликић // *Анали Филолошког факултета*. - Vol. 32, No. 2 (2020), стр. 81–110.

DOI: <https://doi.org/10.18485/analiff.2020.32.2.5>

ИНДЕКСИРАН У ERIH PLUS, MLA International Bibliography и DOAJ. Дигиталне копије свезака часописа архивирају се у Дигиталном репозиторијуму Народне библиотеке Србије.

ОБЈАВЉУЈЕ СЕ двапут годишње.

Све информације и упутства ауторима налазе се на <https://anali.fil.bg.ac.rs>. Радови се предају анонимно путем линка за предају радова.

INDEXED IN ERIH PLUS, MLA International Bibliography and DOAJ. Digital copies of the Journal are archived in the Digital Repository of the National Library of Serbia.

PUBLISHED twice a year.

All information regarding notes for contributors and stylesheet available online at <https://anali.fil.bg.ac.rs>. Papers are submitted anonymously via the Submission link on the website.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

80(497.11)

АНАЛИ Филолошког факултета = Annals of the Faculty of Philology / главни и одговорни уредник Биљана Чубровић
. - Књ. 1 (1961)- . - Београд : Филолошки факултет, 1961-
(Београд : МАБ). - 24 cm

Полугодишње. - Друго издање на другом медијуму: **Анали Филолошког факултета (Београд. Online)** = ISSN 2787-1037
ISSN 0522-8468 = **Анали Филолошког факултета (Београд)**
COBISS.SR-ID 16394242

